

Arvo Tuominen

Skärans och hammarens väg

Översättning av Ragnar Numelin

Originalets titel: *Sirpin ja vasaran tie*

Andra upplagan. Tammerfors 1958

Innehåll

Till läsaren.....	1
Mors skära och fars hammare	4
Läroåren i Tammerfors.....	18
I revolutionens våld.....	25
Guden som svek	26
Några bilder från storstrejkens och inbördeskrigets dagar.....	30
Chefredaktör, upprorsfånge och roteman.....	35
Underjordiska storheter	41
På spaning efter en ny gud	43
De första kontakterna med FKP (Finlands kommunistiska parti).....	45
O. W. Kuusinen tar risker.....	53
En julberättelse.....	55
Arbetarrörelsen upplöses.....	56
Finlands Fackorganisation erövrar.....	62
Många järn i elden.....	67
O. W. Kuusinen's äventyr	71
Vi upplöser FKP i Stockholm	78
Morden i Kuusinen's klubb	83
Gubben Ursin	84
Teori och saga	86
FKP:s likvidering	87
Med penningens, andens och knytnävens makt	91
Jag blir Poika Tuominen	93
Finlands Moskva	96
Kommunistisk taktik i Fackorganisationen.....	99
Författarna och kommunismen.....	103
Sovjetlegationen i Helsingfors	106
Sevärdheter i Petersburg och Moskva.....	109
Kuusinen flyttar till Moskva.	109
Pojkarna far till Petersburg.....	111
De första dagarna i Moskva	115
O. W. Kuusinen's nödrop.....	117
Samtal med Lenin.....	120
De storas parad.....	125
Kominternkongressen.....	129
Bykvtätt i Petersburg	134
FKP:s 4 partikongress	134
Hemresan.....	143

Till läsaren

När folket i det självständiga Finland skred till sin första försvarsstrid var ett kampskede redan i all stillhet förbi. Det hade slutförts med seger. Det hade varit en enda mans kamp, som krävt det som anses vara det svåraste av allt: att övervinna sig själv. Mannen i fråga hade förts till ett högt berg och fått se all världens härlighet: allt detta skall tillhöra dig om du ...

Den striden utkämpades utanför vårt lands gränser, i Stockholm. Där bodde en man, som i tjugo års tid energiskt och skickligt arbetat för att se sina ungdomsdrömmar realiserade. Han hade för sin övertygelse suttit nästan tio år i fängelse och levat sju år i landsflykt. Nu skulle han få lön för sina ansträngningar och prövningar: honom erbjöds en ställning som skulle fått hans mest äregiriga drömmar att gå i uppfyllelse, och som syntes ge möjligheter till att förverkliga de tankar han gjort till sina och för vilka han fått lida på många olika sätt.

Men han vägrade.

Denne man var Arvo Tuominen — eller Poika (Pojken) Tuominen, under vilket namn han är mera bekant. Redan på 1920-talet fungerade han som Socialistiska Arbetarpartiets och den gamla Finska Fackorganisationens sekreterare, som medlem av Finska Kommunistpartiets centralorganisation och senare som samma partis sekreterare, ja han var t. o. m. kandidat till en av medlemsposterna i världsrevolutionens stab, den Kommunistiska Internationalens (Kominterns) verkställande utskott. Vid tiden för vinterkrigets utbrott hade Tuominen sin verksamhet förlagd till Stockholm. Här nådde honom ett brev som kom med expresskurir från Moskva. Brevet var daterat den 13 november. Det innehöll en order att omedelbart resa till Moskva. I brevet, som var undertecknat av Georgi Dimitrov och O. W. Kuusinen, sades det att Tuominen kunde motse ett ansvarsfullt värv i Moskva. Eftersom de diplomatiska förhandlingarna mellan Finland och Sovjetunionen just då hade avbrutits, insåg Tuominen att det inte kunde vara fråga om annat än ett anfall på Finland. Och han vägrade att resa.

Knappt hade Tuominens negativa svar hunnit fram, innan han fick en ny order att resa och nu från själva politbyrån inom Sovjets kommunistiska parti. Mannen, som överbringade meddelandet, hade dessutom fått tillsägelse att framhålla, att det ifrågavarande förtroendeuppdraget var mycket viktigt och att det stod i samband med en nyordning av förbindelserna mellan Finland och Sovjetunionen. Sålunda fick Tuominen veta så mycket, att han var föreslagen som ledamot, t. o. m. som statsminister, i en planerad ”finsk folkregering”.

Tuominens svar blev också denna gång absolut avböjande.

Allt detta har han redogjort för i brev till ”En finsk arbetarkamrat” redan den 14. 2. 1940, då vinterkriget rasade som värst. I detta brev, som kan anses vara Tuominens första uppgörelse med kommunismen i dess dåvarande utvecklingsskede, säger han om stalinismen detsamma som andra länders kommunistledare först nu, sjutton år senare, skrivit. Ur ett långt bekännelsebrev citerar vi här några avsnitt. De visar vilken jakobskamp Tuominen utkämpade med sig själv dessa novemberdagar år 1939.

”Jag, som i nästan fem år hade bott vid foten av Kremls murar, visste alltför väl vilka faktorer Kreml och Politbyrån representerade. Jag visste, att deras order samtidigt var både lag och dom. Skulle jag riskera att inte lyda order? Inte ens stats- eller utrikesministrar riskerade det vid den tiden.

Jag hade att utstå en upprivande inre kamp. Huvudsaken i denna var dock icke fruktan för eventuella tråkiga följder för den händelse jag alltjämt skulle vägra lyda order. Huvudsaken var tanken på Finlands och det finska folkets öde och frågan om jag handlade rätt eller orätt ifall jag medver-

kade till dess avgörande.

Jag vet att Du, gamle vän, är en av de få som verkligen förstår hur svår och tung den kamp var som jag dessa dagar utkämpade. Du minns hur vi oräkneliga gånger under våra långa fängelseår i cellernas ensamhet drömde om en tid, då makten i Finland skulle ligga hos det arbetande folket. Vi drömde om en stund då vi kunde förkunna att våra offer och våra ansträngningar inte varit förgäves. Vi drömde om en ny stat, om ett nytt samhälle i överensstämmelse med våra ideal och våra idéer. Dessa drömmar höll livet uppe hos oss, de gav oss kraft och de förkortade våra långa och enformiga fängelseår.

Under de svåra dagarna i november dök dessa år ständigt och jämt upp i mina tankar. Hade den tid som vi så länge drömt om nu verkligen grytt? Skulle Finlands arbetande folk kunna begagna sig av Europas kaotiska tillstånd för att gripa makten och småningom upprätta socialismen? Om så vore, borde då inte jag som helgat hela mitt liv åt denna sak vara med? Kunde jag vägra att medverka i en dylik strid och vid ett dylikt avgörande? Vore inte underlåtenhet ett brott mot mig själv och mot de människor, vilkas förtroende jag åtnjutit? Skulle det inte innebära ett förnekande av hela mitt föregående liv och av det arbete jag i trettio års tid utfört i arbetarorganisationerna?

Jag ställde dessa frågor till mig själv och fick alltid ett klart och tydligt svar: om det också bara indirekt och blott till en liten del gällde en förbättring av livsvillkoren för Finlands arbetande folk, då skulle jag självfallet vara med.

Varje gång jag kom så långt, steg med kraft följande spörsmål fram: men är det nu fråga om detta? Finns det några som helst tecken, som visar i den riktningen? Tydde inte alla förberedande åtgärder på att det var fråga om en handling, som stod i strid med vår egen övertygelse? Skapade inte pakten mellan Tyskland och Sovjetunionen, där saken redan var avgjord, en fruktansvärd bakgrund till frågan? Påminde inte dessa förberedelser på ett betänkligt sätt om ockupationen av Österrike, Tjeckoslovakien och Polen?

Medan min inre strid pågick längs dessa linjer viskade den lede i mitt öra: ”Men betänk dock, vilket ämbete du skulle få! Skulle inte det vara festligt! Och betänk vilket ypperligt tillfälle du skulle ha att göra upp dina mellanhavanden med tidigare motståndare. Allra minst borde du ha medömkan med de herrar, som nu sitter vid makten i Finland. Var det inte de som höll dig nästan tio år i fängelse och lät dig stanna sju år i landsflykt! — — — Kanske folket med tiden glömmet denna bittra början, och kanske finska män åtminstone senare kan få avgöra landets öden? För övrigt kan ingenting numera hindra händelsernas gång, därom har ju män som Hitler och Stalin bestämt. Du förstör bara dig själv med att kämpa mot så starka krafter.” På detta sätt tumlade tankarna om i mitt huvud. Men i sanningens intresse måste jag säga, att på varje frestande fråga gav min tanke ett klart svar: *Det vore oriktigt. Det vore brottsligt.* Det vore att sälja sin övertygelse för några futtiga personliga fördelar. Det vore ett bedrägeri mot Finlands folk och dess sak. Det vore ett förräderi mot de socialistiska ideologierna.

Och efter allt detta var det inte bilden av ett fritt folkvälde, av ett härligt och lyckligt liv, som levande trängde sig på mig som ett slutresultat av det blodiga förstörelsekriget, utan minnet av hundratals goda vänner, vilka likt utmärglade människoruiner i fångenskap och tvångsarbete grävde kanaler genom Rysslands oändliga vidder. I min tanke symboliserade de det finska folkets kommande öde.

Ju längre min jakobskamp pågick, desto klarare insåg jag att det inte var fråga om en befrielse av Finlands arbetande folk. Här var det fråga om ett oerhört brott, vilket jag inte kunde vara med om. Jag hade ju i likhet med många av mina likar förklarat för stora arbetarskaror, att vad som skiljer Sovjetryssland från imperialistiska stater är just, att det inte sluter hemliga fördrag och militärallianser bakom ryggen på sitt folk och på de arbetande klasserna i världen. Dess diplomati är öppen och klar och det angriper aldrig andra länder, dess politik är en fredspolitik, som i kriget ser ett fruktansvärt brott. Hur skulle vi nu kunna vara med i detta brottsliga spel, hur skulle vi, som själva lärt dem motsatsen, kunna se våra arbetarkamrater i ögonen utan att känna oss som förbrytare?

Hellre skulle jag på nytt sitta ett årtionde i fängelse eller leva mitt återstående liv i landsflykt än att låna mig till ett sådant smutsigt och brottsligt spel. Beslutsamt övergav jag denna väg, och den 23 november sände jag Moskva ett nytt avböjande svar, där jag meddelade att jag inte kunde resa och att de uppdrag, som erbjöds mig, var mig övermäktiga.”

Dessa brevvutdrag blottar för oss kulminationen i en själslig utvecklingskurva. Men hur förhåller det sig med själva kurvan?

Det står ett legendariskt skimmer kring Arvo Tuominen. Han är nu en medelålders man, och tidigare har det kring hans namn bara svävat rykten som uppväckt nyfikenhet. Man vet, att han på 1920-talet var själen i Finlands såväl lagliga som olagliga kommunistiska rörelse. Och man vet vidare att han på 1930-talet inte endast ”bodde nästan fem år vid foten av Kremls murar”, utan att han verkade vid förhandlingsborden i hjärtat av Kreml. Det finns sålunda anledning nog både till vanlig sensationslystnad och till ett högre slag av vetgirighet, som önskar vinna klarhet om de hemliga orsakerna till politiska företeelser, vilka angår oss alla: en nation kan inte hoppas på en lycklig framtid, om det finns något oklart i det förgångna.

Det har under den sista tiden publicerats rätt många värdefulla memoarer, som belyser händelser under Finlands självständighetstid. Och ändå tvekar vi inte att säga, att Tuominens minnen intar en särställning bland dylika böcker. Utom att de avslöjar saker och ting, som inte ens den ivrigaste forskare haft möjlighet att komma underfund med, förklarar de genom att teckna en enda människas utvecklingskurva förloppet av en hel folkgrupps utveckling.

I talrika tidnings- och tidskriftsartiklar, ja till och med i universitetsdisputationer, har man sökt svaret på frågan vad det beror på att Finland har ett mycket större antal kommunister än de övriga nordiska länderna. Bättre och fullständigare än i en teoretisk och akademisk undersökning besvarar Arvo Tuominen själv denna fråga, då han i verklighetens ljus och genom händelser, som faktiskt timat, skildrar hur hans utveckling steg för steg gick mot kommunismen.

Alla medborgare som följt med politiska händelser vet i varje fall något om Finlands kommunistiska parti och dess ledare. Men bara några få av dem är medvetna om hur brokig, motsägelsefull och dramatisk detta partis historia har varit. Arvo Tuominens minnen innehåller många drag av FKP:s historia, som sannolikt endast han och de personer, vilka deltagit i O. W. Kuusinenes verksamhet, kunnat skriva om. Som ett exempel kan jag nämna de mångskiftande händelserna under åren 1919-20, då partiet strängt taget var delat i två läger och då O. W. Kuusinen själv i Moskva ansågs som en otrogen pro-titoist. Dessa och många andra moment har varit fullkomligt obekanta, emedan partiets verksamhet varit hemligstämplad och partiets historia varit ett oskrivet blad. Därför har dessa anteckningar en alldeles egenartad betydelse.

Helsingfors, i juli 1956.

Untamo Utrio.

Förord till den svenska upplagan.

Med författarens och förlaget Tammis tillstånd har vissa förkortningar gjorts i den svenska upplagan. De hänför sig närmast till kapitlen om Arvo Tuominens uppväxt- och lärdomsår och mindre till politiska strömningar eller principiella beslut. Den svenska editionen är genomsedd av författaren.

Helsingfors, i januari 1957.

Översättaren

Mors skära och fars hammare

— Om vi får snickarens Elina med i gårdens arbete, klarar vi oss nog såsom förra året.

Det var vid sekelskiftet. Jag hade av en händelse gått ut på gårdsplanen som gränsade till Kuukka-gården, vår närmaste granne. Gårdens pojkar Teemu och Paavali talade om rågskörden som skulle börja i övermorgon. Vad de sagt var visserligen inte avsett för mina öron, men deras ord gjorde ett starkt intryck på mig.

Snickarens Elina var min mor, och nu fick jag alltså höra att på min mor och hennes skära berodde en stor gårds och några kraftiga pojkars ära. Jag sprang givetvis hastigt hem för att berätta vad Kuukkas Teemu hade sagt och fogade till berättelsen min egen förhoppning, att mor skulle hjälpa till i gårdens arbete.

Så mycket jag än var fäst vid och beundrade mor, blev det först nu — efter detta samtal mellan Kuukkas pojkar —, klart för mig att hon var mycket mer än vår mor. Hon var duktig i att hantera skäran, nummer ett på tävlingsfältet, där det gällde att skära rågen, en människa om vilken det sades berömmande ord. De återkastades på hela vår familj. Också jag fick del av denna ära och kunde fråga andra gossar: Duger er mor till något sådant?

Dagen för rågskärningen randades och mor gick givetvis med i gårdslaget. Det bestod utom av mor av gårdens tre pojkar, Teemu, Paavali och Martti. Gårdens lag kallades det skärlag, som skar av rågen på den första teger och på sätt och vis bestämde arbetstakten. På Kuukkas gård rörde sig vanligtvis sju, åtta rågskärlag, med fyra skärare och en bindare i varje lag. Till rågskärlagen hörde utom gårdens eget folk den närmaste traktens backstugusittare och gårdens torpare, som gjorde dagsverken. I denna gård skar man inte råg under några talkonätter.* Mellan de olika grupperna rådde från första till sista stund en ivrig tävlan. Det gällde framför allt för gårdens lag att vinna. Också nu blev tävlingen hård och segern låg bara på några lielängders avstånd. Men gårdens lag var oslagbart. Man arbetade från tidigt på morgonen till sent på kvällen, och då vi dödströtta stapplade hemåt med mor kände min beundran för henne inga gränser. Och ofta mindes jag, att det just var mor som vunnit tävlingen.

Senare blev jag i tillfälle att deltaga i många liknande tävlingslekar. Det gällde också för mig att visa, att jag var min mors son.

Min mor hade verkligen ett gott namn som skärerska. Hon var en stadigt byggd kvinna med stark rygg, och redan som ung lärde hon sig konsten att skära havre och råg. Men jag tror att denna förmåga inte var den enda orsaken till att gårdarna gärna tog henne med i det ledande laget på åker och äng. Hon var klok, finkänslig, jämn till humöret och humoristisk. Arbetet på Tavastkyröfälten för en femtio, sextio år sedan var inte endast en tävlan om vem som förmodade skära mest. Det var samtidigt en intelligensmätning, ty under pauserna gällde det att slipa även ”de andliga betten”. Vid dessa tävlingar kunde en som hade en slipad tunga förvandla t. o. m. ett nederlag till seger.

Min mor och hennes skära är oupplösligt förenade i mitt minne. Genom mors goda rykte kom också jag att redan vid tio års ålder vara med i tävlingarna, först på Kuukkagårdens rågåker och sedan på allt vidare och vidare fält. Jag lärde mig att inse, att livet är en ständig och fordrande tävlan. Och betydelsefullare än det arbete mors skära utförde i ädel konkurrens på Tavastkyröfälten blev dess etiska innebörd för mig. När tävlingskamraterna sade, att

* Talko=arbetsfest.

Snickarens Elina faktiskt var en utomordentlig rågskäerska, svarade mor vanligtvis:

— Nå, hur det än är med den saken har jag en god skära. Den har jag ärvt av min mor och min man vässar den alltid så bra. All ära tillkommer skäran —. Den var det enda föremål hon ärvt av sin mor. I den hade mormor lagt ned sin välsignelse och de framtidsförhoppningar hon, som själv genomgått många hårda prövningar i livet, hyste för sin äldsta dotter, då denna som barn kom att uppfostras av främmande människor. Mormor hade, då hon gav henne skäran, liksom sagt att med den måste ett gott arbete göras, ty man fick inte misshushålla med guda-säden. Sannolikt hade detta föremål redan varit mormor ganska kärt. Kanske det även för henne hade haft en etisk innebörd. Åtminstone tycktes skäran för mor ha denna karaktär. Nu äger jag den själv. Skäran är det enda föremål jag ärvt av min mor. Jag riskerade inte ta den med till Moskva, där man lätt kunde ha betraktat den som en farlig småborgerlig klenod. Men till Sverige tog jag den med. Varje gång jag betraktar den påminner den mig om min mors rättrådighet och stora godhet.

Mors skära, som för mig innebar den största glädjen i mitt liv, skulle också ge upphov till den största ängslan och nöd. Mor hade skurit sig på den illa, bloden flöt rikligt och något förbandsmaterial fanns inte att tillgå. Då kom en ”klok gubbe” och sade att snus kunde stilla blodflödet. Och eftersom nöden inte har någon lag fylldes såret med snus. Blodflödet minskades och arbetet fortsattes intill sena kvällen. Men redan på natten började blodförgiftningen sprida sig för fullt. Vi var vana vid mångahanda sjukdomar i vår familj, men nu förstod vi alla att det denna gång var fråga om liv eller död.

Far och en av mina äldre bröder befann sig i arbete långt borta i socknen, varför jag, en elvaårig pojkvasker, var familjens överhuvud. Mors liv hade jag alltså på mitt ansvar, så fattade jag saken. Vårt enda hopp stod till läkaren. Med möda lyckades jag släpa mor till Saharantas båtstrand. Jag rodde över sjön till läkarbostället, som låg ungefär tre kilometer från Uskela kyrka. Kommunalläkare var en dr Mäkkylä, en av forna tiders karska, rättframma läkare. Han skrek och svor alldeles ohyggligt när han fick veta, att i det djupa, över tio centimeter långa såret stoppats snus, och han målade ut det svartaste öde för mor och mig. Han skrämde oss inte heller förgäves, ty mor fick utkämpa en ganska hård kamp mot blodförgiftningen.

Våra föräldrar, som var övertygade kristna, hade lärt sina barn att i alla svåra skeden bedja och ty sig till Gud. För mig hade bönen hittills varit mera av formell art, kanske beroende på att jag inte helt förstått innebörden i den, kanske inte heller ansatts så hårt. Men nu var plågan och skrämelsen så stora, att jag för första gången bad ödmjukt och allvarsamt. Mors frånfälle skulle för vår familj ha betytt världens undergång. Mitt självförtroende var visserligen redan nu så starkt att jag, elvaåringen, förstod att jag skulle reda mig också som föräldralös. Jag kunde först bli herdepojke i någon gård, sedan dräng, och slutligen kunde jag komma i lära hos någon smed i Tammerfors. Men hur skulle det gå med Kalle, Väinö, Sanna och Hanna, som enligt min mening var hjälplösa. Och far skulle knappast komma tillrätta utan mor.

Därför bad jag under mors sjukdom ödmjukt och varmt och många gånger. Mitt högsta hopp var att Den allsmäktige skulle låta mor leva så länge, att den som var yngst inom syskon-skan, den årsgamla Hanna, skulle bli tio år. Då kunde hon få tjänst som barnpiga. När mors tillfrisknande sakta fortskred och hoppet lyste starkare, ställde jag kravet på Gud så högt att vi alla, också Hanna, skulle hinna gå igenom folkskolan. Jag bevisade i min bön hur svårt det var att komma tillrätta i livet utan att kunna läsa eller skriva. Jag trodde inte att det skulle tillvitas mig som synd, om jag på detta sätt höjde de ursprungliga anspråken.

Min bön blev hörd. Mor tillfrisknade och levde ännu i tjugo år. Jag hade under mina barnår många andra samtal med Gud, såsom naturligt är vanligtvis i svåra stunder. Nästan utan undantag hade dessa böner eller betraktelser samband med social nöd, svårighet att reda sig, osäkerhet inför framtiden. Och ofta hade de kompromissens natur: om Gud hjälpte, skulle även jag hålla mina löften. Först i elva-, tolvårsåldern började jag ifrågasätta Guds allmakt och undra om man inte också borde ta i betraktande sociala förhoppningar och krav. Händelserna kring storstrejken 1905 och dess efterverkningar, som gav genklang även i vår hemby, torde ha haft sin andel i dessa tankar. I vilken mån kan detta betraktelsesätt, som jag tillägnade mig i barndomen — dessa kompromissförslag, som jag diskuterade i mina böner — ha lett mina senare steg i livet? Här kunde kanske finnas en trådända för de forskare, som i psykologins ljus försöker reda ut varför vi är de vi är.

Vid sidan av mors skära har i mitt minne bevarats också ett annat föremål från barndomshemmet. Det är fars hammare. Inte heller den är bara ett arbetsredskap. Den är snarare en hammare i moralisk mening och ansluter sig till minnet av far på samma sätt som skäran till minnet av mor.

Min far var snickare. Han arbetade dels på andra gårdar, dels och till största delen i sin egen verkstad, som stod i förening med vår stuga. Hans far hade ägt en medelstor gård i Tavastkyrös utkanter, men förlorat den vid utmätningen av ett obetydligt lån under nödåren. Farfar stod i skuld till en storbonde, som sökte ut lånet när situationen var som värst. Även stora gårdar gick då under klubban för en skuld på några tio eller hundra riksdaler. Och på detta sätt kom också den gård, till vars ägare jag var sonsonson, att försvinna ur släkten. Min farfar, som var äldste son på gården, måste nu med sin familj söka sig till det lilla Sillanpäätorpet. Släktgården gick förlorad år 1848, ett år efter min fars födelse.

Knappt hade min farfars familj klarat sig genom prövningarna efter 1847-48, när nödåren 1867-68 bröt in. Far talade ofta om dessa hemska år, då tyfusen grasserade också i Tavastkyrö, så att män och kvinnor stupade som om skäran gått fram på åkern. Det var bara en stark fysisk konstitution och god tur som räddade honom. Och när allt hopp liksom var ute lyckades en avlägsen släkting, Aapeli Koskinen, vilken tjänstgjorde som fogde hos prästen, skaffa honom drängplats på prästgården. Det var räddningen. I prästgården fanns bröd, en sällsynthet i de övriga gårdarna.

Drängsysslan på prästgården betydde dock mycket mer för fars vidkommande än blott en räddning till livet. Den store Yrjö-Koskinens far Georg Jakob Forsman var på den tiden kyrkoherde i Tavastkyrö. Livet på prästgården präglades av forna tiders patriarkaliska kyrkoherdekommando. Mellan mangården och drängstugan var avståndet inte stort. Till stall-drängens arbete hörde även skjutsning, och på detta sätt fick far mer än vanligt att göra med kyrkoherden själv. Som skjutskarl blev han också bekant med prostens son, den redan då rätt kände professor Yrjö Sakari. Denne bodde i Helsingfors, men gästade ofta sitt föräldrahem i Tavastkyrö prästgård. Far kom att skjutsa honom till Tammerfors och hade många angenäma minnen av samtalen på dessa färder. Yrjö Koskinen var ytterst intresserad av allmogens liv och försökte genom far få en inblick i vad folket tänkte i olika frågor. Far hade skarp observationsförmåga. Han var en god och saklig berättare, och professorn fick säkert av honom många värdefulla upplysningar, som det var skäl att lägga på minnet.

Yrjö Koskinen hade några tiotal år tidigare, närmare bestämt 1851, givit ut en bok som hette *Kertomus Hämeenkyrönpitäjästä* (Berättelse från Tavastkyrö socken). Denna bok var av stor betydelse för Yrjö Koskinen även under senare år, främst emedan han fått kämpa hårt, först för att få den klädd i litterärt acceptabel finsk språkdräkt, sedan för att få den tryckt. Hos

kyrkoherde Forsman var modersmålet nämligen svenska, och unge Yrjö Koskinen talade inte finska särskilt bra då han från Österbotten flyttade till Tavastkyrö. I denna purfinska trakt blev han emellertid finsksinnad, och här ändrade han sitt namn Georg Forsman till Yrjö Koskinen, efter att först ha kallat sig Yriä Koskinen.* Detta namn skar han in i fönsterbågen på Tavastkyrö prästgård. Efter ett energiskt studium av det finska språket och av socknens förhållanden kunde han i alla fall skriva sitt arbete på finska. En annan svårighet yttrade sig genom 1850 års censurförordning, som förbjöd tryckning på finska av all annan litteratur än religiösa och ekonomiska skrifter. ”Berättelser från Tavastkyrö socken” kunde inte rubriceras som vare sig det ena eller det andra; det var därför inte lätt att få boken tryckt. Men för att genomdriva sin önskan mobiliserade unge Yrjö Koskinen så berömda krafter som J. V. Snellman, Mattias Alexander Castrén och Gabriel Rein, vilket visar att han redan som ung besatt en osviklig energi.

Ännu flera år efter bokens publicering talade Yrjö Koskinen intresserat om den med min far. Under dagslånga resor hade han rikliga tillfällen att utlägga hur han skrivit om olika förhållanden i socknen och att söka utforska om han uppfattat saker och ting riktigt. Särskilt folkets språk och gamla sägner intresserade honom i högsta grad.

Berättelserna om hur socknen tidigare varit stor och rik, men genom misshushållning och intriger från de maktavandandes sida blivit mindre och fattigare, gjorde ett starkt intryck på far. Och även på mig, sex—sjuåringen, för vilken far återgav dem. När något gjordes galet i socknen tänkte jag strax: det är säkert ikalisborna som varit i farten. Dessa berättelser väckte inom mig ett så starkt agg mot ikalisborna, att jag senare i livet ofta snubblat på ”arvfjendskapen”. Längre bar jag agg även till Per Brahe, under vars grevliga tid socknen minskades.

En särskild berättelse hör samman med socknens stolthet, Kyröfors. Yrjö Koskinen hade frågat min far om han kände till några folksägnen eller spökhistorier om forsen. Far hade verkligen hört en sägen förtäljas, nämligen att under stora ofreden, när ”den väldige ryssen” kom till Kyröfors, hade forsens mäktiga vatten upphört att rinna. Då fienden sökte gå över den uttorkade forsen, bröt den emellertid fram med ett jättelikt dån och begrov i sina kaskader ett stort antal ryssar. Yrjö Koskinen berättade, att han hade hört något i samma stil och skulle ha nämnt om det i sin bok, men inte riskerat att göra det, emedan den ryska censuren säkert inte hade godkänt berättelserna. På detta sätt trädde ordet censur för första gången in i min föreställningsvärld. Berättelsen var enligt min mening så spännande, att hela världen borde ha fått del av den. Men nu kom alltså den ryska censuren och sade stopp. Varje gång jag som liten pilt betraktade Kyröforsens väldiga virvlar steg historien upp för mig, och jag förargade mig över censuren, som hindrade en så fin berättelse att tränga fram till offentligheten. Jag insåg inte ännu, att sådana ur folkets mitt framvuxna legender och sagor kunde vara farliga för världsmakten i Moskva. Men redan i ungdomen fick jag klart för mig att censuren var något inskränkt och förhatligt, och från dessa tider har jag förhållit mig negativt till all censur, både rysk och finsk.

För fars utveckling tycktes det ha betytt oerhört mycket, att han i sina mannaår varit dräng på denna patriarkaliska prästgård. Här kom han i kontakt med många slags människor, ty prästgården, vars landområde omfattade närmare 2 000 hektar, bildade med torpare och tjänstefolk en helhet. Husbondefolket utsträckte sin uppfostran även till tjänstehjonen och andra underlydande. I dåtidens förhållanden representerade prästgården ett verkligt kulturcentrum.

* Släkten blev senare adlad Yrjö-Koskinen.

Tjänstefolket uppfostrades inte blott i tukt och Herrans förmaning. De fick också upplysning om förhållandena i sitt eget land och i främmande länder ute i stora världen. Särskilt stalldrängen, som ofta kom i kontakt med sitt husbondfolk, sög lärdomen i sig som en svamp. Han lärde sig att föra sig, och han fick en klarare bild av världshändelserna än vad fallet i allmänhet var med folk i hans ställning. Far var också i jämförelse med andra drängar och snickare en relativt upplyst man. Men något ännu betydelsefullare än denna allmänbildning synes far ha förvärvat sig i den forsmanska prästgården, nämligen en fast, etisk grundval, i den mån en sådan beror på omgivningen.

Som en pålitlig och säker arbetare vann far snabbt både prostens och prostinnans gunst. Och även fars kamrater bland drängarna respekterade honom. Någon herrskapsbeundrare var far visserligen inte, tvärtom var han ganska egensinnig och förhöll sig kritiskt till "herrskep". Men prosten Forsman och hans prostinna var inte vanligt herrskapsfolk, utan mycket förmer. Far beundrade och högaktade dem ända till sin död.

En gång ställdes han inför ett mycket invecklat problem. På Laitila gård — densamma där Frans Emil Sillanpää fann sin livsledsagarinna Siikri — bodde på den tiden en nära släkting till kyrkoherde Forsman. Två av döttrarna hade blivit kära i gårdens drängar. Detta sågs givetvis inte med blida ögon av döttrarnas föräldrar, som företrädde en gammaldags uppfattning. Döttrarna skickades till prästgården för att stå under prostens och prostinnans speciella beskydd. Men det dröjde inte länge innan fröknarna i fråga genom privatkurirer fick kontakt med sina drängar och gjorde upp en flyktplan. Flykten måste ske i höstmörkret under natten, då de förälskade romeogestalterna i båt skulle komma till stranden av den nära intill prästgården belägna begravningsplatsen och avhämta flickorna. Men dessa var strängt isolerade. För att flykten skulle lyckas måste de få en medhjälpare, och en som åtnjöt husbondfolkets förtroende. Flickorna valde far till förtroendemän. Med gråt och böner försökte de under flera dagar mjuka upp den unge stalldrängen. De bedyrade att deras känsla var ren och oförfalskad och hotade att ta sig av daga hellre än att överge sin kärlek. Vågade stalldrängen ta deras liv på sitt samvete? På detta sätt segrade rättskänslan hos far på bekostnad av hans skyldigheter som tjänare. Han anslöt sig till laitilafröknarnas sammansvärjning och hjälpte dem att fly mitt i natten över begravningsplatsen till stranden av kyrkfjärden. När far på gamla dagar hörde någon sjunga, att "kärleken hos de unga bryter till och med genom bergen de tunga", sade han: "Vad betyder nu det, när den kan fly över kyrkogårdar, såsom då laitilafröknarna rymde. Ingen annan makt hade kunnat få dem att i höstnatten gå över begravningsplatsen." De förälskade fick varandra, som sig bör, och mindes fars djärva assistans ända till sin död. Och varken prosten eller prostinnan brydde sig om att hålla något "polisförhör" i anledning av flickornas flykt, vilket far ansåg berodde på att deras samvete egentligen godkände flickornas handling. Också jag kommer sedan mina barnaår ihåg dessa laitilamamseller, vilkas förnäma ursprung färgade av sig så att den ena kallades Kaipio, den andra Hirsilämor, fastän de nu var vanliga torparhustrur.

Forsman var en verkligt kristen herde. Det förklarar också fars starka religiositet, även om han var kritiskt inställd mot statskyrkan och statskyrkans präster. Detta gällde alltså inte Forsman. Men i många andra själasörjare såg han skenheliga brödpräster.

Forsmans prästgård hade utgjort en trygg borg för far. Men ändå ville han försöka bli sin egen lyckas smed. Han hade hittills varit Oskari Mikonpoika (Mikaelsson) från Sillanpää torpet, nu blev han Tuominen, "Snickar Tuominen". Han hade under långt kvällsgrubbel beslutat att bli snickare. I Uskela by bodde en god snickarmästare, som fått sin utbildning i staden. Han hette Astrén, och ett alltför livligt nyttjande av alkohol hade tvungit honom att söka sig till lands-

bygden. Far kom nu i lära hos denne snickarmästare och lärde sig saker och ting, som en landssnickare i allmänhet inte behärskade. Efter sin lärotid byggde han själv en stuga åt sig i Kuotila by i Tavastkyrö och i samband med den en liten snickarverkstad. I denna stuga bodde och verkade han i närmare sextio år. Här föddes sjutton barn: i det första äktenskapet, som varade tolv år, föddes sju, av vilka fyra ännu är i livet — det äldsta 80 år. I det andra föddes tio, bland dem jag, och fem av oss lever ännu — den yngsta 53 år gammal. När en dylik barnskara skulle uppfostras, vårdas och skolas enbart på förtjänsterna från hyvel, såg och hammare, fordrades det nog både fysiska och psykiska krafter av far. Och det hade han verkligen.

Under årens lopp blev han förfaren i många andra yrken: han kunde, när det behövdes, vara både murare, målare, glasmästare, och t. o. m. byggmästare. Ändå var han ingen klåpare, ty han lämnade en gång för alla inte ifrån sig något dåligt arbete. Detta förklarar, att förtjänsten även räckte till under svåra tider. Familjen behövde aldrig svälta, även om den led brist på mycket. Men arbetsdagarna var långa, från klockan fyra, fem på morgonen till klockan åtta, nio på kvällen.

Far uppfostrade sina barn strängt men obetingat rättvist. Jag tror att ingen av oss någonsin förebrått honom eller minns ens de strängaste uppfostringsmetoder med bitterhet. Språng på byvägarna om kvällarna och nätterna var strängt förbjudet. Det var sed hos oss, att vi barn skulle äta maten stående vid bordet. Jag vet inte om detta var en tradition från fars hem, eller om det berodde på att han ansåg, att man fick sitta vid bordet först då man förtjänade sitt eget bröd. I alla fall minns jag det festliga tillfälle då far sade till mig: ”Du får sitta när du äter, eftersom du i dag började ett regelbundet arbete vid hyvelbänken”.

Det var till stor del också mors förtjänst, att vår familj redde sig bra. Hon lagade så god mat, att hon ofta engagerades som kokfru om det gällde att åstadkomma något extra — då fick även vi barn smaka på delikatesserna. Hon var dessutom en skicklig väverska och sömmerska. Hemvävda kläder gjorde hon åt hela familjen, så väl sydda att vi kunde vara stolta över att gå klädda i dem. Ett tiotal bybor hörde till hennes kunder.

Jag har otaliga gånger undrat hur mor hann med allt: att ta hand om en stor familj, sköta korna och under sommaren förrätta 25-30 dagsverken i gårdarna. Och aldrig tycktes hon ha bråttom. Förklaringen ligger i hennes långa dag. Jag har intet minne av att jag någonsin skulle ha sett henne ligga i sängen, utom de få gånger hon var sjuk. Om kvällen somnade vi barn in vid vävstolens dunkande eller symaskinens surr och samma ljud väckte oss på morgnarna. Hon måste ha sovit bara några timmar.

Antingen det berodde på den uppfostran far hade fått i prästgården eller på medfödda andliga gåvor kom han att bli en central person i det religiösa livet på orten. Under 1900-talets första år fanns det varken ungdomsföreningar, arbetarrörelser eller brandkårssällskap. Religiösa möten eller bibelförklaringsstillfällen var det enda som förde byborna samman. Detta kunde ske ett par gånger i månaden, beroende på var predikanterna rörde sig. Far deltog alltid i dessa sammankomster, vid vilka både äldre och yngre sockenbor var närvarande. Han följde noga med predikningarna, och om de inte var i hans smak brukade han demonstrativt avlägsna sig. Då gick en stark viskning genom menigheten: ”Falsk profet. Snickaren gick.” Också andra bybor avlägnade sig hastigt.

Far företrädde den rena evangeliska riktningen. Predikanter, som var fars andliga fränder — antingen de var präster eller lekmanna-bibeltolkare —, kom vanligtvis hem till oss och hade ett par timmars samtal med far. Oftast satt han vid hyvelbänken i sin verkstad, och när man

nått ett resultat i diskussionen slog han ett slag med hammaren, liksom för att bekräfta det sagda.

Stundom kom även predikanter som företrädde andra läror och besökte far. Diskussionerna blev livliga och hammarslagen följde mycket snabbt på varandra, liksom ville far understryka vad som var rätt och vad som var orätt. Hans grundbekännelse var: ”Genom tron blir vi saliga.”

Fars rigorösa ortodoxi gick så långt, att han inte tillät sina äldre gossar att i folkskolan läsa eller ta med sig hem nya katekesen, som i slutet av 1800-talet togs i bruk i stället för den långa gamla katekesen. Han såg i den nya editionen en form av kätteri och kämpade mot den ända upp till domkapitlet. Vi yngre fick, om jag minns rätt, i alla fall läsa den nya.

Liksom i religiösa frågor kom far att även i världsliga bli något av en rättsskipare eller bydomare. Hans rättskänsla och omutlighet gjorde att många bonde, torpare och backstugusittare tittade in till honom för att få råd i kvistiga problem. Om någon sökte avvika från sanning och rätt slog far hammaren i bänken och rösten gick upp i falsett: — Du försöker alltså försvara en oriktig sak! Hans medkänsla var givetvis på de fattigas och förtrycktas sida, men inte heller dessa personer kunde räkna på det minsta stöd om de sökte försvara sin sak på ett sätt, som enligt fars mening inte var moraliskt riktigt.

Jag följde många gånger med dessa diskussioner i verkstaden, och hammarslagen gjorde alltid på mig ett obegripligt högtidligt intryck. Hammaren användes flitigt också i fars arbete, men hammarslagen bekom mig inte då det minsta. Sålunda växte denna hammare i min föreställning till en etisk symbol, ett andligt verktyg, som hörde ihop med fars oböjliga väsen, hans vägran att dagtinga med det som stred mot hans övertygelse. Och allt eftersom åren runnit hän har fars moraliska hammarslag för mig fått en allt djupare mening.

Av många hammarslag har särskilt ett etsat sig in i mitt minne, emedan det berörde mig starkare än de andra och troligen även inverkade på min senare utveckling.

Sent en kväll inträdde bonden på Kuukka gård, upprörd och andfådd efter en snabb vandring, och ropade:

— Det går väl ändå för långt: alla strejkar, ingen arbetar mer, man bara ligger och latar sig.

Det var som om en blixtnedslagit ned i den svagt upplysta verkstaden. Far, som lagt sig på sängen för att vila, hoppade upp. Jag satt på min vanliga plats på en pall och kände på mig att nu skulle far rusa på Kuukkabonden och kasta ut honom. Men nej, han gick mot hyvelbänken, tog sin hammare och slog ett kraftigt slag med den i bänken, så att hyvlar och sylar hoppade, och skrek samtidigt:

— Ut ur min verkstad, och det på minuten! Hur kan du komma och säga att jag inte arbetar, jag som knogar arton timmar i dygnet vid min bänk! Och om jag sent på kvällen rätar ut min rygg och vilar mina fötter, kommer en fettbuk som du och beskyller mig för att strejka och lata mig i sängen. Ut!

Albert Kuukka, som var fars kusin, hela familjens vän och stöd och överhuvudtaget en välmenande man, försökte helt förskräckt förklara:

— Förivra dig nu inte. Jag avsåg inte dig. Nog vet jag att du sliter och trälar och att du inte ligger på latbänken. Men i hela landet är det storstrejk. Alla hjul står. Ingen gör någonting. Vad beror nu detta på och vart vill man komma? Det var just telefonbud från Tammerfors till Peltonens affär. Människorna bara skriker och hurrar på gatorna. Lika lär det vara överallt i

landet.

Far hade i alla fall svårt att övervinna sitt dåliga humör och lugna sig. I några hastiga ord slängde han bara ut, att nog visste väl storstrejkens organisatörer och strejkarna vad de gjorde. Man börjar inte med en sådan sak utan anledning.

Ingendera av de diskuterande var så inne i förhållandena, att de utan vidare kunnat säga vad det egentligen var fråga om. De försökte bara var på sitt sätt orientera sig beträffande dessa väldiga händelser, som man inte sett maken till tidigare, varken i det egna landet eller annorstädes. Far, som genom sin anspråkslösa ställning i samhället hörde till de fattiga och som nästan alltid ställde sig på de armas och förtrycktas sida, trodde sig veta att det måste vara fråga om stora och genomgripande åtgärder för att förbättra det finska folkets villkor. Han lyckades kombinera kravet på allmän rösträtt med den ryska förtryckspolitiken. Kuukkagubben, en förmögen husbonde, hade just vid denna tid haft tråkigheter med dagsverkare, som vägrade arbeta i skogarna, och med torpare som strejkade, och han såg situationen i ett helt annat ljus. Redan ordet strejk irriterade honom, och han föreställde sig att en storstrejk skulle innebära något alldeles förödande. Kuukkahusbondens oro hade även fått näring av att han på vägen från Peltonens affär till oss hade råkat skraddaren Heinänen. När denne hört nyheterna hade han strax funderat ut, att det hela betydde en delning av storgårdspamparnas marker mellan alla dem som behövde jord.

Jag var då elva år. Detta sprakande utbrott och den dramatiska diskussion som följde väckte hos mig direkt revolutionära känslor. Varken fars eller Kuukkahusbondens konklusioner tillfredsställde mig. Därför gick jag för att råka en av våra närmaste grannar, målaren Nygren (han ändrade sedermera sitt namn till Kali), vilken jag betraktade som något slags auktoritet i politiska frågor. Nygren hade alltid visat mig vänlighet, låtit mig åka på styrstången till sin cykel och berättat för mig om mycket som hänt i den stora världen. Han hade en gång i tiden som gesäll vandrat land och rike runt, träffat mycket folk, läst tidningar och över huvud följt med händelsernas utveckling. När jag berättade honom om samtalet i fars verkstad märkte han strax, att dessa ting intresserade mig intensivt och höll för mig en liten utläggning om storstrejken, om dess bakgrund och dess mål. Han lovade ge mig ytterligare uppgifter sedan han besökt Kyröfors och talat med arbetsförmannen Alku. Den sistnämnde var en stor auktoritet och hade i ett par års tid uppträtt offentligt som agitator. Så kom det sig, att jag redan följande dag av målarmästar Nygren fick höra saker och ting, som gjorde ett oerhört intryck på mig, gossen från landet, och öppnade min blick för stora orsakssammanhang. Som medverkande orsaker till strejken började jag se t. ex. mordet på generalguvernör Bobrikov föregående sommar, det rysk-japanska kriget, där Ryssland lidit nederlag, revolutionen i Ryssland och framför allt vår egen strid för rösträtt och ny lantdagsordning. Själv intresserad av händelserna konstaterade Nygren med ett roat leende, att även om det inte ännu var fråga om att dela mantal och gårdar, såsom Heinänen låtit påskina, var det dock tal om stora ting, framför allt om allmän och lika rösträtt och om att göra slut på ryske tsarens tyranni; kanske kunde slutligen också torparfrågan, som i så hög grad tycktes irritera Kuukkagubben, dragas fram i ljuset.

Nu hade jag alltså fått tillräckliga uppgifter för att hålla en ”politisk information”. Jag försökte inte heller ställa mitt ljus under skäppan. Först delgav jag familjen alla mina informationer. Sedan sprang jag till Kuukka, där jag fick ivriga lyssnare i husbonden och hans vuxna söner. Och då jag kunde berätta, att det åtminstone inte i första omgången var fråga om att dela böndernas marker och att torparna tillsvidare måste utföra sina dagsverken, steg mina aktier betydligt. Jag försökte också truga min politiska relation på andra grannar, husbönder och tor-

pare, men alla förhöll sig inte lika intresserat eller lika allvarsamt till mina uppgifter. Desto ivrigare åhörare hade jag i folkskolan. Det var första gången jag gav en politisk information, ett arbete som senare skulle bli mitt levebröd. Och även om mitt första försök här och var möttes med ett småleende, utförde jag enligt min egen mening ett storverk, som i hög grad ökade mitt självförtroende. Jag var nu inte mer en vanlig pojkvasker som mina jämnåriga, utan snickarens Arvo. Jag hade visat, att jag förstod och var intresserad av stora skeenden, som endast få i denna by hade hum om. En och annan gubbe bland mina lyssnare hade till och med sagt, att ”nog har då pojken suplik” - enligt min tanke det högsta erkännande en dödlig kunde få. När jag märkte att jag kunnat göra mig gällande på grund av storstrejken, sporrade det mig att även i framtiden söka inhämta vetande just på det politiska området.

Den iver och den upphetsning som 1905 års storstrejk framkallade bredde ut sig även i min hemtrakt. Arbetaröreningar och röda garden bildades. Agitations- och diskussionstillfällen arrangerades varje vecka. I lyssnarskaran satt jag som en av de ivrigast lyssnande och försökte lägga på minnet varje ord. Far och mor, som eljes hade en sympatisk inställning till arbetarfrågor, besökte inte dessa tillfällen. Men de ville gärna höra vad som sagts och vilka åsikter som framförts där. På detta sätt tog mitt intresse för politiska spørsmål sin början för ett halvt sekel sedan, och detta intresse — antingen det berodde på tillfälligheternas spel eller på naturlig böjelse, vem vet? — har senare bestämt hela min livsväg, gjort den i många avseenden brokig, men ingalunda alltid angenäm och lätt att vandra.

Följande vår, närmare bestämt i april—maj 1906, fick jag åter ett tillfälle att uppträda offentligt och nu inför en mycket större lyssnarkrets. Vår överlärare i folkskolan, Antti Liljeström, meddelade en apirdag, att den tolfte maj etthundra år hade förflutit sedan J. V. Snellmans födelse, och att denna dag skulle firas överallt i landet som en stor högtidsdag för finskheten. Då skulle många tusen människor ha förändrat sina svenska namn till finska. Samtidigt berättade han, att en förläggare hade sänt honom två rekvisitionslistor för bilder av Snellman. Ville nu någon av eleverna ta upp beställning på dessa bilder? De kunde till och med förtjäna en nätt summa, för provisionen på bilderna var 20 %. Då ingen föreföll intresserad, sade läraren utan vidare, att åtminstone den ena listan tar Arvo.

— Du kan nog sälja bilderna, du har god suplik.

Den andra listan prackade han på en flicka, som bodde i motsatta ändan av socknen. Jag hade alltså blivit försäljare av Snellmanfotografier. Vår lärare berättade med några ord vilken man Snellman varit. Dessutom innehöll listorna en kort förklaring. Det fanns två slags bilder, på kritpapper (å 1 mark) och på vanligt papper (å 50 penni). Jag försökte avyttra dessa bilder i gårdar och torp. Men det blev ingen större kommers. Husbönder och bondvärdinnor frågade, trots att de hört min förklaring:

— Vad är nu egentligen den där ”Nellman” för en? Inte behöver vi sådana där bilder. Flugorna kommer bara att pricka dem. Titta själv hur bilden av kon ser ut, som följde med tidskriften Pellervo.

Situationen såg dystert ut. Också far och mor förebrådde mig för att jag sysslade med allt möjligt strunt. — Du får bara skämmas, då det inte blir något av det hela. Jag beklagade mig för kaplanen Töyrys pojkar, som gick samtidigt med mig i folkskolan och var mina goda vänner.

— Vår pappa är tokig i Snellman. Han kan säkert berätta dig ett och annat om mannen, som gör att du får bilderna att gå åt. Vi ska tala med farsgubben. Kom till oss redan i kväll. Och jag gick.

Pastor Töyry var ingen god predikant. Han predikade stammande och utdraget. Men om Snellman visste han mycket. Jag blev matad med ett två, tre timmars föredrag om dennes livsverk, och Töyry gav mig goda råd hur jag skulle tala till husbönder och mödrar för att få bilderna att gå åt. Pastorns egna pojkar, som i början försökte lyssna till sin fars utläggning, tröttnade snart och sprang sin väg, men jag satt kvar och hörde på och sög som en svamp i mig varje ord. Kanske inte heller jag var så värst intresserad, men det gällde ju för mig att rädda mitt eget skinn, mitt anseende och mitt rykte hemma, i skolan och på hela orten. Allt berodde nu på om jag skulle lyckas sälja bilderna.

Följande dag försökte jag göra en sammanfattning av vad jag kom ihåg av det ymniga vetande, som pastorn öst ur sig. Det gällde att minnas det väsentliga och att i en lämplig form portionera ut det åt hugade köpare. Strax efter det skolan var slut för dagen började jag en ny kampanj, skrudad i pastor Töyrys visdom. Motståndet var också nu ganska massivt i början. Man skrattade åt min framställning och drev med den.

— Var har du lärt dig den där läxan? Säkert inte av far din, ty i hans Bibel eller Postilla talas det oss veterligt inte om någon ”Nellman”.

Men jag gav mig inte. Jag hade i mitt ordförråd vapen av alla olika kalibrar och kunde gripa till maktmedel om det blev nödvändigt.

— Denna gård tycks höra till apotekar Törnvalles parti, eftersom man vägrar att understöda finskheten.

Apotekaren och hans familj var de enda svensktalande i hela socknen, och deras högröstade och dominerande svenska, som de var så stolta över, förargade finsktalande kyröbor då de besökte apoteket. Vidare framkastade jag enligt pastorns direktiv, att man i gården i fråga alltså inte var intresserad av bildningssträvanden eller av finskhetstanken, kanske man till och med hade planer på att få tingshandlingarna skrivna på svenska, såsom för några årtionden sedan — ”ni, som förstår svenska så bra!”

Det sista slaget träffade vanligtvis huvudet på spiken. Kyröborna var avogt stämda till tingen. Tingsdomarna och tingsskrivarna, alla svensktalande, var just de herrar som tavastkyröbonden och torparen mest avskydde. Det var ett från förfäderna nedärvt agg mot herrefolket. Och på detta sätt fortsatte jag diskussionen. Kloka husbönder och husmödrar på gårdar, i torp och i stugor förstod nog strax, att jag lyste med lånta fjädrar, ty hur skulle en elvaåring själv komma på sådana tankar? När jag sattes på det hala erkände jag, att jag genomgått en särskild skolning hos pastor Töyry. Diskussionen, som var mitt livs första ”kulturpolitiska debatt”, roade många kanske just genom talarens lillgamla ton, och de gav slutligen med sig och köpte en bild. Jag fick sälja bilder i nästan varje gård, 1-marksbilden i de rikare gårdarna, en vanlig 50-pennis bild i de fattigare. Framgången sporrade min energi, och jag vidgade mitt område över de egna hemknutarna, från kyrkbyn ända till Herttua och Heinijärvi. I den senare byn, där Sillanpääs Pransu* var hemma, rörde jag mig rätt försiktigt, ty jag anade att Pransu, som snart skulle bli student, hade helt andra kunskaper om Snellman än jag. Jag visste i alla fall att Pransu var borta hemifrån — han gick i skola i Tammerfors —, vilket ökade mitt självförtroende. Även i Sillanpääs granngårdar sålde jag flera bilder.

Ännu ett tiotal år senare, efter inbördeskriget, påträffade jag i en del tavastkyröstugor Snellmans bild, som jag tvingat på dem i mina mycket unga dagar. Flugorna hade satt sina spår, men Snellmans drag framträdde tydligt, och folket visste en hel del om mannen.

* Frans Emil Sillanpää.

Genom denna bildkampanj ökades mitt självförtroende mera än efter de informationer jag föregående höst gett i samband med storstrejken. Jag fick öppet erkännande hemma och i skolan. Då min lärare hörde hur mycket bilder jag sålt, yttrade han erkännande ord om mig vid många olika tillfällen. Min verksamhet blev känd utanför hemtrakten, och jag kunde få höra ord som:

— Jahah, du är grabben, som tvingade på oss den där Nellmannens bild.

Dessutom hade jag förtjänat en vacker summa, vilket ytterligare bidrog till att höja min självkänsla.

Vare sig bildförsäljningen inverkat på saken eller ej har jag i alla fall genom åren bevarat en hemlig sympati för Snellman. Den har indirekt kommit till uttryck t. o. m. i Åbo hovrätts och Högsta domstolens protokoll. Då jag på 1930-talet föreläste i Moskva, i den kommunistiska världens högsta politiska skola, Lenin-institutet, framhöll jag att kommunisterna borde försöka tillgodogöra sig det bästa i det finska folkets kulturtraditioner och hos de karaktärer, som företrätt dem, framför allt J. V. Snellman. Samtidigt påpekade jag, att en så skarp penna som Raoul Palmgrens borde kunna skriva om Snellman på ett sätt, som tog fasta på hans betydelse för den utvecklingsdugliga kommunismen och inte endast för det reaktionära borgardömet. Bland lärjungarna fanns en ung man som hette Tarvainen. När denne några år senare blev anklagad för kommunistisk verksamhet, nämnde han om detta yttrande för Detektiva Centralpolisen, och det infördes i domstolens protokoll. I ett referat över rättsförhandlingarna fick jag i en tidning se en stor rubrik: ”Poika Tuominen har gett Raoul Palmgren i uppdrag att erövra Snellman från borgarna.” Det heter, att vad man lär sig i ungdomen, det kan man på äldre dagar. Och så gick det även mig, som gjort min barndoms bästa affär genom att sälja Snellmanfotografier, att jag vid mogna år skulle slå mynt av honom i ideologiskt avseende. Vad skulle gubben Snellman själv tänka om han visste hur många goda ändamål hans bild, hans namn och hans livsverk använts för?

Jag har dröjt vid dessa två minnen från min barndom — 1905 års storstrejk och försäljningen av Snellmanfotografierna —, närmast för att det intill denna dag förblivit ett mysterium för mig och mina syskon, varför det bara var jag som hade drift till att uppträda offentligt och ta itu med saker och ting, som hade samband med politiken. Av det föregående har det framgått att varken föräldrarna eller hemmets atmosfär stimulerat till en dylik verksamhet. Vare sig som barn eller senare i livet har mina sysstrar och bröder haft den minsta lust eller benägenhet för politiserande, snarare tvärtom. Alla mina bröder har ägnat sig åt fars yrke och stannat vid hyvelbänken ända till sin livsafton. Jag är det enda undantaget. Av mina sysstrar har två sedan unga år följt mors och fars religiösa övertygelse. De har på sitt ödmjuka och troende sätt ägnat sitt liv åt att hjälpa sin nästa. De två övriga, den äldsta och den yngsta, har varit exemplariska husmödrar.

De sociala missförhållandena i vår barndom var inte för mitt vidkommande större än för mina syskons. Jag tror inte heller att mina tidigaste år kunde ha skapat ett komplex — för att använda ett modärnt uttryck — som tvingat mig att söka kompensation i politiken eller i en radikal livsinställning. Det var tvärtom lättare för mig än för många av mina jämnåriga att anpassa sig. Skolgången i folkskolan beredde mig inga svårigheter. Jag ansågs i alla avseenden som en mönsterelev och lyckades utan större ansträngning varje år bli primus i klassen. Att också mina lärare mindes mig som en god elev fick jag en rörande påminnelse om några tiotal år senare. Jag hade just kommit ut ur fängelset, där jag avtjänat min första femårsdom för landsförräderi. Min förre lärare Antti Liljeström (han hette numera Lehtoranta, fast han inte förfinskat sitt namn ännu på den tid jag sålde Snellmanbilder) kom och hälsade

på mig på Tavastkyrö ångbåtsbrygga. Han berättade, att han noga följt mina livsöden, ja han hade till och med läst mina långa och propagandistiska försvarstal i hovrätten. Med tårar i ögonen sade han, att han och hans hustru, som var lärarinna och vars favorit jag varit i skolan, många gånger undrat, hur en av skolans i alla avseenden mest exemplariska och begåvade elever, dessutom uppvuxen i ett religiöst hem, kunnat bli landsförrädare och fängelsekund.

Ja, vad skulle jag svara till detta? Jag sökte bara försäkra, att det i ingen händelse var deras fel, ty undervisningen hade varit mönstergill, garanterat fosterländsk och kristligt etisk.

I mitt barndomshem hade jag levat det liv som på den tiden var brukligt bland landspojkar. Det enda undantaget var, att jag noga försökte undvika pojkars vanliga rackrier. Ehuru min solidaritetskänsla var mycket stark, ville jag aldrig vara med bland pojkar, vilka träffades för att smygröka eller göra pojkstreck bakom husknutarna. Det var knappast moraliska hämningar till följd av min uppfostran, som gjorde sig gällande, jag tror att min hållning snarast bestämdes av ett lillgammalt drag och av en strävan till egenart. Jag sökte mera manliga och ädla sysselsättningar än dessa pojkvaskrar. Till min egenart bör väl också — i brist på en bättre psykologisk förklaring — räknas min ovilja att vare sig i pojkåren eller senare röka, dricka och dansa, kanske just för att alla andra pojkar med iver ägnade sig åt dessa nöjen. Allt detta gjorde, att jag tidigt drogs till allvarliga arbetarintressen. Trots min minderårighet satt jag troget på arbetar- och torparsammankomster, och redan 1909, då jag alltså var femton år, fick jag medlemskap i vår arbetarförening och tog aktiv del i dess verksamhet. Föräldrarna hindrade på intet sätt mina strävanden, och när jag prenumererade på den socialdemokratiska "Kansan Lehti" (Folkets Tidning) läste de den gärna. Men då arbetarpressen började visa antireligiösa tendenser förvisades tidningen från vår stuga, och i stället prenumererade vi på den björneborgska "Sosialidemokraatti" (Socialdemokraten), vars ordval var moderatere.

I fars verkstad fanns det plats bara för en extra hyvelbänk. Vid den arbetade någon av de hemmavarande äldre pojkarna, tills de vid sexton-, sjutton års ålder kom i snickarlära i Tammerfors. Den vägen vandrade Snickar-Oskars alla fem vuxna söner ut i en vidare värld. När jag slutat folkskolan fanns det ingen plats för mig i fars verkstad, ty bänken tillhörde min bror Kalle, ett och ett halvt år äldre än jag. Någon gång vid denna tid hörde jag också mina föräldrar säga, att Arvo har så pass gott huvud, att det kunde löna sig att låta honom fortsätta i lärdomsskola, om bara pengarna räckte till. Pransu och Miina Sillanpää gav sin pojke utbildning, trots att de levde i mycket fattiga förhållanden, men de hade en enda son, medan far och mor hade att sörja för en hel barnskara.

Själv hade jag lust att studera vidare, och det fanns en gång också vissa förhoppningar i den riktningen. Grannen Kuukkas äldste son, Teemu, föreslog att hans yngste bror, som var min kamrat i folkskolan, skulle fortsätta i Ikalis samskola eller i Tammerfors lyceum och att jag på Kuukka-gårdens bekostnad skulle få följa med honom. Bonden gjorde en kalkyl över hur mycket två pojkars skolgång skulle kosta och motsatte sig till en början, men gav slutligen med sig. När han meddelade pojken i fråga sitt beslut, vägrade denne emellertid bestämt att foga sig i det, och jag fick till och med i uppdrag att söka övertala honom. Jag gjorde allt vad jag kunde, lovade hjälpa honom med skolarbetet och utmålade i vackra färger vad slags pojkar vi skulle bli då vi väl fått den vita mössan. Men inga övertalningar hjälpte. Hans beslut var oåterkalleligt. Han var långt ifrån obegåvad, i folkskolan gick det bra för honom, han var en ytterst samvetsgrann elev, men slutet, undvek sällskap och höll sig helst för sig själv. Han sade bara, att han tänkte sig en framtid som lantbrukare och att folkskolan var tillräcklig grund för honom.

I Kuukkas gård rådde en så utpräglad demokrati, att aldrig någon som helst påtryckning på

barnen kom ifråga. Kalle fick stanna hemma. Han blev också en god lantman och senare husbonde på Kuukka-gården. När försöken med broderns skolgång strandade, ville initiativtagaren Teemu få sin familj att bekosta endast min utbildning, men det gick husbonden inte med på, fast han annars var mycket vänlig mot mig och mot hela vår familj. Det tycktes vara en hederssak för honom, att då han själv hade fem, i alla avseenden utmärkta och ingalunda obegåvade pojkar, som inte fått högre skolbildning, han inte heller skulle bekosta ett främmande barns studier.

På detta sätt grusades mina förhoppningar och jag hamnade i stället som dräng på Kuukka-gården. Där behandlades jag som son i huset. Trots mina tolv år deltog jag i vuxna mäns arbeten. Arbetsdagarna var långa och arbetet stundom för tungt för mig. Gårdens tre vuxna pojkar försökte emellertid hjälpa mig, och gemensamt sökte de hitta på och arrangera lättare sysslor för mig. Den andliga friheten på gården var så stor man gärna kunde önska. Alla visste, att jag på min lediga tid gick på möten och att jag tog med mig till gården arbetartidningar och socialistisk litteratur. Men ingen anmärkte något, varken husbonden eller pojkarna, fastän de själva inte förhöll sig sympatiskt till arbetarrörelsen. Min drängtjänst på gården varade drygt tre år, men så blev hyvelbänken i fars verkstad ledig. Jag i min tur kom nu i snickarlära, och efter några års förberedande lärotid flyttade jag hösten 1912 till Tammerfors för att fortsätta min utbildning i en av landets största snickarverkstäder, Tammerfors Ångsnickeri.

Hur många gånger har jag inte under mitt växlingsrika liv haft tillfälle att blicka tillbaka, minnas mitt barndomshem och tänka över vad det har betytt för mig. Under de några och tio år, som jag tillbringat i fängelsecellernas dystra ensamhet, har jag haft både tid och tillfälle att pröva mig själv och göra bokslut. Utgångspunkten och kriteriet för prövningen har alltid varit fars och mors övertygelse och tro.

Jag vet, att mycket av vad jag senare i livet företagit mig, åsamkat föräldrarna sorg. Men de försökte förstå mig. Ödet ville det så, att budet om bäge dödsfallen nådde mig bakom fängelsets murar. Mor dog 1922, just då jag stod i begrepp att börja avtjäna ett tukthusstraff på över fyra år. Det var en följd av fredsfördraget, där finnarna anklagades för angrepp på Sovjet-Karelen. Min fars dagar slutade 1931, då jag åter satt i fängelse och avtjänade ett fem års straff. Båda gångerna råkade jag vara i Åbo länsfängelse och båda gångerna var det pastor Hirvonen som förmedlade sorgebudskapet till mig.

Jag var djupt tacksam för att det var just Hirvonen som bragte mig dessa budskap, ty bara han kunde göra det på ett så finkänsligt sätt som en dylik situation kräver. Han yttrade endast några tröstens ord, men just de rätta orden, tryckte min hand, slöt celldörren diskret och avlägsnade sig. Han förstod vad jag i de ögonblicken behövde: ensamhet och frid. I min ensamma cell grät jag min gråt, sörjde min sorg och välsignade mina kära bortgångnas minne.

Jag hade tid att tänka, sörja och göra räkenskap. Jag konstaterade, att far och mor efter bästa förmåga sökt förbättra världen genom böners makt. Deras idealvärld var i himlen, och den världen hade de nu nått. Också jag hade givit mig ut för att förbättra världen, men mitt idealsamhälle skulle finnas på jorden. Så trodde jag då, och min fasta övertygelse gav mig tröst under dessa tunga, bekymmerfyllda stunder.

Medan jag vandrat omkring i världen och sökt ”förbättra” den har jag märkt, att mitt barndomshem bundit mig med osynliga band, som hindrat mig att i vissa frågor gå så långt som ideologi och lärosatser hade fordrat. Detsamma har gällt direkta order från högre ort. Dessa band har gjort att jag velat respektera varje människas och varje samhällsgrupps

religiösa övertygelse. Därför har jag inte ens under min mest intensiva kommunistperiod kunnat se ned på religionen eller på religiösa värden, även om religionen ännu på 1920- och 1930-talen enligt kommunistiska lärosatser ansågs vara en av kommunismens huvudfiender. En orsak här till har varit den djupa högaktning och pietet, som jag alltid känt gentemot föräldrarna och deras övertygelse, men kanske ännu mer en instinktiv känsla av, att mina föräldrars djupa, religiösa övertygelse skänkte dem ett starkare stöd i världsliga samhällsfrågor än de politiska ideologier, som jag gjort till mina. Den gav dem en ovärderlig rättskänsla och etik i alla livets skiften. I kommunistiskt språkbruk kallas dylikt ”småborgerlighetens elementarsynd”, som det gäller att befria sig ifrån, men jag har som sagt icke lyckats befria mig, då det samtidigt hade betytt att avsäga sig de etiska grundnormerna. Just dessa grundnormer borde enligt min tanke vara fasta och oryggliga för dem, som gjort till sin livsuppgift att rensa bort det dåliga och att förbättra världen.

Jag har i början av detta kapitel talat om mors skära och fars hammare. Det är de verktyg, som för mig symboliserar rättvisa, en bättre mänsklighet och därmed samtidigt en bättre värld redan här på jorden. Dessa enkla redskap har varit mina skyddsänglar och maskotar och till dem har jag mer eller mindre tytt mig i kampen mot kommunismens skära och hammare. Ty så egendomligt det än låter har jag som kommunist många gånger fått lov att kämpa mot kommunismen eller rättare sagt mot vissa av dess yttringar, särskilt mot stalinismens metoder. Ofta har denna kamp varit av inre art, men flere gånger har den också fått utåt synliga yttringar. De båda paren skära och hammare stod under tjugo års tid i mina ögon i ständig strid mot varandra. Hur hårt jag än försökte hålla fast vid mors och fars trofasta arbetsredskap, kom de ofta till korta inför kommunismens skära och hammare, vilka representerade kraft och våld och för vilka alla medel var tillåtna.

Under min ungdomstid och i min mannaålder har krig, revolutioner och uppror med våld och grymma metoder karakteriserat världens gång. Jag har själv många gånger utsatts för orättvis behandling, jag har blivit offer för tvång och godtycke. I dylika fall blir man benägen att ty sig till liknande vapen och metoder, ja till och med att tro att de är riktiga och effektiva i striden mot ondska och orätt. Detta förklarar delvis, men också bara delvis, varför kommunismen i vårt land har fått så många anhängare. Endast en grundlig kännedom om de kommunistiska lärorna och kampmetoderna kan ge kommunismens trogna och övertygade anhängare bevis för att omänsklighet, orättvisa och våld inte kan avlägsnas med hjälp av denna ideologi, utan att den tvärtom ger dem ökat inflytande. Ju grundligare jag kom underfund med kommunismens verkliga väsen, metoder, moral och hittills uppnådda resultat, desto klarare insåg jag, att längs dessa vägar låter sig inte samhällena förbättras och kan inte någon ny mänsklighet växa upp.

På detta sätt började kommunismens grant utstyrda skära och hammare för mig mer och mer bli symboler för förstörelse och förintelse, samtidigt med att mors skära och fars hammare i all sin enkelhet framträdde allt klarare som säkra och osvikliga verktyg när det gällde att skapa en bättre värld. Ett dödande gift och ett helande läkemedel ser ofta lika ut och är ofta besläktade. På samma sätt föreföll mig under vissa tider dessa bägge par skära och hammare både till innehållet och formen. Först sedan jag levat tillräckligt länge och tillräckligt nära deras kraft och inflytande började det ena paret skära och hammare genom sin förödande verkan lämna skrämmande spår i mitt sinne, samtidigt med att det andra paret höjande och helande effekt tilltog dag för dag. Men först efter mången inre och mången även utåt synlig jakobskamp — kom jag slutligen till full klarhet: jag gav en gång för alla och oåterkalleligt den kommunistiska våldsregimens yttre tecken på båten och tog i stället som mitt livs led-

stjärna mina föräldrars uppbyggande arbetsredskap: mors skära och fars hammare.

Redan på 1920- och 1930-talen måste jag många gånger trygga mig till mors skära och fars hammare vid de svåra inre strider jag hade att utstå mot trycket av den kommunistiska världens symboler. Men först inför vinterkriget utbrött blev dessa strider dramatiska och avgörande. Det skedde när det blev fråga om att jag skulle bli statsminister i Terijoki-regeringen. Vid den våldsamma inre kris, som jag under trycket av skäran och hammaren måste genomgå dessa dystra och olycksbådande novemberdagar, var mina främsta och pålitligaste försvarsvapen åter mors skära och fars hammare. De hade nu fått ny kraft och betydelse. Just när striden rasade som värst och läget tedde sig som mest hopplöst, började mors skära öppna en väg, där avgörande och seger vinkade ju längre fram på den man gick.

Läroåren i Tammerfors

Otaliga gånger har folk frågat mig:

— Hur har det kommit sig att också d u blivit kommunist?

Det är lätt att svara: — Då Finland har mycket kommunister och folk, som gillar kommunismen, enligt röstsiffrorna över fyrahundratusen, är väl mitt fall på intet sätt sällsynt, knappast ens märkvärdigt.

Detta svar tillfredsställer inte mina borgerliga eller socialdemokratiska vänner. Ty deras fråga innebär en smickrande förvåning:

Hur har just d u blivit kommunist? Du har ju visat både energi och duglighet i så hög grad, att du borde ha kunnat röja dig väg även i vår ofullkomliga västerländska värld. Hurudana har dina hemförhållanden varit? Hade du i din ungdom några allvarliga motgångar, som kastade dig från spåren?

Ack dessa psykologer! Givetvis kan sociala missförhållanden och genomkämpade orättvisor — verkliga eller inbillade — och det agg dessa väckt vara en verksam faktor. Men uppkomsten av ett agg är inte så enkelt att förklara, och ännu mindre kan man redogöra för yttringarna av och styrkan hos detta agg. Dessutom är det inte bevisat att social bitterhet är hela förklaringen till en människas hållning.

Av föregående kapitel framgår det ju tydligt, att mina hemförhållanden var jämförelsevis harmoniska. Bristerna och fattigdomen hos oss var på långt när inte så skriande som i många andra arbetarhem för femtio, sextio år sedan. Jag var inte (som det enligt vissa psykologiska schema borde vara) någon grubblande eller trumpen figur — tvärtom! Men individuella egenskaper förklarar knappast mitt öde. Det var så att säga utstakat redan på förhand.

Det är klart, att arbetarrörelsens allmänna riktningar och opinioner på ett avgörande sätt bestämmer utvecklingen hos de individer som verkar i dess mitt. Därför tror jag att det är på sin plats att jag med några ord söker klargöra orsakerna till att arbetarrörelsen enligt min tanke redan under genombrottsåren blev radikalare i Finland än i många andra länder.

”Kommunismen är en samhällssjukdom, som angriper, frodas och vinner terräng bara i mycket efterblivna förhållanden och bland folk eller folkgrupper på låg bildningsnivå och i ekonomiskt miserabla omständigheter.”

Detta är en vanlig definition på kommunismen, dess inverkan och utbredningsmöjligheter. Men med en så enkel diagnos kan man knappast förklara den sjukdom som kommunismen anses vara, inte heller förutsättningarna för dess spridning. Dessutom kunde en så ensidig

diagnos leda till alldeles felaktiga och ödeläggande metoder då det gäller att kämpa mot den kommunistiska smittan.

Det är visserligen sant, att kommunismen vunnit säkert fotfäste särskilt i underutvecklade, primitiva och odemokratiskt styrda länder. Härav drar man slutsatsen, att kommunismen breder ut sig överallt i dylika förhållanden. Men när det gäller att analysera kommunismen, dess samtidiga uppkomst och inflytande t. ex. i länder som Finland, Sverige, Norge och Danmark, alla demokratiskt styrda rikena på en kulturnivå och med en levnadsstandard och materiell utveckling, som hör till de högsta i världen, inser man att frågan har flera aspekter än enbart obildning, fattigdom och elände.

Dessa fyra länder, som bildar en gemensam nordisk kulturkrets och där styrelsesättet, det ekonomiska livet och folkets levnadsstandard inte uppvisar större differenser, erbjuder ett intressant forskningsmaterial i fråga om kommunismen och dess verkningar. Trots den påfallande likheten i förhållandena har kommunismens utbredning och inflytande varit och är ännu i dag som i dag är mycket olika i dessa länder. Vid riksdagsvalen 1952—54 i Norge fick kommunistpartierna 5,1 % av alla röster, i Sverige 4,3 %, i Danmark också 4,3 %, men i Finland hela 21,6 %.

I alla de fyra nordiska länderna har arbetarrörelsen uppstått ungefär under samma årtionden, men med något olika betingelser. När de socialistiska tankarna nådde Norden, närmast från Tyskland, hade den industriella utvecklingen hunnit avsevärt längre i Danmark och i Sverige än i Finland. Då Finland något årtionde eller några årtionden senare började industrialiseras, skedde utvecklingen mycket snabbare hos oss. Situationen påminde — givetvis i långt mindre skala — om den industriella framryckningen i England på 1830 40-talen och dess inflytande på arbetarklassen och arbetarrörelsen. Folk, som i generationer levat i lugn och ro på landsbygden, drogs med ett tag i stora hopar till främmande industricentra. Här kände de sig rotlösa, utan stöd av släkten och av hemtraktens trygga och lugna miljö. De hade lämnat gamla, kända vägar och blev därför mottagliga för radikala åsikter och verksamhetsformer, isynnerhet som arbets- och bostadsförhållandena var till ytterlighet usla. Visserligen hade de varit dåliga också på hemorten, men på ett annat, ”hemtrevligare” sätt. Dessa åsikter satte givetvis sin prägel på den samtidigt vaknande arbetarrörelsen.

I vilken mån arbetarrörelsen radikaliserades och kommunismen vann inflytande och utbredning var även beroende av den ledning, under vilken denna rörelse tog sina första steg, och vidare av hur samlad den uppträdde. Marx' och Engels revolutionära läror vann tidigare och starkare gehör i Danmark och Sverige än hos oss, men det gemytliga danska folket tog inte de nya lärorna så allvarligt. Danskarna lade huvudvikten vid den fredliga reformpolitiken. Differenserna mellan arbetarrörelsens olika kretsar blev inte betungande eller upprivande. Det socialdemokratiska partiet splittrades ej. När kommunismens angreppsvågor från och med åren 1917-18 slog in över Europa var ledaren för Danmarks starka och enhetliga socialdemokratiska parti den måttfulle Thorvald Stauning. Arbetarrörelsen kunde behålla sin ställning med relativt små förluster. Ungefär liknande var utvecklingens gång i Sverige. Också här fick både den politiska och den fackföreningsbetonade arbetarrörelsen från början en lugn karaktär. Det betydde mycket, att det från första början fanns en person som Hjalmar Branting i rörelsen, en balanserad man, som åtnjöt allmänt förtroende. Under Brantings ledning hade den svenska socialdemokratin redan år 1917 nått en så fast och mäktig position att kommunismen inte i högre grad kunde rubba cirkelarna.

Ett visst undantag i de skandinaviska ländernas treklöver utgjorde Norge. Den industriella utvecklingen skedde här senare än i Danmark och Sverige, i stort sett vid samma tid och på

samma sätt som i Finland. Även arbetarrörelsen fick från början en radikalare karaktär i Norge än i det övriga Skandinavien. Vid samma tid, alltså i seklets början, upptogs det norska folkets intresse också av den s. k. unionsstriden, Norges strävan att frigöra sig från det svenska väldet. I Norge gjorde sig alltså, på samma sätt som något senare i Finland, en nationell oavhängighetsrörelse gällande vid tiden för arbetarrörelsens genombrott. Alla dessa omständigheter tillsammans samt delvis även landets karghet och folkets kärva lynne hade till följd, att arbetarrörelsen i Norge under de första begynnelseåren uppvisade betydligt radikalare drag än i Sverige och Danmark. Den ville företräda en mer renlärig marxism och grep ofta till kraftiga revolutionära tongångar. Redan före det första världskrigets utbrott, åren 1912-13, uppstod en bitter strid mellan de moderata och de revolutionära grupperna både inom det Socialdemokratiska Arbetarpartiet och inom fackföreningsrörelsen. Den ekonomiska krisen under krigsåren 1914 —18, prisstegringen och arbetslösheten ökade den radikala flygelns makt.

Sådant var läget inom den norska arbetarrörelsen år 1917, då revolutionen bröt ut i Ryssland. Efter bolsjevikiskt recept började Arbetarpartiets och Fackorganisationens radikala grupper grunda arbetarråd på olika orter. Rådets uppgift bestod i att underblåsa revolutionära stämningar och kontrollera att reglementerade livsmedel fördelades rättvist. Ehuru rörelsen i Norge endast varade en kort tid, stärkte den dock arbetarnas revolutionära flygel så att denna vid den stundande och avgörande kongressen med lätthet erövrade majoritet och kom till makten. Vid Arbetarpartiets kongress våren 1918 besatte den revolutionära flygeln alla ledande platser och dikterade partiets beslut, i vilka det krävdes att arbetarna skulle ta makten i Norge, såsom det redan hade skett i Ryssland. Norges arbetarparti var det enda av de gamla arbetarpartierna i hela världen, som anslöt sig till Komintern. I alla andra länder hade kommunisterna förblivit i minoritet och fått lov att bilda egna kommunistiska partier. På detta sätt kom Norge att framstå som ett av de mest kommunistiska länderna i världen, då dess relativt starka arbetarrörelse både i sin politik och i sin fackliga organisation helt hade orienterat sig mot kommunismen.

Men knappt hade Norges arbetarparti blivit medlem av Komintern, innan det började sätta sig upp mot direktiven från Moskva. Läget utvecklade sig snabbt till öppen konflikt, och inom fyra år hade Arbetarpartiet fått tillräckligt av Komintern. Norges arbetarrörelse har visserligen alltid varit radikalare än t. ex. Danmarks och Sveriges, men den frigjorde sig i alla fall efter Moskvaesans nästan fullständigt från kommunistiska irrläror. Sin inre enighet bevarade den både vid anslutningen till och skilsmässan från Komintern. Sedan den tiden har det kommunistiska inflytandet varit — och är alltjämt — mycket obetydligt.

I jämförelse med andra nordiska länder, särskilt Danmark och Sverige, företer arbetarrörelsen i Finland redan i sitt tillblivelseskede en radikalare karaktär, och detta närmast av tre orsaker.

För det första den sena och relativt snabba industrialisering, som det tidigare varit tal om, och den härav framkallade rotlösheten hos arbetarmassorna. För det andra startade hela rörelsen från fel utgångspunkt, då den i Finland inte framgick ur arbetarnas led. Initiativtagare var fabrikören Viktor Julius von Wright, som år 1883 grundade en arbetarförening i Helsingfors. Samtidigt uppstod genom hans medverkan Vasa arbetarförening och några år senare andra föreningar. Medlemmarna bestod av industrifolk och professorer, och avsikten var att leda arbetarrörelsen så, att den inte skulle bli en revolutionär, utan en kulturuppbyggande rörelse. I denna riktning uttalade sig utom von Wright även sådana herrar som A. Granfelt, K. J. Ståhlberg och Leo Mechelin. Det blir en uppgift för blivande historieforskare att med hjälp av individual-, mass- och socialpsykologiska metoder söka utforska, om detta initiativ ens med

den intelligentaste ledning hade haft några möjligheter att hålla arbetarklassen samman. Enligt min tanke måste svaret bli nej.

I detta sammanhang är det tillräckligt att konstatera, att i 1890-talets arbetarrörelse uppstod ett motstånd mot herreregementet, som slutade med socialistisk seger och med att von Wright avlägsnades. Det finska arbetarpartiet uppstod alltså i tecknet av en häftig inre strid. Därför blev det bärande lösenordet *klasskamp*.

Visserligen gjorde sig också Yrjö Mäkelins revisionistiska strömning gällande inom vår arbetarrörelse. Den avsåg att kasta över bord Marx' teorier och i stället koncentrera krafterna på att bygga upp och förbättra samhället i försonligt samarbete med övriga folkklasser. Men Mäkelins teser övertrumpades av Valpas' fräna "broholmism", en riktning som predikade klasskamp.* Jag har senare anledning att återkomma till mannen i fråga.

Den tredje faktor, som bidrog till den radikala inriktningen, var att den bästa delen av Finlands folk, alltså även dess arbetare, just under dessa år förde en krävande strid mot den ryska förtryckspolitiken, som hotade att ödelägga den finska kulturen och det väl utvecklade demokratiska styrelseskicket och att i stället förryska landet och infoga det i den stora ryska statskroppen. Särskilt bittra blev arbetarna på den del av Finlands borgerskap, som sprang i slottstrapporna i S:t Petersburg och tydde sig till en främmande tyrann för att hemma bedriva en reaktionär politik mot arbetarna. På detta sätt och inte minst genom inflytande från Ryssland kom arbetarrörelsen att strax från början få mycket radikalare drag än i de övriga nordiska länderna. Steget från "broholmismen" eller den valpaska doktrinen till kommunismen behövde inte bli långt.

Det är utan vidare klart, att de sociala förhållandena under tsartiden var i hög grad otillfredsställande. Man hade långa arbetsdagar och torparinstitutionen hade ännu feodal karaktär. Därför låg det ingenting förvånansvärt i att en hel del torpare vid upprorets utbrott anslöt sig till de röda gardena. Men den djupaste orsaken till att det finska folket, vars blod flyter rätt trögt, i alla fall slog in på den revolutionära linjen, måste nog sökas i tsardömets förtryck, februarimanifestet och händelserna i samband därmed. Den revolutionära terrorismen i vårt östra grannland och i de sydeuropeiska länderna vann inte mycken sympati hos oss, men när Eugen Schauman år 1904 sköt Bobrikov, blev han i alla folkgrupper betraktad som en hjälte: våldet som kampmedel hade vunnit insteg i vårt medvetande. Det skymtade fram också i den strid, som arbetarna med parlamentariska medel förde mot generalguvernör Seyns nya förtrycksregim. Hur detta vapen utvecklade sig under påverkan av de revolutionära händelserna i Ryssland och avspeglade sig i en frontmans mentalitet och i hans verksamhet, det får vi se längre fram i min berättelse.

Hösten 1912, då jag fyllt aderton år, kom jag i snickarlära i Tammerfors, där redan tre av mina äldre bröder utbildats. Mina lärospån gjorde jag i landets kanske största inrättning i sitt slag: Tammerfors Ångsnickeri Oy. Då jag arbetat i fars verkstad redan i flera år kändes min nya verksamhet på intet sätt betungande, ehuru arbetsdagen omfattade tio timmar och under en stor del av året ofta tolv. Lärlingens lön var liten, men jag kom i alla fall tillräkta med den. Jämfört med förhållandena på landet hade jag det riktigt bra. Lönen räckte till mat, kläder och bostad bättre än för mången annan lärling, då jag inte ödslade en penni på tobak eller alkohol, inte ens på några nöjen, såvida man inte till dem räknar teater.

Arbets- och bostadsförhållanden eller andra omständigheter, som hör det dagliga livet till, var

* Broholmen, en stadsdel i Helsingfors, där Folkets Hus är beläget.

bisaker för mig, ungefär på samma sätt som jordiska ting för de verkligt troende, vilkas rike icke tillhör denna världen. Jag var mest intresserad av att läsa och ta del i arbetarsammanslutningarnas verksamhet. Av äldre bröder hade jag hört, att man i Tammerfors Arbetarinstitut vid sidan av det egentliga arbetet kunde lära sig de mest underbara ting. Där föreläste magistrar, doktorer och ibland en och annan professor, vilket för mig, som hittills hört endast präster, lekmanpredikanter och kringresande agitatorer, föreföll mycket stort. Därför skrev jag redan den andra eller tredje dagen efter min ankomst in mig som elev i Arbetarinstitutet. Det blev också under de följande åren och under hela den tid jag vistades i Tammerfors den plats, där jag tillbringade den ojämförligt största delen av min fritid.

Jag var samtidigt också aktivt verksam i fackföreningen inom min egen yrkeskår — bland annat som sekreterare under många år — i ungdomsavdelningar och i arbetarföreningar, men Arbetarinstitutet var dock a och o för mig. Knappast ett enda föredrag eller en enda föredragsserie under dessa år gick jag miste om. Jag kunde till och med åhöra en föreläsningsserie på 40 timmar om ett ämne som Kalevala. Detta har jag senare många gånger haft nytta av. Utom föreläsningarna studerade jag alla de ämnen, som förekom här, såsom välläsning, bokföreläsning, retorik, ja t. o. m. svenska.

Men kanske ännu mer än det officiella institutet, betydde under denna tid för min utbildning en av äldre lärjungar bildad klubb, "Lauantaiseura" (Lördagssällskapet). Till min stora glädje och förvåning kallades också jag, en från landet nyanländ gröngöling, till detta sällskap. De flesta av de övriga medlemmarna var tämligen mogna män, som redan legat några år vid institutet. Själén i deras krets var ett universalgeni, en född filosof, som dessutom odlade en mängd andra kunskapsgrenar. Puckelryggen Mauri Lehtonen eller Masse, som han vanligtvis kallades, hade en skarp intelligens, en gudabenådad humor och förstod att ta människor, både gamla och unga, och samla dem omkring sig.

En annan stammedlem av sällskapet var Manu Lammi, som under femtio år plöjt upp en bred teg i tammerfors-arbetarnas kultur- och organisationsliv. Han lever och verkar ännu i den dag som i dag är i Tammerfors. Enligt vad jag vet är han Arbetarinstitutets äldsta och trognaste lärjunge, men samtidigt också lärare, föredragshållare och styrelsens mångåriga ordförande. Av övriga medlemmar bör jag nämna metallarbetaren, den kände fackföreningsmannen Nikolai Ahonen, målarmästaren Edvin Laakso, den ende bland oss som var anhängare av radikala rörelser, särskilt anarkismen, samt av ett yngre släkte bagaren Aarne Lemberg (numera Linkosuo) och målaren Kalle Jakobson.

Institutets chef, doktor Pärnänen, hörde inte till vår klubb men gästade den gärna. Han gav oss del av sina omfattande akademiska kunskaper och gladde oss med sina ypperliga anekdoter, av vilka han hade ett oändligt antal på lager. De flesta gällde hans studenttid. Som snabbtänkt savolaxare var han en utmärkt berättare och gled utan svårighet in i snickar-, bagar- och målarlärningarnas och gesällernas sällskap.

Jag har under mitt liv hört till många sällskap och gillen men aldrig till något, som kunde jämföras med Lördagssällskapet vid Tammerfors Arbetarinstitut före det första världskriget. Här förekom de mest skiftande människotyper och ett flertal tankeströmningar var företrädade, men trots det verkade sällskapet ovanligt homogent. Och det mest glädjande var att det vågade gripa sig an med vilka kvistiga frågor som helst, med vetenskap och konst, historia och politik. Medvetna om sina kunskapsbrister och sin diletterism riskerade sällskapets medlemmar behandla även vetenskapliga problem på samma sätt som de diskuterade frågan, om det kunde existera någon annan osjälvisk kärlek i världen än den, som en mor visar sitt barn, i den mån ens denna kärlek är helt fri från själviskhet.

Arbetsfördelningen i sällskapet skedde alldeles av sig själv, efter vars och ens naturliga fallenhet eller anlag. Jag hade en stark dragning till politiken, i synnerhet den stora världspolitiken, och fick därför i uppdrag att hålla medlemmarna å jour med världshändelserna. Alla i sällskapet var intresserade av politik, men vid inledningen till diskussionerna höll de sig till sina specialområden, en till arbetarrörelsens politik, en annan till fackföreningsrörelsen, den tredje till teatern, den fjärde till litteraturen osv.

Inom mitt specialgebit började en lysande period vid tiden för det första världskrigets utbrott. Storpolitiska frågor trädde då utan vidare i förgrunden. Då tammerforstidningarna inte gav tillräckligt med informationer måste jag prenumerera på "Helsingin Sanomat". Doktor Rudolf Holsti* skrev vid den tiden utrikespolitiska översikter, och han blev i dessa frågor en profet för vår klubb. Tack vare "Helsingin Sanomat" och doktor Holsti, vilkas visdom jag profiterade av, blev jag en viktig person i klubben. Nästan varje dag kunde jag berätta något nytt om de stora världshändelserna.

Vår klubb sammanträdde nu, ehuru vi kallade den Lördagssällskapet och de s. k. fasta sammankomsterna vanligtvis hölls på lördagarna, nästan varje kväll efter föreläsningarnas slut i Institutets kansli eller i Folkets hus' kafé. Det fanns rikligt med diskussionsfrågor. Ofta fortsatte vi långt in på natten. Förändringarna vid fronterna och över huvud krigshändelserna kände vi bra till, lika bra som militärspecialister. Vi hade visserligen i de flesta frågor vår egen individuella mening, som vi sökte försvara, men i en sak var vi alla eniga: vi önskade att Ryssland skulle besegras och tsardömet gå under och att Finlands självständighet härigenom skulle bli realiserad.

Storpolitiken stod alltså i förgrunden för vår klubbs verksamhet 1914-16, men för den skull försummade vi inte andra allmänna frågor. Specialisterna svarade, envar på sitt område, för att de stod på dagordningen. Och många frågor, som vi då diskuterade, kom senare att tas upp i institutets officiella program.

En stor roll spelade de allmänna diskussionstillfällena på söndagarna. Institutets salar fylldes till sista platsen. Många av de frågor, som här ventilerades, förbereddes först i vår klubb, och sällskapets medlemmar uppträdde oftast som referenter. Det var särskilt Masse Lehtonen och Manu Lammi som skickades i elden, men också vi yngre och mindre skolade fick pröva våra krafter. På initiativ av klubben inbjöds som föreläsare bl. a. professorer från Helsingfors Universitet, för att ge mera färg åt föredrag och diskussioner. De första gästande föreläsarna var professorerna Rafael Erich och Väinö Voionmaa.†

I Lördagssällskapet undervisades vi i de mest olika ting. Vi lärde oss att begagna ordet och uttrycka våra tankar fritt, utan att stamma. Givetvis kan inte Lördagssällskapet jämföras med vältalighetsskolorna i det forna Atén, inte heller med nutidens "logonom"skolor, men tack vare Peltonens och Laurilas läroböcker kom också vi underfund med vilka ord och uttryck som skulle brukas om man ville göra intryck på människorna. Av uppfostrande betydelse var även kamraternas välvilliga kritik eller obarmhärtiga pikar. Genom denna klubb kom också jag, pojken från Tavastkyrös ödemarker, ganska snart med i Arbetarinstitutets verksamhet. Och det dröjde inte länge innan jag blev vald till festkommitténs ordförande. Detta uppdrag avsåg inte bara nöjestillställningar utan var en ansvarsfull post i kamratskapet.

Det var inte nog med detta. Som ordförande i fest- och kamratkommittén kallades jag till

* Rudolf Holsti, sociolog, sedermera 1919 utrikesminister och sändebud.

† Senare resp. statsminister och utrikesminister.

styrelsens sammanträden för att framföra elevernas synpunkter och önskemål. Också detta var en upplevelse, ty till styrelsen hörde stadens elit — såsom Paavo Pero och V. M. J. Viljanen, rektorerna K. V. Kaukovalta och Toini Voipio, magister Eino Kuusi och som ordförande vid bordsändan själve friherre Eino Sakari Yrjö-Koskinen, institutets grundare. Endast två eller tre personer företrädde arbetarna. En av dem var snickaren Juho Peura. När denne vid valen 1916 kom in i lantdagen, utsåg stadsfullmäktige mig till hans efterträdare, och jag fick sålunda en ännu närmare kontakt med det höga herrskapet. Jag såg då ohjälpligt barnslig ut, och när jag för första gången trädde inför denna illustra församling, hörde jag Yrjö-Koskinen minst sagt förvånad och nästan irriterad utbrista:

— Men nog har de då sänt hit en ovanligt ung man!

Han vande sig emellertid mycket snabbt vid min barnsliga nuna och lät sig inte störas av den när jag framförde fullvuxna synpunkter och krävde reformer i institutets verksamhet. Många av styrelsens självmedvetna pedagoger, doktorer och magistrar smålog överlägset åt mina uttalanden, men Yrjö-Koskinen anmärkte, att den unge mannen ju framförde elevernas synpunkter och därför borde tagas på allvar. Mina relationer till Yrjö-Koskinen blev förtroligare då han hörde, att jag var hemma i Tavastkyrö. Han påstod sig till och med komma ihåg min far från den tid denne var dräng på prästgården, och han sade många berömmande ord om far.

Yrjö-Koskinen var intresserad av att diskutera institutets angelägenheter med mig även utanför styrelsens sammanträden. Denna inrättning låg hans hjärta nära, och han förstod säkert arbetarnas bildningsbehov och kunskapsstörst mycket bättre än mången av styrelsens yngre medlemmar.

Institutets direktor, doktor J. A. Pärnänen, gästade — som jag redan nämnt — ofta vår klubb. Han hade lagt märke till mina framgångar vid direktionens möten och hade fått för sig att jag borde bli skådespelare. Han var teaterbiten och tog till och med ett års tjänstledighet från direktorssysslan för att fungera som dr Jalmari Hahls efterträdare vid Tammerfors teater.

En riktigt stor framstöt gjorde Pärnänen år 1916 i samband med en fest i institutet. Han hade upptagit på programmet Bernhard Shaws ”Den Unge Napoleon”, som han själv översatt till finska. Stycket vilar i hög grad på utgestaltningen av huvudpersonen, Napoleon. Och den rollen trugade han på mig. Vi arbetade i månader. Både Pärnänen och Lördagssällskapet var nöjda med resultatet och ansåg framgången berättigad. Jag hade visserligen uppträtt tidigare i mindre roller, men Napoleon var min verkliga debut. Min dragning mot politiken blev emellertid allt starkare. Teatern var en hobby, politiken en kallelse.

Jag har uppehållit mig vid läroåren i Tammerfors Arbetarinstitut tämligen länge, emedan jag där utom vetandets grunder även fick en uppfostran, som hade betydelse för min framtida utveckling och mitt senare liv. Åren 1912-18 fungerade jag aktivt även i många andra sammanslutningar och odlade ett antal olika intressen, men det var Arbetarinstitutet och Lördagssällskapet som danade och formade mig och satte djupa spår hos mig! De var min ungdoms universitet. Ehuru jag senare studerat vid många andra institutioner, till och med vid Leniakademien i Moskva, intar i alla fall Tammerfors Arbetarinstitut en särställning i mina minnen.

En kritisk läsare frågar säkert: — Var det i detta högt prisade lärdomsinstitut, som du besmittades av den kommunistiska bacillen? Hur kom den att ympas på dig?

Dylika frågor måste man besvara nekande. Undervisningen vid detta institut och vad man där

lärde sig var framför allt av allmänbildande natur, och ännu mer var detta fallet inom vårt Lördagssällskap. Vi var nästan alla socialdemokrater och aktiva partimedlemmar, men partifrågorna drevs aldrig till sin spets och ord som klasskamp och klassmotsättningar undveks i allmänhet. I den mån partipolitiska frågor diskuterades, skedde det på gentlemäns sätt, i en försönlig anda. Jag hörde inte ens till vår klubbs radikalaste medlemmar. Såsom jag redan nämnt fanns det en anarkist bland oss, en beläst och klok man, men vi ärade honom mest som en kuriositet, som ett sällsynt fenomen.

Inom det socialdemokratiska partiet pågick visserligen under dessa år en skarp strid mellan riktningar representerade av ytterlighetsmän som Valpas med hans ”broholmism” och mer måttfulla, revisionistiska strömningar. Partiet i Tammerfors understödde med överväldigande majoritet en måttfull linje, och som verklig tammerforsare hade jag, liksom mina kamrater i klubben, intagit samma ståndpunkt.

Men fastän atmosfären i vår institution var kemiskt fri från kommunism, kom jag i alla fall att där bli biten av den storpolitiska flugan. Jag hade framgång som politisk kannstöpare och det höjde min självkänsla och drev mina steg längre och längre in på denna väg. Med andra ord: i detta institut och i detta sällskap lades de politiska verktygen i min hand. Utan dessa verktyg hade mitt liv kunnat flyta i ungefär samma fåror som för fyra av mina bröder. De lever ännu, de har troget gått i fars hedervärda fotspår och livet igenom utfört sitt arbete vid hyvelbänken.

I revolutionens våld

I början av år 1917 beslöt jag och en äldre yrkeskamrat att etablera en egen affär. Jag hade skaffat mig nödig kredit av förmögna landsortsbekanta, och allt var färdigt för vår verksamhet, när i mitten av mars en hel vagnslast med ryska matrosar anlände från Helsingfors. På stationen stod en vanlig vaktpost av gendarmer. Till deras tjänsteuniform hörde axelklaffar — ”adjutantband” — och matrosernas första åtgärd bestod i att skära bort klaffarna. Sedan begav de sig till en restaurang, där officerare vid NäsijärvfloTTan — en sådan fanns — åt middag. Vid varje officers kuvert placerades en röd rosett. Något förvånade över denna gest fäste officerarna rosetterna på sitt bröst. Endast flottans konteramiral — eller kanske var han t. o. m. full amiral — vägrade att göra detta. Matrosernas ledare drog fram en ”nagan”, en rysk soldatrevolver, och frågade kort: ”V golovu iii v grudj” — i huvudet eller bröstet? Med darrande händer grep den gråhåriga amiralen rosetten och fäste den vid sin vapenrock.

Revolutionen hade nått Tammerfors, och den sopade undan alla drömmar om ett fridfullt liv vid hyvelbänken. Politiska kannstöpare av min kaliber fick sitt livs chans. Om någonsin behövdes nu politisk information om läget. På alla håll ville man veta vad som var i görningen. Varje dag förde med sig en storskräll från Ryssland, från fronterna och även från det egna landet, där det kokade och sjöd och där den länge kyttande självständighetstanken började slå ut i full låga. Det var en gyllene tid för politiska konspiratörer och kannstöpare. Även hos mig begynte en femårig verksamhet i Lördagssällskapet att bära frukt. Också jag blev ”sakkunnig”, och många frågade mig om min mening. De hörde på mig, inte bara på arbetsplatsen (där männen under arbetstid gjorde sig ärende till min hyvelbänk) eller i institutet, utan jag blev ombedd att tala även vid större folkmöten och fester.

Den navelsträng, som sedan barndomen bundit mig vid hyvelbänken, började brista. TokoIs senat bildades, och det var en glädjande händelse, som öppnade vida perspektiv för arbetarrörelsen och för hela landet, tillräckligt vida för att dryftas i Lördagssällskapet. En tre dagars ”storstrejk” utbröt, och naturligtvis måste en viss ung man vara strejkvakt med en gammal

studsare i fickan. Men först på hösten brast navelsträngen slutgiltigt.

Under min snickartid hade jag skrivit mötesreferat och korrespondenser från arbetsplatsen till "Kansan Lehti" (Folkets Tidning). Tidningens dåvarande pampar, styrelseordföranden Kaarlo Harvala, chefredaktör Anton Huotari och tidningens politiske redaktör Lauri Letonmäki hade följt med mina många göranden och låtanden. De beslöt att erbjuda mig en praktikantplats vid redaktionen. Platsen var lediganslagen och de sökande var många, bland dem även studenter, men de höga fiskalerna förbigick de andra och erbjöd mig befattningen, fastän jag inte ens sökt den.

Så kom då snickaren att bli redaktör och detta vid en tidpunkt, då varje arbetartidningsredaktion hade karaktären av en stab vid fronten. Praktikanter och assistenter blev lätt redaktörer, ja till och med chefredaktörer, alldeles som under krig korpraler hastigt hakas om till generaler. Så kom också jag att under några månader passera alla etapper i "Kansan Lehtis" redaktionshierarki, ehuru min utbildning och mina övriga förutsättningar var ganska anspråkslösa.

Guden som svek

Året 1917 betecknade en vändpunkt för de finska arbetarna och för arbetarrörelsens framtida utveckling. Då jag tror, att min inställning och mina åsikter under dessa tider motsvarar tiotusentals normalt begåvade arbetares tankegång och uppfattning, skall jag något utförligare redogöra för dem. Detta bör åtminstone i ett avseende förklara varför kommunismen i Finland har mångdubbelt flere anhängare än i de övriga nordiska länderna.

Fastän Finlands socialdemokratiska arbetarrörelse, såsom det av föregående kapitel redan framgått, ända från sekelskiftets genombrottsår var avsevärt radikalare än t. ex. Sveriges och Danmarks, byggde i alla fall dess verksamhet på parlamentariska grunder. Partiets huvudorgan, "Työmies" (Arbetaren), som redigerades av Edvard Valpas, odlade visserligen flitigt alla klasskampens kategoriska fraser och försökte hetsa folket till klasshat, men en deciderat antiparlamentarisk eller revolutionär syn företrädde inte ens Valpas-gruppens anhängare. Valpas själv fruktade direkt revolution och våldshandlingar, men driven av en motsägelsefull natur lät han dock tidningen använda ett fräckt och uppviglande språk. Han sade inte upp dem, som stod bakom de grova tillmälena och som i sin radikalism gick mycket längre än Valpas hade avsett.

"Valpas var en laglydig medborgare, men han underbläste klasshatet", skrev Oskari Tokoi en gång i ett brev till mig och tillade: "redan där låg det tillräckligt med motsättningar."

Oskari Tokoi, som i sin egenskap av statsminister år 1917 råkade i många konflikter med de element, som fiskade i grumligt vatten, är obestridligt sakkunnig i dessa frågor. Men inte ens han, som hörde till den måttfulla antivalpasflygeln, ansåg att valpas-ideologin på något sätt kunde jämföras med den av Lenin ledda bolsjevismen. Den senare var en direkt utomparlamentarisk rörelse, som i våldsamma revolutionsmetoder och i proletariatets diktatur såg den enda framkomliga vägen.

Trots denna radikala strömning, som inte ens omfattades av majoriteten i den dåvarande arbetarrörelsen, ehuru den på grund av sin aktivitet gjorde sig starkt gällande, kan man inte karakterisera Finlands arbetarrörelse före 1918 som antiparlamentarisk. Den hade utmärkt väl kunnat förbli homogen och arbeta på parlamentarisk grund, om inte de enorma omvälvningarna hos vår östra granne och inblandningarna i våra inre förhållanden hade ändrat händelsernas gång. Hur dessa händelser invercade på de enskilda partimedlemmarna och

genom dem på hela arbetarrörelsen framgår klarast om jag redogör för min egen inställning under dessa tider.

När socialdemokraterna vid valen 1916 hade fått majoritet i lantdagen — 103 platser — och när lantdagen efter revolutionen i Ryssland kunde börja arbeta fritt, levde jag, liksom alla andra som var med i arbetarrörelsen, helt i parlamentarismens tecken. Och då lantdagen sedan i snabb takt godkände sådana vittbärande lagar som åtta-timmars arbetsdagen och de nya kommunallagarna samt lagen om torparfrigörelsen, och då landet genom lantdagens åtgärder förklarades självständigt och den s. k. maktlagen tycktes vara nära att godkännas, föreföll mig parlamentarismen som den enda vägen till salighet. På tidningens redaktion, i Lördagssällskapet, i Ungdomsföreningen och i Arbetarinstitutet hurrade vi för lantdagen och hyllade den. Vi hade fantiserat och drömt om ett socialistiskt samhälle, såsom de övertygade kristna om ett himmelrike, och nu hade vi fått ett klart bevis för att detta idealsamhälle steg för steg kunde uppnås genom lantdagen. Arbetarnas majoritet i lantdagen var redan ett faktum, och ett annat faktum var, att denna majoritet genom sina beslut på ett avgörande sätt kunde förändra de samhälleliga förhållandena.

Men just i detta ögonblick, i början av augusti 1917, då vår beundran för parlamentarismen nått sin höjdpunkt, kom det överraskande budskapet om att lantdagen upplöstes.

Det var Rysslands interimregering, som upplöste den, men genom alla kanaler nådde oss underrättelsen att de borgerliga partiernas ledare, eller i varje fall en betydande del av dem, hade önskat denna upplösning och samarbetat med ryssarna för att få den till stånd. Den historiska sanningen må vara vilken som helst, men vi hade tillräcklig anledning att sätta tro till dessa uppgifter. Redan under tsartiden kände man till ”trapporna i S:t Petersburg”, som begagnades bakom lantdagens rygg. Och senast i mars hade friherre Victor von Born vädjat till Rysslands interimregering om att den inte skulle godkänna Tokojs senat. De borgerliga partiernas ledare motsatte sig inte denna laglöshet. Det socialdemokratiska partiet, dess lantdagsgrupp och ledamöter i regeringen framförde visserligen skarpa protester, men inte ens de presterade det starka motstånd som vi väntat av dem. Enligt vår mening hade lantdagen, där socialdemokraterna var i majoritet, kunnat fortsätta plena och stifta lagar, också om de borgerliga representanterna hade följt ryssarnas bestämmelser och blivit borta från sammanträdena.

Men sådana redan då radikala män som Kullervo Manner och O. W. Kuusinen vacklade och visste ingen annan råd än att protestera och genom artiklar uppvigla folkmassan till åtgärder, som inte mera följde parlamentariska regler. Först då en månad gått efter lantdagens upplösning, vågade Manner och Kuusinen ånyo sammankalla lantdagen och försöka fortsätta plena i Ständerhuset. Men då hade det hela bara karaktären av en demonstration. Det gick nästan två månader innan Kullervo Manner, lantdagens talman, vågade bryta det ryska sigillet på dörren till det dåvarande lantdagshuset, Heimola, och verkligen på allvar söka fortsätta den lagliga lantdagens arbete. Detta skedde först den 28 september, och då var allt för sent. Talmannens kallelse hade naturligtvis hörsammats bara av socialdemokraterna, och hela åtgärden var avsedd som en demonstration, ty de nyval, vilka socialdemokraterna motvilligt och med många reservationer godkände, ägde rum redan ett par dagar senare, den 1 och 2 oktober.

De grupper, inom vilka jag arbetade, och i synnerhet de yngre elementen, var chockerade över borgarnas tillvägagångssätt vid lantdagens upplösning, och framför allt över att de tytt sig till en främmande makt, t. o. m. en krigsmakt, som man vid denna tid försökte få avlägsnad ur landet. Efter det lantdagen i stadgad ordning hade godkänt maktlagen och förklarat sig som

enda laglig innehavare av högsta makten, borde enligt vår mening ryssarna inte mer ha haft något att göra i Finland. Ryssland var en främmande stat, och dess inblandning i våra angelägenheter en fientlig handling. Enligt samma logik blev vår bitterhet mot borgarna allt större, eftersom dessa alltjämt tycktes odla förbindelser med främmande makt och förlita sig på dess hjälp.

Vi var också missnöjda med ledningen inom vårt eget parti och med vår lantdagsgrupps osäkra uppträdande. Samtidigt med att partiets ledning gav order om nyval, vilka den själv stämplat som olagliga, förklarade den att den gamla lantdagen, den s. k. Mannerlantdagen, ännu existerade och att bara den kunde betraktas som ett lagligt parlament. En ”dubbel bokföring” av detta slag hade jag och över huvud de vanliga partimedlemmarna svårt att fatta. Partiet och partiledningen, som arbetarmassorna förlitat sig på, började nu i snabb takt förlora sin auktoritet. Det var ett dåligt omen. De farliga konsekvenserna visade sig ganska snart, och de blev fullständigt ödeläggande under de närmaste månaderna.

Kravaller, tvångsrekvisitioner av livsmedel, belägring av stadsfullmäktige, kommunalstrejker och vilda strejker överallt i landet samt oroligheter i samband med dem hörde snart till ordningen för dagen. Denna disciplinlöshet, som började antaga direkt anarkistiska former, hade givetvis sin grund även i många andra omständigheter, av vilka den skriande livsmedelsbristen var en. Element, som var ovana vid ordning och skick, befästringarbetare och oskolade hopar strömmade under dessa månader i flera tiotusental till det socialdemokratiska partiet och fackföreningarna.

Men oberoende av allt detta, eller rättare sagt till allt detta, kom dessutom att väljarkårens tro på parlamentarismen hade fått en svår knäck. Lantdagsmännen hade inte en tillräckligt stark ställning, ofta inte ens lust att dämpa oroselementen och bevisa, att det endast var på lantdagens lagliga väg vi kunde sköta vår politik och få en förbättring i våra förhållanden till stånd.

Lantdagens upplösning år 1917 med stöd av den ryska byråkratin och militären, vid en tidpunkt då Finlands folk redan trodde sig vara dem kvitt, hade mycket betydelsefullare följder än vad forskare av en yngre generation kan göra sig en föreställning om genom dokumenten. Den besvikelse och bitterhet, som överallt tog arbetarna i besittning, kommer inte tillnärmelsevis så starkt fram i det tryckta ordet som i verkligheten. Detta berodde även på att partiledningen under den samtidigt pågående valstriden försökte dämpa bitterheten och hindra den att ta sig alltför starka uttryck. Därför sökte partiets organ och talare förvandla bitterheten i optimism: ”Sörjen icke, vi får majoritet i följande val”. Detta var ett dubbelspel, då det samtidigt opererades med begreppet ”den enda lagliga lantdagen” i fråga om det upplösta Manner-parlamentet.

Trots all frammanad optimism gjorde sig en stor olust gällande bland arbetarna under valstriden. Jag minns många bland mina tammerforsbekanta som sade: — ”Vad skall det tjäna till att skrida till nyval även om vi skulle få majoritet. Borgarna hittar nog snart någon främmande satrapmakt, som med sina trupper kan skingra lantdagen. Om de inte mer kan ty sig till ryssarna, letar de väl rätt på någon annan utländsk makt. Nej, nu måste vi ha säkrare garantier, ty om vi bara förlitar oss på denna lantdag och dess allmakt, hamnar vi nog snart under tåget.”

Besvikelsen var så fullständig som den någonsin kunde vara, särskilt bland våra unga socialister. Också jag var lika bittert besviken som den, vars tro på kärleken fått en svår knäck. Min bitterhet riktade sig framför allt mot borgarna, som vi betraktade som bedragare.

Vi måste komma ihåg, att vid denna tidpunkt, våren och sommaren 1917, när sekelgamla bojor tycktes brista och framtiden tedde sig rosenröd, alla — inte bara jag, utan väldiga medborgargrupper — levde i de stora förhoppningarnas och den stora väntans tecken. Under sådana omständigheter lämnar besvikelserna mycket djupare spår än under normala tider.

Som sagt: jag hörde alls inte till de hetsigaste ungdomarna, som red på radikala käpphästar, men en ovan skisserad sinnesstämning började göra sig gällande också hos mig. Den förlust vi led vid valen — i stället för 103 representanter fick vi in 92 — bara ökade bitterheten. Även inom vårt parti visade sig en tendens att ty sig till utomparlamentariska krafter och medel.

Mitt förändrade sinnelag framgår även delvis av hur jag förhöll mig till den ryska krigsmakten i landet. Det hade särskilt under krigets sista år irriterat mig och mina kamrater, att ryssarna mobiliserat de bästa ångarna i trafik på Näsijärvi och skapat en "Näsijärviflotta". Tammerfors' socialdemokratiska kvinnor hade på denna tid ett sommarhem i Östra Teisko, Taulaniemi, och en del av den ungdomsgrupp, till vilken jag hörde, tillbringade sina sommarsöndagar där. Då alla bra båtar var tvångsmobiliserade och låg i hamnen, bemannade med ryska officerare och soldater, led passagerartrafiken ett svårt avbräck. Men det var inte det värsta. Det fanns djupare liggande bekymmer.

Vi hade upprepade gånger i våra egna klubbar kommit till slutsatsen, att vi måste frigöra oss från ryssarna, ju förr desto bättre. När marsrevolutionens första svallvågor lagt sig, ansåg vi det självklart att ryssarna skulle ge sig i väg. Vi for vanligtvis med ångaren "Intti" till vårt sommarnöje, och varje lördagsafton, då vår grupp avreste från Mustalahtihamnen i Tammerfors, demonstrerade vi våra känslor gentemot de ryska officerare och soldater, som stod på s.s. "Tarjannes" och s.s. "Pohjolas" däck. Vi sjöng "Nuijamiesten marssi" (Klubbekrigarnas marsch), där vi lät omkvädet sluta: "Alla ryssar ut ur landet." Detta inträffade som sagt varje lördag och upprepades varje söndagsafton, när vi återvände från Teisko. Särskilt starka uttryck fick denna demonstration vid tiden för lantdagsupplösningen.

Men småningom började en förändring göra sig gällande hos oss. Efter vårt valnederlag upphörde nästan omärkligt demonstrationen i Mustalahtihamnen, som pågått hela sommaren. Den hade börjat av sig själv, utan några som helst förberedelser eller överenskommelser, och nu somnade den bort av sig själv, utan något föregående beslut.

Först senare begynte vi kläda våra tankar i ord. Var det ens riktigt att vi sjöng: "Alla ryssar ut ur landet?" Kunde inte också vi betjäna oss av ryssarna för att upplösa lantdagen eller utföra andra förargelseväckande handlingar, som krävde styrka och våld? När utvecklingen i Ryssland under dessa sommar- och höstmånader tycktes vrida sig allt mera åt vänster gav det ökad näring åt våra förhoppningar, att också vi arbetare kunde "göra politik" med ryska soldaters hjälp.

På detta sätt förändrades, då lantdagen upplöstes med maktmedel, inte bara min utan tiotusentals arbetares uppfattning om två viktiga frågor, nämligen vårt förhållande till parlamentarismen och vårt förhållande till den ryska militären.

Den betydelse, som parlamentarismen och den genom nyval tillkomna lantdagen hade i arbetarnas ögon, minskades även då socialdemokraten Kullervo Manner strax vid lantdagens öppnande meddelade: "Denna lantdag är enligt min mening inte Finlands lagliga parlament ... Jag finner inte heller att det föreligger någon skäl att understödja denna lantdag".

På socialdemokratiskt håll sökte man på allt sätt nedsätta parlamentet. Vi kallade det vanligtvis "Lundson-Sällskapet" eller "Mötet". Det senare namnet härledde sig av den nye

talmannen Lundsons lapsus, då han ett par gånger förklarar lantdagens plenum avslutat med orden: ”Mötet av slutat”.

Jag önskar här särskilt framhålla, att jag inte alls försökt gissa mig till hurdana förhållandena hade blivit om inte Manner-parlamentet hade upplösts. Jag har bara sökt ge en bild av känslor och uppfattningar på den tiden och skildra hur meningarna förändrade sig. Mången gång senare, när vi kunnat överblicka de historiska händelserna, har jag sökt tänka mig på vilket sätt en lantdag med arbetarmajoritet skulle ha förhållit sig till den ryska bolsjevikregering, som den 7 november 1917 kom till makten. Skulle det socialdemokratiska partiet, som redan i detta skede visat sig svagt och famlande, alltjämt kunnat hålla fast vid en godkänd maktlag och vid Finlands fullständiga suveränitet? Eller skulle det lystrat till sirensångerna, som klingade vackert just på den tiden (”folken kan vara verkligt fria och oberoende endast genom att höra till det stora rådsryska förbundet”), och skulle partiet slutit upp i ett så intimt samarbete med den dåvarande bolsjevikregeringen, att folkets frihet och landets oberoende gått till spillo? Ett sådant alternativ hade varit möjligt, och för Finlands folk, inte minst för dess arbetarklass, hade det betydtt ännu större prövningar än de som folket genom lantdagens upplösning hade att gå igenom under de därpå följande månaderna och åren. Den väg vi följt känner vi. Den har varit svår och blodig, men den andra vägen hade kunnat bli ännu svårare. Hurudan den hade blivit — den frågan skall jag behandla senare, då ödet velat att jag vet mer om den än mången annan i Finland. Men först skall jag återgå till känslor och opinioner år 1917.

En uppluckringsprocess var i gång under augusti, september och oktober, och när bolsjevikerna under Lenins ledning den 7 november besegrade Kerenskis Ryssland och tog makten i sina händer, förändrades med ett slag våra relationer till den ryska militären. Vi började hoppas på att den inte skulle lämna landet. Rollerna hade blivit ombytta. Borgarna, eller i varje fall en del av deras ledare, hade hittills hoppats på att ryssarna skulle stanna kvar i landet, emedan man med deras hjälp kunde hindra arbetarnas, enligt borgerlig mening, alltför långt gående reformkrav. Men när nu tanken på ryskt stöd började göra sig gällande på arbetarhåll, förändrades den borgerliga attityden helt. Detta visar tydligt på vilka farliga vatten man vid den tiden rörde sig, såväl på det ena hållet som på det andra, då man för inrikespolitiska vinningars skull tydde sig till en främmande makts militära hjälp, till vapen som man vid nykter eftertanke på båda hållen sökt bli fri ifrån. Det var ett ödesdigert misstag, som blev dyrt för bägge parterna och för hela Finlands folk.

Några bilder från storstrejkens och inbördeskrigets dagar.

Min egentliga arbetsplats var ”Kansan Lehtis” redaktion, men uppdragen räckte till även på andra håll. I början av oktober upprättades i Tammerfors ett rött garde, till vilket jag naturligtvis anslöt mig. Som aktiv kompanichef hade vi en idrottsman vid namn Lahtinen, vilken senare en gång slog mig med häpnad. När jag blev fånge efter Tammerfors' fall — vem mötte mig då som fångvaktarnas ledare om inte samme Lahtinen.

Mera jobb än tidningen gav i alla fall den kommitté, som vid storstrejkens utbrott i november tillsattes för att sköta ärenden, vilka rörde Tammerfors och dess omgivning. Samma uppdrag hade kommittén även efter det medborgarkriget utbröt i januari 1918. Jag kom då som kommitténs sekreterare att ännu närmare än vid skrivbordet följa händelsernas gång och pejla vad som rörde sig i folksjälens djup, vilket är mycket nyttigt för en ung politiker. Tillåt mig att relatera en händelse, som kan vara lärorik även för andra. I stora världen lär det inte vara sällsynt, att arbetsledarna säljer en sak eller idé som de lett för sina arbetares räkning. I

Amerika, England, Tyskland, Frankrike och Italien känner man fall, då t. ex. en strejk, som hållit på att bryta ut, blivit ”såld”. Hos oss är mig veterligen sådana fall sällsynta — vare sig det beror på våra små förhållanden, på folklynnet eller över huvud på vår efterblivenhet i utvecklingen. Men misstankar och anklagelser mot ledarna har förekommit hos oss ända sedan arbetarrörelsens första dagar.

Vi — d. v. s. kommittén för Tammerfors med omgivning — hade sedvanlig frukosttimme söndagen den 4 november, då det från Helsingfors kom ett telefonmeddelande, att storstrejken måste vara slut måndag morgon. — Lösenordet var: ”Storstrejken är slut, men revolutionen fortgår.” Budskapet väckte blandade känslor hos kommittémedlemmarna. Många av dem var typiska tammerforsrevisionister, som förlitade sig mer på en fredlig utveckling än på revolutionära luftsprång. De kände sig lättade. Men vi var alla uppskrämda av det andra alternativet: huru skulle det gå om inte arbetarna gick med på att avsluta strejken, de hade ju inte vunnit något ännu? Lösen var visserligen stimulerande, men svår för en vanlig arbetare att fatta. Han tänker sakligt och frågar sig instinktivt: ligger det inte någon hund begraven här? Om det gäller att fortsätta revolutionen, borde det då inte ske just genom storstrejk?

Kommittén beslöt att på kvällen sammankalla ett stort medborgarmöte på Salutorget. I all hast förbereddes en slutkläm, där helsingforsherrarnas magiska recept och lösenord flitigt kommenterades. Till mötesledare utsågs August Lindell, ”Kansan Lehtis” redaktör och en av kommitténs bästa och mest ansedda talare. Folk kom i hopar till torget. Man opponerade sig smått mot att storstrejken skulle upphöra. Allt gick dock till på lugnt tammerforsmanér. Vi, kommittémedlemmarna, drog en suck av lättnad. Det såg ut som om vi skulle klara skivan.

Men vi hade gjort upp räkningen för tidigt. Hela söndagskvällen drog stora folkskaror till Folkets hus. Luften var laddad. Man frågade, förklarade, diskuterade och grälade. Alla kommittémedlemmar hade mobiliserats för att utlägga situationen. Vi åberopade partistyrelsen och strejkledningen i Helsingfors. Där hade ju personer som O. W. Kuusinen, Kullervo Manner, Edvard Valpas, Yrjö Sirola, Oskari Tokoi och många andra fattat beslut i saken. De förstod säkert i högkvarteret att bedöma läget bättre än vi här i Tammerfors. Och framför allt grep vi till lösenordet: Revolutionen fortgår!

På vilket sätt skulle den fortgå? Vem skulle föra den vidare? Herrarna i Helsingfors? Det blev intet slut på frågorna. Kommittén hade hela söndagen stått i kontakt med Helsingfors för att få nya direktiv, men resultatet hade blivit klent. Partistyrelsen och högkvarterets strejkledning verkade förvånade och osäkra.

Största delen av Tammerfors arbetare infann sig i alla fall måndag morgon i arbete, men många hundra stannade hemma. De som fortsatte strejken höll sig hela dagen kring Folkets hus och diskuterade läget. På eftermiddagen spreds ett rykte, att strejken inte hade avbrutits annanstans än i Tammerfors. I Helsingfors, i Åbo och på alla andra orter fortgick storstrejken.

— Vi tammerforsbor har blivit bedragna!

— Strejken är såld!

— Den ledande kommittén har ingått en hemlig överenskommelse med arbetsgivare och andra borgare!

— Vilken skam! Vilken skandal!

En stenarbetare Honkaniemi, som ledde proteststormen, hade på tillförlitligt håll till och med lyckats få reda på köpesumman: Fyrtiotusen! Pengarna hade delats jämnt. Var och en av

kommitténs tio medlemmar hade fått fyratusen mark.

Alla dessa rykten spred sig med eldens hastighet. Gamla föreningsmedlemmar smålog åt det hela. Men det hade efter marsrevolutionen under de föregående månaderna strömmat in tusentals nya medlemmar till de olika organisationerna, och de var mera mottagliga för allsköns grundlösa rykten.

Den ledande kommitténs äldre medlemmar, som hade varit med i arbetarrörelsen ända från början och som upplevt jäsningen och oron under 1905, förhöll sig lugnt till anklagelser och hot. För mig, en gröngöling i arbetarnas ungdomsförbund, tedde sig läget fruktansvärt. Det var första gången i mitt liv jag hade fått ett viktigt förtroendeuppdrag, och så skulle jag genast beskyllas för bedrägeri och för att ha sålt arbetarnas sak. Framtiden föreföll verkligen inte särskilt ljus.

Måndag kväll var festsalen och förhallen i Folkets hus fyllda till trängsel av folk. Arbetarna hade på eget bevåg sammankallat ett allmänt möte, där den ledande kommittén skulle få sin dom. Kommittén hade hela dagen följt händelsernas utveckling och var nu mangrant representerad vid mötet. August Lindell försökte på kommitténs vägnar bemöta orättvisa beskyllningar. Han hade dock knappast börjat innan han tystades ned. När han försökte fortsätta blev folkmassan hotfull. Man lät honom upprepade gånger förstå, att han skulle bli utkastad om han inte slutade.

— Ut, bedragare! hördes det från flera håll i salen.

Den upprörda hopen i den stora festsalen var som ett hav i storm. Det var bara de, som hackade på kommittén och som blint trodde på påståendet, att storstrejken fortsatte på alla andra håll utom i Tammerfors, som fick tala ostört.

Allt föreföll redan att gå enligt stenhuggaren Honkamies noter: kommittén skulle få sin rättvisa dom och storstrejken skulle fortsättas även i Tammerfors. Då visade också jag, kommitténs yngsta medlem, upp min barnsliga nuna och gjorde ett försök att rädda situationen. Jag var ju själv engagerad, mitt rykte och min heder stod på spel. Kanske också min självsäkerhet, baserad på ungdom och oerfarenhet, sporrade till ett försök, eller måhända hade några av de frön som såddes under våra föredragsövningar i Lördagssällskapet burit frukt inom mig. Jag försökte nämligen börja mitt anförande på samma sätt som den romerske vältalaren Antonius, vilken inledde sitt tal till Brutus med orden: ”Brutus är en förträfflig man.” Men stackars jag började inte med en försäkran om att vår kamrat Honkaniemi var en förträfflig man, utan jag sade att det ingalunda var sällsynt, att folkledarna sålde folket. Vem vet, om det inte gått till på samma sätt nu ...

Folkhopen spetsade öronen och hörde på med gapande munnar. Jag kunde fortsätta. Vi måste taga reda på hur det förhåller sig med saken, sade jag. Eftersom frågan närmast gäller om storstrejken fortsätter överallt, utom i Tammerfors, föreslår jag att mötet väljer en tremannadelegation, som strax härifrån Folkets hus beställer ett samtal till Helsingfors och hör sig för hos ledningen hur det egentligen förhåller sig. Stenhuggar Honkaniemi bör bli medlem av kommittén.

Bravorop hördes från alla håll. Men stenhuggaren var inte nöjd. Han ansåg telefonsamtalet onödigt och lät oss förstå, att det var ett av herrarnas många påfund för att slippa ifrån ansvaret. När nu en gång ett brott hade begåtts måste den ledande kommittén brännmärkas och ställas till ansvar. Men slutligen gav också han efter för övermakten och ansåg att man omedelbart borde beställa ett samtal till Helsingfors. Tre män utsågs för uppdraget och en av

dem var just orostiftaren Honkaniemi.

Mötet behövde inte vänta mer än femton spännande minuter innan delegationen återvände från telefonen och meddelade, att man hade beslutat avbryta strejken i hela landet. Största delen av arbetarna hade varit i verksamhet i Helsingfors och Åbo under måndagen, och man trodde att arbetet skulle upptas överallt följande morgon. Helsingförs herrarna hade uppmanat tammerforsborna att göra på samma sätt och hålla fronten orubbad, ty revolutionen fortgick.

Nu blev det lugnare på mötet som småningom upplöstes. Stenhuggaren Honkamies, som varit måndagsmorgonens stora namn, var inte värd mer än en sprucken ballong. Den ledande kommittén återvann sitt anseende, och samma kommitté fick utan opposition i uppdrag att leda revolutionen och inbördeskriget i Tammerfors med omgivning.

I denna koncentrerade framställning finns enskilda drag, som kunde ge anledning även till längre gående undersökningar. Men den främsta frågan är:

Varför uppgav största delen av arbetarna så motvilligt 1917 års storstrejk? Kunde dessa direkt otroliga rykten om bedrägeri och om att strejken blivit ”såld”, jämte andra provokatoriska slagord, finna gehör hos folket?

Svaret torde bli, att ehuru arbetarna inte kunnat känna till alla detaljer och omständigheter, som inverkade på situationen, hade de en instinktiv känsla av att storstrejken inte borde ha avbrutits, utan att revolutionen borde ha fått fortgå i strejkens tecken. De insåg spontant, att om det överhuvud gällde att på allvar genomföra revolutionen måste det ske just dessa novemberdagar. Deras instinkt sade dem, att det rätta ögonblicket kunde gå förbi. Just tvivel och rädsla skapade jordmån för de bedrägerifantasier jag här berättat om och för vilka man ville finna syndabockar på nära håll, bland folket på hemorten. Helsingförs herrarna var för en konkret tänkande landsortsbo vid denna tid ännu ett okänt begrepp, som man bara kunde föreställa sig i sin fantasi, men folkledarna i den egna byn eller i den egna staden var handgripliga företeelser av kött och blod. Därför var det dem man skulle ta i kragen.

Som kommittésekreterare kom jag att bevittna allt möjligt, men då det inte är min mening att skriva revolutionstidens historia, inskränker jag mig till att berätta några episoder från upproret, som är ganska belysande i sitt slag.

Tammerforsbon är hygglig till sin natur, och därför sökte inte heller den ledande kommittén utfärda omöjliga och långt gående direktiv. Någon röd terror gjorde sig inte gällande, såsom på många andra orter. Tammerfors var unikt även i det avseendet att bevakningen från röda gardets sida var ganska lättvindig. Borgarna kunde tämligen ostört sköta sina egna angelägenheter och förbereda motrevolutionen. Köpmansklubben var samlingsplats för borgarna. Här höll de sina möten och behandlade olika förslag och åtgärder. Röda gardets ohrana följde inte så noga med motpartens förehavanden. Men en gång hade vi fått nys om att det försiggick något skumt i Köpmansklubben, och därför gick vi dit en kväll för att göra en razzia. Där hade samlats Tammerfors' främsta affärsmän och ledande borgerskap, och de höll på med att packa in varor, som skulle föras till frontmännen i Vilppula, visserligen ”civila” varor, främst kläder, men i alla fall avsedda för fienden. Röda gardets informationsavdelning beslagtogs varorna, lät häkta herrarna och förde dem till förhör i Folkets hus. För mig var situationen ganska penibel, ty många av dessa, enligt tidens uppfattning kontrarevolutionära upprorsanstiftare var medlemmar i Arbetarinstitutets direktion och goda vänner till mig. Jag drog mig också tillbaka till ett annat rum och följde därifrån förhöret.

Bland männen fanns inte en enda yrkeskunnig förhørsledare. Förhören leddes av en

rovaniemibo Iivonen, som bland annat färdats omkring som handelsresande. Han kallades ”magister” Iivonen på grund av sitt herremannalika uppträdande. Han var i alla fall den som bäst kunde förhöra folk, han såg trevlig ut och förde sig bra. Två kraftiga arbetare satt som vittnen vid samma bord. Den ene bar vid sitt bälte en stor coltpistol, som han då och då tog fram och lade på bordet, utan att yttra ett enda ord. Vid förhöret hände dock ingenting märkligare än att Iivonen höll en liten moralpredikan och frågade hur de anklagade hade kunnat göra sig skyldiga till att vilja hjälpa upprorsmän, vilka hotade att från Vilppula angripa arbetarmakten, landets lagliga regering. Alla som anställde förhöret uppträdde korrekt, ingen provocerade.

Dessa tjugo minuters förhör slutade med, att Iivonen lade fram ett maskinskrivet papper, där de anklagade på hedersord fick försäkra, att de aldrig skulle gå emot arbetarna. Samtidigt skulle de uttala sitt beklagande över vad som hänt. Sedan de undertecknat papperet ifråga skulle de friges.

Några undertecknade papperet med förvåning, andra med protester, men alla skrev under. Endast rektor Kaukovalta, en av kamraterna i Arbetarinstitutets styrelse, tog saken allvarligt: en sådan försäkran kunde han inte vare sig ge eller skriva under. Först sedan man meddelat honom, att han i så fall måste stanna kvar som fånge hos arbetarna, gick han med på att teckna sitt namn och blev alltså fri. Men han kom följande morgon tillbaka till förhørsledaren och förklarade upprörd, att han tillbringat en orolig natt och många gånger ångrat det löfte han givit i går.

— Ni kan ändå inte vinna striden, och när landet får en annan, laglig regering, är det omöjligt för mig att uppfylla mitt löfte.

Han bad att få tillbaka det papper, som han undertecknat, och erbjöd sig att stanna kvar som fånge. Han var alldeles utom sig och hade tårar i ögonen. Händelsen gjorde ett djupt intryck på kommittén, och fastän Iivonen ingalunda var den bästa eller mest rättvisa bland domare, tog han utan vidare papperet ur bordslådan och sade:

— En gång en ärlig människa! Om vi förlorar kriget, kommer ingen att hålla sitt löfte. Eftersom ni tagit saken så allvarsamt och är den hederligaste i hela hopen, så — här är papperet — och gå nu hem!

Iivonen, som jag inte tyckt särskilt mycket om, steg många grader i min aktning. Visserligen hade jag samma uppfattning som de andra, att herrarna gjort ett brott, för vilket de förtjänade en näpst, men Iivonens handlingssätt bar utan tvivel vittne om logik. Även detta visar, att behandlingen i Tammerfors var mycket humanare och bättre än på många andra orter. Jag hade hoppats att Kaukovalta, som relativt objektivt skildrat 1918 års historia, skulle ha omnämnt även denna händelse i sin historik.

En annan episod ger en bild av Kaarlo Harvala.

Den ledande kommittén hade delat upp sig på underavdelningar och sektioner. Sent en kväll blev jag från en sektion uppringd av Matilda Kaihosalo, den i arbetarrörelsen kända ”Tintti”. Hon berättade, att hon haft besök av två helsingforsherrar, som bett om resetillstånd för att genom Vilppula-fronten fara till Nordfinland och därifrån till Ryssland. De hade med sig fullmakt och papper på sin kommendering av livsmedelsministern Oskari Tokoi. De påstod sig vara på resa via Murmansk till Ryssland för att skaffa säd till Finland. Då det föreföll mig något opraktiskt att via Vilppula och Murmansk resa till Ryssland, ansåg jag att Kaihosalo inte skulle stämpla deras papper, utan föreslog att resenärerna skulle vänta. Jag uppmanade

henne att lugnt invänta besked och sade, att jag skulle ta ett samtal till Tokoi. Jag fick också samtalet genast, då vi hade en direkt ledning till folkkommissariatet och Tokoi själv råkade svara i telefonen. Jag frågade om han undertecknat en dylik fullmakt och kommandering. Nej, det hade han inte gjort — alltså hade männen förfalskat papperen, och vi måste anhålla dem. Jag ringde inte mer till sektionen i fråga utan direkt till röda gardets lokalavdelning och meddelade häktningsordern från Helsingfors. Alltså blev de utan vidare omhändertagna. Den ene hette Huber, om jag inte missminner mig.

Enligt min tanke hade dessa män gjort sig skyldiga till ett så svårt brott, att de inte kunde komma alltför lätt undan. De medgav också, att de själva fabricerat papperen, med vilkas hjälp de tänkt resa direkt till den vita fronten — ett fint företag i och för sig. De hamnade inför den lokala revolutionsdomstolen, vars president var den tidigare nämnde Harvala, styrelseordförande i "Kansan Lehti". Han avkunnade domarna nästan enbart med stöd av sin personliga auktoritet. Han dömde dessa helsingforsresenärer för innehav av falska pass och förfalskad ministerunderskrift till tre månaders fängelse och gjorde domen villkorlig. Samma kväll ställdes de på fri fot; de reste till Helsingfors och tackade ödmjukast.

Jag följde med händelsen och måste säga, att domen verkade väl mild. Harvala hade sina egna normer. Inte ens som domare vid revolutionsdomstolen gav han, utom i undantagsfall, långa fängelsestraff. Senare kallades han till överdomare i högsta revolutionsdomstolen i Helsingfors, och här fortsatte han att döma rättvist och balanserat. När han efter upproret räknades till de svåraste brottslingarna, fick han som försvarare ett fyrtiotal jurister från Tammerfors, Helsingfors och andra orter, vilka alla fordrade, att Harvala inte skulle arkebuseras. Hans dom blev också rätt mild. Han dömdes till sex års fängelsestraff men befriades redan år 1919. Om Huber och hans kamrat vet jag blott att de gjorde en ny resa till fronten i Vilppula, och att de denna gång lyckades. De var också med om Tammerfors' erövring, när tiden väl var inne.

Chefredaktör, upprorsfånge och roteman.

Hur världen tedde sig från redaktionsstolen på "Kansan Lehti" — därom funnes det också mycket att berätta. Men jag skall hålla mig till huvudsaken. Min avsikt är närmast att skildra hur händelserna påverkade min tankevärld och hur jag, som uppfostrats i Arbetarinstitutets och Lördagssällskapets revisionistiska kultursocialism, kom att bli först radikal och senare kommunist.

Jag nämnde redan tidigare, att en korpral under ett krig i snabb takt kan avancera till general. Så gick det även med mig, som ännu i januari var biträdande redaktör vid "Kansan Lehti." I mars var jag redan tidningens allt i allo. Den egentlige chefredaktören Anton Huotari kallades i januari till medlem av arbetarrådet, och politiske redaktören Lauri Letonmäki utsågs till t. f. chefredaktör. Vid upprorets utbrott blev Letonmäki justitieminister och tog som sekreterare med sig biträdande redaktören Toivo Lehtinen. Samtidigt kallades redaktionssekreteraren Haukkariutta till batterichef (vi frågade oss med vilka kvalifikationer).

På detta sätt hade fyra av sju redaktörer rest bort. Kvar blev bara Jussi Raitio som t. f. chefredaktör, August Lindell och jag, som nu blivit redaktionssekreterare. I mitten av mars, kort innan järnvägsförbindelsen med Tammerfors avbröts, reste Raitio till Åbo och återvände inte. Nu var vi på tumanhand, Lindell och jag. Den ledande kommittén och röda gardet läste lagen för oss: åtminstone vi måste stanna kvar, ty tidningen skulle komma ut. Och vi lovade stanna.

Någon dag senare ringde fru Lindell en tidig morgon till redaktionen, där jag egentligen höll

till dygnet om och bara unnade mig några timmars vila på en soffa. Hon meddelade, att August under natten tillsammans med färgaren Salo rest över Pyhäjärvis is till Vesilahti. Det var den enda öppningen i belägringsgördeln som dag för dag, ja timme för timme drogs allt tätare till.

Där stod vi nu. Jag mindes Alfred Tanners sång om sju små negerpojkar, av vilka det slutligen fanns bara en kvar. Jag gick till röda gardets stab och meddelade, att Lindell nu hade farit sin kos och att jag inte ensam kunde sköta tidningen. På staben rådde fullkomlig oreda, ty överbefälhavaren Salmela hade sårats av en granat, som träffat stabsbyggnaden. Han avled kort därpå. Den nyutnämnde överbefälhavaren Verner Lehtimäki rasade som en tok:

— Tag en redaktör var som helst, men tidningen måste komma ut. Det är det enda organ, med vars hjälp vi kan hålla stämningen uppe. Nog bör det väl bland ortens tiotusen rödgardister finnas så många skrivkunniga människor, att tidningen kan tryckas. En man ger jag dig på stället: min bror Konrad.

Författaren Konrad Lehtimäki var vid fronten för att samla material till sina skräckskildringar — och stod alltså till förfogande!

Med dessa hotfullt utslungade order ringande i mina öron återvände jag till redaktionen och började leta efter en redaktör. Jag försökte dubba Konrad Lehtimäki till artikelskrivare. Men hans artiklar hade tendensen att bli helsidesskrivier eller opus i samma stil som ”Ylös helvetistä” (Upp ur helvetet), vilket nog var bra i och för sig, ty vi led brist på material, men det värsta var, att t. o. m. sättarna, som vanligen kan tyda all slags text, hade svårt att läsa hans hieroglyfer. Faktorn Ville Haapanen avancerade till redaktionssekreterare. Tyko Varto j:r mobiliserades, vill jag minnas, dessa dagar till redaktionen. Hanna Malm och Tintti Kaihosalo gjorde jag till frontreporters, och mig själv utnämnde jag till chefredaktör.

Det största bekymret för redaktionerna i våra dagar är att de har ett överflöd på text. Endast en bråkdel av det notis- och artikelmaterial, som dagligen hopar sig på redaktörernas bord, får plats i en tidning. Jag har mången gång sagt till dessa redaktörer, som nästan drunknar i material, att de en gång borde hamna på en redaktion i en belägrad stad, där all förbindelse med yttervärlden — även telefon- och radioförbindelsen — under flera veckors tid är avbruten.. Då skulle de få se vad det vill säga att redigera en tidning! Under de tio dagar, då Tammerfors var omringat, hade ”Kansan Lehti” verkligen inte överflöd på material. Det kom inga matsedlar vare sig från Finska Notisbyrån eller Arbetarnas byrå, inga telefonmeddelanden, inte en enda tidning, ur vilken man kunnat saxa. Ingen kom och bjöd ut en artikel, inte ens en dikt. Provinsiella meddelanden och korrespondenser från arbetsplatserna hade upphört. Annonser förekom inte alls.

Under normala förhållanden fylldes tidningen av material som rann in genom alla dessa kanaler, vilka nu var tilltäppta. Också om en tidning är bara fyr- eller sexsidig, slukar den ändå obarmhärtigt en massa manuskript. Det märker man först då man måste skriva varje rad på redaktionen. När tidningen var färdig för ombrytning, ropade redaktionssekreteraren Haapanen med jämna mellanrum som en auktionsförrättare med klubban i i handen:

— Vi behöver ytterligare två spalter, en spalt, en halv spalt ...

Och i en belägrad stad, där det gäller att hålla modet och försvarsviljan uppe hos dem som försvarar staden, kan man inte publicera vad som helst. Visserligen hade vi dagligen kunnat fylla ett par sidor genom att referera Marx' och Kautskys böcker, men nu frågades det inte efter socialistiska eller revolutionära teorier. Nu behövdes det en text, som levande anslöt sig

till dagens läge. Den folkgrupp, till vilken tidningen riktade sig, fordrade framför allt svar på frågan om det lönade sig att fortsätta försvaret och blodsutgjutelsen, om vi kunde befria oss från belägringen, om de reserver, som det varit tal om, skulle komma — och när? Jag, som skrev frontöversikterna, försökte försäkra, att om vi höll ut ännu några dagar skulle hjälp nog komma.

På detta sätt ville vi övertyga oss själva och vår läsekrets, ända tills tryckpressen en morgon upphörde att fungera, just då några tusen exemplar av tidningen var tryckta. Faktorn konstaterade att strömmen var avbruten. Samtidigt kom en rödgardist till tryckeriet och meddelade, att de vita erövat elektricitetsverket och avbrutit strömmen.

Jag hade ju givit röda gardets stab ett löfte, att tidningen under alla förhållanden skulle komma ut. Därför skickade jag bud ut i staden efter ett tiotal rödgardister för att vea tryckpressarna. De sista numren av det omringade Tammerfors' enda tidning kom således ut med hjälp av handkraft. Det var klart, att tidningen inte nu kunde bäras hem till prenumeranterna. Den distribuerades avgiftsfritt till stadens försvarare, men också till vem som helst på gatan.

Medan vi var upptagna av göromålen i tryckeriet hade striden, som gick fram från hus till hus, redan hunnit till "Kansan Lehtis" kvarter, och den första handgranaten flög nu in genom fönstret till det vid bortsidan av gården belägna stereotyperingsrummet. Då insåg jag, att tryckeribekymren var över, och jag beslöt att ägna mig åt andra uppgifter, d. v. s. ansluta mig till försvaret i den stadsdel, där man ännu kämpade.

När jag avlägsnade mig från tidningen, medan rop och skott ekade omkring mig, träffade jag i trappuppgången vår ekonomichef K. J. Jokisalo, som i den ena handen höll ett smutsigt paket och i den andra ett gammalt överfyllt ämbar. Då jag uppmanade Jokisalo att komma med mig, svarade han, att han inte kunde göra det. Han hade burit hit kassan från Finlands Banks tammerforskontor, och som kontorets chef måste han se till att ingen rövade bort bankkassan. Han skulle svara för den.

Och där stannade han, klarade livhanken och kunde överlämna kassan i ograverat skick åt de nya herrarna. Vilken rörande ansvars- och plikt känsla även i en sådan situation!

Jag hade ingenting mera att göra i gården. Därför sprang jag allt vad jag orkade över Tavastesplanaden till Amurisidan, där striden ännu pågick. Samma kväll, då jag var med om att försvara gården Trädgårdsgatan 1, blev jag tillfångatagen och fördes med andra fångar till järnvägens godsmagasin. Där fanns redan ett tusental före oss: män, kvinnor och till och med barn.

På tal om sin fängelsetid under boerkriget framhåller Winston Churchill, att krigsfångenskapen är den minst trista av all fångenskap. Men jag, som har erfarenhet också av många andra fångelser, är av helt motsatt mening. De första tio dyggen, eller de dagar som jag måste tillbringa i det ovannämnda järnvägsmagasinet, var direkt helvetiska. Dessa minnen har jag inte blivit kvitt — och blir det väl heller aldrig.

Såsom läsaren kanske redan lagt märke till, har jag i denna framställning helt förbigått de våldsamheter och olagligheter, som de röda gjorde sig skyldiga till före och efter inbördeskrigets utbrott och som var ägnade att hetsa upp sinnena på den motsatta sidan. Därför förbigår jag också de vitas terror och våldsdåd. Jag nämner dem endast i den mån de påverkat min egen utveckling. Inte heller har jag behandlat de inre och yttre orsaker som skärpte klassmotsättningarna till bristningsgränsen, ända fram till ett medborgarkrig. Jag har

inte utrett i hur hög grad dessa orsaker stod att söka i dröjsmålet med lagen om torparfrigörelsen och andra reformer, i den tidigare tsarpolitiken, i marsrevolutionen år 1917 och slutligen i bolsjevikrevolutionen samt i den ryska militärens kvardröjande i vårt land. De var alla bidragande omständigheter till frihetskrigets utbrott. Det fanns en väldig mängd explosiva ämnen i landets sociala, ekonomiska och politiska kraftnät. Men inte ens de största krutförråd exploderar på grund av förrådets storlek. Det behövs en tändande gnista. Vilken var denna gnista?

Denna fråga och hela det följande händelseförloppet skall jag senare söka analysera i detalj. Här har jag alldeles avsiktligt koncentrerat mig på att reda ut hur de olika faktorerna inverkat på mig — liksom på tiotusentals andra finska arbetare — och förändrat vår inställning.

För mig var dessa dygn i godsmagasinet inte uppskakande och bittra endast på grund av kylan, hungern och de eländiga förhållanden, under vilka vi levde — med tiden glömmes man t. o. m. de svåraste fysiska lidanden. De var upprörande därför att vi såg vår idealvärld slagen i spillror. Instinktivt förstod jag, att då arbetarrörelsen valt den beväpnade, våldsamma revolutionens väg, vilken lett fram till en sådan förödelse, den inte mer skulle kunna enigt samla sig och vända åter till den parlamentariska linje, som den en gång gjort till sin. Den osvikliga rättskänsla, som jag fått i arv från barndomshemmet, hade ingått förbund med arbetarrörelsens ideal och mål. Nu störtade byggnaden samman.

Dessa dygn var upprörande främst på grund av den besinningslösa och summariska människoslakten. Min penna vägrar ännu i den dag som i dag är att skildra några detaljer ur detta skådespel, som jag dygn för dygn måste följa med mina egna ögon. En sådan skildring skulle inte vara någon uppbygglig lektyr. Den skulle bidra till att riva upp gamla sår. Jag citerar bara de ord av Minna Canth, som min fängelsekamrat, medlemmen i tammerforsorganisationen Emil Murto och jag upprepade gånger drog oss till minnes, då vi såg besinningslösheten i allt det som skedde:

— Segrarna skjuter inte endast skyldiga eller oskyldiga människor. De skjuter mänskligheten.

Winston Churchill säger sig — kanske på grund av sin realistiska natur, men kanske också på grund av sin stora statsmannärfarenhet — omfatta lösenordet: ”Ha medlidande med de besegrade och kuva de högmodiga.” Han tillägger: ”Vi borde ha kväst irländarna (efter det de gjort uppror) och sedan gett dem Home Rule, vi borde ha belägrat tyskarna intill hungersnöd och sedan skaffat dem livsmedel, vi borde ha slagit ned storstrejken (1926) och sedan rättat till de oförrätter gruvarbetarna lidit.” Segrarna måste kunna visa ädelmod, säger han. För våra segrare år 1918 var denna lärdom helt främmande.

De skott, som ekade inte endast i Tammerfors utan litet varstans i landet, de tragikomiska rättegångarna mot statsförbrytare och de eländiga fånglägren skapade bitterhet, hat och flera kommunister än vad Finlands kommunistiska parti under trettioåttio verksamhetsår trots alla sina ansträngningar lyckats samla under fanorna. Även för mig blev dessa dygn pricken på iet i den inre uppluckringsprocess, som hade börjat föregående sommar i samband med lantdagens upplösning.

I sanningens namn måste jag säga, att bland inbördeskrigets segrare inte på långt när alla var blinda av hämndlystnad. En stor del av frontmännen hade en helt annan inställning, vilket jag själv hade glädjande personlig erfarenhet av. Efter de tröstlösa dagarna i järnvägens plåtmagasin förflyttades jag till Tammerfors teaterhus: hit fördes fångar, som inte deltagit i striderna med vapen i hand. Också härifrån förpassades visserligen folk dagligen till det stora okända, men de övriga fångarna behövde åtminstone inte vara vittne till skådespelet. De sista

veckornas hunger, köld och sömnlöshet ty i synnerhet i början visste man inte var man skulle sträcka ut sig — hade gjort också mig så apatisk, att jag inte längre orkade tänka på om det fanns något hopp. Om jag överhuvud hoppades på något, var det på ett snabbt avgörande i vilken riktning som helst.

Jag låg försjunken i mina tankar under teaterns klädhängare — där jag fått så mycket plats att jag kunde vila mig på golvet — då jag hörde mitt namn ropas. Snickaren Linden, som låg bredvid mig, viskade strax:

— Anmäl dig inte, de för dig till backen, försök nu vara stilla!

Men då det var likgiltigt för mig vart de skulle föra mig, steg jag upp och stapplade till den vakt, som ropat mitt namn. Samtidigt märkte jag, att bredvid honom stod två män i skyddskårsuniform. De var båda skolkamrater och goda barndomsvänner, Artturi Frantsila och Martti Juuse, hemma i samma by som jag. Pojkarna hälsade vänligt och förklarade — för att vilseleda vakten — att det nog hade skett ett misstag då jag blivit anhållen. ”När vi i vår hemsocken fick höra att du var häktad reste vi hit, och på staben och hos stadskommendanten har vi skaffat papper som gör dig fri. Vi har gått i borgen för dig, och nu följer du med oss.”

Ja, så gav vi oss av, medan det gick en suck genom fånghopen: Där fördes igen en karl ut för att skjutas! Då var det ingalunda sällsynt att ”barndomsvänner”, män från samma by, hämtade folk i fånglägren för att ledsaga dem på deras sista färd. Gammalt groll, betalt för gammal ost, avundsjuka och dåliga karaktärsegenskaper överhuvud tycktes spela en betydande roll i dessa morddramer. Jag misstänkte dock inte ett ögonblick, att mina kamrater hade något ont i sinnet. Mitt livsmod började stiga, då vi kom ut ur teaterhuset, och det ökades ytterligare, då pojkarna berättade att de hade med sig en rågkaka från Tavastkyrö, smör och en fårstek. ”Och nu ska vi äta, du är säkert hungrig.” Vi gick till min bostad och åt, och visst smakade det — också om jag, som svultit så länge, inte vågade ta för mig mycket av dessa läckerheter. Här fick vi veta att en av mina äldre bröder, Paavali, som varit vanlig soldat i röda gardet, också vistades som fånge i stadens kasern. Jag uttalade en önskan, att pojkarna skulle försöka befria även honom, och de var strax beredda att göra det. De hade både en god häst och en kärra, i vilken de for genom staden till kasernen. Några timmar senare var också min bror Paavali på fri fot. Samma afton befriade de på min begäran ytterligare en tredje person: snickaren Eskola från vår granngård.

Dessa unga skyddskårister, söner till förmögna bönder och frontmän på den vita sidan, hade innan de rest hemifrån för att befria mig skaffat nödvändiga papper vid staben i Tavastkyrö. Genom att visa upp dessa papper och genom att hänvisa till sitt frontmannaskap hade de en viss auktoritet när de senare framställde sina krav inför stabsherrarna i Tammerfors, som i allmänhet bara var ”källarjägare”.

Att de fått idén att försöka befria just mig, fastän ett tiotal av deras kamrater från hemtrakten var i samma situation som jag och kanske dessutom mindre skyldiga, berodde givetvis på personlig vänskap. Ty även om vi företrädde olika samhällsställningar och olika politiska uppfattningar, var vi verkligen goda vänner. Jag har överhuvudtaget hela livet igenom haft vänner på barrkadens motsatta sida. Om dessa ynglingar haft makt och möjlighet hade de nog varit färdiga att befria alla rödgardister, eventuellt med undantag för några större ledare och personer som gjort sig skyldiga till kriminella dåd. Det framgick klart av våra samtal. Deras sunda bondinstinkt sade dem, att det var en stor nationell olycka att man tytt sig till vapen och våldsmetoder. Och nu gällde det att rädda vad som räddas kunde. De förstod redan då, att även om utgångspunkterna och grunderna varit felaktiga, stred också vi för vår övertygelse

och trodde oss vara i vår fulla rätt.

Under dessa tröstlösa dagar, då all humanitet och mänsklighet tycktes ha gått förlorade, var det glädjande att konstatera, att barndomsvänskap och varm mänsklig känsla förblivit levande hos några och gett dem kraft att höja sig över politisk fanatism och hämndlystnad. Dessa skolkamrater från Tavastkyrö inte endast befriade mig från fånglägret och räddade mitt liv; de blev samtidigt ljuspunkter i en mörk natt, en påminnelse om att det mänskliga ännu inte helt plånats ut. Tyvärr gjorde dessa tavastkyröpojkars sunda förnuft inte större landvinningar, då t. o. m. män som marskalk Mannerheim började se klart på saken först i slutet av 1930-talet.

Men alla bondpojkar i Tavastkyrö hade inte en lika realistisk instinkt som mina befriare Artturi Frantsila och Martti Juuse. Några av dem försökte göra själve Frans Emil Sillanpää till en farlig, röd person. Också han häktades, fastän det enda man kunde lägga honom till last var att han delat ut livsmedelskort då de andra stred. Utsatt för liknande hämndkänslor blev min yngre bror Väinö, som inte heller varit annat än en vanlig man i ledet. Han transporterades från det ena hungerlägret till det andra, och lyckades blott med nöd och näppe rädda livhanken. Den bitterhet, som denna orättvisa förde med sig, har inte heller han någonsin kunnat glömma eller övervinna.

Mina vänner, som lyckats ställa mig på fri fot, var dock icke övertygade om att jag kunde förbli fri. De stack inte under stol med sina farhågor och var strax på det klara med vilka motåtgärder som skulle vidtagas.

— Du måste bort från Tammerfors, och det omedelbart. Som bäst pågår inkallelser. Din årsklass är bland dem. Då du är på fri fot och dina papper tillsvidare är i ordning, måste du enligt lagen infinna dig till uppådet. När du kommer in i militären — och på det sättet bort från Tammerfors — skall du försöka hålla dig borta så länge du kan, eller åtminstone tills förhållandena ändrat sig.

Pojkarnas förslag föreföll klokt, och några dagar senare var jag inskriven som värnpliktig i finska armén, vilken just höll på att bildas. I den grupp, där jag hamnade, fanns det åtminstone ett tiotal andra rödgardister, många av dem goda vänner till mig.

När kärnan i vår trupp, som bildats av den vita Seinäjokibataljonens män, gjorde myteri vid Viborg — de fick inte resa hem, trots att ”frihetskriget” var slut — kom vi, före detta rödgardister, att med geväret i handen bevaka dem. Fångarna var samma män som deltagit i Tammerfors' erövring och som alltså för endast några månader sedan häktat och bevakat oss. Det var naturligtvis frestande att påminna dem om detta, men jag, som alltid sympatiserat med de förtryckta och med dem som lidit oförrätter, stod till och med som vakt på fångarnas sida. Efter förmåga försökte jag hjälpa dem och stärka deras mod.

Pojkarna hade verkligen blivit orättvist behandlade. De hade fått en högtidlig försäkran om att bli fria strax efter krigets slut. Och nu ville man inte veta av detta löfte. Dessutom hade jag personligen blivit god vän med några av de mera upplysta ”myteristerna”. De var högst förvånade då de hörde, att helsingforsherrarna hade för avsikt att skapa ett kungadöme av republiken Finland, och jag dolde verkligen inte vad jag tänkte om dessa herrars sätt att använda sig av inbördeskrigets dyrköpta vinningar. Vi, som tidigare tillhört motsatta läger, var nu eniga i kampen mot kungamakarna.

Dessa män från södra och mellersta Österbotten var fasta i sin åsikt, och tanken på att landet skulle förklaras som kungadöme sårade deras frihetskänsla. Det var en skymf mot hela inbördeskrigets idé. Santeri Alkio var deras profet, och då ett rykte nådde dem att Alkio ivrigt

motsatte sig monarkin, blev de för var dag allt mera bångstyriga och fordrade att få resa hem. I de myterier, som dessa österbottningar inledde först i Viborg och i ännu större skala i Sordavala, dit vi transporterades något senare, fanns det alltså en politisk grodd, åtminstone vad de äldre och mer medvetna männen beträffade. Ehuru vi rödgardister inte tog aktiv del i demonstrationerna, förde tendenserna i varje fall oss närmare dessa präktiga och rejäla österbottningar. Jag blev god vän med många av ungdomarna, vilka senare kommit att spela en roll på sina hemorter. Särskilt i peräseinäjokigruppen, till vilken bl. a. hörde bröderna Koivisto, kyrkoherde Saarinenens söner, folkskolläraren Matti Porkkala och studenten Huhtamäki, politiserades det vilt, och det höttes med knytnävarna åt kungamakarna.

Jag hade försvunnit från Tammerfors som en sten kastad i en brunn och hade knappast blivit efterlyst en enda gång. De höga fiskalerna hade synbarligen inte ansett mitt syndaregister så stort, att det skulle ha lönat sig att kalla mig till förhör. Och enligt vad jag visste, hade jag inga personliga fiender, som genom en angivelse velat påminna någon om min existens. Det kan också tänkas att de tjänstemän, som hade hand om syndaregistren, trodde att jag redan var likviderad, då deras böcker upptog en anteckning om att ”två tavastkyröbor fört bort mannen, som inte sedan setts till.” Just på detta sätt hämtade man många hundra rödgardister i tammerforslägren, på initiativ av hemsocknens män. Några klarade sig, men de flesta fördes nog bort för att skjutas. Otaliga människors liv hängde då på ett hår.

När jag blev fri från militären riskerade jag emellertid inte att fara till Tammerfors, utan sökte mig till Helsingfors och höll mig där helt stilla, tills amnestilagen godkännts och de brott, för vilka jag kunnat anklagas, inte mera gällde.

Underjordiska storheter

Då jag befriades från värnplikten senhösten 1918 gav jag mig alltså i väg till Helsingfors. Jag räknade ut, att jag mycket väl kunde bli anhållen i Tammerfors — och säkert skulle bli det — ty där fanns ännu många människor, som inte såg med blida ögon att ”Kansan Lehtis” siste chefredaktör rörde sig på fri fot.

Helsingfors är ändå ”en ganska stor by”, tänkte jag, här kan nog en yngling försvinna i mängden, helst som jag inte hade många bekanta här. Det föll sig dessutom så väl, att en äldre bror, snickare liksom alla mina bröder, kort förut flyttat till Helsingfors och fått plats i Kilpinens möbelaffär. Han bodde hos ett gammalt par i Brunnsparken. Och broderligt delade han nu sin bostad med mig. Jag fick arbete i Sandvikens snickeri.

Så långt var allt ganska gott och väl — om inte livsmedelssituationen varit sådan som den var. Jag lyckades få extra brödkort, och min bror hade till och med köpt flera kort av soldaterna, men trots det ville ransonen inte räcka till. Generationen efter år 1918, som anser ”kålrottsvåren” 1943 som den verkliga prövotiden, har inte en aning om vad som 1918 fick gälla som mat i Helsingfors. Brödet var i alla fall den obemedlades huvudsakliga näring. Dess kvalitet framgår av det populära smeknamnet: ”taggrådsstängslet.” Lycklig den som hade pengar och bekanta på landet. Jag höll på att svimma redan den första dagen.

Arbetsledaren frågade mig om jag kunde bekläda biljardbord. ”Nå, nog hade jag väl gjort också sådant”, svarade jag. Alltså till verket, där fanns klister.

Det var en rätt stor vetemjölssäck. Snålvattnet började rinna. ”Jag tar av det så mycket att vi där hemma kan göra en välling eller gröt!” tänkte jag. Och när jag lämnade arbetet, hade jag verkligen lyckats smussa ett kvarts kilo vetemjöl med mig. På hemvägen hade jag turen att få köpa lingon, och festen låg inom räckhåll: lingonröra, min barndoms bästa rätt. Redan då jag

åt den, kändes det litet underligt i tänderna och i magen, men eftersom hungern var stor, tog jag för mig en duktig portion. Det dröjde inte länge innan jag fick förfärliga magplågor. Hela natten vred jag mig på min bädd. Jag försökte med min brors hjälp komma till brytning, men besvärligt var det. I alla fall klarade jag mig.

När vi sedan undersökte vilka märkliga gifter som ingick i mjölet visade det sig vara vanligt gipsmjöl, som inte används som klister. Var och en vet ju, att gipsmjöl hårdnar om det vätes. Och det krävdes nog ett väldigt arbete innan dessa gipsbitar passerat mina tarmar. Jag insåg, att inte ens en svältande individ bör förgripa sig på firmans mjöl.

Några veckor senare skrev en gammal vän, en bror till den ena av mina befriare, att han skulle gifta sig och önskade ett nytt möbleman. Han erbjöd den ena av oss god lön och bra mat hemma hos sig. Då jag ännu inte ville visa mig i hemknutarna, reste min bror dit och gav mig alla sina brödkort, vilket var bra i och för sig. Men ännu bättre var det att jag fick överta hans plats.

Kilpinens möbelaffär låg i City-passagen och omfattade fyra våningar. I bottenvåningen mot Brunnsgratan låg affären och i översta våningen bostadsrummen; alla de mellanliggande rummen var lagerrum. Denna affärs uppsving till en stor och ledande firma är en saga i sitt slag — besläktad med historien om lanthandlaren, som vid sin sockerbeställning tänkte, att han kunde behöva tio kilo för egen räkning, lade en nolla till och fick tio gånger mer socker än han beställt. Då sockerpriset råkade stiga förtjänade han en liten förmögenhet.

Kilpinen visste ingenting om möbelfabrikation och inte heller mycket om möbelförsäljning. Han var före detta järnvägsarbetare och hade grundat möbelaffären som bisyssla. Efter svårigheter i början hade affären repat sig, om den också inte gick lysande. På försommaren 1914 beställde han i Tyskland en större mängd ädelt träslag och dessutom tyger och beslag — för sammanlagt nästan etthundratusen guldmark, om gubben nämnde de riktiga summorna för mig. Betalningsvillkoren var förmånliga, såsom fallet var på den tiden. När det drog ihop sig till krig, försökte han annullera beställningen, men det var för sent: varorna kom, men inte räkningarna. De dröjde i flera år.

Efter kriget 1918 började en gyllene tid för möbelaffärerna i allmänhet och för Kilpinens isynnerhet. Nybakade officerare gifte sig som på löpande band med förmögna landsortspatroners och affärsmäns döttrar. Och de unga paren behövde möbler. Men det var brist på sådana ting — överallt utom hos Kilpinen, som efter stillsamma krigsår nu drog fram ur sina lager magnifika fredstida ädla träslag, tyger och helmässingsbeslag. Gubben kände väl till de nya priserna i landet och visste att ta betalt för sina varor.

Mitt arbetsrum befann sig i andra våningen, och min uppgift var att färga möblerna, betsa, bona och beslå dem samt beklä de delar, som inte hörde till en vanlig tapetserares arbetsfält. Jag var snickare och inte affärsman, men mitt sunda bondförstånd sade mig, att affären inte organiserats på bästa möjliga sätt. Då lagret upptog två våningar föreslog jag, att den ena våningen skulle upplåtas för utställningar: man skulle inreda ett fullt möblerat herrum, en sängkammare, ett vardagsrum, etc. med mattor på golvet, tavlor på väggarna, vackra lampor och böcker på hyllorna — allt uppställt så att besökaren fick lust att inrätta ett hem. Gubben Kilpinen fann först mitt förslag omöjligt, men gav till slut med sig, när jag försäkrade att knappast någon skulle ha besvär med utställningen. På detta sätt kunde vi höja priserna med ett par tiotal procent. Försöket utföll synnerligen väl, och jag kom i goda papper både hos herr och fru Kilpinen. När jag något senare återtog kontakten med arbetarrörelsen, tolererade de detta även om de — i den mån de förstod sig på politik — var utpräglat högersinnade. Gubben

korn visserligen med dystra förutsägelser och nämnde som varnande exempel J. Lumivuokko, som en gång i tiden varit i hans tjänst.

— En god tapetserare och en trevlig karl, men illa gick det för honom då han började syssla med uppror.

Kilpinens var alltså bestämt högerorienterade, vilket inte hindrade dem att föra ett slags oavbruten ”klasskamp”. Av familjens fyra vuxna söner hade ingen ännu kommit på grön kvist. I skolan hade de alla haft svårigheter. Far och mor hade den uppfattningen, att detta berodde på att lärarna och många andra såg ned på familjen, som inte hade några anor. En särskilt hård ”klasskamp” förde man mot Tölö sockerbruk, mot ”socker- eller siraps-Alfthanerna”. Denna familj hade vägrat sitt samtycke till dottern Margaret Darlings äktenskap med Yrjö Kilpinen, varför den sistnämnde i ordets verkliga bemärkelse måste röva sin brud på korsikanskt sätt. Gubben Kilpinen, som utsett mig till sin förtrogna, rasade många gånger över detta. Samtidigt som han skällde på Alfthanerna och svor hämnd över dem, förutspådde han en stor framtid för sonen Yrjö.

— När det en gång växer hundfloka på den alfthanska graven, då reser sig på den kilpinenska ett ståtligt minnesmärke över köpmannen Henrik och kompositören Yrjö Kilpinen.

Fader Kilpinen urladdade sin vrede så det ekade i City-passagen. Gubben var dock inte alltid lika optimistisk beträffande pojken Yrjö. Många gånger gormade han över honom och hans ”Tarlink” — som han sade — då kompositionerna inte ännu inbringade något, och det unga paret mest levde på pappas pengar. Han rasade över musik och musikanter; kanske kunde en eller annan Sibelius leva på tingeltangelmusik, men knappast sonen

Yrjö. De driver hela möbelaffären till konkurs. — Det vore bättre om han och hans käring skulle bli smörjare vid järnvägen, så hade också gubben börjat sitt liv.

Denna familj Kilpinen var färgrik och levande, och jag trivdes utmärkt bra hos dem.

På spaning efter en ny gud

Hela arbetarrörelsen i Helsingfors var koncentrerad till Koitto. Nykterhetsföreningen Koittos gård var öppen för alla, och under de sista månaderna av år 1918 började en viss aktivitet göra sig gällande i nykterhetsarbetet. I Tammerfors hade jag deltagit i nykterhetssträvandena, varför jag skrev in mig här i en krets som kallades Kanerva (Ljungen). Koittos verksamhet var då fördelad på ett tiotal kretsar. Jag försökte rycka upp arbetet, men det blev tid över även för att grunda ungdomsföreningar. I Helsingfors fanns det före upproret två med varandra konkurrerande socialdemokratiska ungdomsorganisationer. Den ena var ungdomsavdelningen i Sörnäs, den andra var Helsingfors ungdomsförening. Den senare omfattade ett mer aristokratiskt element (om man får använda ett så odemokratiskt ord), medan sörnäsavdelningen stoltserade över sin proletära karaktär. Trots mina radikala åsikter skrev jag inte in mig i den. Jag gick även härvid i min brors fotspår. Han hade under krigsåren vistats i Helsingfors och prisade högt ungdomsföreningen. Till den hade hört utmärkta människor och kulturpersoner i arbetarvärlden, sådana som Kössi Ahmala, Kasperri Tanttu och många andra av pennans män. Jag anslöt mig till denna förening och kom snart in i styrelsen.

Den unge man, som nu på nytt gjorde sin entré i arbetarorganisationerna, var inte samme idealist, samme godtrogne yngling, vilken sju, åtta år tidigare hade startat sin bana i Tammerfors. Under värnpliktstiden hade min bitterhet visserligen i någon mån mildrats och mitt humör steg, när organisationsverksamheten kom i gång, men i mitt inre malde det alltjämt liksom tomt. Den arbetarrörelse, som grundade sig på demokrati och parlamentarism,

hade varit en gud för mig. Då den svek lämnade den kvar ett tomrum som pockade på att fyllas.

Egentligen hade alla gamla värden visat sig bedrägliga. Då jag var under tjugo år, trodde jag att den internationella socialdemokratin, som tagit sig uttryck i den andra internationalen, var tillräckligt stark för att hindra sådana olyckor som ett världskrig. När det första världskriget bröt ut var jag knappt tjugo år. Jag fick vara vittne till hur socialisterna i alla länder såsom skräckslagna kaniner störtade var och en till sitt bo.

Det var därför naturligt, att vi oerfarna ungdomar saknade något. Från Ryssland kom hela tiden notiser om bolsjevikernas försök att skapa en ny värld. Uttalandena i vår egen press var kritiska och fördömande. Men på oss unga, som fått pröva på nederlag i inbördeskriget, gjorde Lenins läror och tankar ett djupt intryck. De inverkade på intelligentsian överallt i världen. Alla väntade sig av Lenin något, som de gamla ideologierna inte kunnat ge. Vi måste också komma ihåg, att Rådssryssland vid den tiden inte gjort vare sig något påfallande gott eller ont. Då det gällde Finland stod på pluskontot, att Lenin enligt sitt löfte gett landet självständighet. Det på borgerligt håll kritiserade faktum, att Rådssryssland inte på hösten 1917, eller åtminstone vid årsskiftet, dragit bort sina trupper från Finland, utan lämnat dem här för att påskynda och deltaga i medborgarkriget, var enligt min mening ingen egentlig synd eller dålig handling. Snarare var det väl bra att någon ville hjälpa oss i vår strid.

Detta betydde inte att jag blivit kommunist. Det hade varit omöjligt redan av den anledningen, att jag inte riktigt visste vad kommunismen var och vilka vägar den följde. Jag hade bara på känn, att arbetarsaken inte kunde föras framåt genom att man vred den gamla broholmsläran åt höger; den borde snarare vridas åt vänster. Ledningen i Helsingfors ungdomsförening, med undantag för August Valta, ynglingar och flickor med djärva åsikter och friska tag, hade alla samma uppfattning, och till den anslöt sig också Sörnäs ungdomsavdelning, som begynte sin verksamhet något senare. Vi godkände inte den riktning och de vägar som Tanner, Hakkila, Ryömä och några andra hade slagit in på strax efter kriget och som Suomen Sosialidemokraatti (Finlands Socialdemokrat), vilken börjat komma ut nu på hösten, pläderade för.

Snart måste också jag träffa mitt val.

År 1919 — jag kommer inte ihåg vilken månad — besökte mig en oväntad gäst i min bostad vid Arbetargatan 2. Det var Kaarlo Harvala, som några år tidigare dragit mig från hyvelbänken till redaktörsstolen. Nu uppenbarade han sig plötsligt, som om han droppat ned från himlen. Han kom faktiskt från en rakt motsatt plats, ty han hade nyss blivit frigiven från fängelset i Tammerfors. Av en gemensam vän hade han fått min adress och ville kinesa hos mig tills han funnit en bostad.

— Jag förstår nog din bitterhet och oförsonlighet, sade han, när vi under kvällens lopp diskuterade händelserna. — Men med bitterhet och tvärhet kommer man inte långt. Vi måste se sanningen i vitögat. Fel har begåtts, fel som inte repareras genom nya fel. Vi måste tåligt ta vid, där vi avbröt arbetet. Bitterhet är ofruktbar. Nog känner också jag fånglägren, och det var nära att jag skulle ha dragit lotten ”vara eller inte vara”. Skottet kunde ha träffat mig i pannan när som helst. Men nog om det, vi måste börja arbetet på nytt.

Det var Harvalas bekännelse, och kanske det var en ung mans respekt för en äldre kamrat som fick mig att tänka på möjligheten att arbeta i ”Sosialidemokraatti”. Jag hade i ”Kansan Lehti” fått blodad tand för journalistyrket, och min håg stod till att fortsätta det värv, som inbördeskriget så dramatiskt avbrutit. Det var väl både mitt intresse för yrket och min sympati

för Harvala som gjorde, att vi en kväll tillsammans gick upp till ”Sosialidemokraattis” redaktion.

Jag vågar inte svära på hur det hade gått, om inte Yrjö Räisänen eller Sasu Punanen (Sasu den röde) olyckligtvis varit den som vi först råkade i samtal med på redaktionen. Han hörde till samma ungdomsförening som jag och hade sannolikt hört mig tala där. Kanske var han smått berusad — han försmådde inte glaset — ty han började predika skarpare än vanligt om den stortvätt som ungdomen i Finland inlett för att rentvå det gamla upproret och föra fram ett nytt. Han talade konsekvent om ”upproret”.

Jag kunde naturligtvis inte stillatigande åhöra en dylik predikan, och så utvecklade sig efterhand en ganska skarp polemik. Sasu lyste hela tiden med sina kunskaper; han förvånade sig över vår ”valpsjuka”, och till slut drog han fram ett brev.

— Nog finns det tokiga människor ännu i vårt land, sade han, som t. ex. denna sörnäsgumma. Hör bara på: ”När ni skrev edra första kåserier i vår tidning under signaturen Sasu Punanen, beundrade vi käringar i Sörnäs er och sände er blommor, men sedan vi på sista tiden läst edra skrifter, sänder vi er inte annat än koskit i en näverriva.” Är det inte en viss färg över dessa gummor?

Jag svarade att jag förenade mig helt med sörnäsgummorna, och med de orden lämnade jag ”Sosialidemokraattis” redaktion. Jag träffade inte Ryömä den gången, men ett eventuellt sammanträffande skulle inte ha ändrat något. Jag aktade honom mycket, han uppträdde alltid sakligt och diskret. Och fastän hans artiklar var helt högerfärgade och högerbetonade använde han aldrig ett sådant språk som Sasu Punanen.

Jag fick senare en uppmaning att besöka tidningen. Men även om jag drogs till journalistiken, stannade jag kvar vid mitt arbete som snickare. Alltjämt ljud i mina öron fars ofta upprepade ord, att ingen var falskare än fariséerna och brödprästerna. De predikade, men de trodde inte själva på sina ord. Socialismen var för mig en allvarlig sak, en trossak. Jag hade förlorat min tro och kunde inte som vantrogen förkunna för andra dess saliggörande kraft. Min idévärld hade som sagt fallit samman i det tomma: den gamle guden hade svikit och någon ny hade jag ännu inte funnit.

De första kontakterna med FKP (Finlands kommunistiska parti)

Det första upprorsledarna gjorde, sedan de flytt till Ryssland, var att söka skapa sig ett nytt skinn, såsom Kuusinen sade.

De hade fått bostad vid Kamennyi Ostrov, i tidigare storrika köpmäns palats, och i denna egendomliga luggslitna lyxmiljö höll de sina första konferenser, hemliga eller halvhemliga som frimurarnas, varvid envar i sin stad sökte frisäga sig från socialdemokratisk opportunistik. Efter några veckors gisslande av sig själv kunde Kuusinen som den skarpaste och intelligentaste av männen samla resultaten av sin rannsakan i en broschyr, som han kallade ”Itsekritiikki” (Självkritik).

Denna skrift ger ännu den dag som i dag är en synnerligen intressant inblick i den dåtida mentaliteten hos Kuusinen och hans arbetskamrater, Manner, Sirola och andra. Den blir särskilt intressant genom att Kuusinen här bevisar, att socialdemokratin, trots den revolutionära form den iklädde sig i Finland ända till år 1918 — företrädd av den s. k. valpas- eller broholmssocialismen, som uttryckte sig radikalt och med revolutionära slagord — var en mycket mager lära.

Samtidigt som gamla synder bekänns och kritiseras, utpekas också framtidens linje, nämligen den väg som det av Lenin skapade ryska kommunistpartiet hade gått: proletariats diktatur under ledning av den renlärliga kommunismen. All sådan verksamhet som kommunal-, andels- och parlamentarisk verksamhet etc. var oduglig och ruten. Det gällde nu att förbereda sig enligt ryskt mönster till väpnad revolution.

Detta är i korthet summan av innehållet i ”Itsekritiikki”. Om någon finner boken i ett antikvariat, lönar det sig att köpa den.* Som exempel på Kuusinenens stil, skall vi låna några meningar:

Revolutionen i Ryssland våren 1917 överraskade Finlands socialdemokrati. Den vårliga friheten kom till oss som en gåva från himlen och vårt parti greps av denna marsmånads berusning. Den officiella ståndpunkten för vårt parti hade varit ”en självständig klasskamp”. Under den reaktionära tiden hade det varit lätt att bevara denna ståndpunkt. Den sattes då inte på svårare prov. Men i mars ställdes vårt partis proletära moral inför frestelse och fall. I själva verket prostituerade sig vår socialdemokrati inte bara med Finlands utan i början också med Rysslands borgerskap. (Även ryska mensjeviker uppträdde härvid som kopplare.) Finlands samlingssenat (Tokojs regering) var bädden för denna gemensamma politiska otukt.

När själarna sedan tvättats rena från socialdemokratins och småborgerlighetens slagg, kunde följande steg tagas. Jag lånar ett referat ur den officiella redogörelsen:

Den 25 augusti började i Moskva, i Det andliga seminariets sal (!) de finska socialisternas konferens. Deltagarna var över etthundra. Här sågs representanter för finska socialistiska och kommunistiska organisationer, som nyligen bildats eller tidigare verkat i Ryssland, men främst var det medlemmar och funktionärer ur den finska socialdemokratiska arbetar- och fackföreningsrörelsen, vilka av klasskriget kastats in på ryskt område. Konferensen var alltså rätt brokigt sammansatt. Brokigheten ökades också av att de finska socialisternas politiska förbindelser och verksamhet i Ryssland på den sista tiden varit ganska bristfälliga ...

Det var naturligt, att konferensen omedelbart tog upp till diskussion frågan, på vilket sätt den förra finska arbetarrörelsens representanter skulle fortsätta klasskampen i nya förhållanden.

Konferensen hade fått sig förelagd två utkast till program för ett planerat kommunistiskt parti. I början av maj ansågs det att Finlands Folkkommisariat spelat ut sin roll. I stället hade för handhavande av finska angelägenheter grundats Centralkommittén för Finlands Socialdemokratiska Utlandsorgan, vars högkvarter blev Moskva. Något senare grundades i Petersburg en annan avdelning av Centralkommittén. Den hade stor betydelse, belägen som den var invid portarna till Finland, men framför allt emedan bröderna Rahja var speciella favoriter hos Petersburgs diktator Zinovjev. Detta skall jag berätta om senare. Manner hade ställt sig i skuggan av Rahjas vingar — men Kuusinenens ovanliga skarpsynthet, hans bästa livförsäkring, framgår av att han strax förstod att dra sig till Moskva, till foten av den verkliga maktens trappor. Av de nämnda programutkasterna härstammade det ena från Centralkommittén i Moskva (Kuusinen), det andra från Petersburg (Manner).

Det första yttrandet gjordes av Kuusinen. Det var skarpt och elakt, som de flesta av Kuusinenens inlägg, men dess plats är i en framställning av kommunismens historia, inte här. Han kritiserade ironiskt petersburgsprogrammet. Kuusinenens programförslag segrade med 74 röster mot 16. Fyra avhöll sig från röstning.

På basen av punkterna i detta program bildades den 29 augusti Finlands Kommunistiska Parti

* Skriften finns på marxistarkivet: [Den finska revolutionen](#) Självkritik från Kuusinen, samt dokument från finska kommunistpartiets grundningskongress 1918.

(FKP), som efter åtta dagars förhandlingar kunde börja sin verksamhet den 5 september 1918. Till partiets centralkommitté hade invalts O. W. Kuusinen, Jukka Rahja, K. M. Evä, Lauri Letonmäki och Yrjö Sirola, något senare dessutom Kullervo Manner och Eino Rahja.

Ehuru partiets grundklämningar inte utgjort ledstjärnor för mitt liv och min verksamhet, kan det ändå vara skäl att referera dem här, — i synnerhet som FKP intill denna dag ännu inte har förkastat programprinciperna från det stiftande mötet:

1. Arbetarna måste energiskt förbereda sig för väpnad revolution. De bör inte återgå till den gamla parlamentariska fackliga och kooperativa kampen, som omfattades av Finlands arbetare före revolutionen.
2. Godkännas kan endast en arbetarrörelse och verksamhet — och den bör bedrivas med kraft — som garanterat befördrar kommunismens utbredning och säkrar segern för arbetarnas kommande, socialistiska revolution. En verksamhet bland arbetarna, som bygger på annan grund, måste bestämt fördömas, avslöjas.
3. Genom revolution skall arbetarklassen tillvälla sig all makt och en järnhård diktatur skall upprättas. Det gäller alltså att söka förgöra den borgerliga staten, men ingalunda folkväldet, inte före revolution och inte genom revolution.
4. Genom arbetarnas diktatur bör en kommunistisk samhällsordning skapas. All jord och all kapitalistisk egendom skall tvångsexproprieras. Genom arbetarnas egen verksamhet skall all produktion och distribution ordnas.
5. Arbetarnas internationella revolution och dess seger skall på det mest energiska sätt främjas och Rysslands Socialistiska Rådsrepublik skall stödjas.

Vad jag här redogjort för har jag fått reda på senare. *Då* — våren 1919 — kände jag föga till dessa saker. Jag godkände inte Tanner & C:os försiktiga och tålmodiga verksamhet, men sakligt var jag egentligen på deras linje. Jag önskade bara kraftigare tag. Jag försökte energiskt skaka liv i Snickarnas fackförening, och min avsikt var, att denna förening skulle arbeta på fullt laglig grund, även om den kunde visa tänderna ibland. Jag fick besök av Yrjö Lahtinen, som jag visste var medlem i Sörnäs ungdomsavdelning och som var en fix pojke. Han sade:

— Hör på, kamrat, du tycks leda arbetarrörelsen in på fel spår.

— Varför det?

— Inte blir den bättre av offentlig verksamhet. Man kan inte uppnå annat än små förbättringar, som inte tjänar till någonting. De verkar förslöande på den revolutionära andan.

— Är det inte tillräckligt med *en* förlorad revolution?

— Nej. Den förlusten var bara tillfällig, ett mellanspel. Världsrevolution stundar. Vi måste vara beredda när timmen slår. Det gäller nu att bilda nya röda garden.

— Var i alla dagar har du fått sådana tankar och idéer? Hur kan du veta, att revolutionen fortgår och att det är möjligt för oss att bilda nya röda garden?

— Också i Ryssland misslyckades man första gången.

— Men förhållandena var annorlunda. Var hör egentligen dina uppgifter hemma?

Lahtinen besvarade sig inte med några förklaringar. Han lämnade bara sin sådd att mogna. Efter någon tid kom en annan medlem av Sörnäsavdelningen, Arvi Siivonen, i samma ärende till mig. Nu framgick det, att i landet vistades en mycket märklig person, som just anlant från

Ryssland, en man som verkligen kände till saker och ting. Vem han var: — det var en stor hemlighet.

Var och en av dessa underjordiska storheter hade ett par ”springpojkar” eller agenter, som tog kontakt med energiska individer i arbetarsammanslutningarna. Det dröjde inte länge förrän de av oss, som hade någon mera framträdande plats inom organisationerna, fått denna kontakt. Melodin var också densamma: laglig verksamhet stred mot revolutionens idé och var bara ägnad att bromsa den revolutionära utvecklingen. Nu gällde det att grunda mindre, beväpnade grupper, som på en given order kunde ta makten i sina händer.

Ganska snart kom jag underfund med att initiativet till den första kontakten tagits av f. d. lantdagsmannen Jukka Lehtosaari. Lahtinen och Siivonen kom igen och upprepade sin sång. Vapen stod att få och de skulle levereras vid första tillfälle. Också jag, som ville verka för arbetarnas sak, borde åtaga mig att bilda en sådan hemlig grupp eller åtminstone ansluta mig till en dylik. Det var order av de emissarier som anlät från Moskva.

När vi sedan pratade och odlade vår bekantskap framgick det, att en av dessa emissarier var Eero A. Wuori. Jukka Lehtosaari, som utom att han varit lantdagsman var en bra karl i största allmänhet, kände jag redan tidigare, men Wuoris namn hade jag inte hört nämnas. Vad var han för en typ? En helt ung person, ännu inte tjugo år? Men Lahtinen och Siivonen tycktes sätta värde på honom.

Det föreföll mig alldeles vanvettigt att grunda väpnade grupper och avstå från all öppen verksamhet. Den enda möjligheten att åtminstone i någon mån förbättra arbetarnas dåliga ställning, ansåg jag vara att väcka till liv de lagliga organisationerna och utföra sitt arbete inom dem. Jag sände också till emissarierna, och genom dem till FKP:s ledare i Moskva och Petersburg, en hälsning att deras direktiv föreföll mig alldeles vettlösa. Det var nog inte många finska arbetare, som skulle ansluta sig till sådana grupper. Vi kunde inte i detta nu se några som helst möjligheter att fortsätta revolutionen eller att slå in på väpnade vägar. Också Ryssland tycktes ha händerna fulla med sitt eget inbördeskrig, och inte ens röda armén skulle kunna bistå oss. Jag vägrade bestämt för min del att ansluta mig till några som helst väpnade grupper, och jag varnade mina kamrater för en dylik verksamhet. Själv skulle jag fortsätta att söka blåsa liv i de offentliga sammanslutningarnas arbete.

Mina första kontakter med FKP var alltså negativa och ändade i en skarp konflikt.

Sedan jag blivit bekant med nuvarande ambassadör E. A. Wuori och i honom lärt känna en klok och försiktig man, har jag frågat mig hur han kom att låna sig till ett sådant helt vanvettigt och för finska förhållanden absolut olämpligt företag. Med en giftig och ironisk ordvändning och en hänvisning till sin ungdom har han kvitterat den frågan. Wuoris emissarietid upphörde emellertid ganska snart, ty en kort tid efter det han anlät till Finland råkade han i klorna på Detektiva Centralpolisen, och hans revolutionära verksamhet fick ett hastigt slut.

Eller rättare sagt: slutet föregicks av ett litet förspel. Unge E. A. Wuori visade redan då den diplomatiska talang, som förklarar hans senare karriär. För Detektiva Centralpolisen uppgav han sig nämligen vara svenske medborgaren Svensson, som inte kunde ett ord finska. Förhören pågick flera dagar, men den till Svensson förvandlade Wuori talade bara svenska. Hans skådespelertalang och hans svenska var av så hög klass, att han en gång för alla lyckades vilseleda vicehäradshövding Ville Bang, som förhörde honom. Denne sände honom — såsom svensk medborgare — under bevakning av två detektiver till Stockholm. När Wuori trädde in genom poliskammardörren i Stockholm ansåg han sig redan säker och antydde

själaglad, att ”jag är nu ingen Svensson utan finske medborgaren E. A. Wuori, och jag anhåller som politisk flykting om asyl i Sverige.”

Ehuru unge Eero visat diplomatisk talang och hans plan hittills gått väl i lås, var den ännu inte tillräckligt mogen och genomtänkt på lång sikt. Han andades ut något för tidigt. Han borde ha väntat tills också höga vederbörande blivit inblandade. Poliskommissarien, som tog emot mannen, sade glatt:

— Jaha, finske medborgaren Wuori. Nå, då har vi ingenting att skaffa med er. För mannen tillbaka till Finland.

Och så gick det till att samma män, som med morgonbåten hade eskorterat Wuori till Stockholm, fick frakta honom med kvällsbåten tillbaka till Finland. Wuoris humör sjönk givetvis på återvägen betydligt. Han berättade mig senare, då vi satt i Ekenäs tvångsarbetsinrättning, om denna tragikomiska föreställning, och han tillade ironiskt, att ju närmare båten kom den berömda Åbo-skärgården och fosterlandets kuster, desto mer vred sig hans mun på sned — det är nämligen känt, att ju snedare Wuoris mungipor dras, desto större är lägets allvar. Hemlandet visade inte alls upp några leende drag för den återvändande revolutionären, som visste att honom väntade en lång lidandets väg. Såsom det också blev. Men när allt lägges till allt, var det kanske dock det lyckligaste, att Sveriges polismyndigheter strikt emot lagar och förordningar sände Wuori till hans eget land. Ty eljes hade han som så många andra fått vandra svårare vägar. Så gick det med flera av FKP:s emissarier, som efter att ha åtnjutit svensk gästfrihet reste över till Ryssland och vidare mot obekanta öden.

Jag återkommer till huvudfrågan:

Röda gardets paroller fick inte genklang just annat än i norra och östra Finland, där myndigheterna då och då hittade vapengömmor. För egen del är jag övertygad om, att det ännu i den dag som i dag är finns gömmor, om vilka ingen människa har en aning. Få av de personer, som transporterade vapnen, trodde på att någon skulle taga emot dem, ännu mindre distribuera dem. De åtog sig helt enkelt transporten mot god betalning och begravde sedan vapnen någonstans. Den enda plats, där FKP kunde få en dylik verksamhet i gång var Kuopio. De klipiska savolaxarna tänkte: varför inte, tiderna är dåliga, läget på arbetsmarknaden uselt, visst kan vi börja leka röda garden. Mången, som kommit ut ur fånglägren kunde på detta sätt åter börja sitt liv, Jag har senare träffat män som berättat, att de i närheten av Kuopio, särskilt i Taivaanpankko, kom samman i mindre grupper och övade sig i vapnens bruk. Någon gång förekom till och med gevär, men vanligtvis skedde övningarna med stavar eller liknande redskap. Männerna uppbar regelbunden lön för sitt arbete.

Hur FKP organiserade ”arbetarrörelsens andliga upplysningsverksamhet” i Finland — med direktiv av Manner och bröderna

Rahja — framgår ur några tidningsreferat, gjorda på basen av officiella förhørsprotokoll. Givetvis har Detektiva Centralpolisen tryckt sin prägel på handlingarna, men oberoende härav ger de en bild av åtminstone en del av sanningen, vilket jag senare kunnat konstatera med ledning av vad uppdragsgivarna själva berättat mig. En rättshandling återges av ”Helsingin Sanomat” den 1. 6. 1919 på följande sätt:

Om de rödas verksamhet i Finland nämnes i offentliga undersökningar, att den började göra sig gällande först på hösten 1918. Efter det har rörelsen fått en allt fastare form, och kontakten mellan de inhemska ledarna och ledarna i Ryssland har blivit allt intimare. Lågt räknat har det denna vår från Ryssland till Finland överförts flera tiotal miljoner rubel för organiserande av ett uppror i vårt land. Pengarna ges åt första bästa ”pålitliga röding”. Sålunda skapas här en hel samhällsklass, som

saknar arbete, och vars enda mission är att förbereda ett uppror. Dessa element sitter dagarna igenom på kaféer och uppvisar även hederliga arbetare att ansluta sig till rörelsen. Många reser med falska pass omkring på landsbygden och agiterar bland folket.

Hela tiden kommer det vapen från Ryssland, speciellt bomber. Den hemliga trafiken är omöjlig att hindra på grund av den vidsträckta gränsen och de glest utplacerade gränsvakterna.

Den röda verksamheten i Finland är militärt organiserad. De olika agenterna känner inte varandra. Endast huvudagenten känner sina underlydande. Hela trafiken ledes från Petersburg.

Man vet, att upprorsförberedelserna gått långt även i garnisonerna i Viborg och Helsingfors.

Tillsvidare är det visserligen omöjligt att säga, när man ämnar låta upproret bryta ut. Det hela beror givetvis i hög grad på hur den ryska bolsjevikregeringens ställning utvecklar sig. Säkert är endast, att bolsjevikregeringen alltid ansett Finland viktigt för vidare kontakt med Skandinavien och västerlandet.

Den sjätte i senaste månad greps här en av bolsjevikernas huvudagenter, telefonmontören Lauri Mikkonen, som var försedd med ett av Sirola undertecknat diplomatpass. Han hade redan hunnit dela ut ungefär tre miljoner mark för ”röda” ändamål. Han har under sig ungefär 200 ombud, och man hoppas få dem alla inburade.

Vapenleveranserna till Finland organiseras i Ryssland av Eino Rahja med valkeasaari-kommandanten Juho Märsylä som biträde. De har till sitt förfogande hundratals kurirer, med det speciella uppdraget att forsla bomber till Finland. Det är därför säkert, att de röda i detta nu förfogar över stora mängder vapen.

Vid undersökningarna har det framgått, att även explosionen på Vasikkasaari (Kalvholmen) är ett led i de rödas verksamhet. Den ursprungliga avsikten var nämligen att spränga ”Väinämöinen” (den finska statsisbrytaren) då den transporterade frivilliga över till Estland. För detta ändamål anskaffades en bomb i Petersburg. När den planerade sprängningen misslyckades, fördes bomben ifråga till Kalvholmen, där den sedan exploderade. Två personer har häktats i samband med affären.

Något senare, eller den 19 juli 1919, refererade ”Uusi Suomi” ett mål vid Viborgs Hovrätt, där många anklagade figurerade:

De flesta av de anhållna har haft som mission att sprida kommunistisk litteratur från Ryssland till agenter i Finland. Som bevis för hur vårdslöst dessa personer handskas med penningar kan det nämnas, att två pojkar, Herman Liukkonen och Alexander Kaplin, uppburit 20 000 rubel och 2 000 finska mark för transport av den förbjudna litteraturen.

Många av de anhållna har haft även andra uppgifter, nämligen transporter av vapen och bomber. Bland annat skulle en viss Antti Kuivanen söka värva meningsfränder för detta ändamål. Kuivanen upprättade fullständiga kontrakt, vilka undertecknades av fyra personer, som reste till Ryssland. I Mainila by, på andra sidan gränsen, bor en man vid namn Väinö Pihlman, som tidigare har vistats i Finland. Han instruerar de personer, som kommit från Finland, i användningen av vapen och bomber och sänder dem sedan tillbaka. Av de fyra personer, som Kuivanen värvat, är Juho Musakka, Väinö Korhonen och Väinö Mörö anhållna. När Kuivanen anhölls hade han med sig en bomb och några pistoler, som han skulle transportera över gränsen.

Kuivanen har avlagt nästan fullständig bekännelse. Bland annat meddelade han, att en individ, som han haft att göra med och som lyckats fly, av den finska röda ledningen i Petersburg mottagit en halv miljon rubel för att värva folk att spränga järnvägsbroar samt Pönttövuoritunneln på Jyväskylä—Pieksämäkibanan.

En av de anhållna, Arvo Nieminen från Viborg, hade i uppdrag att värva folk, som på en given signal från Petersburg skulle tränga in i skyddskåristernas hem i Viborg och med våld lägga beslag

på deras vapen. När detta hade lyckats skulle de angripa vapenförråden i staden och beväpna sina trupper. Nieminen skröt med, att omkring 10 000 röda var färdiga till aktion. När skarorna beväpnats var det meningen att erövra Viborg ... För att få tag i några modiga män, med vilkas hjälp företaget skulle kunna genomföras, satte sig Nieminen i förbindelse med en viborgsskyddskårist som han trodde var röd, och uppmanade denne att värva en hop orädda och beslutsamma män. Skyddskåristen meddelade emellertid om saken till skyddskårens stab. En undersökning sattes i gång, och den ledde bl. a. till att Nieminen anhölls.”

Dylika förehavanden föreföll alla personer, som något kände till förhållandena i landet, absolut sinnessvaga, men FKPs ledning tog dem på fullaste allvar.

När de första rapporterna från mera vederhäftiga och realistiskt tänkande emissarier anlände till FKP:s högkvarter i Moskva och Petersburg, framgick det, att arbetarna åtminstone i början inte förstod den nya kommunistiska linjen utan var redo att gå tillbaka till de offentliga sammanslutningarna, i den mån verksamheten inom dem korn i gång. Det framgick också, att arbetarna hade för avsikt att delta i de allmänna valen i landet, vilka efter det den stympade lantdagen blivit upplöst skulle äga rum den 1-2 mars 1919. Hur besvikna och förbittrade de från fånglägren befriade rödgardisterna än var, föreföll det som om endast ett fåtal skulle omfatta den av FKP rekommenderade linjen.

Då blev det nöd på färde hos ledarna i Moskva. De märkte, att de var generaler utan armé. Partiets och den nya givens andlige fader, O. W. Kuusinen, begav sig till fronten med en betydande stab. Utom tekniska assistenter omfattade denna bl. a. sådana bemärkta ministrar i Folkkommisariatet eller den röda regeringen som J. Lumivuokko och Lauri Letonmäki.

Jag hade aldrig träffat Kuusinen. Letonmäki och Lumivuokko däremot var gamla bekanta. Den förre hade varit min chef i ”Kansan Lehti”, den senare, ordförande i Snickarnas Förbund, hade jag haft mycket att göra med under de år jag fungerade som sekreterare i Tammerforsnickarnas fackorganisation. Jag hade fattat vänskap för honom, ty för det första var han en angenäm man, och för det andra berömde han mig alltid vid sina tammerforsbesök: ”Här har ni”, brukade han säga till kamraterna i förbundet, ”en utomordentlig ung sekreterare som kommer att gå långt”. I ungdomen är man känslig för beröm.

Det var lätt att få kontakt. Jag fick besök av en ung kvinna, som rakt på sak sade:

— Lumivuokko är här. Kan du gå och råka honom?

Naturligtvis kunde jag det, och då jag fått adressen gick jag för att söka upp honom. Han bodde vid Malmbrinken, hos en lägre tjänsteman. Lumivuokko hade dessutom tre andra bostäder, mellan vilka han för säkerhets skull pendlade. Han undvek givetvis att röra sig ute under den ljusa tiden, men vidtog eljes inte större försiktighetsåtgärder. Han maskerade sig inte, fastän han var lätt att känna igen, fetlagd och frodig som han var.

Sammanträffandet var så glatt som det under dessa förhållanden kunde bli, men när vi kom till saken — skar sig meningarna skarpt mot varandra. Lumivuokko försökte fortsätta den tankegång han utvecklat i sin broschyr: ”Laglig fackföreningsrörelse eller revolution” (”Laillinen ammattiyhdistysliike vaiko vallankumous”):

Den nya kapitalismen, imperialismen, kan inte besegras vare sig med ”etiska” eller ”lagliga” medel. Genom lagliga organisationer kan arbetarna inte ens pressa sig till några lättnader i sina usla materiella villkor. Om man alltså vill förbättra arbetarnas ställning och lösgöra dem ur kapitalismens grepp, finns det inte andra möjligheter än att i grund rycka upp den kapitalistiska samhällsordningen med rötterna.

Min ståndpunkt var lika klar i denna fråga som i en annan, vilken just blivit aktuell och för vars skull generalerna kommit till Finland, nämligen valstrejken. Lumivuokko försäkrade, att den revolutionära vågen snart skulle rulla fram över hela Europa och att man i detta sammanhang även skulle göra rent hus med det reaktionära borgardömet i Finland samt hämnas de oförrätter man lidit i inbördeskriget och under den vita terrorn. Men för att lyckas gällde det att snabbt ordna en väpnad kupp. Ett deltagande i lantdagsvalen skulle bara fördröja och skada en direkt aktion.

— Jag är rädd för, sade jag, att ni där borta i Ryssland blivit främmande för tankegången och mentaliteten här hemma. Det räcker tillsvidare med en revolt. Arbetarnas tro på parlamentariseringen har visserligen fått en svår knäck, senast genom den kungakomedi, som uppförts av den stympade lantdagen. Men var säker på att arbetarna går i täta flockar till urnorna. Demonstration alltså. När tillfälle en gång erbjuder sig, vill arbetarna visa att de är en makt att räkna med, om ock tusenden dödsdöms och många ännu hålls kvar i fånglägren. Framför allt vill arbetarna visa att borgartidningarna ljuger, då de försäkrar att socialdemokratien i detta land är undertryckt för femtio år framåt. Också de arbetare, som inte har den ringaste tro på lantdagen, går till urnorna, eftersom valedeln är det enda vapen som de kan slå borgarna med. Det är alldeles fåfängt att ni söker verka för valstrejk.

I samma stil gick diskussionen också med Letonmäki. Av Lumivuokko hörde jag, att även Kuusinen anlät till landet, men han vistades här så hemligt, att ingen fick besöka honom. Inte för att jag skulle haft lust till det.

Jag hade intet behov att blanda mig i hemliga affärer mer än nödvändigt. Jag var inte längre så ung, att hemlighetsmakeriet i och för sig skulle ha tjugat mig. Dessutom var jag säker på att Kuusinen genom sina adjutanter skulle få en klar redogörelse för min och mina likasinnade kamraters uppfattning.

Synbarligen anade han redan på ett tidigt stadium att han var ute i ett hopplöst ärende. Han hade med fil. dr Ivar Lassus som mellanhand sommaren 1919 grundat — eller rättare sagt blåst liv i — ”Sosialistinen Aikakauslehti” (Socialdemokratisk Tidskrift), där han under signaturen Usko Sotamies stred för sina idéer.

I de första artiklarna i denna tidskrift angrep Kuusinen det offentliga organisationsarbetet. Särskilt skarp och föraktfull var han mot lantdagen. I en artikel av den 16 oktober 1919 klandrade han oss bl. a. för att vi uppmanat arbetarna att delta i de lantdagsval, som ägt rum vid årets början. Det hade varit bäst att bli borta från herredagarna. De fattigas valstrejk hade då varit en protest mot hela den vita regimen. Visserligen ändrades ingenting i världshistorien om Finlands proletariat ännu en gång gick till ett onödigt val. Men det borde redan ha blivit klart för oss, att lantdagen inte var en märkvärdigare institution än flertalet andra statsinrättningar, t. ex. statsförbrytardomstolen. Att närma sig dylika institutioner av egen fri vilja — det var rena dumheten . . .

Åkta Kuusinenska toner! Ironi och övermod. Men han var ingen profet, fastän han själv trodde det. Finlands arbetare — även kommunisterna — har efter denna snärt av Kuusinen hunnit gå ett par tiotal gånger till valurnorna, och revolutionen i Finland — liksom i den övriga världen — låter vänta på sig. Jag har många gånger haft tillfälle att påminna Otto Ville Kuusinen om hans ”profetiska” ord. Mitt raljeri har han kvitterat med ett syrligt småleende och sagt, att vi på den tiden var angripna av valpsjuka.

O. W. Kuusinen tar risker

Denna FKP:s valpsjuka var under de första månaderna så allvarlig att den lätt hade kunnat leda till döden, om inte enastående händelser, undergörande doktorer och mirakelmediciner hade kommit emellan och räddat livet på patienten. Kuusinen, som i Helsingfors ledde de egentliga frontangreppen, anade att det nu gällde att hålla sig själv i skinnet, ty synbarligen hade den av FKP:s stiftande möte och partiledning — alltså av honom själv — uppskisserade taktiken varit hundraprocentigt felaktig och omöjlig att anpassa på våra förhållanden. Även de radikalaste arbetare, som kommunistledarna litat på då de byggt upp sitt paradiset, återgick i massor till de offentliga sammanslutningar, vilka på nytt började sin verksamhet, och viftade blott med kalla handen åt FKP-agenternas beväpnade hemliga sammanslutningar. Kuusinen och hans stab märkte att de höll på att bli isolerade från den stridande armén.

Under sådana förhållanden måste en klok general följa en enda plan: att förena sig med armén. General Otto Ville Kuusinen kan beskyllas för litet av varje men inte för dumhet. Han visste, att partiledningen i Petersburg alltjämt höll fast vid den tidigare godkända linjen, men han tog risken. Han började ge nya lösenord. De första direktiv, som jag genom Lumivuokko fick av Kuusinen, lydde:

— Gå bara in i det socialdemokratiska partiet och i fackorganisationerna, men i en enda avsikt: att erövra dem från tanneranhängarna.

I dessa direktiv fann också jag något förnuftigt, och för första gången märkte jag att jag stod på samma linje som FKP. Jag började i min verksamhet följa de förhållningsorder som gavs av Kuusinen och hans stab — men också nu bara i den mån de enligt min tanke passade in på förhållandena. Någon disciplinerad kommunist var jag inte ännu. I den radikala aktivistgrupp i Helsingfors, till vilken jag hörde, visade man en viss skadeglädje över att själve Otto Ville hade anslutit sig till vår linje —, ja, ja, när berget inte kommer till Muhammed, så ...

Det är ganska egendomligt att vi, som senare blev framträdande funktionärer inom den kommunistiska rörelsen och som hängivet arbetade på att föra kommunismens sak framåt, kom i kontakt med kommunismen såsom dess bittra motståndare. Men även om vi till en början föreställde oss — vilket vi gjorde —, att vi glidit in på samma linje som FKP:s ledning, märkte vi rätt snart att vi misstagit oss. I Petersburg — och där var majoriteten av ledningen — ville man inte veta av en riktningsförändring. Kullervo Manner, bröderna Rahja och Evä höll strängt fast vid sin ursprungliga ståndpunkt och beskyllde Kuusinen för att ha brutit mot partiets beslut och mot partidisciplinen. De beskyllde honom vidare för opportunism och för att ha gått ned sig i den gamla socialdemokratins sumpmarker. Samtidigt sände de ut nya agenter, som fått stränga direktiv att inte ta några order av Kuusinen eller hans grupp eller överhuvud ha kontakt med honom. Agenterna måste alltjämt fortsätta med att upprätta väpnade grupper och motarbeta offentlig verksamhet. Samtidigt förbjöds allt ekonomiskt stöd åt Kuusinen-gruppen och över huvud stöd åt personer i offentliga organisationer.

Hösten 1919, alltså ungefär ett år efter det partiet grundats, hade det råkat in i kaos och höll på att upplösas. Det hade uppstått två grupper, som bekämpade varandra. Ju häftigare striden blev, ju skarpare de ultimata och hotelsebrev Kuusinen fick från partiets ledning i Petersburg, desto mer sökte han stöd hos oss, den legala linjens män. Då vi på vår sida kunde konstatera, att Kuusinen-gruppen äntligen erkände fakta och inte mer tvingade på oss i praktiken omöjliga direktiv, närmade vi oss gruppen och började mera fördomsfritt ta emot råd och order av den. Sålunda kom det sig, att också jag i allt högre grad blev hantlangare åt Kuusinen och hans stab och till följd härav råkade i skarp konflikt med majoriteten i FKP:s ledning. Det

undret skedde alltså, att jag blev medlem av FKP genom att ansluta mig till en grupp, vars viktigaste funktion var att strida mot partiets beslut och mot partiledningens majoritet. Efter många förändringar och omställningar, då Kuusinen-gruppen åter kommit till makten i sitt parti, ansågs det emellertid att mitt medlemskap i partiet hade börjat redan, då jag som medlem av denna grupp intensivt stridit mot partiet och dess officiella linje.

Det interna krig, som på detta sätt börjat inom kommunistpartiet sommaren 1919, fortgick under två års tid mycket intensivt och vid vissa tillfällen t. o. m. blodigt. Det hade för Kuusinens vidkommande kunnat få ett dramatiskt slut, om inte majoritetsgruppens entusiasm och verksamhetsiver hade dämpats av själve Lenin, som hyste en speciell klockarkärlek till Kuusinen och Sirola. Det var synbarligen Lenins tillgivenhet som gjorde, att partiledningen inte vågade sända någon lönnmördare för att likvidera Kuusinen. Och därigenom ägde något senare en strömkantring rum i Finlands kommunistiska rörelse med enligt min mening långtgående konsekvenser.

FKP:s ledning i Petersburg gav på senhösten 1919 Kuusinen en gång för alla order, att han omedelbart skulle återvända till Petersburg för att avlägga rapport och svara för sin verksamhet, som gått stick i stäv mot partiledningens. Men Kuusinen vägrade. Han hade blivit FKP:s förste avhoppare och bröt öppet mot partidisciplinen. Kuusinen började allt djärvare kritisera och fördöma ledningen i det parti han själv hade grundat. Samtidigt blev hans verksamhet på arbetarrörelsens offentliga linje allt effektivare. På detta sätt vidtog under hans ledning den erövring, den splittring och den upplösning av det socialdemokratiska partiet, av dess fackföreningsrörelse och av alla andra till arbetarförbunden anslutna organisationer, som sedan blivit så farliga och ödeläggande för Finlands hela arbetarklass.

Jag har mången gång senare ställt mig frågan:

— Om inte en så skicklig taktiker som Kuusinen då hade funnits i Finland — i vilken mån hade utvecklingen blivit en annan för vårt lands arbetarrörelse? Han var på den tiden ännu en mycket självständig man, skolad i den finska arbetarfrågan, men samtidigt biltog och därför färdig att spela ett högt spel — med livet som insats.

Såsom det av föregående framställning framgått, kom FKP till i en för finska förhållanden så fullkomligt främmande anda, att partiet, om det följt sitt ursprungliga program, inte hade haft några som helst livsmöjligheter. Knappast någonsin — eller i något hörn av världen — har det grundats partier, som varit så fullständigt ovetande om eller likgiltiga för det fält, där deras arbete skulle utföras, som FKP åren 1918-19. FKP:s ledning i Petersburg skulle synbarligen ha fortsatt att slå huvudet mot väggen, ända tills den hade förlorat all auktoritet och blivit helt isolerad från Finlands arbetare och arbetarrörelse. Den bitterhet och den radikalism, som följt inbördeskriget i spåren, hade nog kunnat ge upphov till allvarsamma konflikter och riktningsstrider i arbetarorganisationerna — det hade ingenting kunnat hindra —, men knappast hade arbetarrörelsen fått en så målmedveten inriktning på splittring som den fick nu? Och det som var ännu mer ödeläggande: vårt lands vänsterorienterade arbetarrörelse hade kommit till den grad i ledband hos utländska makter, att man undrar om något liknande varit möjligt ens vid en eventuell upplösning av partiorganisationerna. Det kan vara skäl att göra sig dessa frågor.

Så paradoxalt det än låter, skulle kanske den Manner—Rahjaska dumheten i FKP:s ledning ha vållat vårt lands arbetare mindre skada än vad den Kuusinenska klokheden har gjort. Åtminstone skulle jag aldrig ha kommit ini FKP:s fälla genom Manners och Rahjas port, men genom Kuusinens grind, som ledde en god bit bort från partiet, skedde inträdet mycket

angenämt och liksom omärkligt.

En julberättelse.

De sakliga frågorna i denna bok fordrar så stort utrymme, att det inte blir mycken plats över för emotionella betraktelser. Det må dock vara mig tillåtet — redan som en avspänning för läsaren — att offra några sidor på en liten skildring, som får bilda avslutningen på det för mig märkliga året 1919. Jag har visserligen ännu inte berättat om alla händelser detta år, men de gör sig bättre i samband med följande kapitel.

Julen närmade sig. För en ungarl är julen alltid ett visst problem. Denna gång gällde frågan, vilken familj jag skulle välja att fira den hos. Vi snickare i Helsingfors hade vår egen diskussionsklubb, som sammanträdde en gång i veckan, och vid dessa tillfällen var ”stugan” full av snickare och deras fruar. Då diskuterades det vitt och brett, program uppfördes och vi distribuerade en handskriven tidning, där också jag — som en gång gjort blixtnabb karriär som chefredaktör — kunde utveckla mina tankar. Snickare är som känt vänligt folk, och de väljer hustrur efter sin egen måttstock. Därför saknade jag inte invitationer för julen.

Jag skulle just kasta lott om vem jag skulle gå till, då en hemlig kurir kom till mig med ett brev, där det kort och gott frågades, om jag inte hade lust att fira julen hos avsändaren. Brevet var undertecknat P. Hauli.

Hauli var känd för var och en som läst ”Savon Kansa” (Savolax-Folket) och ”Sosialistinen Aikakauslehti” (Socialdemokratisk Tidskrift), särskilt för dem som intresserade sig för fackföreningsfrågor. Han hade behandlat dessa frågor mycket sakligt, ehuru på ett sätt som inte riktigt stämde med våra mönster. Under hösten tycktes emellertid också han ha blivit förnuftigare.

P. Hauli var nämligen ingen annan än Lumivuokko, och i hans bostad vid Malmbrinken kom alltså jag att fira julaftonen. En lugnare atmosfär hade säkert mött mig vid någon vänlig snickares bord, men Lumivuokko var en gammal vän och julfirandet hos honom kunde ha sina poänger. Detta är kanske just det rätta ordet, ty det gällde ju att vara tillsammans med en av Detektiva Centralpolisens eftersökt man, som i bästa fall kunde räkna på ett långt tukthusstraff. Under sådana förhållanden tar man inte en bil till adressaten i fråga (på den tiden var det för resten inte många bilar i farten), inte heller en droska, och man går inte den rakaste vägen, utan man gör omvägar, krokor och krumbukter. Man ser efter att man inte har en skugga i hämlarna och man känner sig ungefär som det oskyldiga barnet, vars huvud Herodes eftertraktade.

Efter de överenskomna hemliga dörrknackningarna öppnades dörren och konung Herodes försvann ur bilden. Lumivuokko var nämligen glad och skämtsam till sin natur, hetsade inte upp sig i onödan och försökte inte ens nu understryka det farliga i situationen. Vi gick till julbordet, som inte bjöd på några delikatesser, men Lumivuokko kunde konsten att krydda det.

— Nog är denna kålrotslåda ändå alla tiders, skröt han. — Helt annat var det förra julen i Petersburg. De bjöd inte på annat än svartbröd och kaviar.

Men människan är inte mer än människa. Vi försökte visserligen ta julen så lätt som möjligt, men vi kunde inte rå för att vi, varje gång vi hörde ett ljud i trappan, kände en skälvnig i hjärtgropen. Vi slutade samtala och lyssnade om stegen skulle stanna vid vår dörr, tills vi liksom skamsna över vår rädsla sade för att trösta oss själva:

— Knappast företar sig ohranan något under julnatten ... Säkert håller också den sig hemma, äter och dricker.

Och stämningen steg så att vi började fundera på att hämta två bröder i anden till vår fest, nämligen Kuusinen och Letonmäki, vilken vid denna tid bodde ganska nära den gata, där vi befann oss. Klokt nog lämnade vi detta infall och fortsatte vår samvaro på tumanhand.

I Lumivuokkos sällskap tröt samtalsämnena aldrig, och nu hade vi något att diskutera, som intresserade oss båda: Kilpinens möbelaffär, där jag alltjämt arbetade. Såsom jag redan tidigare berättat förstod sig Kilpinen, som ju varit smörjare vid järnvägarna, inte mycket på en snickares göromål. Det var många lustiga fataliteter, som vi fackmän hade att klara upp, och vi skvallrade och pratade om det, så som gesäller alltid skvallrat om sina mästare. Lumivuokko var road av att höra, att gubben Kilpinen mången gång hade gormat över att en bildad och trevlig man som Lumivuokko hade gett sig in i ett så smutsigt företag som de rödas upprorsregering.

Så förflöt även denna julafton. På småtimmarna gick jag raka vägen hem. Jag hade ännu inte anledning att frukta kung Herodes.

Arbetarrörelsen upplöses

Ehuru Finlands kommunistiska parti ännu inte uppnått en ålder av fyrtio år, har viktiga sidor i dess historia många gånger förvanskats och mörklagts. Det viktiga skede på ett par år, som jag ovan talat om och vars fortsättning jag ännu skall komma till, är t. ex. delvis ”bortglömt”, delvis oerhört ensidigt framställt. Sekret verksamhet inom ett parti framgår aldrig lika klart ur de historiska dokumenten som öppen verksamhet, emedan besluten sker muntligt och hela arbetet är hemligstämplat. Därigenom är de märkligaste skedena i Finlands kommunistiska partis historia inte nedtecknade. Verkligt vederhäftiga uppgifter kan fås endast av personer, som själva varit med om händelserna och som minns dem. Och minnena försvinner med dem.

För det barndomsstadium hos FKP, som det nu är fråga om, finns det i alla fall belägg i dokumenten. Med dessas hjälp vore det möjligt för FKP:s ledning att slå Finlands arbetare — och hela folket — med häpnad t. ex. genom uppgiften att det ingalunda var FKP, som 1919-21 söndrade och upplöste Finlands arbetarrörelse. Det mesta av detta arbete gjorde O. W. Kuusinen och hans medhjälpare, av vilka en av de mest aktiva var Poika Tuominen. Partiet ville låta den offentliga arbetarrörelsen falla sönder av sig själv. Det beväpnade och uppövade grupper på fyra, fem rödgardister i Kuopios Taivaanpankko och i Nordfinlands skogar.

Men den saken vågar inte FKP:s ledning vidgå. Tvärtom skryter man alltid över partiets vinningar under början av 1920-talet. I tal och deklamationer berättar man att det Socialistiska Arbetarpartiet tillkom på initiativ av FKP. Finlands Fackorganisation och de flesta av fackföreningarna, såsom Socialdemokratiska Ungdomsförbundet, Kvinnoklubben, Nykterhetsföreningen, Arbetarnas Idrottsförening samt ett antal tidningar och tryckerier övergick i kommunisternas händer. Ofta nämner man också, att vid de första riksdagsval, år 1922, då kommunisterna uppträdde med egna kandidatlistor, 27 representanter kom in i riksdagen. Denna period betecknas av 50-talets kommunistiska historieskrivare som FKP:s mest lysande epok. Under senare årtionden har något liknande inte fått till stånd.

Man tangerar naturligtvis sanningen såtillvida, att man även beskriver hur partiet under de första begynnelseåren insjuknade i en ultraradikal barnsjukdom. Och O. W. Kuusinen får erkännande för att han snabbt botade partiet från denna sjukdom. Vi skall ta som exempel den hemligstämplade föreläsningsserie rörande dessa skeden i FKP:s historia, som

undervisningsministern i Terijokiregeringen Inkeri Lehtinen författade och som är avsedd blott för de pålitligaste partimedlemmarna. Dessa föreläsningar hör till de allra hemligaste i Sirola-institutet. Detta är helt naturligt, då ”historieundervisning” av denna art inte annat än i största tysthet kan bedrivas i ett ”institut”, som upprätthålles med statsmedel. Om det ifrågavarande skedet i FKP:s historia heter det bl.a.:

Kamrat Kuusinen har den största förtjänsten av att vårt parti så snart blev kvitt barnsjukdomarna och kunde skrida till kamp i spetsen för allt bredare folklager. Under hans ledning började striden mot den tannerska högerbetonade socialdemokratien. Arbetarmassorna skulle lösgröas ur dess grepp och organiseras i egna förbund. Under hans ledning grundades Socialdemokratisk Tidskrift och Finlands Socialistiska Arbetarparti. I styrelsen för Finlands Fackorganisation kom det in element, som ivrade för klasskamp. Nu förbereddes också Socialdemokratiska Ungdomsförbundets befrielse från socialdemokratiens högerledning. Vänsterrörelsen, som var sympatiskt inställd till kommunismen, blir nu i Finland en stor massrörelse, kommunismens inflytande sprider sig i vida folkgrupper och den riktning, som ville sätta stopp för krigsäventyren mot Sovjet, växer. I Finlands arbetarrörelse sker kort sagt en anmärkningsvärd utveckling.

I denna version av FKP:s nyaste historia inskränker sig emellertid sanningen till att denna ”anmärkningsvärda utveckling” skedde under kamrat Kuusinens direkta ledning, men där säges ingenting om, att det skedde mot partiets officiella linje. Tvärtom får man den uppfattningen att Kuusinen handlat i fullt samförstånd med partiledningen, ehuru han i själva verket avskedades från partiet just på grund av de handlingar, som senare vunnit så stort erkännande. I samma stil går allt vad Inkeri Lehtinen och andra ledande historiker inom FKP skriver. Rent sakligt kan det ju göra detsamma om O. W. Kuusinen och hans stab i detta skede verkställde sönderfallet inom Finlands arbetarrörelse på eget bevåg eller i samförstånd med FKP:s ledning. Och inte heller jag vill genom att rätta denna förfälskning av historien lägga något till vare sig på O. W. Kuusinens meritlista eller i hans syndaregister. När jag i minnet återkallat detta, är det blott i avsikt att konstatera, för det första hur orealistisk och främmande för finländska förhållanden FKP:s verksamhet varit alltifrån den dag partiet grundades, och för det andra hur stridande mot sanningen den kommunistiska historieskrivningen varit och är ännu i den dag som i dag är.

Det kan ur synpunkten av en objektiv historieskrivning vara skäl att i detta sammanhang nämna en detalj: upplösningsarbetet blev så effektivt just genom att det inte organiserades av FKP. Ett parti, som under de första månaderna av sin verksamhet förelade Finlands arbetare ett så oklokt program och uppträdde så utan kännedom om förhållandena som FKP, kunde inte vinna stor auktoritet. Åtminstone jag själv, som hörde till de mest aktiva bland dem, vilka arbetade för splittring och sönderfall inom partiet, stimulerades av tron, att det var fråga om en renodlad och sveklöst revolutionär finsk arbetarrörelse och att verksamheten i de offentliga organisationerna var å ena sidan en kamp mot den tannerska högernationalismen och å andra sidan var riktad mot det underjordiska FKP.

En liknande känsla gjorde sig, enligt vad jag kunde finna, gällande hos största delen av dem, som på denna tid stod i den s. k. vänstersocialismens främsta led. Vi hade egentligen att kämpa på två fronter och Kuusinen förstod att skickligt utnyttja detta genom att isolera sig från FKP och dess ledning i Ryssland.

Efter det Kuusinen lämnat sitt partis ursprungliga linje och övergått till oss, uppfann han snabbt en ny strategi och taktik. Enligt det nya programmet skulle alla radikalt sinnade arbetare uppmanas att ansluta sig till det socialdemokratiska partiet och Fackorganisationen. Det gällde att vinna dessa organisationer och föra ”vänstersocialdemokratin” till makten. För

socialdemokratins vidkommande fanns ett extra lösenord, att om den inte kunde vinnas inifrån, måste den splittras och ett nytt parti grundas. Fackorganisationen, liksom ungdoms-, kvinno-, nykterhets- och sportföreningarna berördes dock inte av ordern om splittring. Inom dem skulle arbetet fortsättas, även för den händelse att man inte lyckades erövra dem.

Den första stöten satte vi alltså in mot det socialdemokratiska partiet. Det socialdemokratiska ungdomsförbundet fick vi lätt över på vår sida. Relativt snabbt gick det också att lägga vantarna på Helsingfors Centralorganisation, landets största och mest centrala. Redan sommaren 1919 följde majoriteten de ”vänstersocialistiska” direktiv som Kuusinens stab utfärdade. På samma sätt fick vi i vår hand de flesta kommunala organisationer och partiföreningar i Nordfinland och norra Savolax. Samtidigt lyckades vi lägga beslag på en del tidningar, av vilka den mest betydande och vid den tiden inflytelserikaste var kuopiotidningen ”Savon Kansa” (Folket i Savolax). Vid denna tid började man i Helsingfors på Kuusinens initiativ utge veckotidskriften ”Sosialistinen Aikakauslehti” (Socialistisk Tidskrift), till vars chefredaktör utsågs doktor Ivar Lassy, en energisk man som hörde till yttersta vänstern. Han hade visserligen ingen praktisk erfarenhet av arbetarrörelsen, men genom en sällsynt energi och initiativkraft gjorde han sig själv och tidningen kända. Denna tidning blev sedermera organ för Kuusinen och hans stab. ”Usko Sotamies” och en del andra signaturer representerade Kuusinens penna.

Vinden föreföll alltså att blåsa från gynnsamt håll. Den slutliga anstormningen och erövringen skulle enligt planerna ske mot slutet av år 1919, då den socialdemokratiska partikongressen skulle hållas. Vi lyckades också få ihop ett anmärkningsvärt stort antal — som vi antog — pålitliga Kuusinenanhängare, och vi hoppades att propagandisterna i vår krets, men framför allt ”vår goda sak” skulle ge oss majoritet bland dem, som ännu inte deklarerat sin ståndpunkt.

Men även Tanneranhängarna var på sin vakt. Också de hade förberett sig och kom till mötet med sitt grova artilleri. Förgrundsfigurer i vårt läger var Sub Wuolijoki, Eino Pekkala, Ivar Lassy och Kaarlo Luoto. Strax i början gjorde denna vänsterfalang ett ödesdigert fel. Den fordrade nämligen att dåvarande chefredaktören för ”Savon Kansa”, Kaarlo Luoto skulle bli en av ordförandena vid mötet. Vi hade inga andra uppgifter om Luoto än att han länge varit verksam i arbetarrörelsen och framträtt i en ledande ställning redan vid storstrejken 1905. Hans radikala hållning var pålitlig, och vi ansåg honom därför mycket lämplig som mötets ordförande.

Men motparten visste mer om Luoto. Han hade ett tvivelaktigt förflutet, som Tanneranhängarna skyndade sig att dra fram i ljuset, och de försummade inte att jämföra hela vänstergruppen med Luoto. De hade till och med skaffat utdrag ur Luotos straffregister, ända från barnamord till handlingar han begått som villigt redskap åt ryska gendarmer. Och Kaarlo Luoto, som vid mötet skulle gå i spetsen för den yttersta falangen, avlägsnades från partiet med anmärkningsvärd röstmajoritet.

När den överaktive och alltid talträngde Ivar Lassy från talarpodiet förkunnade, att han kände till partistyrelsens beslut — som inte var offentliggjorda — och bevisade detta genom att läsa upp utdrag ur mötesprotokollen, vilka han skaffat sig på oärligt sätt, fick motparten ytterligare anledning att stämpla vänsterfalangen och dess strävanden som omoraliska. Resultatet blev också att våra ”stortalare” fick många av dem, som vi ansett som säkra anhängare av vår linje, att glida över till det tannerska lägret. Det var även många, som först vid mötet fattade ståndpunkt till frågan, vilken av grupperna som hade rätt och som man därför ville höra till. Slutresultatet var, att Tanneranhängarna vid den avgörande omröstningen vann över oss med 2/3 röstmajoritet.

Väinö Tanner och hans närmaste män skrev dessa dagar inte endast den finska arbetarrörelsens utan hela Finlands historia. De tog inte i med silkesvantarna då det gällde Luoto eller någon av oss andra ”erövrare”, och de avlägsnade från partiet de mest högröstade bland dem som ville söndring och splittring. Visst rasade vi över nederlaget på partikongressen, och visst kändes de slag som Tanner och hans meningsfränder riktade mot oss hårda. Men man måste dock i sanningens namn säga, att om de inte hade handlat så och samtidigt givit det socialdemokratiska partiet en tydlig västerländsk orientering, är det ovisst hur det gått med Finlands arbetarrörelse och med hela vårt folk, särskilt under 1930-talets Lappo-år och under de ödesmättade tider som började med vinterkriget 1939. Om man ser deras uppträdande ur denna synvinkel måste man beteckna det socialdemokratiska partiets dåtida tag som verkligen vittbärande och historiskt betydelsefulla.

Vi som skött partiets erövringskampanj fick ju inte någon direkt klapp på huvudet av Kuusinen eller hans stab efter den snöpligt avslutade partikongressen. Några dagar senare besökte jag Lumivuokko, som nästan alltid jovialisk och fryntlig nu var ganska sur och giftig. Han hade med sig hälsningar från stabschefen. Tämmligen starkt pepprade hälsningar:

— Om ni erövrar Fackorganisationen på samma sätt, kommer säkert den legala linje, som ni så ivrigt pläderat för, att leda er rakt i gapet på tannergruppen, hånade Lumivuokko.

Kuusinen beska yttranden om det misslyckade angreppet på det socialdemokratiska partiet var nog inte helt äkta, ty han hade uppnått vad han i själva verket siktat på. Nu hade ett annat av hans lösenord blivit aktuellt: partiets upplösning. Han insåg redan då klart, att hans saga i det ett par år tidigare grundade FKP var all. Som ersättning för denna förlust måste han snart få till sitt förfogande ett nytt parti, vilket han kunde operera med efter behag och vilket han framför allt kunde visa upp för ledarna i Ryssland: ”På detta sätt går jag själv på ort och ställe i spetsen för Finlands revolutionära arbetarrörelse, medan ni grälar inbördes och pysslar med era löjliga rödgardistgrupper.”

Enligt vad jag numera vet, var Kuusinen ända från början skeptisk mot att han av det gamla socialdemokratiska partiet — även om det hade lyckats oss att erövra detsamma — hade kunnat skapa ett parti, som han fått operera fritt med. Dessutom har han i sin kända ”Itsekritiikki” (Självkritik), liksom vid FKP:s konstituerande möte, grundligt sablat ned det socialdemokratiska partiet och bevisat, att det i alla avseenden var odugligt och absolut inte ägnat att leda den revolutionära arbetarrörelsen. Redan därför hade han inte kunnat tillåta sina anhängare att arbeta i denna organisation. Han behövde alltså ett nytt parti, som kunde tjäna hans dåtida syftemål, och började med feberaktigt brådska förbereda det nya partiet.

Tendenser, vilka syftar till upplösning och splittring av arbetarklassens eniga frontlinje och starka gemensamma organisation, har aldrig mött någon större genklang inom arbetarrörelsen. Då vi visste detta, föreslog de flesta av oss att man åtminstone tillsvidare skulle söka verka som en oppositionsgrupp inom det socialdemokratiska partiet. Vi framhöll, att partiets medlemmar efter inbördeskrigets många besvikelser var mycket hätska i sin inställning. Vi kunde därför räkna på ett avsevärt understöd av dem, och kanske kunde vi senare försöka erövra partiet på nytt. Men Kuusinen ville inte alls höra på dylika förslag. Socialdemokratiska partiet måste upplösas och ett nytt parti grundas, ju förr desto bättre. Alla vänsterelement och dem underlydande organisationer måste avskiljas från det gamla partiet och anslutas till det nya. Sådan var Kuusinen linje.

Efter mycken tvekan och efter ett par veckors energiskt bromsande godkände också min grupp bildandet av ett nytt parti. Till beslutet om denna öppna brytning bidrog den omständig-

heten, att många av förgrundsfigurerna i vår grupp, Sulo Wuolijoki, Eino Pekkala och några andra, avlägsnades från det socialdemokratiska partiet.

Så hade då upplösningsarbetet påbörjats. En hetsig och skarp kamp om den riktning man skulle välja vidtog. Den omfattade alla socialdemokratiska huvudorganisationer. Det hela hade karaktären av en artilleriförberedelse före det kommande stormanfallet, då det nya partiet skulle bildas. Så snart partiets principprogram, som Kuusinen skrev, och de andra förberedande arbetena var klara, inkallades ett stiftande möte den 13 maj 1920 i Helsingfors. Genom polisens ingripande upplöstes emellertid mötet strax efter det ett beslut fattats, att det nya partiet skulle anslutas till den kommunistiska internationalen. Samtidigt häktades några mötesfunktionärer och personer, som förberett mötet.

Vi uppgav emellertid inte våra strävanden, utan sammankallade några veckor senare — 19 juni — ett nytt möte på initiativ av Helsingfors Centralorganisation. Då polismyndigheterna förklarade, att de inte hade något att anmärka mot att det nya partiet bildades, inte heller mot dess program, utan endast mot uttalandet om anslutning till den kommunistiska internationalen, uteslöt vi denna punkt ur arbetsprogrammet. Mötet beslöt att grunda ett nytt parti, som fick namnet Finlands Socialistiska Arbetarparti. Det nya programmet godkändes, alla beslut vid det upplösta mötet bekräftades och partistyreelse valdes. På detta sätt bildades partiet nästan utan att polismyndigheterna märkte hur det gick till. Detta var en av Kuusinenes första taktiska segrar, men han skulle senare som Kominterns ideologiske ledare under årtiondenas lopp vinna många. Snart uppmanades alla vänsterorienterade i hela landet att ansluta sig till det nya partiet. Också på landsbygden uppstod det djupa sprickor i det socialdemokratiska partiet, och inom en kort tid, blott ett par månader, hade till det Socialistiska Arbetarpartiet anslutit sig 25 000 medlemmar, alltså mer än hälften av det socialdemokratiska partiets medlemsantal.

Det är betecknande för polismyndigheternas politiska analfabetism, att de endast kontrollerade om partiet skulle ansluta sig till den kommunistiska internationalen eller inte. Men vid själva huvudsaken, partiets program och dess grundsyften, fästes ringa avseende. Programmet, som O. W. Kuusinen stiliserat, var i huvudsak överensstämmande med kommunistpartiernas program, ehuru det inte gick lika rakt på sak som detta. Grundtanken, strävan att upprätta proletariats diktatur i Finland, framgår dock klart. Sålunda säges i det allmänna statsprogrammets första punkt:

Det borgerliga statsmaskineriet måste utplånas, byråkratin överallt avlägsnas. I dess ställe bör proletariats makt organiseras enligt arbetarråds-system.

”Det arbetande folkets majoritet” tillförsäkras utom mötes- och föreningsfrihet även ”annan frihet”, men om andra samhällsklasser talas det inte alls. Domare får tillsättas endast av arbetarna. Alltså en ganska noggrann kopia av det rådsryska systemet.

Bestämmelserna om väpnad och våldsam revolution kringgår Kuusinen på ett ganska skickligt sätt: ”Arbetarna uppmanas inte till anarkistiska våldsdåd”, men partiet ”vill verka i den riktningen, att arbetarklassens och socialismens fullständiga seger uppnås i god ordning, så fredligt och fast, så smärtfritt och snabbt som det någonsin är möjligt.” Metoderna kan inte på förhand bestämmas genom några partibeslut, de avhänger av den revolutionära samhällsprocess, som omfattar hela världen! Hur våldsam och blodig den blir ”beror av de stridsmetoder, som arbetarnas fiender använder”.

Kuusinen hade mycket svårt att samtycka till att det nya partimötet skulle avstå från partiets anslutning till Komintern. I hans situation var det viktigaste för honom att avliva FKP, och det

snabbaste och mest smärtfria sättet hade varit genom att ansluta Socialistiska Arbetarpartiet till Komintern. Då enligt Kominterns stadgar mer än ett parti från ett och samma land inte kunde höra till organisationen, borde det ena av partierna ha avgått. Enligt Kuusiners övertygelse kunde det endast bli fråga om att avlägsna det numera mest på papperet existerande FKP. Detta hade samtidigt betytt dödsstöten för FKP, som då hade gått miste om det allra viktigaste, nämligen de rubel, kronor och dollar, som flöt in i dess kassa genom Komintern.

Också vi hade hoppats på, att FKP skulle skjutas åt sidan, då det bara stod i vägen för oss, men för oss var det ingen prestigefråga som för Kuusinen. Då det nu gällde att välja mellan att antingen bilda ett offentligt parti och inte ansluta sig till Komintern eller att hålla fast vid Komintern, i vilket fall det nya partiet hade blivit illegalt, valde också Kuusinen det förra alternativet och framsköt FKP:s avlivande till en senare tidpunkt. För ledningen av FKP i Petersburg var det ett glädjebudskap att polisen förhindrat det nya partiets anslutning till Komintern. Härigenom fick det rätt att leva.

Så egendomligt det än låter gjorde Helsingfors stads polismästare Hj. Honkanen FKP en stor tjänst, då han förhindrade Socialistiska Arbetarpartiet att ansluta sig till Komintern. På detta sätt räddade han den gången livet på ett parti, som kommit mycken skada åstad.

Det socialdemokratiska partiets splittring hade lyckats över förväntan. Mer än hälften av dess medlemmar avgick och anslöt sig till det nya partiet. Flera distriktsorganisationer såsom Kuopio västra, Vasa södra och norra samt de båda distriktsorganisationerna i Uleåborg anslöt sig i sin helhet till det nya partiet. Så gjorde även många kommunala organisationer med talrika medlemmar, såsom Helsingfors Centralorganisation och några andra. I synnerhet industriarbetarna lämnade i stora grupper det socialdemokratiska partiet. Kuusiners stab, som jag hela tiden varit i kontakt med för att bilda det nya partiet, satte sitt eget maskineri i gång för att få mig invald i partistyrelsen, och man såg till att jag redan från början fick en ledande ställning inom denna. Före lantdagsmannen och partiveteranen Seth Heikkilä blev visserligen formellt partisekreterare, men jag fick i uppdrag att sköta sekreterarens arbete. Och vid partirådets första möte några månader senare utsågs jag officiellt till permanent partisekreterare.

Således hade jag blivit den synlige ledaren för det nya partiet — den verkliga chefen var givetvis den bakom kulisserna opererande Kuusinen. Då jag några månader tidigare fått en ledande ställning inom fackföreningsrörelsen — jag hade blivit styrelseledamot och viceordförande i Fackorganisationen och medlem av Träarbetarförbundets styrelse — samt inom Socialdemokratiska Ungdomsförbundet och i Arbetarnas Nykterhetsförbund, hade jag sommaren 1920 en nyckelposition, inte bara i Socialistiska Arbetarpartiet utan i hela den vänstersocialistiska rörelse, där Kuu sinens grupp lyckats tillkämpa sig makten. På hösten samma år började vi dessutom utge en egen dagstidning i Helsingfors, ”Suomen Työmies” (Den Finske Arbetaren). Jag blev tidningens huvudredaktör och höll därigenom den kuusinska stabens trådar i min hand. På grund av min lyckade frammarsch hade jag blivit medlem av staben, till och med dess ”frontchef”. Detta medlemskap ansågs i senare skeden, då Kuusinengruppen återvänt till FKP och dess ledning, så förtjänstfullt att jag fick titeln ”ledaren för FKP:s Finlandsbyrå”.

På detta sätt hade O. W. Kuusinen genom sina trogna medarbetare på hemmaplan lyckats knäcka FKP och till sitt förfogande fått kraftiga vapen av Finlands Socialdemokratiska Arbetarparti, Finlands Fackorganisation och hela den vänsterbetonade arbetarrörelsen. Och med dessa vapen opererade han mot FKP:s ledning i Ryssland, först hemma i Finland, senare i

Moskva och Petersburg. Jag och de andra bland vänsterelementen, vilka spelat första fiolen i den offentliga arbetarrörelsen, visste ännu inte i vilket skede den inre maktstriden i FKP befann sig. Ännu mindre kunde vi ana, att Kuusinen åter skulle ta kontakt med FKP, då allt tydde på att han ämnade gå sina egna vägar. Vi gladdes åt, att han åtminstone i ett viktigt avseende omfattade vår ståndpunkt och skyndade av alla krafter vidare i vår ideella entusiasm.

Finlands Fackorganisation erövrar

Lumivuokkos giftiga ironi om att vi spelade Fackorganisationen rakt i gapet på de tanner-trogna kastade sin skugga på organisationens kommande valmöte.

Då Tanneranhängarna koncentrerade sina krafter på att skydda sitt parti, glömde de fackföreningarna, eller rättare sagt de förstod inte *huru* kraftiga de åtgärder var som fordrades. Uppriktigt sagt arbetade vi ganska hänsynslöst — gamle hederlige Matti Paasivuori, för vilken Fackorganisationen varit en livssak, kunde inte ens drömma om alla de ränker vi smidde mot honom.

Vi skred till grundliga erövringsförberedelser inom fackföreningsrörelsen. Första gången vi kände oss för eller hade en förpostfäktning var hösten 1919, då Träarbetarförbundet var i elden. Jämte några snickare i Helsingfors hade jag energiskt försökt ställa detta förbund på fötter, och så långt kom vi, att det av alla fackförbund var det första som reste sig ur ruinerna efter inbördeskriget och redan i oktober kunde utlysa representantmöte. Då det dessutom råkade vara den kuusinenska fackföreningsexperten Lumivuokkos förra förbund, där han långa tider varit ordförande, saknade vi varken fackkännedom eller energi.

Enligt tidigare uppgjorda planritningar kom jag att bli konferensens förste ordförande, och då också den andre ordföranden, Juuso Suominen, hörde till vår grupp, kunde vi konstatera att talmanskapet låg i våra händer. Detta möte var så till vida märkligt som det här gällde att föra fram — som direktiv och exempel för andra förbund — den nya revolutionära fackföreningslinjen, den s. k. industriförbundsformen.

Fackföreningsprincipen, enligt vilken grupperingen skedde fackvis, ansågs vara roten och upphovet till allt ont och till all reaktion. Den betecknades som en kvarleva av någotslags medeltida skråsystem eller som en yttring av en reaktionär socialdemokrati. Den nya linjen gick ut på att organisera sig enligt olika industriella grenar. Vi hade fått de av Lumivuokko och Kuusinen författade väldiga luntorna om den nya given, och vi måste få kongressen att godkänna den. Jag försökte grundligt sätta mig in i problemet, men jag kom inte riktigt underfund med vad det var fråga om och vad som var ”revolutionärt” i saken. Inte ens i denna dag, 37 år senare, har jag fattat det hela. Alltsammans var så oklart.

Jag minns så väl, när jag med ordförandens auktoritet genomdrev detta ”historiska” beslut, hur gamla fackföreningsmän, den ena efter den andra, steg upp och sade att de inte riktigt begrep vad det var fråga om, men att de var rädda för att här dolde sig ett främmande tänkesätt. — Det kunde ju för all del vara bra, ”men då vi inte fattar saken, opponerar vi oss mot den”. Ingen av oss lyckades emellertid riktigt förklara — det framgår av protokollen — vad det nya egentligen innebar. Med samma industriförbundsprincip opererade vi sedan under de följande åren vid våra fackföreningsmöten. Senare skingrades också steg för steg den hemlighetsfullhet och oklarhet, som gjorde den första konferensen så mystisk. Men då försvann samtidigt det ”revolutionära draget”, ty vid närmare undersökning och vid tillämpning i praktiken framgick det, att industriförbundsprincipen inte var mer revolutionär än fackföreningsprincipen. Den enda ledstjärnan för Kuusinen och hans stab var: allt gammalt skall misstänkliggöras och slås sönder.

Kuusinengruppens första angrepp mot fackföreningsfronten hade lyckats hundraprocentigt. P. Hauli — alltså Lumivuokko — jublade över att det i Finlands fackföreningsrörelse hade öppnats en ny väg. Nu måste andra förbund vandra samma tydligt utstakade stigar. Men ”tydligt utstakat” var endast att förbundets ledande poster skulle besättas med Kuusinen-falangens män. Också jag blev medlem av förbundsstyrelsen och — vilket var ännu viktigare — Träarbetarförbundets representant i Fackorganisationens råd.

När generalrepetitionen gått så här bra, förberedde vi med friskt mod den verkliga kuppen: att erövra själva huvudorganet, Finlands Fackorganisation.

Det första representantmötet efter inbördeskriget var utlyst till den 25-29 maj 1920. Vid val av representanter användes nu för första gången det senare så sorgligt ryktbara cellbildnings- och junta-förfarandet. Säkra och osäkra representanter kallades några dagar före mötet till Helsingfors, där de bearbetades och tränades. Resultatet var också överraskande gott. Tanner-socialdemokraterna, som några månader tidigare blodigt hade slagit oss tillbaka på partilinjen, hade knappast alls hunnit förbereda en offensiv på fackföreningsfronten. Dessa förberedelser låg främst i Matti Paasivuoris händer. Den rejäle Paasi-Matti, som var van vid öppen och offentlig verksamhet, använde sig inte av juntataktiken och kunde inte ana vilken lömsk aktion som nu förestod. Vi hade redan före mötets början fått full klarhet om att representanternas majoritet stod till Kuusinens disposition, varför vi inte riskerade en sådan överraskning som vid partimötet. Visserligen blev vi just före mötet smått uppskrämda, då den s.k. viborgska centergruppen, som stannat inom det socialdemokratiska partiet men opponerat sig mot den Tannerska och Paasivuoriska riktningen, gav en resolution, till vilken man sökte värva underskrifter bland de av Fackorganisationen utsedda representanterna. I resolutionen rekommenderades en medelväg, som skulle gå mellan Tanners och Kuusinens linjer. Den verkade lockande, och centerfalangen tog för givet att t. ex. jag skulle underteckna appropet, då min hållning vid Träarbetarförbundets möte och efter det varit mycket måttfull. Jag gick dock inte med på förslaget, och ytterst få i vår grupp anslöt sig till undertecknarna. Vår majoritet var alltså tryggad.

I förberedelserna till detta möte deltog särskilt verksamt en man, som några månader tidigare anlant från Ryssland, nämligen E. K. Laiho. Han hade som sekreterare i det före inbördeskriget så mäktiga Metallarbetarförbundet spelat en betydande roll inom den tidigare fackföreningsrörelsen.

Då det fanns all anledning att antaga, att Laiho kunde bli åtalad för delaktighet i inbördeskriget, skrev han sig nu E. K. Louhikko och framträdde under detta namn vid representantmötet. I så hög grad hade de aktivt verksamma medlemmarna i fackföreningsrörelsen växlat under inbördeskrigets orostider att endast några få kände igen E. K. Laiho, och de som gjorde det teg helt stilla. Då Louhikko var ansedd som en mycket god organisatör, fick han av Kuusinens stab i uppdrag att organisera denna kongress, med andra ord att erövra Fackorganisationen för Kuusinen-gruppens räkning. En av hans närmaste medhjälpare blev bl. a. jag som hade kallats till kongressen som representant för Träarbetarförbundet.

Vi var beredda på att valet av ordförande skulle vara den första kraftmätningen, ty det fanns grundad anledning att antaga att den styrelse, som under Matti Paasivuoris ledning förberett kongressen, skulle föreslå till ordförande en man ur de egna leden. Till vår förvåning föreslog dock Paasivuori, som öppnade mötet, mig till förste ordförande, och de två andra ordförandeförslagen fanns det inte heller något att anmärka på. Valet kunde alltså ske enhälligt. Jag hade då och har ännu i den dag som i dag är svårt att fatta, hur gamle Paasi-Matti så varmt kunde anbefalla en pojkvasker som mig att leda ordet vid en stor och, vilket man kunde ana,

konfliktfylld konferens. Bland deltagarna fanns dock ett tiotal gamla och erfarna fackföreningsmän. Det hela berodde kanske på den klockarkärlek, som Paasivuori trots differenserna i våra politiska åsikter redan då hyste för mig och som i olika sammanhang kom fram under senare år, då vi båda i gott samförstånd framgångsrikt ledde Finlands Fackorganisation. Kanske han i min verksamhetsiver tyckte sig känna igen den unge timmerman, som för fyrtio år sedan anlände till Helsingfors ...

Redan nu, d. v. s. hösten 1919 och våren 1920, kände Paasivuori mig rätt bra, ty jag hade aktivt tagit del i kongressens förberedande arbeten och därvid klart företrätt vänsterriktningen. Detta hade för resten framgått även vid Träarbetarförbundets representantmöte, där Paasivuori noga följde med förhandlingarna. Vår grupp, som alltså på detta sätt gratis inhöstade en stor vinst, hade inte haft ens den avlägsnaste tanke på att skicka en relativt okänd ungdom som mig i elden, utan man hade haft för avsikt att gå till kamp med äldre och mer meriterade kandidater. Men av dem fanns det få, vilka liksom jag stått i nära och intensivt samarbete med den stab som ledde erövringen. Då det gällde att kämpa sig till makten hade kongressens ordförande verkligen en nyckelposition. Huvudorganisatören Louhikko gav också strax efter valet bestämda direktiv: jag förstod när jag skulle svänga klubban! Så fort en kritisk situation uppstod, måste jag skynda till ordförandeplatsen och strikt följa de order han givit.

Knappast har vid något annat stort möte de sakliga konfliktämnena varit så obetydliga och vapnen därför så trubbiga som vid detta möte. Vår grupp hade av Kuusinens stab fått klara order att vid alla tänkbara tillfällen angripa högernationaldemokraterna. Då Tanner och hans närmaste män knappast hade något att göra med denna kongress eller över huvud med fackföreningsrörelsen, måste angreppet sättas in mot Matti Paasivuori. En svår situation, ty Paasivuori hade åtminstone under detta skede inte gjort något, för vilket han kunde anklagas ens av de mest radikala.

Tvärtom hade han utan att spara sina krafter försökt återupprätta den splittrade fackföreningsrörelsen. Det var hans förtjänst, mer än någon annans, att själva kongressen sammankallades. I den stympade lantdagen efter inbördeskriget, då de flesta av arbetarrörelsens representanter satt antingen i fängelse eller vistades i Ryssland, hade Matti Paasivuori ensam modigt försvarat arbetarnas sak. Att angripa eller nedsabla en man, som på detta sätt ägnat hela sitt liv åt arbetarfrågan, och främst åt fackföreningsrörelsen, föreföll var och en som ett nattsvart förräderi. Lyckligtvis undgick jag som kongressens ordförande denna nedriga mission, och det bidrog säkert till att Matti ända till slutet av sitt liv bevarade sin vänskap för mig.

När det inte fanns några sakliga skäl, anklagades Paasi-Matti för att som Fackorganisationens representant ha deltagit i den i samband med Nationernas Förbund grundade Arbetsorganisationens första konferens. Detta stämplades som ett gräsligt brott mot arbetarklassen. Frågan diskuterades i flera dagar och blöttes och stöttes av och till. Huvudangreppet sattes in av själve överorganisatören Louhikko. Allt detta bara för att omöjliggöra Paasivuori som ordförande. För varje fackföreningsman, oberoende av hans politiska inställning, verkade ett dylikt angrepp så onaturligt, att det inte ens i Kuusinen-gruppen var lätt att genomdriva ett beslut i önskad riktning. Men då det gällde att erövra hela Fackorganisationen och rädda den från högernationaldemokraterna över till de obetingat revolutionära arbetarna, och då just Paasi-Matti var det största hindret för denna förträffliga sak, måste han skyfflas ur vägen, kosta vad det ville. Detta var det enhälliga beslutet i vår stab, och huvudgisslaren Louhikko följde orubbligt den utstakade linjen. Givetvis försökte man också vid denna kongress göra stor affär av den nya industriförbundsprincipen eller den nya organisationsformen, men det uppkom inte

ens en ordentlig diskussion om saken. All uppmärksamhet koncentrerades bara på huvudfrågan: i vems händer skulle den fackliga centralorganisationen och härigenom hela Finlands fackföreningsrörelse hamna?

Vår grupp hade stora svårigheter med att finna en lämplig kandidat till ordförandeposten. Det måste vara någon med ett så pass känt namn, att det funnes åtminstone en smula förnuft i att förbigå Matti Paasivuori. Namnen ältades hit och dit. Slutligen enades vi dock om Arbetarsparbankens chef, Joonas Laherma. Han var då, såsom tidigare, övertygad socialdemokrat, men under de föregående månaderna hade han uppträtt i någon mån kritiskt mot den tannerska riktningen. Han var enligt vår mening tillräckligt auktoritativ, och han kunde i intet fall stämplas som kommunist. Då man bestämt sig för att i rådet och arbetsutskottet välja in säkra män ur vår egen krets, och då man till sekreterarplatsen utsett själve huvudorganisatören och juntamästaren Louhikko, ansåg vi oss kunna taga risken att föreslå Joonas Laherma till ordförande, trots att han inte hörde till vårt läger.

Sålunda valde kongressens majoritet mig att i spetsen för en tremannadelegation framföra budet till bankdirektör Laherma. Han mottog oss i sitt huvudkontor vid Sparbankskajen. Som delegationens och kongressens ordförande framställde jag vår anhållan och påpekade, att utgången av valet vore säker, ty vi kunde räkna på en betydande majoritet. Fastän erbjudandet kom som en fullständig överraskning för Laherma, var hans svar efter ett ögonblicks övervägande kort och klart. Han var smickrad över, sade han, att honom erbjöds ledarskapet för en så stor organisation, och därtill vid ett så kritiskt tidsskede; han tackade för äran men vägrade bestämt att åtaga sig uppdraget. Han ville dessutom understryka, att vi sannolikt hade fel föreställning om honom. Han hade visserligen vid några tillfällen kritiserat den nuvarande socialdemokratins officiella riktning, men han var ingen vänstersocialist, ännu mindre någon kommunist, varför det inte var skäl för oss att tänka på honom.

På detta sätt gick vår plan om intet. Vi hade visserligen, liksom alla politiska partier, i bakfickan en svart häst, som kunde dras fram om man inte fann någon lämpligare. Det var en ganska okänd fackföreningsman, den för någon tid sedan till beklädnadsarbetarnas förbundsordförande valde Matti Väisänen. Också han hade varit landsflyktig i Ryssland och räknade sig nu obetingat till Kuusinen-gruppen. Men vi ansåg honom vara alltför saktlig och mjuk för en så krävande post. Slutligen enades vi dock om hans kandidatur, och även Kuusinenens stab godkände valet.

Saken var därmed klar. Juntan hade varit verksam under hela kongressen, så att vi säkert visste att den man vi föreslagit till ordförandeposten skulle få betydande röstmajoritet. Den ur bakfickan framdragna svarta hästen var en stor överraskning för de flesta, men maskineriet fungerade, och den föga kände och stillsamme Väisäs-Matti knuffade undan den pålitlige och starke Paasi-Matti. Valet av den övriga ledningen och härigenom frammarschen i fackarbetarorganisationen skedde i samma tecken.

Med ungefär 2/3 majoritet valdes det av oss föreslagna rådet, där Paasivuori-gruppen var företrädd av en knapp tredjedel. Vid fördelningen av platserna kom jag in i rådet och arbetsutskottet och blev till och med Fackorganisationens viceordförande.

De ädla segrarna sträckte ut sin hand till försoning då huvudorganisatören Louhikko vid mötets slut begagnade ordet för att blidka Paasivuori. Denna skenhelighet irriterade den redan tidigare bittre Paasi-Matti. Han reste sig nu i sin tur och beskrev med ord och inga visor hur Laiho försökte ”hälla balsam i de sår, som Laiho och hans hantlangare under flera dagars tid tillfogat honom. Men med sådant tal läks inte såren!” En stor del av mötesdeltagarna var

ytterst förvånad och frågade vem denna Laiho var, då de endast kände Louhikko. Den upphetsade Paasivuori hade låtit namnet Laiho slinka med, trots att denne också för honom förklarar varför han ändrat sitt namn.

Paasi-Mattis avskedstal var rent ut sagt gripande, och det var samtidigt profetiskt. Han förutspådde nämligen, att han ännu en gång skulle kallas att rädda organisationen ur det förnedringstillstånd den råkat in i. Så gick det också, men det är en annan historia.

På detta sätt hamnade den centrala organisationen i vårt lands fackföreningsrörelse, Finlands Fackorganisation, i maj 1920 i själva verket i kommunistiska händer, fastän många av oss, som uppträdde i detta skådespel, trodde att det bara var fråga om en övergång till vänster-socialdemokraterna, ty som sådana betraktade vi oss då. Denna kupp stod Finlands arbetare mycket dyrt, ty genom den förvandlades fackföreningsrörelsen, arbetarnas månghövdade grupprörelse, till en kommunistisk tummelplats. Med hjälp av Fackorganisationens ledning gled det ena efter den andra av fackförbunden över i vänsterns händer. Inom år 1921 var många stora förbund, såsom Metall-, Byggnads-, Transport- och Träarbetarförbundet garanterat i vänsterns våld och därmed i kommunisternas. Bara 5-6 förbund hade socialdemokraterna lyckats behålla.

De socialdemokratiska fackföreningsmännen hade knappast avlägsnats från en enda förbundsstyrelse, men deras inflytande var inskränkt till nästan ett intet. I de flesta förbunden var styrkeförhållandena ungefär liknande som i Fackorganisationen. Ett av rådet tillsatt verkställande utskott ledde organisationen. Rådet bestod, utom av ordföranden, av viceordföranden plus tre medlemmar. Av dessa fem viktiga poster tillföll bara en socialdemokraterna. Styrkeförhållandena var alltså 4-1.

Till det verkställande utskottet hörde under åren efter denna historiska kongress socialdemokraten Väinö Salovaara och vänstermännen Nyman, K. Leino, Väisänen och jag. Salovaara stred nog vid varje nytt ärende tappert för socialdemokraterna, men hans möjligheter reducerades ofta till protest i protokollen. Visserligen fick han senare stöd av typografernas representant Nyman, vilken hade invalts i utskottet som vänsterman, men i själva verket var högersocialdemokrat. Han var mer en skandinav av den gamla stammen än en finsk fackföreningstyp, en skicklig fackman, vilken som gesäll hade rest vida omkring i världen, angenäm och humoristisk. I vårt femmannautskott höll han alltid humöret uppe. Han började vanligtvis sina yttranden med att säga:

— Ehuru jag efter ingående studier och djup själslig prövning i politiskt avseende anammat den yttersta vänsterlinjen, måste jag ändå i denna sak förena mig med Salovaara.

Det blev sed, att vid motsättningar i de båda parternas förslag tillägga, att Nyman givetvis, efter svår själslig prövning, anslöt sig till Salovaara.

Då jag samtidigt var Socialistiska Arbetarpartiets sekreterare och medlem av Kuusinens stab och då jag fick direkt understöd och direkta råd av chefen, hade jag en nyckelposition i utskottet. Om den välvillige och av naturen konciliante Matti

Väisänen någon gång via Nyman ”förenade sig med Salovaara”, varvid styrkeförhållandena kom att bli 3-2 till Salovaaras favör, måste jag tillgripa sanktioner och draga saken inför rådet, där en radikal majoritet var obönhörlig och omöjlig att rubba. Detta inträffade visserligen mycket sällan, ty Väisänen försökte i allmänhet gå på våra linjer, hur svårt det än stundom var för hans kompromissande natur.

Det besvärligaste och mest motbjudande för Matti Väisänen var att driva igenom ett

personbyte på sekreterarposten. Platsens tidigare innehavare var f. d. målarmästaren Svante Lehtonen, och det gällde att hitta på en skicklig intrig för att få honom avlägsnad och ersatt med en annan. Lehtonen var duglig, han skötte sin syssla oklanderligt, och det fanns intet skäl att betvivla, att han enligt löfte vore lojal i sitt värv även under den nya ledningen, ehuru han hörde till Paasivuoris parti. Men i samband med kuppen hade vi kommit överens om att sekreterarposten måste bli vår. Den var vikt för Louhikko, och nu måste Väisänen se till att han skulle få den. Louhikko var utsedd till ordförande och politisk kommissarie för hela Fackorganisationen och den ställningen nådde han också. Men särskilt lång blev dock icke denne energiske och verksamhetshungrige mans kommissarietid, ty några månader efter det han tillträtt sitt nya ämbete hade statspolisen bakom namnet Louhikko känt igen Laiho. Han häktades och anklagades för delaktighet i inbördeskriget. Det blev en fängelsevistelse på flera år för Louhikko.

Ungefär samtidigt och enligt liknande mönster erövrades andra av arbetarnas centrala organisationer. De kom först i vänstersocialdemokraternas och sedan steg för steg i kommunisternas händer. Sålunda hade vi 1919-20 lagt beslag på Socialdemokratiska Ungdomsförbundet, Socialdemokratiska Kvinnoförbundet, Arbetarnas Nykterhetsförening och Arbetarnas Idrottsförbund. Såsom i Fackorganisationen fick socialdemokraterna också i dessa centrala förbund blott en obetydlig minoritet in i ledningen. I början, under de första månaderna efter kuppen, försökte socialdemokraterna bevara enheten i sina organisationer och trots sitt förskjutna läge verka som förr, men då de inte mer kunde realisera sina idéer eller göra sin röst hörd, såg de sig tvungna att överge dessa sammanslutningar och grunda parallellorganisationer.

På detta sätt uppstod Socialdemokratiska Ungdomsförbundet, Kvinnoförbundet och Nykterhetsföreningen. Det var endast Arbetarnas Idrottsförbund, vilket grundats efter inbördeskriget, som lyckades bevara sin enhet. År 1921 var den intill år 1918 starka och enhetliga finska arbetarrörelsen nästan genomgående delad i två läger. Visserligen sökte man formellt hålla den fackliga centralorganisationen, Finlands Fackorganisation, samman ända till slutet av 1920-talet. Då sprack den slutligen och socialdemokraterna grundade det nuvarande FFC (SAK).

Endast arbetarnas kooperativa rörelse, som från början legat i Väinö Tanners fasta händer, har bibehållit sin ursprungliga form, även om försök till splittring mången gång företagits, stundom med ganska kraftiga medel. En stor del av krafterna har dock åtgått till en upprivande inre kamp.

Hur mycket större vinningar hade inte Finlands arbetarrörelse kunnat uppnå, både på de ekonomiska, politiska och kulturella områdena, om enhetligheten inom den bibehållits? Det finska arbetarpartiet var det första i hela världen som — redan år 1916— förmådde tillkämpa sig majoritet i parlamentet, alltså en ställning, vilken solida socialdemokratiska partier som Sveriges, Norges och Englands uppnådde först ett årtionde senare. Hur långt kunde då inte rörelsen i våra dagar ha avancerat i Finland? Det finns grundad anledning att ställa den frågan.

Många järn i elden

På äldre dagar undrar man ofta hur man som ung kunde hinna med så många saker på en gång. Med all denna energiförbrukning borde man ha kunnat åstadkomma mycket, nåja, det har ju sagts att jag kom mycken skada åstad.

I partiets periferi rörde sig olika typer: skådespelare, äventyrare, provokatörer ... Också en präst var med. T. f. kyrkoherden i Strömfors blev så entusiastisk för den ”röda” saken, att han

i november 1917 under storstrejken lät i sin kyrka spela ”Internationalen” och ”Arbetarnas marsch” och sökte samla folk till kamp i Kymmenedalen. I Kouvola råkade han in i ett rödgardistkompani, som skulle strida mot tyskarna. Hur det gick vet jag inte; i alla fall lyckades han vid krigets slutskede gömma sig och levde under jorden i Helsingfors.

Jag var inte på det klara med allt detta, förrän jag fick en vink av Kuusinen att bistå den stackars prästen. Denne hade på ett eller annat sätt fått kontakt med Kuusinen, som lovat hjälpa honom över till Sverige.

Medan jag var sysselsatt med att planera kongressen, grunda tidningar och partier, gjorde jag ibland besök vid Skillnaden 7. Där steg jag uppför gårdsbyggnadens trappor till tredje våningen. På en dörrskylt stod namnet Vasström. Här hade jag emellertid ingenting att göra, utan mitt besök gällde grannen, som saknade namnskylt på dörren. Tre snabba knackningar efter varandra — paus — och två glesare. Efter ett par sekunder samma serie. Dörren öppnades på glänt, och ett förskrämt öga tittade ut. Jag smålog lugnande, viskade ett lösenord — jag minns inte vilket — och steg in. I dunklet skymtade en ynkelig figur: pastor Rauhamäki.

Mannens nerver hade av allt att döma redan länge varit i olag, men hans sak förvärrades av något, som under vanliga förhållanden hade varit enbart komiskt, nämligen av skräck för grannen. Konstnären Eric Vasström var känd för sitt borgerliga sinnelag, och hans hustru Lolan var till och med lottachef. Mellan de båda bostäderna fanns det bara en dörr, som kamouflerades av papp och tapeter. Vid dörren hade prästen samlat en oerhörd mängd bråte för att hindra någon att komma in.

Här bodde den stackars prästen med sin hustru i ett halvt sinnesförvirrat tillstånd, ty utom andra tokiga föreställningar hade han fått för sig, att prästerna i Finland jagade honom för att mörda honom. Jag kom med paret överens om, att mannen vid första tillfälle skulle föras till Sverige. Hustrun fick fara senare på eget bevåg.

— Se nu bara till, att det inte blir någon opålitlig person som följer mig, sade prästen med skälvande röst.

— Javisst. Jag reser själv.

Jag köpte två sovvagnsbiljetter i andra klass till Vasa och begav mig ut i kvälldunklet för att hämta honom. Jag sade, att han på stationen borde spela trött och sjuk, jag skulle föra honom direkt till sovvagnen, och i den måste han stanna kvar ända till Vasa.

Visst har jag haft många slags reskamrater i mitt liv, men aldrig någon som denna. Till Seinäjoki gick allt bra, men där tittade han från övre bädden ut genom fönstret. Och vad såg han då: jo, två präster, som promenerade av och an på perrongen. Det var vanliga, hyggliga karlar, och de såg allt annat än blodtörstiga ut, men min präst fick i sitt huvud, att de följt med för att häkta honom och föra honom dit, där gråt och tandagnisslan härskar.

— Nej, nej, nej. Jag far inte med detta tåg till Vasa, stammade han.

Det är möjligt att jag då frambesvor några teologiska begrepp av den svartaste sorten. I varje fall hotade jag att slå prästen medvetlös, om han inte höll sig stilla. Den stackars karlen var ifrån sig av nervositet, grät och bad att få slippa att följa med. Till all lycka satte sig tåget i gång förrän jag behövde till gripa fysiskt våld. Vi kom till Vasa — och här upprepade sig samma historia. Prästen vägrade att avlägsna sig från tåget förrän han var säker på att inga präster mötte. Med stor svårighet fick jag honom övertalad att lämna vagnen, och så snart någon person kom emot oss, gömde han sitt ansikte i händerna. Skulle nu någon av Detektiva

Centralpolisens män fått syn på oss, hade det hela kanske varit förkyllt. Vi fick lov att vänta på åkare — en s. k. hyrkusk — en lång stund, och jag måste hålla i prästen så att han inte fick tillfälle att smita. Slutligen kunde vi köra i väg till vår etappstation, byrån för Socialistiska Arbetarpartiets krets nämnd i Vasa. Här höll vi oss stilla en hel dag, och på kvällen ledsagade jag prästen till en tidigare hyrd motorbåt och tog löfte av honom att uppträda lugnt. Motormännen hade emellertid haft ett fruktansvärt jobb med honom. När de kört några tiotal sjömil hade prästen hotat att hoppa över relingen och männen måste bruka milt våld för att hålla honom stilla. Men till Sverige kom han och där råkade jag honom senare.

Goda gärningar blir ibland belönade. Jag ordnade fru Rauhamäkis resa till Sverige över Haparanda och fick ära hennes bostad. Under kriget hade byggnadsverksamheten legat nere och rumsbristen var skriande. Vasströms hade inte en aning om vem de fått till granne, förrän de ett halvt år senare fick reda på det, kanske direkt av Detektiva Centralpolisen. En av mina bekanta, som ibland besökte Vasströms, berättade att de upprörda hade sagt, att man hos dem måste tala sakta; bakom väggen bodde en förskräcklig kommunistagent. Vem vet vad han redan hade hört!

Jag kan — visserligen något sent — ge en lugnande försäkran: vi hörde ingenting. I rummet intill Vasströms bodde min syster, som kommit till Helsingfors för att sköta mitt hushåll. En 17-18 års landsflicka hade inte något intresse av att lyssna, helst som hon inte fått något uppdrag i den riktningen. Hon beundrade visserligen sin äldre bror, och hon hade säkert kunnat uppfostras till en god agent, men jag har alltid varnat min familj: ”Blanda er inte i detta, det passar mig men inte er!”

Vad mig själv beträffar hade jag verkligen inte tid att lyssna, även om jag inte hyst moraliska betänkligheter. Givetvis hade det funnits mycket av intresse för mig att avlyssna i skyddskåristen Vasströms och hans lottafrus samtal, men dessa tider hade jag så oerhört mycket att göra, att jag var tacksam om jag fick några timmars sömn på morgonkvisten.

Bland andra brådskande uppdrag måste jag fungera som finansminister. Jag skall senare tala om hur vi finansierade vår verksamhet. Här skall det blott antydast, att då Socialistiska Arbetarpartiet grundades, saknade vi av förekommen anledning pengar. Finansieringen av det stiftande mötet var en kinkig fråga, och när det sedan upplöstes och vi planerade att förklara Helsingfors Centralorganisation som parti, fanns det inga pengar, med vilka vi kunnat bekosta tryckningen av det första programmet och av stadgarna.

När jag i denna nöd började göra en förteckning över mina miljonärsbekanta, kom jag att tänka på Hella Wuolijoki. Det är möjligt, att även Sulo lät förstå att Hella hade pengar. Jag gick till Jungfrustigen 2, där fru Hella höll sin ryktbara salong, förklarade anledningen till mitt besök och anhöll för gammal bekantskaps skull om ett lån på femtontusen mark.

Hella var entusiastisk och översvallande vänlig som alltid. Då vi pratat en stund sade hon:

— Jag skall nog ge er lånet, men på ett villkor: att ni publicerar detta arbete.

Hon lade en tjock manuskriptpacke på bordet framför mig. Jag försökte strax förklara, att vi inte hade något riktigt tryckeri till vårt förfogande.

— Nå, då får ni ingenting.

Slutet var, att jag tog manuskriptpacken med mig och läste den på natten — det var visst en roman —, men jag blev snart på det klara med, att tryckningen skulle kräva de femtontusen. Jag förde manuskriptet tillbaka och försökte tala om idéer, men Hellas hjärta förblev hårt som

en markslant.

Jag meddelade partistyrelsen, att det inte skulle droppa ett öre från Hella. Då sade någon av styrelsens medlemmar, att han kände en borgare, som hade ett bageri i Sörnäs. Borgaren skulle tillfrågas. Mannen gick, kom tillbaka och meddelade, att lånet var beviljat.

Vi kunde trycka det lagliga kommunistpartiets och Socialistiska Arbetarpartiets program och stadgar. Vad kommunisten Hella Wuolijoki stälpte omkull, reste den borgerlige bagarmästaren upp.

De offentliga diskussionstillfällena, som hölls än i den ena, än i den andra staden gav oss mycket arbete. I det Socialistiska Arbetarpartiets program sades det tämligen klart ifrån, att revolutionär verksamhet under vissa förhållanden var att rekommendera. Denna punkt blev föremål för skarpa angrepp av socialdemokrater, vilka företrädde den öppna parlamentarismen. Tanner, Keto och Ryömä var skickliga debattörer, men den främste var utan tvivel partisekreteraren Taavi Tainio. Han hade fått sin argumenteringskonst i faddergråva av Vår herre och piskade på oss andra som sydlänningen på sin åsna. Vid varje ny vändning utmanade han oss med orden: — Kom an bara, kommunister, vi ska nog diskutera.

Vi hade haft diskussions- och väckelsemöten i de flesta landsortsstäder tillsammans med Tainio, och som en avslutning på turnén utmanade han oss till en stor ordduell i Helsingfors. Sulo Wuolijoki var en klipsk karl och hade lust och mod som tio brännvinsadvokater, men inte heller han var hågad att ge sig i kast med Tainio. Då vi i alla fall accepterat utmaningen måste någon av oss gå i elden, och denne någon var förstås jag, partiets sekreterare och chefredaktör för vårt huvudorgan.

Jag kan föreställa mig hur en ung boxare känner det, när han stiger in i ringen för att möta en gammal mästare. Han har hela sin oförbrukade ungdomskraft i behåll, och en gammal mästars trick är kända. Med denna bild avser jag, att även om Tainio var respektingivande, överlägsen i kunskaper och skicklighet, stod han i alla fall så till vida på den svagare sidan, att hans parti var gammalt och hade fungerat redan under en lång tid. Det hade låtit än det ena, än det andra komma sig till last, och det kunde man nu draga fram i dagen. Jag hade ytterst grundligt förberett mig för drabbningen, dessutom med några lömska vapen i bakfickan.

Tainio öppnade spelet klokt genom att föra på tal socialismens teorier och predika om Marx och Engels. Han antog naturligtvis att jag inte kunde följa med utan i ungdomligt övermod skulle råka ut på hal is. Jag gjorde inte ens ett försök att ge mig in på de utstakade spåren, utan medgav blott att han hade rätt och även jag prisade dessa profeters förträfflighet.

— Vi vet nog att Tainio känner till dessa saker, fortsatte jag — och han talar också bara om dem, då han inte inför denna fullsatta salong vågar beröra viktigare frågor, t. ex. hur det socialdemokratiska partiets ledning i dessa dagar driver arbetarnas sak. Vi påstår, att de går borgarnas ärenden. Vilka bevis vi har? Det finns bra karlar i ledningen, men också ögontjänare, vilkas verksamhet inte överensstämmer med det öppna parlamentariska spel som alltid predikas. Bakom folkets rygg bedriver man ett skumt spel ...

Jag försäkrade, att jag skulle haft svårt att tro något dylikt, om inte ryktena om att Tainio hade benägenhet för hemlig verksamhet eller att han åtminstone var lätt att leda bort från den raka vägen varit så envisa.

Tainio öste skäppan full över den ungdomlige talaren, som kom med anklagelser och tillvitelser på ogrundade rykten. Men ungdomen såg just i denna retlighet bevis på dåligt samvete och fortsatte sitt angrepp ännu kraftigare. Tainios ilska blev allt starkare pepprad, och

han gav den fria tyglar. Allmänheten började redan frukta, att den unge talaren inte skulle uthärda den gamle mästarens slag. Mina partivänner ropade uppmuntrande ord till mig, och August Vatanen (Veli Vatanen) klev upp på estraden och viskade:

— Stå på dig, pojke. Hör du pojke, tappa inte modet.

Jag hade också kommit fram till den punkt jag önskade. När jag kände, att det psykologiska ögonblicket var inne — då spänningen nått sin höjdpunkt — drog jag ur fickan fram ett papper. Det gick ett sus genom salen och alla tystnade. De förstod att mina anklagelser inte var gripna ur luften. Papperet var ett hemligt cirkulärbrev, som gällde aktuella frågor inom tidningskoncernen Työväen Sanomalehti. Jag kände den glädje eller skadeglädje en talare alltid känner då han har auditoriet i sin hand, och jag framkastade:

— Ni har ju alla hört Tainio försäkra, att han inte går hemliga vägar. Tyvärr talar dokumenten ett annat språk.

Sedan läste jag upp det hemliga cirkulärbrev, som Tainio undertecknat. Jag tillade ytterligare några beklagande ord. Och Tainio var för denna gång slagen knockout.

Naturligtvis var detta ren taskspelarkonst, men i politiken är ingenting förbjudet. Tanneranhängarna var förargade på Tainio: — Du borde ha sagt ifrån, att man måste tjuta med ulvarna.

Tainio sade en gång senare, att detta var det fräckaste han någonsin varit utsatt för.

Jag har ovan gett några glimtar av situationer, som man under dessa år genom politiserande kunde hamna i. Nu har vi skäl att något syna i sömmarna skådespelets huvudaktör, vilken hitills skymtat fram bara i bakgrunden.

O. W. Kuusiners äventyr

En världsrevolution skapas verkligen inte endast genom intriger och hemlig cellbildning, inte heller genom att preparera och utbilda vanliga revolutionära hantlangare, såsom läsaren måhända tror av det föregående. Denna verksamhet kan vara späckad med spänning och äventyr, t. o. m. romantik. O. W. Kuusiners vistelse i Finland t. ex. erbjuder material för en spännande detektivroman med alla en dylik romans ingredienser: mord, självmord och undersköna äventyrerskor. Kanske kommer han själv att skriva denna roman, då han blir kvitt sina revolutionära uppgifter. Under den fredliga koexistensen behövs det inte en fackman av hans kaliber.

Då jag haft tillfälle att på ganska nära håll följa Kuusiners verksamhet och äventyr i Finland redan under åren 1919 och 1920, och då vi på 1930-talet bodde tillsammans i Moskva och ofta kom att blöta och stöta dessa händelser på nytt, är det klart att en hel del stannat i mitt minne, ehuru jag som sagt inte träffade honom personligen under hans vistelse i Finland.

Redan på sensommaren 1919, någon tid efter det Kuusinen anlant till Helsingfors, trodde sig än den ena, än den andra ha sett honom. Ofta berodde det på inbillning och misstag, ty han rörde sig ytterst sällan i staden och då mycket väl maskerad. Men ändå berättades det man och man emellan, att Kuusinen varit här eller där, att Kuusinen handlat si eller så. Han var sin tids Kilroy, som befann sig överallt och gjorde både det möjliga och det omöjliga.

Även Detektiva Centralpolisen kände till hans vistelse i landet och jagade honom på alla sätt. Kuusinen kunde — och han gjorde det gärna — reta polisen genom att ge olika livstecken ifrån sig, vilka ibland gällde hans vistelseort, ibland hans verksamhet. Det var ingen pojkkattig

lust att väcka förargelse. Han ville omge sig med det slags hjältegloria, som varje framgångsrik folkledare behöver. Men Kuusinen inskränkte sig inte endast till polisen, han retade också högre herrar. Jag skall tala om några episoder, som inte tidigare blivit publicerade.

Våren 1920 fick Kuusinen i sitt huvud att sända en av sina kvinnliga assistenter till statsminister Rafael Erich med ett brev, där avsändaren omtalade att han var i Finland, men att han genom polisens åtgärder hade stora svårigheter att erhålla bostad. Nu bad han helt fräckt om statsministerns benägna bistånd för att få saken ordnad.

Erich läste budskapet, såg en aning förvånad ut, men yttrade slutligen:

— Framför till brevets avsändare min hälsning, att jag på grund av min nuvarande ställning omöjligt kan arrangera den sak han bett mig om.

Episoden slutar här. Den som burit fram brevet var givetvis i spänning. Hon var beredd på att statsministern i värsta fall skulle sända polisen på henne och att denna i sin tur skulle klämma till för att få henne att tala om Kuusinenens vistelseort. Men kuriren fick lugnt avlägsna sig och kom aldrig inför polisens ögon.

En annan, till sin betydelse mer vittbärande episod, inträffade något senare. Kuusinen hade skrivit en lång och detaljerad promemoria — adresserad närmast till statsministern —, som behandlade förhållandet mellan Finland och Rådssryssland. Här förklarades det, att regeringen i sitt lands och sitt folks intresse omedelbart borde skrida till åtgärder för att ordna normala diplomatiska förbindelser mellan Finland och Sovjetunionen. Det underströks särskilt, att alla tankar på bolsjevikväldets snabba sammanstörtande var grundlösa önskedrömmar. Kuusinen försäkrade, att det rådsryska systemet skulle bestå länge; och på den basen måste Finlands regering planera sina åtgärder.

Denna promemoria sändes inte till Erichs bostad eller till hans tjänsterum, utan till riksdagen, där den placerades på hans pulpet. Till den socialdemokratiska gruppen hörde två riksdagsmän, som räknade sig till oppositionen och gruppens vänstra flygel; den ene av dem, humoristen Ville Vainio, vilken vi senare skall tala om i andra sammanhang, hade relationer till Kuusinenens grupp, ehuru inte direkt till Kuusinen. Det var givetvis han som fungerade som brevbärare och jämte andra på avstånd iakttog vad som skulle ske.

Erich anlände till riksdagens plenum och fördjupade sig i de dokument som samlats på hans pulpet. Så kom då också turen till ett stort, slutet kuvert, som innehöll Kuusinenens PM. Erich skar upp konvolutet, tittade på rubriken, sedan på underskriften, och försökte i smyg se om någon av de riksdagsmän, som på bägge sidor omgav honom, hade märkt något. Sedan började han, åtminstone till det yttre alldeles lugn, titta på de övriga papperen. Hans blick svepte slutligen över hela plenisalen och stannade för en stund på vänsterns representanter. Men han konstaterade, att av allt att döma hade inte heller på det hållet någon uppmärksammat honom. Han föreföll fullkomligt oberörd, lade papperet i sin portfölj och avlägsnade sig från riksdagen.

Även jag hade tillfälle att läsa promemorian i fråga, men jag minns inte mer innehållet i detalj. Jag erinrar mig emellertid väl, att den särskilt underströk nödvändigheten av vänskapliga och fredliga förbindelser mellan Finland och Sovjetunionen och att finska regeringen uppmanades att skrida till fredsunderhandlingar. Det är svårt att säga, i vad mån denna promemoria inverkan på statsminister Erichs åsikter, men ett faktum är, att regeringen några månader senare inledde fredsunderhandlingar. Då Sovjetunionen besjälades av samma önskan, slöts vid slutet

av år 1920 freden i Dorpat. Sannolikt skulle läget även annars ha utvecklats sig i denna riktning, men när jag senare i Moskva talade med Kuusinen om hans promemoria, ansåg vi det inte alls omöjligt, att de kalla fakta och förnufts-skäl han i den framställt åtminstone delvis påverkat Erichs ståndpunktstagande.

Kuusinen försatte genom denna åtgärd sin gamle vän i en svår mellanhand. Som statsminister borde Erich givetvis ha hjälpt polisen genom att tala om Kuusinenes djärva företag — som människa och gentleman kunde han inte hetsa till jakt på sin kamrat, då han visste att om Kuusinen blivit fast, detta i värsta fall hade betytt livstidsfängelse. Fosterländskhet och mänsklighet som motsatta känslor — en svår nöt att knäcka för moralisterna, men det står dem fritt att våga försöket.

En av de mest spännande tilldragelserna var, enligt Kuusinenes egen berättelse följande:

Kuusinen hade fått svår tandvärk, och det gick inte för mindre än att han sökte hjälp hos läkare. Han kom då ihåg en skolkamrat, en kvinnlig tandläkare, som nu praktiserade i Helsingfors. Han beslöt att ta risken, skrev ett brev till henne och bad henne komma med sin instrumentväska kl. 6 på e. m. till en våning vid Ludvigsgatan.

Kuusinen hade anlät i god tid för att invänta tandläkaren. Klockan blev sex och den blev en kvart över, men ingen tandläkare syntes till eller hördes av. Spänningen och oron växte för varje minut, då det hör till god ton i allt illegalt arbete att vara precis. En större försening bådade inte gott. Spänningen blev så stark, att också tandvärken försvann. Kuusinenes värd skickade ut en medlem av familjen för att hålla ett öga på vad som skedde. Denne kom slutligen alldeles förskräckt in och berättade, att kring huset rörde sig individer, som såg ut som poliser, och att ett par av dem stod i trappuppgången.

Nu anade Kuusinen, att han blivit angiven, och beslöt att sätta allt på ett kort. Han hade kommit till gården förklädd till järnvägs-konduktör med en matkorg i handen och ämnade nu avlägsna sig i samma förklädnad. Situationen föreföll hopplös, men han uppmuntrades något av spejarens uppgift att personer, som avlägsnade sig från gården, inte undersöktes men däremot alla, både män och kvinnor, som gick in i huset.

Och så vandrade en liten, av tunga tjänstear framåt-lutad konduktör bort från våningen, omsorgsfullt bärande sin matkorg. Just då Kuusinen gick nedför trapporna, konstaterade han att poliserna grundligt undersökte några personer, män och kvinnor, men de ägnade ingen uppmärksamhet åt honom. Utan att skynda på sina steg avlägsnade han sig från det kringgrända huset för att dra en lättnadens suck då han kommit ett par hörn längre bort.

Han sände sin tidigare skolkamrat ett ilsket brev och fick senare på omvägar svar. Tandläkaren var gift med en skyddskårist, och hon hade inte kunnat dölja saken för sin man. Denne hade bestämt förbjudit henne att bege sig till Ludvigsgatan och anmält saken för polisen. Men i angivelsen hade — och eventuellt hade tandläkaren gjort det med avsikt — insmugit sig ett fel. Det hette nämligen, att Kuusinen vid sextiden skulle komma till gården i fråga. Detta var skälet till, att polisen redan en god stund före och ännu långt efter sex höll ett öga på alla, som gick in i gården, men inte brydde sig om dem som gick ut. Senare gjorde polisen husundersökning även i den bostad, till vilken tandläkaren kallats, men där var alla spår igensopade och man visste ingenting om Kuusinen. Och då måste också polisen dra slutsatsen, att det hela rört sig om falskt alarm eller helt enkelt om provokation. Detektiva Centralpolisen, alltså Finlands statspolis, trampade på den tiden i många avseenden i barnskorna. Genom sin inskränkthet och otyplighet lät den även andra stora fiskar än O. W. Kuusinen slinka ut ur näten.

Till de mest hårdkokta och spännande episoderna i den kuusinenska detektivromanen hör givetvis historien om hans död eller mordet på honom. Kuusinen uppträdande överallt hade till den grad irriterat Detektiva Centralpolisen, att den utlovade en belöning på 40 000 mk åt den person, som lyckades gripa honom, levande eller död. Detta var en betydande summa på den tiden, tillräckligt stor för att stimulera till vilka ansträngningar som helst.

Den 16 februari stod det i tidningarna, att en man från Detektiva Centralpolisen vid namn Koivukoski efter ivrigt förföljande hade hunnit upp Kuusinen på Bottniska viken och skjutit honom. Kuusinen hade på skidor begett sig från Gamlakarleby till Sverige, Koivukoski hade följt tätt i spåren, fått fast honom ungefär åttio kilometer utanför kusten, kommenderat halt och skjutit honom. Det var en sensation. Alla tidningar trodde på notisen, då ingen — med undantag av Kuusinen själv och hans närmaste vänner — kunde ifrågasätta sanningshalten i meddelandet. Socialdemokratiska partiets ledning älskade inte Kuusinen särskilt högt, då de visste att han energiskt arbetat för partiets sönderfall, men då meddelandet kom om Kuusinen död, beslöt man i alla fall att låta begrava honom på partiets bekostnad — sannolikt som en demonstration mot Centralpolisens åtgärder (Sulo Wuolijoki påstår även att Kuusinen sagt: ”Jag tror faktiskt fullt och fast, att Väinö Tanner gärna skulle begrava mig”). Socialdemokratiska partiets riksdagsgrupp gjorde också en interpellation hos regeringen, där gruppen i brysk ton krävde en redogörelse för Centralpolisens verksamhet och för dåtida olagligheter i allmänhet.

När Kuusinen lik dock inte, trots alla efterforskningar, blev funnet under de närmaste dagarna, uppkom ryktet att hela historien var uppdiiktad. Koivukoski borde ha klarat sträckan på åtta mil inom fyra timmar — och dessutom låg, enligt israpporterna, den fasta isens rand närmare kusten. Regeringen ansträngde sig nog, särskilt med anledning av interpellationen, för att få klarhet i saken. Enligt vad jag minns lovade den ge sitt svar inom fyra eller fem dagar, och även jag gjorde mig redo att följa denna intressanta händelse. Jag begav mig till riksdagen, där jag kände många socialdemokrater, och med dem diskuterade jag ivrigt i korridorerna vad som skulle komma att ske.

Medan vi väntade på att plenum skulle börja, anlände Tanner med en tjock portfölj under armen, och följande minut inrikesminister Heikki Ritavuori, på vars lott det föll att besvara interpellationen. Herrarna samtalar med varandra, Ritavuori säger något, som synbarligen förbluffar Tanner. Denne tycks fordra närmare besked; men den andre bara skakar på huvudet och börjar ordna sina papper. Den vanligen så lugne Tanner verkar något irriterad och bragt ur gängorna, och på förfrågan svarar han bara, att enligt Ritavuori grunden för den socialdemokratiska interpellationen rämnat.

Det var klart att Tanner begärligt lyssnade till vad Ritavuori hade att berätta, och så mycket hade ryktet spritt sig, att alla riksdagsmän var idel öra när inrikesministern steg upp i talarstolen. Och snart sprang bomben: Kuusinen hade från Stockholm sänt ministern ett telegram, att han var i trygghet och befann sig i högönskelig välmåga. Sedan följde en ny skräll: Koivukoski, d. v. s. mannen från Centralpolisen, som skrutit om sin hjältegarning, hade flytt och häktats. Han slutade sina dagar genom att hänga sig, men jag minns inte om Ritavuori nämnde något om detta.

Där stod de nu! Tanner och Ritavuori föreföll som två duellanter, som anlönt till ort och ställe för att utkämpa en blodig strid, men som i sina händer bara fått leksaksrevolvrar. Tanner höll ett kraftigt tal, men det väckte inte genljud — det var som vid begravningar där liken blivit förväxlade. Och dessutom hade riksdagsman Hakkila, redan då Ritavuori försökte avvisa anklagelserna i interpellationen mot Detektiva Centralpolisen, gett ett sken av fars åt hela

förrättningen: ”Men var inte Koivukoski Centralpolisens mest pålitliga man”? Han ältade detta tema så att den i allmänhet lugne Ritavuori blev ond.

Tragedin hade utvecklats till tragikomedi. Koivukoskis öde fick intet tragiskt över sig, det var enbart sorgligt. I tragiken finns något upphöjt, som väcker medkänsla, men det ligger inte något upphöjt i att en man under falska förutsättningar söker skaffa sig pengar och, då han märker att sanningen kommer i dagen, drar till snaran om sin egen hals. Också tidningarnas allvarliga artiklar övergick nu i galghumoristiska kåserier.

Så snart dödsbudet blev känt, visste jag med hundraprocentig säkerhet att det var någonting ruttet i det hela, ty föregående dag hade jag fått ett budskap som tydde på att Kuusinen var i Helsingfors. Jag visste också, att han ämnade stanna i landet åtminstone tills Socialistiska Arbetarpartiet var grundat och Fackorganisationens representantmöte hade hållits. Jag var på det klara med, att han inte alls var på väg till Sverige, och redan samma dag på kvällen fick jag bekräftelse på att jag haft rätt. För mig var hela interpellationen en ytterst nervkittlande upplevelse, och jag var också på blodigt allvar med om att arrangera ett stort folkmöte på gården till Folkets Hus, där ampra tal hölls och skarpa klämmar godkändes, i vilka Detektiva Centralpolisens terrordåd fördömdes som otillbörligt radikala. Det skulle smidas medan järnet var varmt.

Ett väldigt protestmöte hölls i Petersburg. FKP:s därvarande ledning, som dystert hade följt med Kuusinenes verksamhet i Finland, kunde nu göra ett bokslut. Detta är alltid angenämt och särskilt då förlusten övergår i vinst. Här arrangerades det minnesfester till Kuusinenes ära och här godkändes dundrande klämmar, som riktade sig mot Finlands slaktarkommando. Den avlidnes storhet höjdes till skyarna. Graven försonar mycket, i synnerhet när den öppnar sig vid en så lämplig tidpunkt.

Liknande sorgfester arrangerades även av Komintern i Moskva; Kuusinen var ju en av Kominterns grundare. Bland talarna märktes sådana storpampar som Buharin och Radek. Kuusinen berättade senare för mig i Moskva, att visst hade detta dödsfall varit trevligt och uppståndelsen kring det ännu trevligare, men det hade stått honom dyrt. Ty varje gång han råkade någon av stortalarna och spefåglarna, beskattade de honom antingen genom att låta honom bjuda på en flaska öl eller ett glas vodka eller genom att lämna kaffet obetalt. De påstod sig ha hållit så fina tal vid begravningen, att ingen, då Kuusinen en gång verkligen avgått med döden, skulle kunna tala så vackert till hans minne. Och knappast skulle någon ha lust att göra det heller. Genom likvideringen av stortalarna åren 1937-38 befriades Kuusinen äntligen från denna tvångsbeskattning.

Hjälten själv följde komedin på nära håll. Hans bostad låg inte långt från Folkets hus eller från Heimola, där riksdagen arbetade, och fastän han dessa dagar försiktigtvis dolde sig hemma, höll tidningarna och pålitliga agenter honom väl underrättad om vad som hände utanför murarna. När vi sedan råkades frågade jag honom om inte dessa dödsrykten hade enerverat honom. Inte särskilt, sade han, snarare tvärtom, ty dessa dagar ansåg han sig vara säkrare skyddad än tidigare. Statspolisen trodde nämligen själv till en början, att Koivukoski hade skjutit Kuusinen, och senare att denne verkligen lyckats komma över till Sverige.

Telegrammens avsändande ordnades sålunda, att Kuusinen strax efter meddelandet om dödsfallet sände ett ilbud till sina stabsmedlemmar i Stockholm och bad dem telegrafera till Ritavuori. En slug åtgärd av två anledningar: för det första garanterade den honom trygghet för någon tid framåt, för det andra överraskade han riksdagen och genom denna tidningarna och hela folket just i det dramatiska ögonblicket. Kuusinen saknade inte sinne för dramatiska

effekter. Efter sin ”uppståndelse” publicerade han i ”Pohjan Kansa” (Folket i norr) den 7 och 8 februari en skarp tvåspaltig artikel adresserad ”Till Finlands borgerliga ledare.” Artikeln började: ”Det är ett misstag att jag är häktad eller dödad. Har ni möjligen mördat någon annan i mitt ställe?” Artikeln slutar: ”Om ni får tag i mig, kommer ni sannolikt att göra er av med mig. Om jag får tag i er, överlämnar jag domen åt de organiserade arbetarna och låter deras rättskänsla avgöra den. Det är mycket möjligt, att ni får mig fast tidigare än jag får er. Det har egentligen inte stor betydelse. Det är inte mycket en enskild soldat kan göra för en så mäktig ide som vår. Inte ens genom att dö. Därför har vi finska kommunister ett lösenord: varje man en soldat.”

Men till en god och spännande roman hör även romantik och kärlek. Kuusinenens bästa medhjälpare var kvinnor. Enligt vad jag tror är kvinnor ofta duktigare än män. För det första kan de — om de är av det rätta slaget — väl bevara en hemlighet, men de är dessutom modiga och tar risker.

Bland Kuusinenens främsta medarbetare var Eino Pekkals fru, Hella Wuolijokis syster Salme. Kuusinen litade inte särskilt mycket på Hella och önskade inte ha några hemliga förbindelser med henne. Det kunde ha skadat hans säkerhet. Hella visste visserligen, att Kuusinen anlät till landet, men hon anade inte var han bodde eller vad han hade för sig. Då vi en gång senare talade om dessa saker sade Kuusinen, att enligt hans uppfattning var Hella mera konstnär än politiker. Hon tyckte om att prata och hade i sin obetänksamhet kunnat säga sådant, som hade lett polisen på spåren. På Salme Pekkala litade han däremot hundra procentigt. Man kan säga, att hemlighetsmakeriet för Hella var ett slags lek och ett sätt att förtjäna pengar — för Salme var det själva livet. Hon var mycket intelligent och politiskt välskolad, men dessutom var hon en utmärkt Organisator och lätt att ha att göra med. Hon hade relationer, med vilkas tillhjälp hon anskaffade bostäder — vilket inte alltid är det enklaste då det gäller att gömma folk. Det var just hon som maskerat Kuusinen och av honom skapat konduktören som bar sin matsäck, en roll som passade Kuusinenens magra typ utmärkt.

Under den minnesrika interpellationsdebatten började plötsligt alla riksdagsmän titta upp mot pressläktaren, där jag satt och följde med diskussionen. Jag hade i uppdrag att skriva en noggrann redogörelse för Kuusinen. Vi undrade vad i alla dagar de bligade på, tills någon kom och berättade, att Kuusinen satt på läktaren. Ett kvickhuvud bland riksdagsmännen hade nämligen räknat ut, att Kuusinen var i vår krets förklädd till en gammal gumma — och där satt verkligen en gammal kvinna, en landsortskusin till någon av riksdagsmännen. Denna groteska historia innehöll ett frö av sanning såtillvida, att Salme Pekkala verkligen en gång maskerat Kuusinen till gumma och gett honom sina egna kängor. Vi har anledning att något senare återkomma till fru Salme.

Den som i alla fall gjorde Kuusinen de största tjänsterna var en annan kvinnlig medhjälpare, ingenjörfrun Aino Sarola. Hon var visserligen inte alls utbildad för verksamhet inom arbetarrörelsen, men hon ägde en viss politisk lidelse och hade noga följt med samhällsfrågornas utveckling. Hon kom nästan omedelbart i kontakt med Kuusinen, då han anlände till landet, och gjorde sig nästan outhärlig som kurir och förbindelseänk. Hon klädde sig väl, såg på den tiden mycket bra ut och var alltid å jour med vad som hände. Det var inte att undra på, att hennes arbetsgivare blev upp över öronen förälskad i henne.

Jag hade läst många av Kuusinenens politiska skrivelser och visste hur han behandlade politiska frågor — låt oss säga ungefär som en professor. På den grund ansåg jag honom vara en hundra procentig teoretiker, som knappast hann eller brydde sig om att odla några lyriska känslor, om sådana överhuvud alls låg för hans kynne. Men på hösten 1920, när Kuusinen

redan rest bort från landet, lämnade fru Sarola mig en bunt handskrivna manuskript med dikter och aforismer av Kuusinen. De låg i ett öppet konvolut. Fru Sarola uppmanade mig att ta del av dem, så att jag skulle komma underfund med vilken man Kuusinen i själva verket var.

Givetvis tittade jag på papperen, ja, jag inte bara tittade utan läste grundligt igenom de trehundra sidorna. Det var nästan uteslutande kärleksdikter och av kärlek inspirerade aforismer. Fru Sarola sade, då hon räckte mig dem: ”Lägg märke till, att det är jag som har inspirerat Kuusinen till att skriva och att många av dessa sånger är tillägnade mig.” Jag måste säga, att hon verkligen kunde vara stolt över dessa dikter i stil med ”Höga visan”. Visserligen visste jag, att Kuusinen någon gång sysslat med versmakeri, men jag hade alltid trott, att det då varit fråga om politisk ”torpedpoesi”, där han besjunger skökor och hyndor som i sin berömda sång ”Torpedo”, vilken vi flitigt brukade recitera. Men i dessa kärlekssånger var det nog andra dofter och lukter av kvinna än i ”Torpedo”.

Fru Sarola lämnade papperen i min vård, då hon inte ville uppbevara dem hemma. Jag kunde dock inte helt frigöra mig från tanken, att hon önskade visa i vilket förhållande hon stått till Kuusinen, så att jag skulle behandla henne med större respekt än tidigare. Man måste beklaga att denna manuskriptsamling, där dikterna skulle försvara sin plats i vilken antologi med kärleksdikter som helst, numera försvunnit. Jag gömde den nämligen jämte andra papper i ett hemligt fack på vinden i Folkets hus, och när jag sedan — efter att ha suttit fem år i fängelse — gick för att undersöka det hemliga gömstället, var allt försvunnet. Enligt vaktmästare och andra människor, som då skötte gården, hade Detektiva Centralpolisen vid en husundersökning 1923 lagt beslag på alla det Socialistiska Arbetarpartiets papper och tömt även gömstället i fråga.

Om Kuusiners samling av kärlekssånger och aforismer ännu är i behåll, måste de finnas i Detektiva Centralpolisens arkiv. Men då vi vet, att Centralpolisens detektiver på denna tid inte var några sakkännare eller vänner av poesi, är det möjligt att denna sköna samling blivit lågornas rov. En upplyst polis skulle nog ha bevarat den, kanske till och med bifogat den såsom mänskligt dokument till anklagelseskrifterna.

Efter sin ryktbara ”död” bodde och verkade Kuusinen i Helsingfors ännu ca fyra månader. Av vissa tecken att döma torde även Detektiva Centralpolisen ha kommit underfund med att telegrammen från Stockholm var humbug och att Kuusinen alltjämt vistades i Finland, men någon klappjakt på honom anställde den dock inte.

Det sista spännande äventyret upplevde Kuusinen vid avresan från Finland. Den skedde vid midsommartiden, mitt på blanka förmiddagen, och Kuusinen begav sig omaskerad och i civila kläder från Broholmskajen. De enda som ledsagade honom var hans två bästa medhjälpare, Aino Pesonen och Ville Ojanen, vilka följt med honom ända från Ryssland. Färden skedde i en vanlig roddbåt. Det blev en lång rodd i riktning mot Hangö, till en holme där en motorbåt skulle vänta. Såsom det ofta inträffar i liknande situationer, ändrar en storm eller någon annan oförutsedd omständighet hela tidtabellen. Så skedde det även nu. Motorbåten hördes inte av. En dag gick, till och med två. Nästan en vecka måste Kuusinen vistas på holmen, i havets och den tilltagande spänningens våld. Slutligen lyckades Ville Ojanen på fastlandet skaffa en annan båt, med vilken de alla kunde resa till Stockholm. Också jag, som var en av hans medhjälpare och medlem av hans stab, drog en lättnadens suck, då chefen efter ett och ett halvt års äventyrliv åter befann sig i säkerhet.

Vi upplöser FKP i Stockholm

Fackföreningskongressen i maj 1920 blev i många avseenden avgörande för min utveckling. Jag hade tidigare egentligen inte klargjort min inställning till kommunismen, som jag för resten visste ganska litet om, inte heller till kommunisterna. Visserligen gick jag med Kuusinen, men motsatte mig den petersburgska ledningen. Jag följde inte ens Kuusinen som kommunist. Den av Tanner ledda högersocialdemokratin verkade alltför tam för mig, medan Kuusinen lyckades mätta våra revolutionära själar med verkligt slagkraftiga lösenord. Situationen var för mitt vidkommande densamma som för den majoritet, vilken i våra dagar röstar på kommunistiska riksdagskandidater, utan att själva vara kommunister. Jag motsatte mig den petersburgska ledningen emedan dess strävanden föreföll mig okloka.

Som viceordförande i Finlands Fackorganisation hade jag kommit så mycket i förgrunden, att jag måste ta ställning till såväl kommunismen som kommunisterna. Även de övriga ansåg att jag, liksom över huvud den finska vänsterfalangen, saknade tillräcklig teoretisk underbyggnad. När tillfälle erbjöds mig reste jag därför utomlands, och det var egendomligt nog just tack vare Fackorganisationens kongress jag fick anledning att ge mig i väg.

Såsom vi minns valdes jag vid kongressen i maj till dess ordförande. Sveriges LO — Landsorganisationen — hade som sina representanter sänt viceordföranden Lange och medlemmen av sekretariatet Holmström. De frågade tolken Hellgren om vi inte hade vuxet folk att skicka, eftersom klubban hade getts åt ett barn. Hellgren, som kände mig bra, sade tröstande att barnet i fråga nog kunde hantera klubban. På en middag för de inbjudna hade jag kommit att hålla ett tal till svenskarna. Och så — dagen före kongressens avslutning — meddelade dessa helt överraskande att de ämnade resa, och började sitt avskedstal. Då blev den andre ordföranden, som för tillfället ledde ordet, irriterad och sköt klubban över till mig, medan den svenske representanten uttalade sitt tack och sina välgångsönskningar. Jag måste då på kongressens vägnar alldeles oförberedd hålla svarstalet. Det bestod naturligtvis av de vanliga fraserna, men vad det nu kan ha berott på — vare sig det var något som intresserade gästerna eller de såg pojken stå som en hel karl och klubba fast kommunistiska slagord i bordet —, alltnog tänkte de väl, att det kunde löna sig att rädda denna själ över till den västerländska fackföreningsrörelsen. I varje fall inbjöd de mig inför hela kongressen att som svenska LO:s gäst göra en studiefärd på en månad i Sverige. Denna något egenartade invitation mottogs med ekande applåder, även om de flesta liksom jag häri såg bara ett uttryck för artighet. Men till min överraskning fick jag i slutet av juli en officiell inbjudan från LO. Den kom som på beställning.

De äventyr Kuusinen haft i Finland var inte så påkostande, att han behövde vila på sina lagrar. Tvärtom började han strax efter ankomsten till Stockholm samla sina arbetskamrater och assistenter omkring sig i Mälarstaden. Lumivuokko hade rest till Stockholm redan tidigare. Kuusinen kallade på Yrjö Sirola från Petersburg. Denne hade alltid varit Kuusinens intelligentaste och mest inflytelserike medhjälpare och var honom trogen intill döden. Vidare hörde till Stockholms-staben f. d. studenterna Mauno Heimo och Ville Ojanen, senare framstående tjänstemän i Komintern, Finlands Metallarbetarförbunds f. d. funktionärer Usenius och

Wistbacka, f. d. lantdagsmannen Herman Hurmevaara och många andra personer, som varit med i den underjordiska rörelsen och som hellre följde Kuusinen än majoriteten av det i Petersburg verkande FKP.

I själva verket hade FKP:s ledning spjälkts itu: den ena delen arbetade i Petersburg, den andra

i Stockholm. Båda grupperna sökte efter bästa förmåga få inflytande och fotfäste i Finlands offentliga arbetarrörelse. Manner—Rahja-gruppen i Petersburg hade redan under våren 1920 ändrat taktik då den sett, att största delen av de vänsterorienterade arbetarna, trots motståndet från ledningen i Petersburg, gått med i den offentliga arbetarrörelsen. Också den försökte nu genom förmedling av agenter komma med i organisationsarbetet, såväl i fackföreningsverksamheten som i det Socialistiska Arbetarpartiet. Men Kuusinenens grupp hade härvid ett stort försprång. Den behärskade med få undantag ganska fullständigt både den politiska och den fackliga rörelsen.

Hur föga understödd Manner—Rahja-gruppen var av personer, som varit verksamma i den offentliga arbetarrörelsen, framgick bl. a. av att gruppen höll på att inte få en enda mer betydande funktionär eller aktiv medlem av arbetarrörelsen med på det FKPMöte, som den sommaren 1920 sammankallade till Petersburg. Ledarnas avsikt var att i Finland värva en skara på åtminstone 20-30 personer bland dem, vilka arbetade på synliga platser i arbetarrörelsen. Hemliga agenter i landet gjorde vad de kunde för att fullgöra ordern.

Resultatet var i alla fall klen. Alla offentligt arbetande centralorganisationer: Socialistiska Arbetarpartiet, Finlands Fackföreningsförbund, Socialdemokratiska Ungdomsföreningen, Kvinnoklubben och Nykterhetsföreningen var i Kuusinenegruppens händer. När petersburgsagenterna vände sig till någon med uppmaningen att resa till mötet i Ryssland, frågade vederbörande vanligtvis sin organisations högkvarter i Helsingfors om han kunde resa. Svaret var nästan alltid negativt, och sålunda lyckades man till kongressen i Petersburg värva endast två ungdomar, vilka haft mycket blygsamma funktioner i arbetarorganisationerna.

Det var ett rakt motsatt förhållande, då Kuusinen i juli samma år — kort efter sin ankomst till Sverige — började planera ett möte i Stockholm. Då fanns det hur många som helst som gärna ville resa. Jag tror att alla, som tillfrågades, var intresserade av att fara, trots att resan måste ske i hemlighet och risk förelåg att råka fast. Deltagarna valdes i olika delar av landet, varvid man lade huvudvikten vid att de hade framträdande poster i sina organisationer. I enstaka fall hade Kuusinenens stab verkställt valet, men oftast hade detta överlämnats åt mig och E. K. Louhikko, som aktivt organiserade resan. Vi höll givetvis noga reda på att de utvalda verkligen var samma andas barn som vi själva. Sålunda gick det till, att i början av september ett par tiotal personer, bland dem redaktörer, gruppsekreterare och övriga framträdande funktionärer, reste i mindre grupper till Stockholm.

Jag hade av Kuusinen och Lumivuokko fått personlig uppmaning att ansluta mig till sällskapet. De hade särskilt påpekat att min närvaro var önskvärd. Alltså hade denna inbjudan från LO kommit som på beställning. Louhikko, som i egenskap av Fackorganisationens sekreterare skött hela korrespondensen, skaffat visum och annat, fick dessutom för sig, att som min reskamrat skulle medfölja redaktör Emil Tuomi, vilken hjälpligt talade svenska. Han hade också utsetts till deltagare i Kuusinenens möte. Detta var mycket angenämt för mig, ty Tuomi var en av mina närmaste vänner och en i alla avseenden präktig man. Han och jag var alltså de enda av denna hemliga kohort på ett par tiotal man, som öppet reste på pass.

Solen lyste från en molnfri himmel, då vi den 1 september 1920 steg ombord på "Birger Jarl" i Helsingfors för att fara till Stockholm. Detta företag korn för oss att betyda en milstolpe på en väg, som blev både lång och krokig och föga solig.

Vi var båda i rätt stor spänning, ty detta var vår första utlands-

resa. Dessutom undrade jag smått hur vi skulle kunna tjäna två herrar, LO och vårt eget möte. Men den saken avgjordes mycket smärtfritt.

I Stockholms hamn möttes vi utom av LO:s representanter av Wistbacka — han talade svenska och var därför känd i svenska fackföreningskretsar. Han hade varit funktionär i Finlands Metallarbetarförbund och som flykting i Sverige haft mycket att göra med Sveriges Metallförbund och LO. Det var han som utsetts att bli vår guide. Vi installerades storstättligt på hotell Nordstjärnan vid Drottninggatan. Studiet av den västerländska fackföreningsrörelsen inskränkte sig till luncher och middagar samt till några föreläsningar om den svenska fackföreningsrörelsens vikt och betydelse. Vi lät påskina, att vi hade också andra bekanta i Stockholm som vi gärna ville råka. Både sekreteraren och ordföranden förstod detta mycket väl, en aning alltför väl, föreföll det oss, och lät sin upplysningsverksamhet stanna vid det minsta möjliga. Svenska socialdemokratiska partiet, liksom för övrigt LO:s ledande män, hade ännu på den tiden nära kontakt med finska emigranter i Stockholm. De senare beskyddades framför allt av så mäktiga män som borgmästar Lindhagen och Gustav Möller, av vilka den senare var medlem av första kammaren.

Redan den andra dagen förde Wistbacka oss till ett gammaldags hus på Söder. Här hade Stockholms arbetarförening tidigare haft sin hemvist. Söder motsvarar, eller motsvarade en gång i tiden, Sörnäs i Helsingfors. Gården hade ställts till vår disposition, och där träffade vi också Kuusinen och hans stab.

Utom Sirola och Lumivuokko hörde, som jag tidigare nämnt, till denna stab f. d. lantdagsmannen Hurmevaara, som var en viktig person, emedan han transporterat Finlands Banks medel till Stockholm — där han nu satt på sin kassakista — Metallarbetarförbundets sekreterare Usenius och studeranden Kauno Heimo, som senare häktades och därigenom åstadkom tråkigheter för Kuusinen. Vi skall tala mera om detta längre fram. Dessutom fanns där en annan student, kuopiobon Ville Ojanen, som spelade en viktig roll på den tiden. Hans partinamn var Veikko, och just med det namnet lurade Eero A. Wuori Detektiva Centralpolisens chef Bang. Wuori hade nämligen uttalat detta namn så oefterhärmligt svenskt — Veikko —, att Bang inte kunde betvivla hans svenskhet. Gylling, som sedan sommaren 1918 bott i Stockholm och medverkat i kommunisttidningen "Folkets Dagblad", hade tre månader tidigare på Lenins order rest till Ryssland för att organisera den "karelska kommunen".

Detta första sammanträffande har inte hos mig kvarlämnat tydliga minnen. Desto bättre minns jag mötet följande dag. Då visade mig nämligen Usenius vägen till Kuusinenens bostad, som befann sig i en helt annan del av staden.

I underjordisk verksamhet möter man ofta märkliga typer, om vilka man inte vet ifall de är fisk eller fågel. Journalisten Ola Vinberg, hos vilken Kuusinen bodde, var känd också i Finland, emedan han föregående år tillsammans med Lassy grundat Arbetarnas Notisbyrå, som även Tanner nämner om i sina memoarer. Jag kände inte Vinberg, men jag hade fått ett så otillförlitligt intryck av honom, att jag förvånade mig över att Kuusinen kunde bo hos honom. Kuusinen försäkrade i alla fall, att Vinberg var en av de få svenska kommunister som var både intelligenta och pålitliga. Senare framgick det emellertid, att Vinberg redan då stod i intim kontakt med svenska polisen — Sverige hade inte på den tiden någon egentlig statspolis. Han skrev också sedermera några antikommunistiska arbeten — ett av dem hette "Lenins öga", men om Kuusinen publicerade han inga gemenheter.

Det var alltså nu som jag för första gången fick tala med Kuusinen mellan fyra ögon. Något direkt överraskande väntade jag inte att finna hos honom, ty jag kände honom sedan gammalt genom många skildringar: en liten, smått framåtböjd man, som rökte och bolmade hela tiden, inte särskilt livlig eller lysande i sitt samtal. Men jag tilltalades av hans kamratliga

förtrolighet. Som en skarp kontrast framstår Kullervo Manner, vilken aldrig lät någon komma sig nära utan skapade liksom ett tomrum omkring sig. Kuusinen däremot blev strax kamratlig och jämbördig. Med honom behövdes det ingen titelbortläggning. Han fann genast det lämpliga språket:

— Inte vet vi särskilt mycket här, fast jag nyligen kommit från Finland. Där måste man ju ständigt hålla sig gömd och i skymundan. Det är svårt att bilda sig en riktig föreställning om något, om hela ens förbindelse med arbetarrörelsen sker genom agenter. Det är annat med er partimän som har fingret på pulsen och själva står mitt uppe i striden. Ni vet hur landet ligger och vi skall lyssna till er.

Naturligtvis var det tilltalande för mig, en ung nybörjare och snickargesäll, som tog sina första politiska steg, att höra en berömd man, t. o. m. en gång dödförklarad, tala ett så förtroligt och kamratligt språk. Dessutom visste han nästan allt om mig, ty han hade goda rapportörer: Letonmäki, som gjorde mig till journalist, Lumivuokko, som känt mig från det jag gick i snickarlära, Eino och Salme Pekkala. Han behövde ingenting fråga om mig, sade bara att det var på tiden att vi träffades, och började strax tala om sin kursverksamhet:

— Inte för att ni är i direkt behov av undervisning, sade han. — nå ja, låt gå, då vi har så goda föreläsare. Men, men, nog väntar er här andra uppgifter. Här finns så många medlemmar av Finlands Kommunistiska parti och av Centralkommitten, att vi gott kunde hålla en konferens.

Detta verkade lovande, ty redan vid avresan från Helsingfors hade Tuomi och jag hoppats på att Kuusinen skulle sätta krokben för petersburgsherrarna. Och av hans tal framgick, att han väl förstod den situation Finlands arbetarrörelse befann sig i. Inte mera några huliganuppror, inte några revolutioner eller röda garden — under de närmaste åren. Tvärtom!

— Ni är på rätt väg, pojkar! Ni har startat bra. Då socialdemokraterna är med i Fackorganisationen och denna är i våra händer, har du som viceordförande en nyckelposition. Du måste bli Fackorganisationens politkommissarie ...

Också detta var glädjande att höra. Som sagt fick jag ett utmärkt intryck av Kuusinen vid vårt första sammanträffande på tumanhand. Och det höll i sig under hela kongresstiden. Under det följande decenniet, då jag i Moskva kom att vara tillsammans med Kuusinen i fyra år, bleknade bilden, men nu hade den inga sprickor, nu visade han i alla avseenden gott omdöme, smidighet och konsekvens.

Den andra storheten, Sirola, hade jag råkat ett par gånger i Tammerfors. Jag hade till och med fått lektioner av honom, ty Sirola uppträdde gärna som lärare.

Han hade varit i Tammerfors och hållit tal vid revolutionsoffrens begravning, kort före det belägringsringen slöts kring staden. Journalisterna höll sig undan vid tillfället i fråga, och fastän jag skötte chefredaktörens tjänst var jag den enda reporter som kunde skickas ut. Och jag skrev givetvis ett referat av Sirolas tal.

Sirola kom till redaktionen och frågade strax vem som gjort det.

— Jag själv, svarade jag. — Vi har knappast andra skribenter än Hanna Malm och Tintti Kaihosalo, och de är i frontarbete.

— Bra, unge man, det var väl gjort. Men inte sade jag allt som du skrev. Varifrån har du t. ex. fått det där stycket? Det som du skriver där har jag inte sagt.

Allt detta yttrade han i vänligt undervisande ton. jag förklarade, att då tillfället varit ganska panikartat, hade jag inte uppfattat varje ord ... — Och därför tog jag denna passus från (let tal,

du höll i Åbo för en vecka sedan.

— Där har vi det! Jag tyckte nog att det var mina ord, fast inte de ord jag yttrade i går. Men de passar ju bra också i det här sammanhanget

Och så höll han en liten lärorik predikan, att just så måste en journalist göra, också om det är skäl att för varje gång kontrollera vad som blivit sagt.

Sirola var alltså en gammal bekant, och han kom ännu ihåg vårt sammanträffande i Tammerfors. Han var alla ungas och oerfarnas vän och faderlige hjälpare. Sirola hade avbrutit sina universitetsstudier för en folkskollärarexamen, men sedan ägnat sig åt tidningsmannens yrke, sannolikt för att få en större lärjungeskara. Han saknade den fasthet en ”folkledare” behöver och hade svårt att säga ett ont ord till någon. Under dessa stockholmskurser beundrade vi honom alla: han var i motsats till Kuusinen en ypperlig talare, färgrik och livlig. Sirola avvek gärna från sin ursprungliga text och sitt tema och följde sin inspiration. Han kunde förklara, att han ämnade tala om det eller det ämnet, men efter några inledande ord förvillade han sig in på någon bifråga och började utveckla den, medan vi under hela lektionen satt varma av entusiasm och spänning. Sirola förstod att skapa uppfriskande oaser i den teoretiska torkan under kursernas ökenvandringar.

Den tredje store föreläsaren var Lumivuokko, som talade om fackföreningsrörelsen, men honom har vi berört tidigare. Kursdeltagarna, som anlant i smärre grupper i början av september, var utvalt folk från Socialistiska Arbetarpartiet. Vid urvalet försökte man se till, att de viktigaste verksamhetsområdena bleve representerade: Helsingfors, Åbo, Vasa, Viborg och Kuopio. Vi hade, Louhikko och jag, ombesörjt att till gruppen också hörde pressfolk, som efter upplysningsverksamheten här skulle förstå att sköta kampen mot petersburgskretsen. De flesta var unga människor, intresserade och angenäma. Givetvis finns det alltid i en dylik församling några som tror sig vara förmer än alla andra. Detta var särskilt fallet med Mauritz Rosenberg och Jaakko Kivi, som kunde och visste allt, och som var mera hemmastadda i Marx' och Engels läror än i sina egna fickor.

I kursen fanns det dessutom en gammal bekant, som det var trevligt att råka, även om jag en gång talat hårdare till honom än jag vanligen brukar tala till folk: pastor Rauhamäki.

Han åhörde föreläsningarna mycket ivrigt, och då han var vanare vid vetenskaplig tankegång än vi andra — han var i alla fall både magister och präst — klarade han de skriftliga proven ypperligt. Kuusinen och Sirola, som visste att han var mycket ömtålig och att han kände sig smått främmande i denna krets, behandlade honom försiktigt. Men de kunde inte undgå att lägga märke till, att hans svar stundom hade något obekant och universitetsbetonat över sig, som inte riktigt passade ihop med en arbetares mera praktiska sätt att tänka.

Jag gick med honom till en automatrestaurang i centrum av staden. Vi hade det riktigt gemytligt, tills han plötsligt bleknade och började darra:

— Där är en man som förföljer mig, viskade han. — Det är en finsk präst.

Stackars karl! Från sina prästspöken kom han inte, förrän Kuusinen expedierade honom till Ryssland. Där fungerade han som rektor i Petroskoj och var skolans enda kompetenta lärare. Denna befattning fick han emellertid avsked från på grund av sina småborgerliga tendenser. Då jag hörde av honom sist, någon gång i början av 1930-talet, levde han i mycket anspråkslösa förhållanden som translator i Ingermanland. Jag blev aldrig på det klara med om han slutligen häktades eller bara utvisades. Det enda jag vet är, att han vid 1936 och 1937 års folkförflyttning försvann i okända öden.

Morden i Kuusiners klubb

Vår kurs i Stockholm hade just tagit fart, när en kurir från Petersburg kom med nyheter, som slog ner bland oss som en bomb.

Jag har tidigare nämnt, att de finska emigranterna i Petersburg höll till på Kamennyi Ostrov, den nordligaste av öarna i Nevadeltat. Vid dess huvudgata — Prospektet — låg en samlingslokal, som döpts till "Kuusiners klubb". Den sista augusti hade där hållits ett möte, som inleddes med ett föredrag av Jukka Rahja. Då han slutat tala, gick han ut i tamburen för att röka en cigarrett. Kort därpå hördes ett skott och så ett till! Man antog att någon handskats ovarsamt med skjutvapen, men i detsamma började kulorna vina också i mötessalen. I dörren stod några män beväpnade med pistoler. De var tydligen lika nervösa som mötesdeltagarna, ty de sköt fullständigt på måfå tills patronerna var slut. Då begav de sig till sina kamrater som stod på vakt utanför huset, för att hämta mera ammunition, men milisen kom i detsamma och anhöll dem. Skottlossningen hade krävt åtta döda och ett tiotal sårade.

Vi var vana att få höra både det ena och det andra från Petersburg, men detta var fasansfullt. Bland offren märktes också en ung kvinna, som vi inte kände ens till namnet, samt magister Väinö Jokinen och den röda regeringens kommunikationsminister Konsta Lindqvist, vilka båda var allmänt uppskattade som lugna och sansade män. Vi ansatte vår stab för att få veta vad detta egentligen innebar.

Stabens överblick av situationen var saklig — det kunde jag konstatera, då jag på ort och ställe efteråt fick ta del av protokollen. I Ryssland rådde livsmedelsbrist, och de som främst blev lidande härav var de bortåt tiotusen röda flyktingar som sökt sig till landet. Nöd och umbäranden var redan i och för sig ägnade att väcka missnöje, men bitterheten ökades ytterligare genom att vissa typer — särskilt de tre bröderna Rahja, som kunde ställa det bra för sig genom att de var födda och hemma i Petersburg — levde i överflöd. När oppositionen ville göra sig hörd och deputationer uppvaktade herrarna, viftade bröderna Rahja med bössan och skrek: "Om ni inte packar er i väg, smäller det!" Nu hade tydligen eleverna vid de röda officerskurserna i Petersburg förlorat tålamodet, och så gick det som det gick.

Kuusinen fördömde morden som mord — inre tvister inom partiet borde inte avgöras med vapen — men han medgav samtidigt, att han förstod oppositionen. Han hade redan före sin resa till Finland framfört liknande synpunkter och fått Manners och Rahjas grupper emot sig.

Mycket snart blev det klart, att Manner och Rahja stämplade Kuusinen som oppositionens och mordens andlige fader. Man krävde att han skulle återvända till Petersburg, och slutligen beslöt man — jag går nu händelserna i förväg — att röja honom ur vägen med våld. Från Petersburg skickades två specialutbildade karlar, Vilho Antikainen — den äldste av bröderna — och jakobstadsbon Iikka Luoma, för att likvidera Kuusinen. Han skulle antingen med våld föras till Ryssland eller också måste processen göras kort med honom i Stockholm.

Pojkarna reste genom Nordfinland och Haparanda till Stockholm. De var begivna på starkt, särskilt Vilho Antikainen, och då de väl stod på det fria Sveriges mark slog de sig lösa — kanske de också kände sig i behov av en styrketår. I Luleå släpptes alltså Barabbam lös, och i festens yra förrådde de en stor hemlighet för en gammal bekant, en röd flykting från Finland, som skötte etappen Haparanda—Luleå: de var på väg till Stockholm för att likvidera förrädaren Kuusinen.

I likhet med de flesta röda flyktingar i Sverige hörde också denna etappman till Kuusiners grupp. Så snart han kunde göra sig kvitt de andra, skyndade han sig till Stockholm för att tala

om vilka som var i antågande och vad som var att vänta. Kuusinen kände alltså till mordplanen redan medan de två fortsatte sitt gille i Luleå.

Äntligen kom männen till Stockholm och försökte få företräde hos Kuusinen under förövändningen, att de hade ett viktigt budskap från Petersburg. Sitt offer träffade de naturligtvis inte. Kuusiners vänner släckte deras törst under några dagars krogrond i Stockholm och försäkrade, att Kuusinen inte alls var kvar i Sverige. Pojkarna lät sig nöja med detta besked och återvände till Petersburg. Skottpengarna, som Rahja lovat dem, gick de miste om, liksom engång Koivukoski.

Vilho Antikainen, som var en intelligent karl med rika andliga gåvor — fastän spritmissbruk hämmade hans utveckling och förde honom i en förtidig grav —, lär senare ha sagt, att han och Luoma betraktade denna Rahjas likvideringskommendering mera som en fars än som ett allvarligt uppdrag. Men FKP hade nog menat blodigt allvar, då det gav ordern. Det framgick av flera andra åtgärder som partiet företog sig både under denna tid och senare.

Medan kursen pågick, diskuterade vi i flera olika repriser de uppskakande morden i Kuusiners klubb och kom varje gång till samma slutsats: det fanns någonting ruttet i ledningen för det i Petersburg verksamma FKP. Bäst att ta avstånd från det. Då partiledningen inte visade sig vuxen att leda ens den lilla revolutionära finska grupp, som flytt till Ryssland och som bestod av vaket, disciplinerat folk, hur skulle den då kunna leda Finlands hela revolutionära arbetarrörelse?

Gubben Ursin

Under kurstiden i Stockholm inträffade — om ock på sidan om dagordningen — något som blev en stor upplevelse för oss unga revolutionärer.

Doktor Nils Robert af Ursin, banbrytaren för Finlands arbetarrörelse, hade, då inbördeskriget var slut, flytt med det sista tåget till Ryssland. Han anlände nu till Stockholm. Kuusinen, Sirola och Lumivuokko kom överens om att arrangera en liten välkomstfest för veteranen. Då Tuomi och jag var de enda av deltagarna, som vistades i staden på ordentliga pass, beslöts det att festen skulle gå av stapeln i sällskapsrummen på vårt hotell, Nordstjärnan. Vi fick utan vidare hotellvärdens tillstånd att arrangera festen. Han tycktes särskilt gynna emigranterna från Finland.

En söndagseftermiddag samlades alltså en skara på närmare tjugo personer för att hälsa välkommen en man, vilken vi alla värderade högt och vilken vi ansåg som vår lärofader, en man som beslutat att byta ut ett socialistiskt lands frihet mot ett kapitalistiskt lands polisregemente. Av konferensdeltagarna från Finland kunde till detta festillfälle av ”konspirativ anledning” inte inbjudas andra än Tuomi och mig. Utom Kuusinen, Sirola och Lumivuokko deltog i festen de mest framträdande bland emigranterna i Stockholm. Vid kaffet höll Kuusinen och Sirola vackra tal till Ursin, vilka gubben besvarade skämtsamt och intelligent.

Jag lade särskilt märke till tonfallet i dessa tal, vilka inte alls uttryckte någon förvåning över att de finska socialisternas lärofader hade övergivit världens första socialistiska stat för att leva i frivillig landsflykt i det borgerliga Sverige. Till sitt fädernesland Finland kunde han inte återvända med mindre än att han riskerade åka fast. Både Kuusinen och Sirola uttalade sin glädje över att Ursin kommit just till Stockholm och därmed förstärkt de finska revolutionära emigranternas central; Stockholm hade nu blivit en motvikt till Petersburg.

Ursin för sin del klandrade ingalunda i sina uttalanden förhållandena i den unga

bolsjevikstaten, men han sade likväl fullt öppet, att den inte var det socialistiska samhälle, som han hade hoppats på. Därför trivdes han inte där, fastän man sökt ställa det så bra som möjligt för honom i Ryssland. På Lenins särskilda order hade han fått en tillräckligt stor ålderspension och många andra förmåner. I synnerhet om Lenin talade Ursin med stor aktning. Han hade flera gånger besökt denne, som alltid tagit väl emot honom och reserverat god tid för diskussioner, oberoende av sina många brådskande göromål. Gubben hade gjort avskedsvisit hos Lenin kort före sin avresa. Lenin hade sagt sig förstå Ursins hemlängtan utmärkt bra och uttalade förhoppningen att han skulle trivas bättre i Sverige än i Ryssland. Och Lenin hade givit sina assistenter order om att på bästa sätt ordna resan för gubben. I Lenins Ryssland var något sådant möjligt, till och med naturligt. Ursin behövde inte fly ur landet.

Tuomi och jag, vilka ännu inte besökt Ryssland, ville av en veteran, som stått på sidan om gruppkonflikterna, få närmare besked om FKP, om ledningen i Petersburg och de inre stridigheterna. Gubben var djupt upprörd över de mord, som inträffat just dagen för hans avresa, och föreföll väl orienterad i dessa frågor. Han gav oss rådet att så vitt möjligt samarbeta med Kuusinen och Sirola. Jämförda med ledarna i Petersburg var de mycket mer erfarna och stod på en högre moralisk nivå. Och det viktigaste för honom: de var finnar och förstod de finska arbetarnas tankegång och behov, medan däremot den petersburgska gruppens ledande män, såsom bröderna Rahja, Vasten, Taimi m. fl. förryskats och aldrig fått tillfälle att lära sig ordentligt känna den finska arbetarrörelsen. Kullervo Manner åter kände den, men stod under inflytande av de förryskade ledarna och deras terror.

Inte heller var det utlåtande, som Ursin gav oss ungdomar om det bolsjevikiska systemet och de resultat, vilka man hittills genom det uppnått, särskilt optimistiskt. Ursins ideal hade varit *en demokratisk socialism*, men han fruktade att övergångssystemet, proletariats diktatur, kunde bli en permanent diktatur. Hans synpunkt på Komintern och kommunismen eller elen III internationalen var inte uppmuntrande. Denne gamle veteran hade grundligt studerat både I och II internationalens olika faser, och med sin skarpa observationsförmåga anade han, att Komintern knappast kunde bli en verkligt internationell organisation för arbetarna, emedan den redan från början var förspänd den ryska statliga och nationalistiska vagnen.

Om Lenin som människa och arbetsledare uttalade sig Ursin mycket positivt. Men Ursins framställning bekräftade, trots hans lovsånger över Lenin, vår uppfattning att direktiven från Moskva och Petersburg inte kunde tillämpas på Finlands revolutionära arbetarrörelse, utan att vi måste söka fortsätta att finna vår egen linje och att sträva till större självständighet.

Kvällen förflöt under samtal om minnen och upplevelser. Samma höst stod jag många gånger i korrespondens med gubben Ursin. Han hade bett mig söka placera hans filosofiskt-vetenskapliga arbeten på ett finskt förlag. Jag gjorde också förfrågningar på förlagen, men Ursins namn var ännu för de borgerliga förläggarna som ett rött kläde för tjuren. Ingen finsk förläggare ville ge ut hans böcker, och de små och fattiga tidningsförlag, som vi disponerade över, riskerade av ekonomiska skäl inte att göra det.

Hur glad gubben Ursin var då han fått återvända till den västerländska kulturkretsen och blivit hjärtligt emottagen, framgick bl. a. av att han ville avsluta vår fest med dans. Ursin hade på resan från Ryssland åtföljts av en ung flicka, vid den tiden väl ca 13-14 år, som läste tidningar och annat för gubben; hans syn var redan då ganska försvagad. Flickan var också god pianist, och hon kommenderades att spela dansmusik. Första valsen dansade Ursin och Kuusinen tillsammans. Vid tillfället var bara två damer närvarande, och då gubben var på danshumör kom också vi övriga att snurra runt några tag med honom, fastän jag för min del aldrig varit

någon konstnär på området.

Teori och saga

Kursen fortgick. Kuusinen gav senare ut föreläsningarna i bokform under namn av ”Työmiehen talousoppi” (Arbetarens ekonomiska handbok). Det var en ganska kraftig marxism han förde fram, och det var närmast förvånansvärt att vi kunde smälta allt detta.

Vi var visserligen inte alldeles obildade. Jag tror mig våga tala för min generations arbetarungdom, då jag säger, att vi läste relativt litet romaner, men däremot all marxistisk litteratur som kommit ut på finska. Mycket fanns det ju inte, men dock något. Jag medger nog, att då O. W. Louhivuori började utge ”Kapitalet” på finska, med Kuusinen och Gylling som medhjälpare — arbetet i fråga publicerades i lösa häften — beställde även jag dessa häften i Tammerfors, men jag fick inte mycket ut ur dem. Redan efter de första tjugo, trettio sidorna blev jag trött. Först då jag satt i fängelset med Tuomi läste vi som tvångslektyr första delen av ”Kapitalet”. Vi läste ca tio sidor om dagen och försökte sedan diskutera dem. Men i Stockholm åhörde vi med intresse Kuusiners dagliga föreläsningar i nationalekonomi, kompletterade med Sirolas bländande föredrag och Lumivuokkos referat över fackföreningsfrågor. Mina tidigare studier i Tammerfors Arbetarinstitut hade omfattat ca tusen timmar, och senare var jag i ett års tid elev vid Lenininstitutet i Moskva, men kursen i Stockholm blev, trots den korta tiden, en av de mest givande på grund av den systematiska läroplanen.

Givetvis var undervisningen också mycket polemisk. Det gällde att bevisa, att socialdemokratin från begynnelsen varit en fel lära och i vilka avseenden den numera var föråldrad, även om den till en början innehållit något väsentligt. Man utgick från att socialdemokratin, såsom den utvecklats i Finland, var en förfalskning av Marx' lära. Redan broholmsideologin innehöll falska marxistiska tendenser, och storpamparna ända från Kautsky till Sveriges egen Branting kritiserades i hög grad.

Ledstjärnan var Lenins arbeten, som Kuusinen översatt till finska, men framför allt Lenins stora bok ”Vänsterriktningen som kommunistisk barnsjukdom”, en bok som vi sedan för korthetens skull döpte till ”Valpsjukan”. Utom dessa arbeten utkom under ”Ritavuoris liberala epok”, som 1920-talets första år har kallats, en hel del annan kommunistisk litteratur, t. ex. Buharins ”Kommunismens ABC”.

Det som vi läst måste vi tentera. Och vi klarade oss på olika sätt. Den kloke och beläste Jaakko Kivi — som de senaste åren blivit bekant som Metallarbetarförbundets viceordförande och expert på kommunistisk fackföreningsorganisation — infann sig båda tentamensdagarna först i kvällsskymningen, när tentamen redan var slut. Båda gångerna kunde han berätta spännande historier om hur han skuggats av såväl svenska polisen som av finska statspolisen. Han hade sökt vilseleda dem med att spatsera ut i stadens omgivningar, men poliserna hade följt efter.

De hade jagat honom hela dagen, och först på kvällen hade han lyckats bli fri från dem. Kivis redogörelse var så noggrann, med exakt angivande av tider etc., att vi inte hade anledning att betvivla den. I varje fall trodde pastor Rauhamäki fullt och fast på äventyren. Men då dessa upprepades några dagar senare näs-

tan på samma sätt — och alltid på tentamensdagarna —, medan vi andra hade fått bry våra hjärnor i muntliga och skriftliga prov, blev äventyrsromantiken för stark för oss. När Kivi för tredje gången drog samma historia, avbröt Kuusinen honom, och på sitt oefterhärmliga sätt

framförde han de närvarandes tack till Kivi, som så skickligt lyckats föra den hemliga polisen bakom ljuset och rädda oss andra. Slutligen tillade Kuusinen, att Kivis berättelse i hög grad påminde om en berättelse av en annan Kivi, nämligen om Simeons äventyr i ”Sju bröder”, vartill Jaakko Kivi replikerade: ”Det tycker jag med.” Då konstaterade vi, att den mycket beläste Jaakko Kivi synbarligen inte kände till ”Sju bröder” och inte till Simeons äventyr. Han trodde, att Kuusiners lilla gemenhet bara var en artighet. Kuusinen kom alltså inte underfund med vad Kivi visste om Marx, men däremot lärde han sig känna Jaakko Kivi, såsom han senare på tal om dessa kurser uttryckte sig.

Den alltid finkänslige Sirola ansåg synbarligen, att Jaakko Kivis uppträdande på sätt och vis var misskrediterande även för min omdömesförmåga och heder, ty då seansen var slut tog han mig avsides och frågade liksom ursäktande, hur det riktigt var med det utlåtande jag givit, enligt vilket vår krets bestod av idel utvalt folk.

Kuusiners kritik riktade sig även mot andra tentander, bl. a. sådana självsäkra typer som huvudredaktören för vänstertidningen i Vasa, Mauritz Rosenberg — senare Terijokiregeringens finansminister —, vilka enligt Kuusinen trodde sig veta allt. Rosenberg ville lysa med sin kunskap, men blandade samman det ena med det andra i en enda röra, och det retade Kuusinen. Men Rosenberg var för gammal för att uppfostras. Vi andra hade roligt åt Kuusiners giftiga ironi.

Från Vasa hade också kommit en annan kursdeltagare, unge Jalmari Kuusela, vilken Rosenberg betraktade som sin lärjunge, men vilken enligt mästaren inte kände till ens marxismens alfabet. Kuusinen läste emellertid upp Kuuselas svar inför klassen och betonade, att detta i motsats till Rosenbergs feltolkningar var ett äkta marxistiskt svar. Kuusinen gick så långt att han betvivlade, att en person av Rosenbergs läggning någonsin kunde bli marxist. På den tiden rådde ännu i det kommunistiska lägret en demokratisk ordning, som gav Rosenberg rätt att svara med samma mynt. Men det var han inte i stånd till, och det fanns inte mycket kvar av hans storhet.

Denna konflikt mellan lärare och lärjunge resulterade i att Kuusinen aldrig blev någon profet för Mauritz, inte ens en stor kommunistledare. Och Kuusinen ändrade aldrig den uppfattning han fått av Rosenberg redan vid den första sammanstötningen, också om ödet några tiotal år senare förde dem samman i Terijokiregeringen.

FKP:s likvidering

Kursen i Stockholm pågick ungefär tre veckor. Sedan var man framme vid huvudsaken, den för vilken kursen egentligen varit en förberedelse. I Stockholm hade Kuusinen synbarligen kommit till slutsatsen, att FKP borde antingen upplösas eller erövras. Det fick utan vidare anses såsom givet, att huvudbastionen i Petersburg inte skulle gå att erövra, eftersom Rahja hade stöd hos den lokalt allsmäktige förmannen för Petersburgs råd och ordföranden i Komintern, Zinovjev. Återstod alltså möjligheten att upplösa partiet.

Företaget hade sina betänkliga sidor, till vilka jag senare skall återkomma. Att en man som Kuusinen alls gav sig in på det, måste ha berott på att han i den rådande situationen fann detta vara det enda möjliga. Hans älsklingsbarn — och samtidigt hans hammare — det Socialistiska Arbetarpartiet, behandlades mycket styvmoderligt i Petersburg, och även Komintern, influerad av Zinovjev, förhöll sig kallsinnigt till partiet, då det inte haft modet att ansluta sig till denna organisation.

Kuusinen skötte hela saken så som det anstår en verklig folkledare. En framgångsrik ledare

för inte (åtminstone inte i början av sin bana) fram sina egna åsikter, utan han förverkligar *folkets vilja*. Kuusinen försökte därför inte truga på oss sitt upplösningsprogram utan ville gärna diskutera frågan. Han besökte Tuomi och mig på hotell Nordstjärnan eller också tittade vi in till honom i hans bostad hos Vinberg. Han visste med säkerhet, att jag var beredd att framlägga rätt skarpa teser om FKP:s likvidering eller snarare att jag var fullständigt uppfylld av Socialistiska Arbetarpartiet — med andra ord färdig att hävda, att något annat revolutionärt parti inte behövdes i Finland.

Då kursen avslutades ägnades de tre sista dagarna åt ett möte, som egentligen var ett gemensamt partimöte för Socialistiska Arbetarpartiets funktionärer och FKP:s oppositionsledning. Triumviratet — Kuusinen, Sirola, Lumivuokko — bestämde att jag, en av de allra yngsta, skulle redogöra för situationen inom Finlands vänsterorienterade arbetarrörelse och för dess framtidsplaner samt framlägga en resolution om inställningen till Finlands kommunistiska parti och dess ledning i Petersburg. Jag kände mig inte uppgiften vuxen och försökte slingra mig från densamma, men min synliga position i Fackorganisationen och även i Socialistiska Arbetarpartiet medförde vissa förpliktelser, och till detta vädjade Kuusinen & Co.

Efter en relativt kort förberedelse måste jag i elden. Den enda punkt, som jag grundligt hann utarbeta, var resolutionsförslaget, enligt vilket FKP måste upplösas. Det var ju också kärnpunkten i det hela. Min två timmar långa diskussionsinledning kulminerade i tre klämmor, i vilka det konstaterades att FKP, som ända sedan starten intagit en felaktig hållning till Finlands arbetarrörelse, hittills endast försvårat dess verksamhet. Utom förbudet mot offentlig aktion framhöll jag organiserandet av nya rödgardisttrupper, uppviglingen till terrordåd och liknande utslag av FKP:s verksamhet samt det vansinniga beslut, som ingen arbetare i Finland kunde godkänna: dödsdomen, som FKP avkunnat över Oskari Tokoi. Denna och några liknande handlingar utvisade, att FKP:s ledare inte förstod sig på eller brydde sig om den finska arbetarens tänkesätt, utan med eller mot sitt bättre vetande skadade arbetarrörelsen och framför allt den revolutionära flygeln. Då detta var ett odiskutabelt faktum och då praktiken hade utvisat, att den revolutionära arbetarrörelsen åtminstone i viss utsträckning hade möjlighet att verka öppet i Finland, borde all politisk aktivitet koncentreras hos i landet verksamma offentliga organisationer, framför allt Socialistiska Arbetarpartiet. FKP:s verksamhet kunde nedläggas såsom obehövlig, ty så länge FKP existerade, om också bara formellt, gav det myndigheterna anledning att ingripa. Slutligen sades det i resolutionen — med hänseelse på Komintern —, att vi i Socialistiska Arbetarpartiets ledning nog accepterade att ta råd och direktiv från Ryssland, men att vi följde dem endast i den mån de lämpade sig för förhållandena i Finland.

Än i dag minns jag den speciella stämning, som rådde i möteslokalen borta på Söder i Stockholm. Septemberaftonen började skymma och ljusen hade ännu inte tänts. Var och en som varit med om att grunda en aldrig så obetydlig organisation vet, att ett sådant tillfälle är högtidligt och historiskt. Nu grundades ingen ny organisation, utan i stället avrättades en som varit ämnad att bli mäktig och historisk: Finlands Kommunistiska Parti. Trots detta var tillfället på sitt sätt både högtidligt och historiskt. På Kuusinen, Sirola, Lumivuokko och de flesta andra, vilka för jämnt två år sedan i Moskva varit med om att grunda FKP, verkade detta tillfälle i Stockholm direkt uppskakande. Särskilt Sirola föreföll ytterst nervös. Han tycktes kämpa en hård inre kamp. Då jag läst upp mina klämmor och satt mig, följde en lång tystnad. Ingen sade något. Ingen skyndade sig att knäppa på belysningen, trots att det redan skymde. Slutligen steg Kuusinen upp, tände en cigarrett och gick utan ett ord fram och tillbaka i mötessalen, tills han äntligen halvhögt yttrade:

— Det här — det här — det var skarpa klämmar. Säg nu, kamrater, vad ni anser om dem.

Alla från Finland, vilka tillhörde samma läger som jag, från Jaakko Kivi till Rosenberg, vittnade både den kvällen och vid diskussionen följande dag, att saken låg till just så som jag framställt den: FKP hade endast gjort skada med sina röda garden och sina hemliga agenter. Till vårt förfogande hade vi främst Socialistiska Arbetarpartiet, den mäktiga Fackorganisationen, hjälporganisationer som Kvinnoförbundet, Ungdomsförbundet, Nykterhetsförbundet och Arbetarnas idrottsförbund. Vi behövde inte en hemlig organisation sådan som FKP. Detta parti kunde upplösas såsom obehövligt. Alla finnar understödde mitt inledningsanförande och dess klämmar.

Först följande kväll tog Kuusinen själv till orda. Han erkände rätt öppet, att FKP:s konstituerande möte och den då valda ledningen, bland andra han själv, felbedömt situationen. Man hade räknat med att bolsjevikrevolutionens svallvågor skulle nå också Finland med större kraft än vad som blivit fallet. Dessutom hade man felbedömt den finske arbetarens inställning och tro, att den vita terrorn förbittrat sinnena och att de som kommit ut ur fånglägren inte önskade annat än gå vidare på den väpnade revolutionens väg och avskryva all offentlig verksamhet. Därför hade man gett order om att all offentlig organisationsverksamhet skulle förbjudas.

Också mot sig själv riktade Kuusinen i detta tal en rätt sträng kritik. Han försökte inte försvara sig eller två sina händer i fråga om FKP:s missgrepp under de första månaderna. Men han tilllade, att han efter sin ankomst till Finland fått klart för sig den faktiska situationen och för sin personliga del sökt rätta till felen. FKP:s ledning i Petersburg hade dock inte godkänt hans linje utan proklamerat den som oriktig, och då hade en svårutjämnad konflikt uppstått mellan honom och partiledningen.

Kuusinen redogjorde också för hur kaotiskt läget var bland de finska rödgardisterna i Ryssland och inom FKP:s ledning samt i den närstående kretsar. Där fördes ett allas krig mot alla. Detta omöjliggjorde verksamheten för FKP:s styrelse i Petersburg.

Kuusinen ansåg, att min redogörelse träffat prick, men att mina klämmar var alltför skarpt formulerade. Han föreslog, att en tremannakommitté skulle tillsättas för att något omarbota och modifiera dem. Emellertid godkände han den ledande tanken, som gick ut på FKP:s likvidering. I kommittén invaldes Kuusinen, Sirola och jag. Efter att ha diskuterat och funderat en hel natt fick vi de nya klämmarna klara. De hade förkortats och mildrats, men grundtanken kvarstod: FKP borde upplösas. Mötet, för vilket de omarbetade klämmarna framlades följande dag, godkände dem enhälligt efter en kort diskussion. Gruppen från Finland hade gärna sjungit ut skarpare och mera rakt på sak, men då det viktigaste i alla fall tydligt framgick av klämmarna, nöjde sig även den med resultatet. Det beslöts, att den sålunda godkända resolutionen samt en redogörelse för mötets sammansättning och omfattning skulle tillställas både FKP:s ledning i Petersburg och Kommunistiska Internationalens ordförande.

Det var en historisk och till sina konsekvenser i många avseenden vittbärande resolution. Från första stunden försatte den Sirola i en fatal mellanställning. Han kände till bolsjevikpartiets historia bättre än någon annan och hade onda aningar.

Sirola försäkrade mig många gånger senare, att han aldrig helhjärtat omfattat vårt beslut. Han opponerade sig sällan mot Kuusinen — snarare gick han i dennes ledband —, men det är möjligt, att han intagit en bestämdare attityd om inte de hemska morden i Kuusiners klubb hade inträffat.

Jag nämnde tidigare att FKP:s ledning krävde, att Kuusinen skulle återvända till Petersburg. Det hade hunnit komma många kallelser redan innan vi expedierade vårt likvideringsbeslut. Den hemliga etappförbindelsen mellan Petersburg och Stockholm var ytterst snabb, ty FKP:s ledning hade, utom sina egna motorbåtar, till sitt förfogande också en av Kominterns snabbgående båtar som gick under namnet ”Kominterns fanérbåt” och som klarade sträckan Petersburg—Stockholm på litet mera än ett dygn.

Kuusinen hade i en skriftlig redogörelse kraftigt avvisat beskyllningen, att han efter sin avresa från Ryssland skulle ha haft något att göra med mördarna i ”Kuusiners klubb”, eller att han på något sätt varit mordoppositionens andlige fader, vilket Eino Rahja och Manner påstod att mördarna hade bekänt. Men samtidigt vägrade han också på det bestämdaste att infinna sig i Petersburg för att ”rentvå sig.” Då man där i stället för Kuusinen fick mottaga meddelandet om konferensbeslutet, blev tonen i de hälsningar kurirerna medförde fullständigt rasande. FKP:s ledning avskilde Kuusinen, medlemmarna i hans stab och alla hans anhängare från partiet och proklamerade dem som likvidatorer och första rangens förrädare. Så hade Kuusinen och hans anhängare blivit ”titoister” nästan trettio år före Tito.

I Petersburg och hela Ryssland blev konfiskeringen av Kuusiners alla broschyrer och artiklar total, ty den energiske Eino Rahja hade, med hänvisning till Zinovjev, satt den hemliga polisen, Tjekan, i rörelse. Kuusiners klubb, där det fruktansvärda blodbadet försiggått, berövades sitt namn. Ingen fick längre kalla den Kuusiners klubb, och Kuusiners namn fick inte nämnas utan epitetet ”förrädare” och ”likvidator”.

Sirola hade alldeles rätt i sina aningar, att likvideringsbeslutet inte skulle medföra ära. Det utlöste en hel serie dramatik, ibland farsartad men vanligen med snudd på tragedi. Om Antikainens och Luomas likvideringstripp har jag redan berättat. Den var en fars, men många av de stridigheter, som emanerade ur likvideringsbeslutet, krävde människooffer. Det spökade ännu i slutet av 1930-talet, i synnerhet så länge Manner och Hanna Malm och deras krets var vid liv. De drog ständigt fram det. Och det sista stora dramat, vars utgångspunkt och centrala tema var påståendet, att Kuusinen & Co inte var verkliga kommunister utan endast kommunismens likvidatorer, utspelades i Moskva 1935-36. Det slutade med att tre aktörer, Kuusiners svåger advokat Laaksovirta, den röde professorn Väinö Pukka och f. d. jägaren Heikki Repo nedsköts redan på scenen och de övriga deltagarna, bland dem Kullervo Manner, hans hustru Hanna Malm, William Tanner, Leo Laukki, Allan Wallenius, Uuno Wistbacka och ett tiotal andra fick 3-10 års tvångsarbetsdomar. De försvann på den vägen och blev likviderade.

Det är naturligtvis möjligt, att på samma sätt som Stalins läror på senaste tid grundligt reviderats, också denna punkt i FKP:s historia skall tas upp till revision. Kuusinen har, som vi vet, tigit därom i årtionden. Han har inte försvarat beslutet, men inte heller fördömt det. Han anser det som en konsekvens av vissa givna förhållanden och påstår, att Manner och dennes kumpaner i ett senare skede feltolkade detsamma. Det innebar inte kommunistpartiets likvidering, hävdar han, ty kommunistpartiets uppgifter skulle ha överflyttats på Socialistiska Arbetarpartiet. Dock är det ett faktum, att det varit hans liksom allas vår mening att frisäga oss från Komintern och Moskva och göra Socialistiska Arbetarpartiet till ett oavhängigt revolutionärt parti.

I varje fall finns det skäl att hävda att stockholmsmötet hösten 1920, om vilket de nuvarande ledarna och historieskrivarna i FKP inte ser ut att veta något, i fråga om dramatik och konsekvenser varit det betydelsefullaste som någonsin hållits under FKP:s hela 40-åriga tillvaro. På samma sätt som huvudpersonen i detta drama, O. W. Kuusinen, många gånger

räddat sig som genom ett under, medan otaliga bipersoner omkommit, räddade sig även Finlands Kommunistiska Parti, vilket vi på dess andra födelsedag med barnafadern O. W. Kuusinen i spetsen förklarade livsodugligt och överflödigt.

Efter konferensen började deltagarna småningom återvända till Finland. Men Kuusinen höll ännu Tuomi och mig kvar i Stockholm för att preparera oss. När vi slutligen reste var vi helt på det klara med FKP.

Återfärden var festlig. Jag hade en dyrbar kostym på mig, ty i den var insydd tjugotusen mark, på den tiden en stor summa. Den skulle jag överbringa till Socialistiska Arbetarpartiet. Allt gick lyckligt, trots att tullgranskningen på denna tid var ganska grundlig. Tuomi och jag reste ju dessutom på legala pass.

Detektiva Centralpolisen hade visserligen verkställt många häktningar i kretsarna kring Lehtosaari och Wuori samt anhållit andra, som återvänt från Ryssland, men den hade föga aning om stockholmskonferensen. Vi hade ju inte heller ingett den svenska polisen några bekymmer.

Med penningens, andens och knytnävens makt

Då vi kommit att tala om Hurmevaaras sedlar, kan det vara på sin plats att berätta hur vårt företag finansierades.

FKP:s agenter i Finland hade rikligt med pengar, både finska mark och ryska rubel. Marken hade givetvis sitt bestämda värde, men egendomligt nog dugde också rubeln, fast det av den fanns tre olika slag: tsarrubel, kerenskirubel och rådsryska rubel. Tsarrubeln var av det gammaldags hederliga slaget, det var inte underligt att den stod sig i värde, då alla räknade med att det rådsryska systemet snart skulle störta samman. Kerenskis tryckalster var osäkrare — de förekom arkvis, såsom frimärken, men de var större, av ett karamellpappers storlek. Sedelarken var inte perforerade, och man måste därför klippa dem med sax. De behöll sitt värde märkvärdigt länge. En av mina bekanta berättade, att han ännu sommaren 1919 i Södra Finlands Bank vid Alexandersgatan i Helsingfors fick tio mark och femtio penni för en dylik tjugorubels Kerenskisedel — rubeln noterades allt så till femtiofem penni, fastän Kerenski själv noterades som en fallen politisk storhet. Det är något mystiskt med penningen.

Kuusinen måste vid ankomsten till Finland ha haft betydande tillgångar, ty det var ingen billig affär att grunda och ge ut "Socialdemokratisk Tidskrift", isynnerhet som tidskriften inte inbringade något. Men då Kuusinen sedan vek in på förnuftets väg och övergav de petersburgska fantasterierna om röda garden och vapengömmor, började penningarna tryta. "Rahjas kassa" gav ut medel endast till illegal verksamhet.

De penningar, som den röda ledningen vid flykten från Finland fört med sig, var snart konsumerade, men Ryssland hade medel i överflöd för goda ändamål. Då det kanske verkade egendomligt, att en stat ägnade sig åt penningdistribution, överfördes medlen till den våren 1919 grundade Komintern, alltså den internationella arbetarorganisationen. Detta förklarar "Rahjas kassa", som emellertid nu började sina för oss. Jag har redan tidigare berättat hur jag, när Socialistiska Arbetarpartiet grundades, försökte låna femtontusen mark av Hella Wuolijoki. Kuusinen hade inte något skriande penningbehov i Stockholm, ty där satt som sagt hans trogna bundsförvant, f. d. lantdagsmannen och kretssekreteraren i Nyland, Herman Hurmevaara på sin kassakista. Den innehöll medel från Finlands Bank och från några arbetarföreningar. En del hade antagligen via Ryssland förts till Stockholm. Jag vet inte hur betydande summan var, men så stor var den nog, att också de svenska kommunisterna kunde

låna av den och att vi fick våra nödvändigaste utgifter täckta, tills vi kunde övertaga ”Miljonfonden”.

I Amerika existerade Finlands Socialistiska Organisation, till vilken ännu hörde både socialdemokrater och kommunister samt IWW-medlemmar. De hade beslutat samla en miljon finska mark i dollar för att ”bygga upp Finlands arbetarrörelse.” Insamlingen gick bra, men då man väl fått ihop summan hade två olika vindar börjat blåsa i Finlands socialdemokratiska parti, och en splittring föreföll oundviklig. Det blev en häftig kamp mellan partierna om vilketdera av dem som skulle få disponera medlen. Organisationens majoritet var socialdemokrater, och vid representantmötet på hösten 1919 gavs det klara direktiv beträffande medlens användning. Om dessa hade följts skulle miljonen i fråga ohjälpligt gått i Tanner-gruppens ficka. Sekreteraren i organisationens verkställande kommitté, Askeli, var kommunist, eller i alla fall lutade han åt kommunismen, och han ville givetvis hjälpa oss. För min del skydde jag inga ansträngningar utan började en flitig korrespondens. I anledning av denna fick vi en dag besök av en obekant dam på vår byrå. Detta inträffade några veckor efter vår återkomst från Stockholm.

Damen i fråga presenterade sig som fru Kuokkanen — mannen var guldsmed. Hon berättade att hon anlänt från Amerika och bad att få ett kvitto på miljonbeloppet. De kommunistiska ledarna hade märkt, att de ohjälpligt blivit i minoritet och därför beslutat att ställa organisationen inför ett fait a c c o m p l i: då de hade kvitto på att pengarna hade överlämnats till Socialistiska Arbetarpartiet kunde oppositionen inte göra något.

Detta förslag fanns i den av fru Kuokkanen framlagda skrivelsen. Jag var strax beredd att gå med i hasardspelet och samtyckte till att skriva under, att vi mottagit summan i fråga, som härmed kvitterades. Partiets ekonom Otto Tanner och andra, som var befullmäktigade att teckna partiets namn, ställde sig något tveksamma, men skrev i alla fall under papperet. Det syddes in i kvinnans kläder och så reste hon tillbaka till Amerika.

Eino Pekkala, som var partiets jurist, lagkunnig och klok, betvivlade nog sakens riktighet och människornas hederlighet. Var skulle vi hamna, om vi inte fick pengarna, som vi redan kvitterat ut? För eviga tider hade vi då skämt ut oss i världens ögon. Men med ungdomlig optimism svarade jag, att vi nog skulle få slantarna.

Kuriren hann tillbaka just vid tidpunkten för Finlands Socialistiska Organisations årsmöte, som skulle bestämma om fondens överlämnande. Såsom man befarat på vänsterhåll var högern i majoritet. Och högern hade beslutat att överlämna pengarna till socialdemokraterna. Men vänstern segrade genom att säga att det inte längre behövdes något beslut; pengarna hade redan givits och — här var kvittot! Högeranhängarna blev givetvis rasande över detta olagliga beteende, som förde deras med möda samlade dollarbelopp i fel ficka, men det återstod för dem inte annat än att söka boskillnad från kommunisterna.

Pengarna hade redan i början av år 1920 sänts till Kansallis-Osake-Pankkis centralkontor i Helsingfors. Men kontoret kunde inte ge ut dem åt någon förrän Amerika telegraferade överlåtelseordern. När den slutligen kom fick vi över en miljon finska mark, som bankens chef J. K. Paasikivi haft hand om. Tyvärr hade dollarbeloppet strax då det införts i landet förvandlats till finska mark. Om det hade stått sig som dollar skulle vi vid markens fortsatta försämring erhållit väsentligt mer. Kursvinsten fick nu Kansallis-Osake-Pankki och Paasikivi, men vi sinnade dem gärna denna vinst för den goda hjälpen.

Vi grundade ett eget tryckeri i Helsingfors och understödde landsortstryckerierna i stor skala. Många månader förslog inte pengarna, men då hade vi redan nått samförstånd med FKP:s

centralledning i Ryssland, och medel började strömma in därifrån.

Jag blir Poika Tuominen

Stockholmskonferensen hade gjort oss alla säkra på vår sak, och åtminstone jag var uppfylld av trosvisshet. Nu behövde vi inte hörsamma enfaldiga order från Petersburg. Vi kunde handla efter eget förgottfinnande, vilket i och för sig ger mening och innehåll åt en ung mans liv.

Arbete saknade vi inte. Jag var chefredaktör för "Suomen Työmies" (Finlands Arbetare), partisekreterare i Socialistiska Arbetarpartiet och vice ordförande i Fackorganisationen. Ingen av dessa sysslor medförde ett vanligt rutinarbete, egentligen innebar de alla en kampställning. Vi hade fiender på tre håll, och den farligaste av dem var tillsvidare det socialdemokratiska partiet, vars Tannerriktning var en nagel i ögat på de revolutionärt sinnade arbetarna. För att krossa denna fiende hade vi gjort upp ett program, vars första punkt avsåg att erövra arbetartidningarnas tryckerier. Vid stockholmskurserna hade vi av Kuusinen och Sirola fått särskilda instruktioner för denna stort anlagda kupp.

Operationens första del lyckades också rätt bra. Vi kunde inom kort lägga beslag på arbetartryckerier och tidningsbolag i Kuopio, Vasa och Uleåborg, varefter huvudstöten sattes in mot tryckerierna i Helsingfors och Åbo. Men nu hade det socialdemokratiska partiet börjat skönja faran. Tanner, som på den tiden hade många järn i elden för att kunna stå emot de från alla håll riktade kommunistangreppen, tog som sin speciella uppgift att rädda Helsingfors Arbetartryckeri. Här gällde det ju ett avsevärt kapital, och framför allt det efter 1918 ombildade partiets huvudorgan.

Förpostfäktingarna till denna kamp med dess många skeden inleddes redan 1919, men först på hösten 1920 blev den dramatisk. Kommunisterna och deras anhängare disponerade över en betydande aktiestock, men ändå inte över majoriteten. Den av Tanner ledda partistyrelsen ville, liksom tidningsbolagets direktion, bli kvitt de ur många synpunkter besvärande kommunisterna och i stället stärka sin ställning genom att öka sitt aktieinnehav och ändra bolagets stadgar, så att bestämmelsen "man och röst" skulle utbytas mot "aktie och röst". Detta ändringsförslag stämplade vi som "reaktionärt" och "kapitalistiskt" och uppeggade våra skaror till offensiv emot det.

Bolagsstämmorna blev långa och högljudda, men Tanner, som skötte ordförandeklubban, behärskade situationen och slog tillbaka de planerade angreppen. Tidigare hade stämmorna under hösten 1919 och våren 1920 hållits på söndagarna eller på kvällarna. För att överraska kommunisterna sammankallade direktionen nu den planerade avgörande bolagsstämman en vardag kl. 10. Detta tilltag gav oss anledning att kommendera radikalerna att infinna sig så mangrant som möjligt vid mötet, direkt från arbetsplatserna och i arbetskläder. För att understryka det proletära och visa sig så skrämmande och martialiska som möjligt hade många metallarbetare smetat ner sig med svart mera än vanligt.

I nykterhetsföreningen Koittos festsal, där så många egenartade seanser ägt rum, hade denna morgon, den 23 november, samlats ett sällsynt brokigt sällskap. Atmosfären var från början laddad — starkt ödesmättad. Man anade, att något särskilt nu skulle inträffa.

Tanner trädde lugnt upp bakom bordet på estraden, grep klubban och förklarade mötet öppnat. Han meddelade samtidigt, att val av ordförande skulle ske enligt de nya stadgarna, alltså enligt principen: aktie och röst. Jag, som fått i uppdrag att leda oppositionen, gav vår armé anfallsorder, då jag förstod att Tanner nu försökte slå till med ett slag. Jag visste, att partiets

ekonom Kalle Heinonen, ”Noske”, i sin portfölj hade nya aktier och således flera gånger mer röster än vi, som ville spela med man och röst. Det enda möjliga var att genom rop och bråk hindra mötet.

När inte ens en god skränarklack kan hålla på oavbrutet bara med skrik och oväsen, tydde vi oss till sång. Vi sjöng ”Internationalen”, ”Warschauseången” och många andra kampsånger. Samtidigt som jag vid entrédörren ledde ”kören”, iakttog jag noggrant vad huvudfienden Tanner hade för sig. Han tog, sin vana trogen, saken mycket lugnt. Smålog ironiskt, intog en vilsam ställning, stödde armbågarna mot bordet och sade:

— Skrik nu ordentligt, kanske ni tröttnar!

Men vi hade ingen tanke på att tröttna, utan vi fortsatte att skräna. När Tanner märkte detta, kallade han till ordförandebordet några av sina medhjälpare och föreslog, att medan de andra sjöng och bråkade, hans grupp skulle hålla möte och oberoende av skränarhopen fatta nödiga beslut.

Då uppstod en ny situation. Skränet hjälpte inte mera. Vi måste slå in på en annan väg. Jag gav min kör en ny order: ”Tyst, vi återgår till ordningen.” Jag hoppade upp på estraden och ställde mig bakom Tanners bord. Då Tanner, som öppnat mötet, inte kunnat åstadkomma ordning, föreslog jag att man skulle välja en annan ordförande. Och jag utropade mig själv till denna funktion.

Nu hade spänningen både i salen och på estraden nått sin höjdpunkt. Jag hade börjat en operation, som måste fortsättas. Jag placerade mig helt fräckt vid bordet alldeles invid Tanner, tog den framför honom liggande ordförandeklubban och ämnade slå den i bordet. Men då blev Tanner ond. På hans annars så lugna anlete steg vredens rodnad.

— Vad är du för en karl och vad gör du här! sade han barskt.

Jag förklarade hövligt, att jag var mötets ordförande och anhöll om, att vicehäradshövdingen inte skulle störa mötet. I detsamma ryckte Tanner ordförandeklubban från mig och sade:

— Ge dig i väg. Och det strax!

När jag bara förblev sittande och sökte spela rollen av ordförande, var måttet rågat för Tanner. Han reste sig, vek upp sina rockärmar, tog ett hårt grepp om mig och kastade mig i flygande fart ut bland kulisserna bakom bordet. Allt utfördes hastigt och stilrent, såsom man kunde vänta sig av en man som Tanner. Ordförandebordet ramlade omkull, och det blev allmän villervalla. Vi var ännu så primitiva som krigsbefälhavare att vi kämpade själva och inte lät våra trupper drabba samman, även om en del av dem skulle haft god lust. Men det hade betytt allmänt slagsmål.

Jag kravlade mig upp ur kulisserna, slickade mina sår och lugnade min skara. Mötet delade sig i två hälfter. Tannergruppen höll sin konferens i den ena delen av salen och klubbade snabbt av frågorna. Jag fick ett annat bord och ledde vårt eget möte i motsatta ändan av lokalen. Där skällde jag på herrarna och spikade fast våra klämmar. Men Tanner hade vunnit, inte endast i fråga om handgriplig styrka utan även i sak. Han behärskade situationen helt och hållet, behandlade politiska motståndare så hårdhänt som tillfället krävde, och vad som var det viktigaste:

Tanner tog hem spelet, avvärjde kommunisternas farliga attack samt tryggade socialdemokraternas besittning av Helsingfors Arbetartryckeri, och det så kraftigt, att kommunisterna efter det historiska Koittomötet inte hade den minsta möjlighet att erövra tryc-

keriet. Kommunisternas enhälliga uppfattning, ända upp till FKP:s ledning i Moskva, var att om inte ”noskeanerna” hade haft en politisk brottare av Tanners typ, skulle kommunisterna ha kapat hela partiet med tidningar och tryckerier.

Något i stil med Koittomötet var vår sammandrabbning i Åbo vid Arbetar-Tidningens bolagsstämma. Maktresurserna var även inom detta bolag sådana, att kommunisterna hade utsikt att göra ett kap. Hårda duster hade redan utkämpats vid flera stämmor, men socialdemokraterna hade hittills lyckats hålla makten i sina händer. Till det avgörande mötet, som hölls våren 1921, kallade socialdemokrater och kommunister hjälptrupper från Helsingfors. Huvudrollerna innehades även vid detta möte, vilket försiggick i Brandkårshuset i Åbo, av Tanner och mig.

De lokala ledarna riskerade inte vid dylika kampkongresser att lämna ordförandens viktiga klubba åt någon annan än Tanner, och vad mig själv beträffar vågade jag inte, vis av skadan efter intermezzot på Koitto, försöka rycka den ur hans hand. Däremot intrigerade jag på annat sätt, och det fanns nog anledning därtill. Tanner ledde nämligen mötet fullkomligt diktatoriskt. Han reserverade femton minuters yttranderätt för sina anhängare, och när de talat till punkt meddelade han helt kyligt, att ordet nu skulle inskränkas till två minuter. Oberoende av hans klubbslag vägrade jag att sluta mina anföranden efter den bestämda tiden och försvarade min olydnad med att motpartens förste talare fått tala obegränsat. När jag vägrade att avlägsna mig från talarstolen, tillkallade Tanner två ordningsmän för att kasta ut mig.

Vi hade dock vid våra krigsförberedelser tagit dylika eventualiteter med i beräkningen och vid dörrarna posterat några kommunistvänliga brottare från ”Turun Veikot” (Åbobröderna), som för den händelse man hotade att avlägsna mig från mötessalen skulle blanda sig i leken och låta utkastarna åka ut. Just då ordningsmännen skulle gripa tag i mig och situationen blev brännande, ändrade Tanner taktik, avbröt mötet, tände sin cigarr och gick ut bakom scenen för att röka. Många av mötesdeltagarna följde hans exempel och jag fick ostörd gå på med mitt.

När jag slutat min läxa kom Tanner tillbaka till ordförandeplatsen och förklarade helt lugnt — alldeles som om intet intermezzo hade inträffat — att mötet fortsatte. På samma sätt som i Helsingfors behärskade Tanner situationen även i Åbo. Han hindrade sammanstötningen att övergå i slagsmål och vann spelet. Tryckeriet förblev i socialdemokraternas händer.

Liknande personliga erfarenheter har jag haft av Tanner som politisk motståndare, inte endast vid arbetartidningarnas bolagsstämmor utan också vid Elantos och vid Kooperativa Förbundets möten samt i den kamp jag som sekreterare i Finlands Fackorganisation förde mot Tanners regering åren 1926-27. Jag arrangerade då stora lönerörelser och strejker, som Tanner fick lov att klara, på samma gång som han måste hålla också mig i tukt och förmaning.

En kraftig och rejäl motståndare inger respekt även hos motparten, till och med om denne befinner sig i kommunisternas led. Vi kunde inte låta bli att beundra Tanner, fastän vi i honom såg en farlig och övermäktig motståndare. Då polismästare Honkanen våren 1920 skingrade Socialistiska Arbetarpartiets stiftande möte, greps mötesordförandena Sulo Wuolijoki och Eino Pekkala till den grad av panik, att de stod alldeles handfallna. Många av de närvarande kommunisterna tolkade situationen riktigt då de yttrade: ”Om vi haft en Tanner på ordförandestolen, skulle mötet inte ha upplösts på detta sätt.” Dessa ord utvisade, att de mindes hur Tanner halvtannat år tidigare i en liknande situation gått till väga vid den socialdemokratiska partikongressen, då Honkanen försökte skingra även den. Just då mötets ordförande Leivo blev förvirrad och höll på att tappa fattningen, skyndade Tanner till ordförandeplatsen, grep klubban, slog ett kraftigt slag i bordet, riktade sin skarpa blick på

Honkanen och frågade med sträng röst:

— Med vilken rätt blandar ni er i ett i laglig ordning sammankallat möte?

När Honkanen försökte framstamma något svarade Tanner, att det inte dög som försvar, slog på nytt klubban i bordet och sade:

— Mötet fortsätter.

Samtidigt yttrade han också några sanningens ord till polismästaren, som nu avdunstade. Mötet kunde fortsätta. Tanner har inte sin like när det gäller att behärska kritiska situationer. Han imponerar på motståndaren genom sitt lugn och sin kyliga omdömesförmåga.

Striden om tryckerierna betecknade i alla fall bara små, om ock viktiga frontavsnitt i den storkamp, som Tanner under dessa år ledde, en kamp vars resultat blev att huvuddelen av Finlands arbetarrörelse länkades in på den västerländska socialdemokratins väg. Det var dock ingen lätt uppgift i dessa förhållanden. Den krävde utom klarsynthet vad de politiska linjerna och målen beträffar även personligt mod. Givetvis hade det varit mycket lättare att följa med strömmen som ledde till vänster.

Från skräm-mötet i Koitto har jag också ett mera bestående minne. Sasu Punanen, som var närvarande vid mötet, skrev ett oförskämt kåseri om hur Poika Tuominen kom och besatte ordförandeplatsen. När han under några veckor odlat detta begrepp, Poika, fastnade det i allmänhetens medvetande. Jag hade intet emot smeknamnet — egentligen inte heller mot Sasus skrивerier. Tvärtom! Jag hade inte läst något av den moderna reklampsykologin — knappast fanns det en sådan ännu då — men jag anade hur fördelaktigt det var att Sasu gjorde reklam för mig. Dock inte helt gratis. Jag hade kommit överens om med Sasu, att jag skulle bjuda honom på kaffe varje gång han nämnde mitt namn och på kaffe med bulle, om detta skedde tillräckligt fräckt. Sasu, som hade utpräglad ekonomisk instinkt, gjorde sitt bästa att förtjäna så många ”kaffe med bröd” som möjligt.

Finlands Moskva

Jag har nämnt att vi hade fiender på tre fronter. Dessa var Socialdemokratiska partiet, FKP:s högkvarter och staten, som välsignade oss med tryckfrihetsmål. Som chefredaktör fick jag bara fem sådana åtal på nacken, men min efterträdare Eero Meriluoto kom upp till ett hundratal, t. o. m. sextio på en gång. Säkert rekord i Finland.

Vi hade ytterligare en fjärde front, som inte heller var lättskött. Det var den inre fronten. I partiernas kölvatten rör sig alltid skumma element, och man kunde räkna upp fem goda skäl varför dessa element förekom i större mängd än vanligt, inte bara i Socialistiska Arbetarpartiets periferi utan även i de inre kretsarna. Det föll på min lott att hålla ordning på dem, ty i vänsterpartierna är sekreteraren den faktiskt verkställande direktören, medan ordföranden är det mest till namnet.

Det största bekymret vållade Kuopio. Den där utkommande ”Savon Kansa” (Savolaxfolket) var den första tidning vi lyckades erövra, och sålunda blev Kuopio redan år 1919 ett synligt centrum för den kommunistiska verksamheten. Alla bittra element från inbördeskriget och den vita terrorns dagar vände sina blickar mot Kuopio. ”Savon Kansa” stärkte också mig i min tro, där jag betsade möbler i Kilpinens möbelaffär och sökte mig en rakare väg till socialismen än den socialdemokratins erbjud. Kuopio fick ett storslaget namn: Vi kallade staden ”Finlands Moskva”.

Inom några månader, redan i början av 1920-talet, hade ”Savon Kansa” förvärvat sig en

speciell ryktbarhet. Den indrogs allt som oftast. Ibland utkom den som "Savon Kansa", stundom som "Uusi Savon Kansa" (Nya Savolaxfolket), eller som "Kansa" (Folket), och så vitt jag minns till och med namnlös. Stadens unge polismästare tog det närmast som en sport — och kanske som ett mandomsprov — att titt och tätt åstadkomma indragning av tidningen.

Ryktbarheten kan vara ett tveeggat svärd. Den drar till sig folk som sirapen lockar flugor. Sålunda kom det sig, att "Savon Kansa" utom en idealistisk och offervillig publik samlade kring sig folk av tvivelaktig kaliber. Några tog kommunismen väl ordagrant och tyckte att all egendom var gemensam. Tidningens medel var också vännernas. Varje indragning och pånyttfödelse firades grundligt, och då detta förekom ganska ofta blev också festerna många och räkningarna stora.

Finlands Moskva och dess vackraste planta "Savon Kansa" blev inom kort ett sorgebarn för Socialistiska Arbetarpartiet. Man visste aldrig vilken text som följande dag skulle publiceras. Det värsta var, att tidningen inom partiets bo blivit en gökunge, som åt allt vad modern samlat ihop och som hotade att döda andra ungar. Understödsansökningarna var först artigt hållna, men när de inte kunde tillfredsställas började direktionen och ekonomichefen bli fräcka och framställa hotelser.

På grund av denna situation utsåg partistyrelsen mig att hösten 1920 granska "Savon Kansas" affärer. På Kuopio station mötte mig två män, av vilka den ene — Pekka Pitkänen hette han — strax började upplysa mig om att staden vimlade av Detektiva Centralpolisens folk. Och männen varnade mig, eftersom polisen sannolikt hade reda på min ankomst. Jag var förvånad över det — hur kunde nu polisen veta något? — och dessutom reste jag som partisekreterare ofta land och rike runt för att hålla tal och ordna upp saker och ting. Men mina kuopiomän framhärjade i att varna mig.

På "Savon Kansas" redaktion hade vi en grundlig revision, men då de ekonomiska frågorna togs upp stötte jag mot en brant mur. Ekonomichefen vägrade att visa böckerna. Andra konster måste tas till hjälp. Jag kunde locka bokföreläsaren, sedermera skådespelerskan Aino Lohikoski, att i hemlighet transportera böckerna till mig.

Det behövdes inte lång tid för att konstatera, att betydande summor använts för andra ändamål än tidningens utvidgning eller tryckeriets utgifter. När jag sålunda fått svart på vitt kunde jag bruka ett kraftigare språk. Situationen blev ytterligt pinsam, ty konflikten tillspetsades av att jag var Kuusinen-anhängare medan "Savon Kansas" krets tillhörde den Manner—Rahjaska flygeln och kom med hotande antydningar. Hela historien hade något skumt över sig.

Slutresultatet av undersökningen var emellertid löften om bättring, och när vi fått "miljonfonden" gick sköna summor ur den till Kuopio — för krogbesök. Nya maskiner, som tidningen påstod sig ha beställt, anlände inte, skulderna bara ökades och räkningarna strömmade in. Våren 1921 reste jag på nytt till Kuopio och tvang ekonomen Paakki att redogöra för vart de olika summorna tagit vägen. Till vårt möte anlände också den ovannämnde Pekka Pitkänen, som anmärkte att det vore bättre att inte bråka. Det kunde gå gale — det hade funnits personer som försvunnit här och ingen hade hört av dem senare.

Jag brydde mig självfallet inte om mannens hotelser, utan gick till botten med frågorna. Jag fick en klar bild av vilken pestböld den kommunistiska iden på några månader lyckats utveckla i Finlands Moskva.

Men savolaxare är savolaxare. Oberoende av allt detta frodades i samband med dessa boutredningar en befriande humor i den församling av sorglösa som grupperat sig kring

”Savon Kansa”. jag hörde av en person i den inre ringen, att Buharins ”Kommunismens ABC”, som dåförtiden användes som lärobok, ansågs alltför teoretisk för savolaxarna, varför de sökt anpassa Buharins läror efter Luthers katekes. Luthers teser rönte här i den store väckelsepredikanten gubben Paavos* land större genklang än Lenins teorier. Kommunismens tio bud hade transponerats på savolaxdialekt, och de förkunnades såsom halvsekreta.

Den kommunistiska rörelsens start i Kuopio med de tio budorden var verkligen storartad. Enligt vad jag minns besatte kommunisterna i de första kommunalvalen efter medborgarkriget arbetarnas alla platser i Kuopio stadsfullmäktige. På samma sätt råkade nästan samtliga arbetarorganisationer — politiska, fackliga, ungdoms- och kvinnoförbund — i kommunisternas händer. Socialdemokraterna föreföll att helt sakna fotfäste.

Men hur förvaltade kommunisterna sitt pund? Redan några år efter den lyckade starten var situationen en helt annan. Tidningens upplaga hade minskat katastrofalt. Folkets hus kunde inte byggas, Arbetarteatern upphörde, Andelshandeln höll på att göra konkurs och kommunisternas representation i stadsfullmäktige minskades. Efter ett par tre år hade Finlands Moskva kommit på förfall, varför det också miste sitt ärofulla namn. De rätttroende kommunisterna blev nervösa då motståndarna nämnde ”Finlands Moskva”, där allt gick åt skogen.

Pekka Pitkänen blev ryktbar hösten 1921, ehuru han knappast hade någon glädje av sin ryktbarhet. Han hittades nämligen skjuten i Taivaanpankko i Kuopio landsförsamling. Mord är visserligen ingen sällsynt företeelse i Finland, men överlagda mord är sällsynta, och detta föreföll i högsta grad överlagt. Detektiva Centralpolisens män i Vasa hade häktat några personer, som varit i kontakt med Pitkänen — med andra ord: Pitkänen hade värvat dem till illegal kommunistisk verksamhet. Han hade själv varit med om att häkta dem, och så avslöjades han med stort brak som statspolisens agent, vilken under en längre tid nästlat sig in i kommunistiska kretsar. Detta var en av tidens största sensationer, och särskilt de socialdemokratiska tidningarna använde sig av den för att bevisa, att det kommunistiska partiet och statspolisen hörde till samma gäng. Och så påträffades Pitkänen mördad i Taivaanpankko.

Min bekantskap med Pekka Pitkänen inskränkte sig till händelserna i samband med mina uppdrag vid ”Savon Kansa”. Han var på intet sätt någon märklig person — utrustad som han var med en genomsnittsarbetares förstånd. Jag har fått den uppfattningen, att han just vid dessa tider hade besökt Petersburg för att av Eino Rahja och Kullervo Manner erhålla direktiv, enligt vilka han hade kunnat terrorisera också mig. D. v. s. Rahja-anhängarnas inre krets använde sig av honom som bulvan.

På kommunistiskt håll försökte man skylla Pitkänenmordet på Detektiva Centralpolisen. Han hade gjort sitt och sedan blivit obekvä. Den förklaringen tror jag inte på. Visserligen lät statspolisen vid denna tid litet av varje komma sig till last, men det hade inte funnits någon rimlig anledning att likvidera Pitkänen. Sannolikare förefaller en förklaring, som jag senare hörde i fängelset. Enligt den hade FKP:s högkvarter i Petersburg funnit, att Pitkänen var agent för Detektiva Centralpolisen och från början värvad av den. Och då han på sina petersburgsresor fått en aning även om större planer, ansåg man det bäst att tysta honom. Alltså sändes det ut en man, som övertalade Pitkänen att följa med till Taivaanpankko. Efter fullgjort värv återvände mannen till högkvarteret.

* Paavo Ruotsalainen, känd pietistledare på 1800-talet.

En hundra procentig sanning blir väl aldrig framlagd om denna sak, men hotelsen: ”Se till att du inte råkar komma till Taivaanpankko”, var länge ett slagord.

I december 1920 hade en liknande händelse inträffat i Viborg. Två aktiva kommunister häktades, den ene något slags partifunktionär vid namn Eino Puumalainen, den andra en ung och skön kvinna, vars namn jag glömt. De satt i statspolisens bur i väntan på förhör, men under julen vilar till och med polisen, och en enda man var satt att bevaka dem. Pärssinen hette han. Andra häktade fanns det inte.

De häktades vänner kom med mat och dryck till dem, och de båda fångarna och fångvaktaren tog tillsammans emot julen. Varorna måste ha haft strykande åtgång, ty under julnatten smet sällskapet till ett gammalt par, som flickan kände, och där fortgick festen.

Så långt är historien klar. Men för fortsättningen finns inga andra bevis än ett uttalande av det gamla paret, att Pärssinen vid sitt tillnyktrande förfärad kom att tänka på vad som nu skulle ske. Han kunde inte göra annat än fortsätta att dricka, tills han efter några dagars förlopp konstaterade, att det enda som återstod för honom var att skjuta sig en kula för pannan. Den avfyrade han också. Hans värdar riskerade inte göra någon anmälan utan gömde kroppen i ett spånupplag.

Givetvis blev det stor uppståndelse både i Viborg och i Helsingfors då man märkte att väktaren försvunnit tillsammans med fångarna. Utredningar och förhör pågick i veckor, tills liket händelsevis påträffades. Personer som bodde i närheten förhöordes, och det gamla paret avgav sin förklaring, vilken polisen synbarligen trodde på. Dödsfallet rubricerades som självmord. Detta hindrade inte, att Pärssinens namn då och då drogs fram i samband med andra statsangelägenheter, och Detektiva Centralpolisen antydde att Pärssinen sannolikt likviderats liksom Pekka Pitkänen. Till mig sade man aldrig något dylikt men väl till andra. Sådana antydningar är givetvis bara förhörstekniska trick, skott ut i luften, vilket inte hindrar att de någongång träffar målet. Det kan ju t. ex. hända, att den förhörde berättar, att han i Ryssland råkat Puumalainen och hans kvinna, vilka flytt från Viborg, att de gömt sig i Ryssland en tid och berättat det eller det.

Om dessa tilldragelser kan man nästan säkert säga, att en agent från FKP mördade Pitkänen och att Pärssinen begick självmord. Hur mystisk och dunkel petersburgsmännens verksamhet än var, måste det medges att terrordåd sällan skedde inom landets gränser. Men säkert är, att i Petersburg likviderades många finnar, vilka Eino Rahja betraktade som bedragare. Detta framgår redan av det språk Eino Rahja begagnade vid 1921 års partikongress. Han lät påskina, att han inte hade långt från ord till handling.

Kommunistisk taktik i Fackorganisationen

När vi lyckligt och väl fått hand om Finlands Fackorganisation, började utrensningarna inom densamma. Jag har redan tidigare berättat, att sekreteraren Svante Lehtonen, som var svuren socialdemokrat, avsattes genom konst och trick, så att hans stol kunde övertagas av den säkre kommunisten Louhikko.

Svårare var det att äta ut Tuomas Bryggari. Han var funktionär inom Fackorganisationen, men ordern lydde att Tuomas, egensinnig socialdemokrat som han var, kosta vad det ville skulle avlägsnas från organisationens ledning. En av våra metoder var, att då han gav sig i väg på en tidigare planerad föreläsningsturné, fick de lokala kommunisterna i uppdrag att kalla folk till föreläsningstillfällena, där man ställde till bråk, oberoende av vad Tuomas talade om. Sedan sände man till Fackorganisationens verkställande utskott missnöjda uttalanden som gick ut på,

att Bryggari uppträtt olämpligt och på ett för arbetarrörelsen sårande sätt. Eller också praktiserade man en annan metod: genom stark agitation förhindrades folk att gå och höra på Tuomas' föredrag. Sedan informerades ledningen om det onödiga i att sända ut en man, som ingen ville höra på. Vid det ena tillfället var salen full av folk, vid det andra stod den tom.

När en tillräcklig mängd dokument flutit in på Fackorganisationens byrå, framställde våra kommunister ett yrkande, att Tuomas Bryggari inte skulle få sändas på några föredragsresor eller mottaga andra uppdrag. Man riskerade dock inte vara så fräck som att helt avlägsna Bryggari — fallet Lehtonen och några andra var inte glömda — utan man hoppades på, att då figuren inte längre sändes ut, han själv småningom skulle tröttna och begära sitt avsked.

Men nu gällde det en envis krabat. Tuomas avgick inte. Han läste sina tidningar och tycktes njuta av hjärtans grund, då han inte behövde anstränga sig.

Matti Väisänen, som var en fridsäll man, försökte övertala Louhikko och mig att arrangera något arbete åt Bryggari, i stället för att under hela tjänstetiden bara se honom ägna sig åt grundlig tidningsläsning.

— Nej, sade vi, beslut är beslut. Om han också skulle hålla på i tjugo år, får han kanske en gång nog och lämnar oss.

Tuomas höll länge ut. Någon retsticka föreslog — ehuru det inte intogs i protokollet —, att Bryggari skulle få i uppdrag att tillverka en askkopp åt Fackorganisationen. Och se! Tuomas lät göra en sådan. Givetvis tog han det inte som något tvångsarbete, utan av fri vilja och för att svara med samma mynt. Efter några månader tröttnade han emellertid på den enformiga leken och lämnade oss. Som ett minne av gott "samarbete" från den gemensamma frontens dagar finns Tuomas' askkopp kvar. Den har gått i arv från den gamla Fackorganisationen till den nya.

Detektiva Centralpolisen lade vantarna på Louhikko redan i oktober 1920, och till sekreterare utsågs Metsäranta, som på den tiden var pålitlig kommunist, men saknade sin företrädares fasthet. I alla fall fortgick rensningsarbetet, och det utsträcktes till alla förbund. Samtidigt var man noga med, att det till mötena sändes folk som röstade "enligt noter."

Vid sidan av rensningsarbetet var de viktigaste strävandena att leda Fackorganisationen över till den i internationell mening kommunistiska linjen.

Fackorganisationen hade före och under det första världskriget hört till Amsterdam-internationalen. Redan vid kongressen 1920 blev frågan om utträde ur Amsterdam ett konfliktämne. Den nya ledningen sökte även hos sina medlemmar inplanta lösenordet: "Bort från Amsterdam." Hittills hade man dock inte utkämpat någon egentlig riktningssstrid i huvudorganisationerna och tagit ståndpunkt till problemet: socialdemokrati eller kommunism? I stället hade fäktningar om enskilda personer upptagit tiden. Men när diskussionen på allvar gällde: Amsterdam eller bort från Amsterdam, ägde under ett par, tre månader upprivande strider rum, vilka åstadkom djupa rännor i organisationen. De berörde även på många sätt mina personliga relationer till Fackorganisationen. Bland annat kom jag ofta att diskutera med Paasivuori, som vädjade till mitt bättre jag: "Försök arrangera det så", sade Paasivuori, "att det inte blir skilsmässa från Amsterdam. Det skulle betyda en spjälkning, som på ett avgörande sätt kunde inverka på arbetarklassens framtid."

En omröstning företogs i varje fall den 29 mars 1921, och betecknande för styrkeförhållandena är det faktum, att för fortsatt kontakt med Amsterdam gavs 4 765 röster och för utträde 10 930, medan 101 röstade blankt.

Så var vi alltså befriade från Amsterdam.

Till Internationella Kommunistorganisationen kunde vi inte ansluta oss, emedan den — Profintern — grundades först i juni 1921. När frågan slutligen kom upp på dagordningen, blev röstsiffrorna (9. 4. 1922) följande: För anslutning till Profintern röstade 12 215, för neutralitet 5 957. Kommunisternas styrka i förhållande till socialdemokraternas var således mer än 2:1.

Dessa röstsiffror betecknade inga överraskande segrar, de var resultat av en hårdnackad strid under flera månader. De stärkte kommunisternas ställning och självförtroende, medan socialdemokraternas mod sjönk, och mången frågade sig om det överhuvud lönade sig att hålla socialdemokratins fana högt.

Men fastän omröstningen hade lett till gynnsamma resultat för kommunisterna, vågade ingen — med undantag av FKP:s högkvarter i Petersburg — föreslå, att anslutningen skulle verkställas. Sålunda kom det sig, att Fackorganisationen aldrig formellt anslöt sig till Profintern. Reellt sett var den nog företräd vid Profinterns stiftande möte och den hade alltid en hemlig representant vid Profinterns kongresser. När den schism, som uppstått i anledning av den partisplittrande kongressen i Stockholm var övervunnen, följde Fackorganisationen lika troget Profinterns som det Socialistiska Arbetarpartiet Kominterns råd och direktiv.

Utom de upprivande striderna i fråga om den internationella anslutningen, skedde samtidigt en skarp linjedragning i själva stridstaktiken. Sedan FKP:s linje i början av år 1919 lidit nederlag, då det offentliga arbetet trots allt kommit i gång, försökte ledningen i Petersburg göra den fackliga verksamheten så revolutionär och effektiv som möjligt.

I Finlands fackföreningsrörelse har knappast några anarkisktsyndikalistiska tendenser gjort sig gällande. Det påstås, att dylika i viss mån uppträtt i Åbo, vilket kan bero på att Åbo som hamnstad varit mottagligt för utländska strömningar — på samma sätt som Göteborg är den stad i Sverige, där syndikalismen fått sitt starkaste fotfäste inom fackföreningsrörelsen. Därpå beror det kanske, att arbetarna i Åbo varit böjda för snabb handling. Så var det redan 1917: i Åbo ägde de kraftigaste smörkravallerna rum. Där förekom på 1920-talet bland arbetarna vid Chrichton-Vulkan plötsliga strejkhott, vilka upprepades strax efter det andra världskriget.

Hur än saken förhåller sig: redan på hösten 1920 började man i kommunisternas inre ring planera snabbåtgärder, vilka hade en syndikalistisk karaktär. På andra håll var det svårt att få i gång något liknande, men hamnarna visade sig vara mottagliga för propaganda. Och så uppkom ”Raatikainens punktstrejk”.

Som ordförande för Transportarbetarförbundet fungerade den radikale August Raatikainen, och då hamnarbetarna hörde till hans förbund fick han en vink: försök arrangera hamnstrejker, så många som möjligt. Raatikainen fullgjorde ordern och nådde så lysande resultat, att strejkstötter kunde sättas in överallt i Finlands hamnar, från Torneå ända till Trångsund.

Härvid användes inte det vanliga systemet vid strejker, d. v. s. att först sända ett meddelande till arbetsgivarna, utan det kungjordes plötsligt, att strejk skulle inledas om inte lönerna höjdes med 20 %. Arbetsgivarna hade två möjligheter att välja emellan: att betala eller att låta bli att betala. Strejken utbröt i många fall redan samma dag, men kunde också utan större formaliteter sluta lika plötsligt, om inte arbetsgivarna gick med på villkoren. Det var alltså fråga om ett slags överraskande stickprov: vi skall försöka med strejk för att utröna hur stark arbetsgivarens ställning är. I början åstadkom man ganska stora överraskningar för arbetsgivarna, som inte anade hur lång tid strejken var avsedd att fortgå.

Också om den kommunistiska riktningen övervägde i Fackorganisationens verkställande

utskott, såg man inte med blida ögon på Raatikainens tilltag. I de flesta fall var det jag, då jag mest synligt företrädde den kommunistiska riktningen, som föreslog att låta Raatikainen göra sina försök, om man på det sättet trodde sig kunna höja arbetarnas ställning.

I början lyckades strejkerna, men då arbetsgivarna något senare kom underfund med vad det var fråga om beslöt de att vidtaga motåtgärder genom att värva strejkbrytare. Till strejkfronten — hamnarna — marscherade Martti Pihkalas strejkbrytargarde, som värvats huvudsakligast bland landsbygdens småbrukarsöner, men också bland vanliga lantarbetare. Och ”punktstrejkerna” slutade med ett fiasko, ty efter år 1921 lyckades de överhuvud inte mera. Arbetsgivarna låtsades inte veta av strejkerna. Arbetet vidtog åter i hamnarna tack vare strejkbrytarna, som efter någon tid inte alls var strejkbrytare längre, utan något mitt emellan, och det fortgick tills övergångstiden var förbi och arbetsläget blev normalt. Då kunde inte strejkbestämmelserna upprätthållas, också om strejken formellt fortsatte. Slutresultatet var, att några år senare invaldes i Transportarbetarförbundet arbetare, vilka börjat sin bana värvade av Martti Pihkala.

Jag gillade Raatikainens punktstrejker. I detta avseende gick jag på samma linje som FKP:s ledning. Men då man i Petersburg började se syner, reste jag mig till skarpt motstånd.

På vårsidan 1921 utbröt strejk vid Metvikens mekaniska verkstad i Vasa. Det var i och för sig en obetydlig aktion, men Petersburg fattade detta som bruset från revolutionens vingslag. Då samtidigt några mindre strejker bröt ut i Kajanatrakten, fick FKP för sig att det gynnsamma tillfälle, som man väntat på sedan inbördeskrigets slut, nu var inne. Och ledningen gav order: Nu skall generalstrejk proklameras.

I egenskap av Socialistiska Arbetarpartiets partisekreterare meddelade jag strax, att vi inte uppfattat bruset av några vingslag och att ingen generalstrejk kunde komma i fråga.

Manners stab gav sina agenter order att inte meddela sig med Poika Tuominen. Tidningarna skulle utan vidare publicera och i alla industricentra sprida i Petersburg tryckta upprop, där Finlands arbetare uppmanades att börja generalstrejk för att därigenom göra slut på terrorn. Uppropen var undertecknade FKP och försedda med datum. De första proklamationerna kunde man läsa på lyktstolpar och husgavlar i Viborg.

Den socialdemokratiska tidningen ”Kansan Työ” (Folket i arbete) i Viborg skyndade sig att publicera detta upprop på första sidan. Följande dag fanns det som ett stort upplagt reportage i de borgerliga tidningarna: ”Kommunisterna har gett order om generalstrejk”. Man fick också veta när den skulle bryta ut.

Det var alltså genom ”Kansan Työ” som jag erfor vad man hittat på i Petersburg. Jag hade till min disposition den i Helsingfors utkommande ”Suomen Työmies” och arbetartidningarna i Kuopio, Vasa, Uleåborg och Kajana. De fick omedelbart order att på synlig plats publicera en notis, där hela saken stämplades som reaktionär borgerlig provokation.

Då hördes ord och inga visor från Petersburg: Det fattades bara, att den proklamation och de order man givit skulle stämplas som borgerlig provokation! Ett sådant uttalande måste tas tillbaka och FKP:s upprop som sådant publiceras. Om påståendet inte dementerades, skulle hemska saker ske.

Jag svarade de utskickade agenterna, att ingen frågat efter vår mening eller meddelat oss något om saken. Order mottog vi endast om de passade ihop med våra planritningar, men då vi inte fått ens det minsta besked, kunde vi inte följa främmande direktiv.

Samma afton jag erhållit dessa ultimativa krav tog jag telefonsamtal till tidningarna och framhöll, att om de publicerade en enda rad av den smörja, som underjordiska agenter levererade, skulle redaktionerna upplösas utan nåd och hela upplagan komme att beslagtagnas.

Tryckerierna bekostades ur "miljonfonden" och var alltså underställda det Socialistiska Arbetarpartiets kontroll. Och så gick det till att ingen strejk proklamerades.

Jag fick givetvis sträng kritik i Petersburg och order om att resa dit för att svara för mina egenmäktiga handlingar. Den gången viftade jag med kalla handen åt alla order. Senare reste jag till Petersburg och fick stå till svars för vad jag gjort. Men det är en annan historia!

Författarna och kommunismen

Såsom jag berättat grundades på hösten 1920 "Suomen Työmies" (Den finske arbetaren), huvudorgan för det Socialistiska Arbetarpartiet, och jag blev tidningens chefredaktör. Jag har också talat om, att myndigheterna ofta välsignade oss med tryckfrihetsåtal. Detta innebar för mig små uppfriskande resor till min hemstad Tammerfors, ty tidningen trycktes där och lagen fordrar, att brottet behandlas vid domstol på den plats där det begåtts.

Vid dessa rättegångar fick jag klart för mig varför rättens gudinna framställes med förbundna ögon. Vid ett av målen satt som åklagare den gamle fiskalen Palander. Han var mycket ivrig jägare och slumrade, då han var trött, ofta in under sessionerna. Dessutom hörde han dåligt. Efter det anklagelsen lästs upp, nuckade han nästan alltid till och följde knappast med rättegången. Under det mål det nu är fråga om sov han nästan hela tiden.

Det hörde till hans skyldigheter som åklagare att införskaffa frejdebevis. Det dokument som han nu företedde gällde emellertid en tjugo år äldre, i Petersburg född person med samma namn som mitt. Denne var två gånger bestraffad för häststöld och hade också andra synder på sitt samvete. Rättens ordförande läste upp från papperet.

— Det där är inte fullt riktigt, sade jag.

— Vad är det då som är galet?

Jag svarade var felet låg, varvid rättens ordförande gav Palander i uppdrag att skaffa ett giltigt frejdebevis.

Ärendet kom upp på nytt, men Palander hade glömt papperet.

Då flög fan i mig: eftersom de inte kommer ihåg saken, säger inte heller jag något. Jag höll bara mitt försvarstal, och rätten fastställde domen: sex månaders fängelse. Jag överklagade hos hovrätten, framställde ingenting till mitt försvar, nämnde endast, att domen inte gällde mig utan en i Petersburg född hästjuv. Ärendet remitterades till Tammerfors' rådstuvurätt för ny anklagelse mot mig, men Palander tog inte upp åtalet, och hela domen torkade in. Han hade totalt glömt bort målet, och det hördes ingenting mer om den saken.

Men visst kunde rättvisans gudinna vara blind även i motsatt riktning. En gång dömdes jag till ett års fängelse. För samma sak, för publicering av den kommunistiska ungdomsinternationals program, stod Sasu Punanen, magister Eklund, jag och några andra anklagade. Styrelsen i det av oss erövrade Socialdemokratiska Ungdomsförbundet hade enhälligt beslutat att publicera nämnda program. Sasu och Eklund påstod visserligen att de varit med om publiceringsbeslutet, men bara för att konstatera vilken brottslig verksamhet de övriga bedrev. Sasu och Eklund blev frikända, vi andra dömdes.

Kuusinen hade under sommaren i Stockholm försökt inskräpa hos oss hur viktigt det var att få

kontakt med de bildade klasserna. Han hade till och med nämnt många namn, delvis bekanta från förut, delvis personer som han fann annars lämpliga.

Som lydiga lärjungar följde vi hans direktiv, särskilt jag, då det hörde till mina åligganden att söka åstadkomma dylika kontakter. Så märkliga resultat nådde vi inte. Mitt namn var ju helt obekant. Det passade sig inte att bara gå fram och presentera sig för någon författare eller konstnär av den äldre generationen. Men av en tillfällighet fick jag dock en kontakt.

En dag kom till redaktionen en flicka, som hade ett brev till chefredaktören. Jag öppnade brevet. Det var undertecknat av Eino Leino. Föregående dag hade på gården till Folkets hus i Helsingfors hållits ett kommunistiskt möte, där man krävde amnesti för de politiska fångarna från inbördeskriget. Leino förklarade sig i brevet helt omfatta klämmarna, till och med i något strängare form, och anhöll om att hans inlägg skulle publiceras i "Suomen Työmies".

Då det var allmänt känt, att Leino gärna tömde några glas, frågade jag den som frambefordrade brevet, om skriftställaren varit helt nykter då han skrev det.

— Absolut nykter, förklarade flickan.

Jag bad henne meddela Leino, att brevet skulle publiceras i tidningen dagen därpå, vilket också skedde.

Detta gav mig anledning att försöka få kontakt med Leino i något större skala. Kanske skulle han gå med på att avge ett längre utlåtande om amnestin och om en del andra frågor. Jag besökte honom två gånger i ett hotell eller resandehem vid Skillnadsgatan, men jag hade otur. Den ena gången var han så kraftigt "dagen efter", att det inte blev något av vårt samtal, den andra gången var han så berusad, att vi inte heller då kom till tals. Men han lovade frikostigt att skriva, så snart han blev återställd.

— Jag är i dålig form och ganska sjuk, sade han och började ösa ur sig overt mot borgarna, som behandlat honom illa.

Något senare sände han mig en lång skrivelse med rubriken: "Fackförbund, hjälpen!" Det var en ganska oklar kompott, där nästan varje mening slutade med utropet: "Fackförbund, hjälpen!" Grundtanken var den, att regeringen och de maktavande herrarna ville slå ihjäl alla författare och framför allt honom. Några meningar lydde, citerade ur minnet:

"Min bror Kasimir Leino har ni dödat. Mig försöker ni också förgöra och låta dö av svält, men det kommer inte att lyckas, ty fackförbunden skall komma till hjälp. Fackförbund, hjälpen!"

Eftersom texten var oklar, returnerade jag den och bad honom "frisera" den något. Vare sig han blev stött eller det inträffade något slags kortslutning i hans hjärna — i alla fall sände han sitt upprop till en annan tidning, så vitt jag kan minnas till viborgstidningen "Kansan Työ" (Folket i arbete), som var en socialdemokratisk blaska. Det förargade mig, då jag kunnat få en verklig godbit på första sidan, medan "Kansan Työ" publicerade inlägget blott som spaltfyllnad. Det var nu ganska läsvärt och utan tvivel ett av Leinos mera anmärkningsvärda vänsterbetonade uttalanden.

Med Leino gick det alltså inte längre. Ilmari Kianto kom inom vår synkrets, fastän håren reste sig på våra huvuden vid tanken på att publicera en enda rad av Kianto, som under inbördeskriget skrivit dikten "Naarassusi" (Varghonan). Men han själv hade en annan inställning. Han sände oss en artikel, som alla andra tidningar hade backat. Tankegången i den var ungefär följande:

"Nog behövde ni mig då era rättigheter och era klassintressen var i fara; då bad ni mig skriva

hänsynslösa dikter och artiklar, där arbetarklassen skymfades, men nu när ni vunnit och återfått er säkra ställning känner ni mig inte mera. Om vi möts på gatan, går ni redan på långt håll över till andra sidan, så att ni inte skall behöva ge ett viplån åt en svältande författare!”

En sådan text var synnerligen begärlig för mig, men en del av den var olämplig för publicering i en kommunisttidning, och jag återsände artikeln. Några veckor senare såg jag den i alla fall i ”Yhteishyvä” (Gemensamt väl), visserligen helt omarbetad och friserad. Leinos och Kiantos artiklar visar, att det jäsningstillstånd landet råkat i efter inbördeskriget nådde ganska djupt. Kommande forskare må utreda i vilken mån dessa lynnesutbrott kan tillskrivas personlig besvikelse eller en levande känsla av att inbördeskriget betecknade en nationell olycka. Sillanpää redovisade för sina känslor i ”Hurskas kurjuus” (Det fromma eländet), men det lönade sig inte att ta kontakt med honom, fastän han var en son av min egen socken. Jag hade nämligen på känn, att han allra minst skulle understödja vår linje. Däremot är fallet Lauri Haarla i många avseenden intressant.

Jag råkade Haarla för första gången på vårsidan 1921. En känd konstnär förmedlade bekantskapen. Medan vi resonerade fick jag intrycket att Haarla genomgick något slags inre kris: han föreföll inte nöjd med tidens kommando. Jag frågade om han inte kunde tänka sig att understödja ”Suomen Työmies”, och han gick utan övertalning strax med på det. Omedelbart efter vår första kontakt skrev han i anledning av en premiär på Kansallisteatteri (Finska Nationalteatern) en kritik så uppfreskande och vederhäftig, att vår tidnings amatörkritiker aldrig kunnat åstadkomma något liknande. Den publicerades självfallet under signatur, och jag skyddade omsorgsfullt hans anonymitet: jag avhämtade själv artiklarna och kvitterade ut honoraren, vilka inom parentes sagt var mycket blygsamma, så att inte ens kassan skulle kunna lukta sig till mannen bakom signaturen.

”Suomen Työmies” lästes inte mycket i kulturkretsar, men Haarlas kritiker väckte i alla fall en viss uppmärksamhet. Givetvis var man nyfiken att veta vem denne teaterkännare var, ty sådana växer inte på träd i våra små förhållanden. Men så gick Haarla ganska skarpt till angrepp mot Kansallisteatteris direktions för dess val av reaktionära stycken och för dess konservativa hållning till kulturlivet över huvud. Det väckte enormt uppseende, och tidningen gick åt som på heta stenar. Till och med flera veckor senare frågade man efter det nummer, där artikeln ingått, ty var och en förstod, att en vanlig kommunistpojke inte hade kunnat åstadkomma ett sådant inlägg.

Man kunde föreställa sig att Haarla närmat sig ”Suomen Työmies” bara för att få utlopp för sin ilska, men detta var av allt att döma inte fallet. Redan efter vårt andra sammanträffande gav han mig nämligen sina arbeten att läsa. Han höll då på med skådespelen ”Lemmin poika” (Lempis pojke) och ”Hanumanin tytär” (Hanumans dotter). Det fanns också en roman, men namnet på den kommer jag inte ihåg. Däremot stannade de två skådespelen i mitt minne. Haarla väntade sig säkert inte så mycket av mitt litterära omdöme — avsikten var, att jag skulle sända manuskripten till Kuusinen.

Jag följde hans vink och sände med ett par brev, där jag antydde Haarlas egna åsikter om verken. Om det första sade han: ”Det är egentligen ett revolutionärt skådespel men maskerat så att det kan uppföras i ett reaktionärt samhälle som vårt.” Också Haarlas andra skådespel tjänar i förtäckt form syftet att svärta ner och krossa de privilegierade klasserna. ”Hanumanin tytär” uppfördes, enligt vad jag vet, inte många gånger, eventuellt bara en gång vid ett tillfälle på Kansallisteatteri, dit också jag var inbjuden. Om jag inte minns fel hade det arrangerats av det nybildade Näytelmäkirjailijaliitto (Dramatikerförbundet). Elli Tompuri gästspelade som Hanumans dotter och Axel Ahlberg hade blivit övertalad att åtaga sig kung Hanumans roll.

När han läst igenom den lär han ha sagt:

— Detta är ju rena kommunismen, men jag skall spela rollen ändå.

Någon framgång blev pjäsen inte. ”Lemmin poika” uppfördes flera gånger, ehuru jag inte vet i vilken mån skådespelarna eller allmänheten uppfattat den kommunistiska tendensen och blivit omvända.

Kuusinen svarade snabbt på mina brev och bad mig meddela författaren, att hans verk var storartade. Han gav mig särskilt i uppdrag att hålla ögonen på mannen; denne kunde framdeles bli en värdefull härold för en ny tids kommunism.

Jag framförde Kuusiners hälsning till Haarla, som blev glad och smickrad. Allt var gott och väl, men olyckligtvis — i berömvärd nit att hålla saken hemlig — hade jag tigit som en mus om Haarlas artiklar. När jag överraskande häktades i januari 1922 kände ingen annan i partikretsen till mannen bakom artiklarna.

Jag borde ha invigt någon, som kunnat fortsätta kontakten och det hemliga samarbetet med Haarla; det var omöjligt att göra det från fängelset. Till tack för min försiktighet publicerade ”Suomen Työmies” en dag ett skarpt utfall på Haarla.

”Suomen Työmies” politiske redaktör Väinö Vuorio, som även odlade kulturella intressen, hade under sina långa fängelseår gripits av ilska mot alla ”vita” kulturpersonligheter och gjorde det ena angreppet efter det andra mot olika författare. Nu var turen kommen till Haarla. Denne hade nämligen i bitterheten över att Siljo stupat under inbördeskrigets sista dagar publicerat en dikt, där han för Siljos huvud krävde tusen andra. Vuorio offentliggjorde denna dikt och spädde ytterligare på.

Där gick en god sak förlorad! Jag råkade aldrig mera Haarla, men av andra personer hörde jag senare att han varit rasande, då hans goda föresatser belönats på detta sätt. Och man kan säga, att från den stunden började Haarlas konservativa skede. Han skrev tämligen svart text ända till sitt livs slut.

När jag senare talade om detta med Kuusinen i Moskva, beklagade vi båda fallet Haarla, som verkligen kunnat utveckla sig till någonting enastående. Och Väinö Vuorio gick i graven i lycklig ovisshet om, vilken björntjänst han gjort Finlands kommunistiska rörelse.

Sovjetlegationen i Helsingfors

Ratifikationsdokumenten om freden i Dorpat utväxlades de sista dagarna av år 1920. Fred hade alltså slutits mellan Finland och Sovjetunionen, och i vårt läger väntade vi med spänning och intresse på att den nya legationen skulle grundas. Vi hoppades att den skulle utvecklas till en bättre föreningslänk med kommunismen än agentorganisationen i Petersburg och Moskva. Och då vi, som hörde till den Kuusinerska falangen, stod i spänt förhållande till FKP:s högkvarter, ansåg vi att vi måste ha desto vänskapligare och intimare relationer till Sovjetunionens officiella representation. Vi trodde att vi på detta sätt kunde slippa våra olämpliga underjordiska förbindelser.

De första rådsryska diplomaterna anlände, enligt vad jag minns, i början av februari 1921 och installerade sig i hotell Patria vid Alexandersgatan. Jan Antonovitj Berzin hade utnämnts till sändebud. Han hade tidigare varit ordförande för den ryska delegationen i Dorpat. Redan vid det första mötet visade det sig att han kände Finland ganska väl. På grund av min ställning kom jag att vara hans första gäst. Dagen efter sin ankomst sände han en personlig invitation till mig.

Om jag hade föreställt mig att möta en revolutionär krafttyp, eller åtminstone en livlig slav, hade jag helt misstagit mig. Berzin var en blid, blond herre från Lettland, och man kunde lätt ha tagit honom för en borgerlig tjänsteman eller vetenskapsman. Han bar dessutom ett litet välskött pipskägg, vilket nästan hörde till saken för en diplomat före det första världskriget. Han var utomordentligt vänlig och yppade strax, att ett av hans viktigaste uppdrag var att hjälpa den revolutionära rörelse, som kallade sig Finlands Socialistiska Arbetarparti.

Som tolk fungerade en man, vilken officiellt betecknades såsom translator och vaktmästare, men vilken i själva verket var politisk sakkunnig. Koso hette mannen. Han var född och uppfostrad i Petersburg, där han också gått i skola. I främmande sällskap uppträdde han som fullblodsryss. Han var min förbindelseman ända tills jag häktades. Med förbigående av FKP:s centralledning fick vi direktiv direkt från den rådsryska regeringen eller från Komintern, och i ett senare skede fick vi till och med pengar.

Mina besök på rådsryska legationen skedde alldeles öppet. Jag var ju chefredaktör för en daglig tidning och partisekreterare, och mina visiter kunde därför betraktas som naturliga. Dessutom hade allt hemlighetsmakeri varit av ondo, då man fick antaga, att statspolisen strax fått order att kontrollera all trafik till ryska legationen. Vi kunde dock inte ana, att Detektiva Centralpolisen varit så snabb i vändningarna som den varit — vi som bara lärt oss att förakta den. Men det visade sig i alla fall, att de två första vaktmästare, som togs i legationens tjänst, var statspolisens folk. Härigenom uppstod även kuriösa situationer, vilka jag senare skall berätta om.

Vad FKP:s tidigare nämnda planer på generalstrejk beträffar, var det bra för oss att veta, att de maktägande i Kreml fick sina upplysningar även av oss och inte endast av FKP:s högkvarter. När konflikten var som skarpast, kallade nämligen Berzin på mig och meddelade, att det ingått underrättelser från Utrikeskommisariatet, enligt vilka det rådde meningsdifferenser mellan de våra och partiledningen i Ryssland. Jag redogjorde för situationen och sade, att vår ståndpunkt var klar, ty en sådan strejkprovokation kunde inte leda till någonting. Berzin påstod sig förstå saken och lovade avge vederbörlig rapport till Utrikeskommisariatet.

Då legationen kommit under tak, började den söka kontakt med olika kretsar. Vid vårt första möte diskuterade vi också vilka som skulle bjudas till legationens mottagningar. Jag gjorde själv upp en lista över personer, som jag visste förhöll sig sympatiskt till Sovjetunionens representation. Men ministern drog fram en egen lista, som också den upptog massor av namn.

— Jag har bland annat här ett namn, som inte finns på er lista, sade sändebudet. Vad menar ni om det?

Jag kunde rekommendera personen i fråga, fastän han inte tidigare fallit mig i hågen, men sedan presenterade ministern namn, som ingenting sade mig, till och med sådana, som jag måste förvåna mig över.

— Denna person är garanterat reaktionär, sade jag om en. — Hur kan hans namn ha kommit med på er lista? Jag hoppas att ni inte fått råd av någon, som vill smussla in otillförlitliga personer.

— Absolut inte, svarade ministern och smålog sitt blida leende, som kom honom att likna en fridsam vetenskapsman. Våra mottagningar är på intet sätt slutna eller konfidentiella. Vargarna får nog besöka lammen, och det är bara bra. Då ser det hela mindre misstänkligt ut. Jag medgav, att det var friska synpunkter, och ministern förde mig djupare in i diplomatins

mysterier. Legationen hade utbyggt ett underrättelsesystem, men med det hade ministern själv eller hans egentliga tjänstestab ingenting att göra. Också Finlands Socialistiska Arbetarparti måste hålla sig på avstånd från denna spioncentral, ty det gällde att skydda partiet. Med legationen, eller rättare sagt i dess kölvatten, hade följt en tyskfödd doktor, intelligent och med framstående sällskapstalanger. Han uppträdde snart i alla salonger. Ministern varnade mig speciellt för att visa mig tillsammans med honom.

Då man minns att det fanns personer, vilka hoppades på möjligheten att förena sig med Judenitj i ett angrepp på Sovjetunionen, erövra Petersburg och göra slut på hela bolsjevikväldet, och då man vidare tänker på, att den nyss avslutade freden i Dorpat av samma personer ansågs som en skam, är det svårt att fatta att dessa fanatiker hade lust att tömma vänskapsbägare på ryska legationen. Men många uppmaningar behövdes inte förrän hotell Patrias lokaler var fulla av de mest brokiga gäster, och trängseln på mottagningarna fortsatte även sedan legationen flyttat till större utrymmen. Utrikesministeriets tjänstemän och pressfolk infann sig på tjänstens vägnar, men författare och konstnärer behövde ingen särskild uppmaning för att komma. Och det förflöt inte lång tid förrän man kunde konstatera, att den bildade klassen i Finland visade stor lust att bli inviterad till Sovjetlegationens gästbud. Jag vill inte generalisera för mycket, men i sanningens intresse kan jag inte förbigå en orsak till receptionernas popularitet: Finland hade — eller ansåg sig i alla fall ha — förbudslag. Rysk vodka är god och kaviaren en delikatess. Av båda slagen

fanns det obegränsat, och inte heller andra dryckesvaror saknades. Legationens representationskonto var stort, och utgifterna ansågs synbarligen lönande. Vid dessa tillfällen förekom intet spioneri, men av gästernas samtal under inflytande av vodkan kunde man sluta sig till mycket.

Däremot spionerades det friskt i helsingforsfruarnas salonger. Ofta visste inte ens värdinnorna själva vad som försiggick i deras hem, vilka förbindelser som här etablerades och vilka intriger som planerades. För riket farliga personer kunde här röra sig fritt i sällskap med Detektiva Centralpolisens män och vårt ännu ganska hjälplösa kontraspionage. Salongens storborgerliga värdinna hade kanske inte en aning om att många av hennes angenäma gäster, vilka drack hennes dyra, på smygvägar inköpta konjak, arbetade på att förstöra hennes värld. Men den finska bildade klassen föraktade inte heller salongerna hos Hella Wuolijoki, också om de hade sin givna färg. Hella seglade för fulla segel i medvind. Det var just hos henne, som jag råkade den tidigare nämnde tyskfödde doktorn. Han rörde sig i hennes salong som fisken i vattnet. Jag undvek att ha något att göra med honom, men det hindrar inte att jag råkar veta, att han i sina garn lyckades fånga många kända finnar: konstnärer, tjänstemän och politiker, vilka av penningbegär utförde vad han bad dem om. Från den stunden var de i Tjekans (GPU:s NKVD:s, MVD:s) våld och var tvungna att även framgent göra den tjänster.

Senare hade jag i Moskva tillfälle att studera rapporter, av vilka det tydligt framgick, varför dessa cocktailbjudningar arrangerades. Rapporterna inregistrerade detaljerat också oväsentliga samtal samt det allmänna intryck mottagningarna gjort. Det fanns biografiska anteckningar om alla gäster och en bild av dem. Om vid något tillfälle en ny individ visat sig, hade man om honom t. ex. följande anmärkning: ”Vid mottagningen sågs även författaren ... som bevisligen har förbindelser med de tyska, franska och japanska legationerna. Enligt vår åsikt är han politiskt otillförlitlig.” De pålitliga var i minoritet. Av rapporterna att döma var största delen av de personer, som år efter år gästade den sovjetryska legationen, otillförlitligt folk. Trots detta blev de bjudna.

Men dessa biografier var ännu intressantare i ett annat avseende. Utom allmänna uppgifter

innehöll de även anmärkningar om huru mycket alkohol vederbörande kunde tåla, hurudana deras äktenskapsförhållanden var, vilka som var skilda, vilka som var homosexuella och vilka som hade, jag vet inte vad för fel. Jag är övertygad om att Sovjetunionens underrättelseväsen har världens största kortregister över officiella personer. Så gammalt som Englands Secret Service är, tror jag likväl att det vad detaljarbetet beträffar står långt efter det ryska.

Sevärdheter i Petersburg och Moskva

Vi stod varje vecka i regelbunden korrespondens med Kuusinen. Hans kurirer var för det mesta svenska damer, vilka infann sig hos mig med portföljer, innehållande engelska, franska och svenska tidskrifter — framför allt modejournaler — med många blanka sidutrymmen. Vi hade på Socialistiska Arbetarpartiets byrå vid Holmnäsgatan och senare i Folkets hus, dit byrån flyttade i början av år 1921, ett särskilt strykjärn, med vilket vi ”pressade ut skriften”: vi hettade upp järnet och strök över tidskrifternas marginaler, som såg så oskyldiga ut, varvid den med alun eller citronvatten präntade texten framträdde. Den var oftast skriven med Aino Pesonens vackra handstil. Aino var en fix sekreterare, som redan i Finland arbetat tillsammans med Kuusinen. Senare gifte hon sig med dennes andre assistent Ville Ojanen.

Samma svenska damer förde tillbaka våra svar. I brådskande fall hade vi egna kurirer, vilkas budskap vid viktiga tillfällen chiffrerats med siffror. Vi kunde ju i allmänhet inte använda Kuusinens egna knep, då finska tidskrifter hade mycket sparsamma marginaler och papperet dessutom var dåligt.

Kuusinen flyttar till Moskva.

I februari 1921 hade jag åter besök av en svensk kurir, som gav mig en modejournal. Jag pressade fram texten och fann till min överraskning, att den var skriven med Kuusinens egen handstil. Av allt att döma ett viktigt budskap — och viktigt var det också.

Kuusinen meddelade att han fått ett brev från Lenin, där denne bad honom komma till Moskva!

Detta var alltså nyheter mer än nog. Med blandade känslor fortsatte jag att läsa brevet.

Lenin hade sagt sig känna till de upprivande konflikterna inom Finlands Kommunistiska Parti, men han negligerade dem och lovade svara för Kuusinens säkerhet. Han hoppades, att Kuusinen så snart som möjligt skulle komma till Moskva, eftersom — och detta hade uttryckligen sagts i brevet — Kuusinen var den ende som Lenin ansåg att i detta nu kunde hjälpa honom. Frågan gällde Kominterns metoder och program.

Saken förhöll sig nämligen så, att vid det stiftande mötet år 1919, där Kuusinen varit närvarande, Kominterns stiftelseurkund hade publicerats. Vid den andra kongressen följande år offentliggjordes de senare så ryktbara 21 teserna, där de villkor framställdes, som varje kommunistparti måste godkänna innan det blev upptaget i Komintern. Nu var det fråga om det egentliga tillvägagångssättet och det principiella programmet, ett arbete som bara kunde anförtros Kuusinen.

I slutet av brevet framställde Kuusinen sina egna synpunkter. Han föreföll villig att resa, ehuru han tidigare bestämt vägrat, trots framställningar från Kominterns mäktige ordförande Zinovjev och trots FKP-högkvarterets hotelser. Nu lät han — som den skicklige taktiker han var — oss, sina frontofficerare, avgöra om han skulle resa eller inte.

Jag sammankallade min egen stab och meddelade dem denna jobbspost. Med alltför många

riskerade jag inte diskutera saken. Louhikko satt fängslad. Sulo Wuolijoki, som visserligen varit politisk redaktör hos mig och ännu skrev artiklar till "Suomen Työmies", levde i sus och dus, festade med Sasu Punanen och skvallrade för honom om allt som han fått reda på. Eino Pekkala var av de äldre den ende, som vi kunde rådgöra med.

Även alla de övriga ansåg, att den planritning vi senaste höst gjort upp för vårt arbete och av vilken vi hoppats så mycket, höll på att falla sönder, d. v. s. idén att det Socialistiska Arbetarpartiet skulle bli ett relativt självständigt nationellt, socialistiskt eller kommunistiskt parti, som bröderna Rahja eller Zinovjev inte kunde kommendera från Petersburg och förmå att göra allsköns dumheter. Flera gånger kastade vi lott om vårt svar, men slutresultatet blev att vi inte riskerade stämpla Kuusinenens förslag som omöjligt.

I brevet, som jag senare skrev, beklagade vi att Kuusinen redan syntes vara i restagen. Vi fruktade att han förr eller senare skulle råka in på samma linje som den Mannerska ledningen och att självständighetssträvandena från föregående höst skulle avstanna. Men då vi inte kände till alla omständigheter, och då den inbjudne var en så auktoritativ person och själv tycktes vara hågad att resa, riskerade vi inte motsätta oss; vi hoppades bara att han även längs denna väg kunde stärka vår suveräna ställning och skydda oss från att komma under bröderna Rahjas och Manners kommando.

Vi unga kommunister fattade beslutet med bedrövat sinne och anade, att det skulle leda till svårigheter. När jag senare vid många olika tillfällen — under Moskvaåren och efteråt — återkallat i minnet denna situation, måste jag i självkritikens namn säga, att den utgjorde ett av de historiska vägsäl, där den finska kommuniströrelsen kunnat länkas in i en annan riktning.

Om vi med mig i spetsen hade svarat Kuusinen: du får inte resa, åtminstone inte med vårt begivande, och om du reser betyder det att vår vänskap och våra relationer är avbrutna och att vi brännmärker dig på samma sätt som vi gjort med bröderna Rahja et consortes, om vi svarat på detta sätt är det vanskligt att veta, om Kuusinen ändå hade rest. Åtminstone i sitt brev försökte han ge sig sken av att hålla så pass mycket på vanlig organisationsdemokrati, att han öppet frågade oss till råds.

Skulle han det oaktat ha rest och skulle vi haft mod att säga: "Nåväl, vi beklagar att du reser, men vi ämnar inte längre följa dina råd och dina order" — hur hade det då gått?

Med säkerhet kan man inte veta, men det finns grundad anledning att antaga, att även om vi blivit utan den andlige ledare som Kuusinen då var för oss, skulle vår vänsterbetonade arbetarrörelse — alltså den halvkommunistiska och delvis helkommunistiska rörelsen, — fått ytterligare vind i seglen. Kanske hade inte heller myndigheterna, om de observerat att vår rörelse lämnat eller höll på att lämna Moskva, givit den det dråpslag som de gav den redan vid ett så tidigt skede som 1922, då hela partistyrelsen häktades, samt år 1923, då partiet upplöstes.

Man kan alltså föreställa sig, att myndigheterna och det socialdemokratiska partiet — oberoende av de skador vi vållat det — inte hade gått emot ett sådant självständigt socialistiskt arbetarparti, åtminstone inte så skarpt och målmedvetet som nu. Det kan mycket väl tänkas, att utvecklingen följt samma spår som inom Norges arbetarparti, vilket först var ett stort socialdemokratiskt parti men senare i sin helhet anslöt sig till Komintern. Efter några år skilde det sig härifrån igen, behöll sin auktoritet bland Norges arbetare, framför allt bland fackarbetarna, och återvände efter ytterligare några år till de socialdemokratiska linjerna för att smälta samman med det socialdemokratiska partiet, vilket under tiden varit ett litet och kraftlöst parti. Vi skall komma ihåg, att bland Kominterns gäster befann sig ledarna för det

nuvarande Arbetarpartiet: Gerhardsen, Torp, Tryggve Lie m. fl.

En här antydd tankegång har fog för sig om vi minns, att en mycket liten procent av Finlands arbetare då var kommunister. Inte heller nu är anslutningen till kommunismen stor bland arbetarna. Största delen av dem, som röstar på FKP:s listor, är förgiftade individer, bittra över nuvarande förhållanden. Det är vänsterelement, vilka bär på traditionellt agg. Om de hade fått odla sitt missnöje inom ett självständigt, suveränt socialistiskt parti och inte varit utsatta för utifrån kommande direktiv — på sätt och vis en fjärrstyrning, som måste vara betungande för en rejäl finsk arbetare — ja, då hade åtminstone femte kolonnens verksamhet blivit väsentligt mindre än vad den var på 1920- och 1930-talen; för att inte tala om vad den är nu.

Fastän jag inte vill ingå på hårklyverier eller självkritik i Kuusinenens stil, måste jag säga att ett av de största och ödesdigraste fel jag gjort var, att jag inte hade mod och förstånd att förbjuda Kuusinenens resa till Moskva. Om våra relationer då hade brustit, skulle utvecklingen ha fått en annan riktning. Redan samma år fick vi erfara följderna av vårt handlings sätt, när vi på Kuusinenens begäran reste till Moskva och till petersburgskongressen.

Man kan naturligtvis fråga sig om Kuusinen i alla fall hade rest också om vi faktiskt ställt oss på tvären. Han hade visserligen Lenins lejdebrev, men han stack dock huvudet i ett getingbo. I striden mot FKP och Komintern tydde han sig hela tiden till vår, d. v. s. till Socialistiska Arbetarpartiets och Fackorganisationens makt. Han hade slungat ut slagordet, att den finska revolutionen inte skulle utkämpas på andra sidan om Nevan, utan på vår. Om han fått lov att isolera sig från oss och resa till Ryssland som en ensam emigrant, dödsdömd av FKP:s högkvarter och utan vårt beskydd, finns det allt skäl att antaga, att han låtit bli att resa.

Men nog med tankeexperiment! I varje fall måste vi konstatera, att Kuusinen var och är den finska kommuniströrelsens A och O. Utan honom hade frigörelsen från Moskva kunnat ske även vid andra tillfällen än det nämnda. Efter det har FKP både genom cellbildning och finansiella åtgärder fått en starkare ställning. Universiteten i Leningrad och i Karelen samt Lenininstitutet i Moskva har utbildat nya kadrar, uppfostrat några hundratal kommunister för att bedriva mullvardsarbete. Vid den tidpunkt det nu varit fråga om fanns det inte många mullvadar, och de få som sänts ut hade antingen råkat i fängelse eller återvänt hem. Andra åter, såsom Louhikko, hade under en kort tid genomgått en utveckling i reformvänlig riktning.

Pojkarna far till Petersburg

Kuusinen for till Ryssland via Murmansk vid månadsskiftet mars—april, men gjorde ingen avstickare till Petersburg, då han visste att han inte var välsedd där.. Namnet på Kuusinenens klubb var ändrat, alla yttre tecken på hans tidigare storhet var förstörda, hans arbeten hade överförts till mängden av förbjudna böcker. Kuusinen ansåg det också bäst att bege sig raka vägen till Moskva för att ställa sig i skuggan av Lenins vingar.

Han var en gång för alla en utstött man och hade ingenting att säga till om i partiet. Dess ordförande var Manner och den egentliga ”starka mannen” inom det var Eino Rahja. Vid FKP:s partikongress, som skulle hållas under våren, hade de för avsikt att visa vem som var vem. Till skada för sig själva vädjade Manner och Rahja till kommunisterna i Finland, och dessa var — genom min förmedling — i Kuusinenens händer. Då vi alltså fick en inbjudan, Manneranhängarna från Manner, Kuusinengruppen från Kuusinen, beslöt vi att sända en så stark representation som möjligt. Jag valde in i delegationen tidningsredaktörer, kretssekreterare, medlemmar av partistyrelsen och av olika kommunistiska organisationer, personer som alla hundraprocentigt tog parti för Kuusinen.

Vi stod under idolen Kuusinsens trollmakt till den grad, att vi inte ens tänkte på att vägra resa till FKP:s fjärde partimöte. Vår beredvillighet ökades utan tvivel av den omständigheten, att det samtidigt kom en inbjudan till Kominterns tredje kongress, som skulle hållas i juni i Moskva. Visst fanns det mycket som lockade en ung och entusiastisk kommunist som mig.

Vi hade en lång korrespondens med Kuusinen om dessa saker. Han fruktade nämligen, att om vi använde oss av Rahjas och Manners etapper, kunde det gå illa för oss. Vi trodde ändå inte, att de var så fräcka att de skulle likvidera oss redan under färden. Därför beslöt vi att använda oss av den vanliga Kivinebbrutten.

Vår trupp reste i grupper på fem, åtta och tio man, men Tuomi och jag, som hörde till de utvalda, for på tumanhand. Resan började den 1 juni. Först med tåg till Viborg och därifrån med bil till gränsen vid Vääramäki, via Kyyrölä och Pamppula byar. Där mötte en guide.

Denna olagliga trafik var ganska effektivt ordnad och dess huvudman var en lokal skyddskårsofficer. För ett tusen mark per man förde han finnar över gränsen. Tuomi och jag hade med oss en enda lots, men när en större kohort anlände några dagar senare, fördes den i grupper på 8-10 under eskort av beväpnade skyddskårister över gränsen. Patrullen på andra sidan hade inte kunnat göra något åt skyddskåristerna, dessutom kände den nämnde officeren till patrulleringstiderna, så att riskerna för en sammanstötning inte var stora. Han var son till en hemmansägare på Karelska näset och vid denna tid 28 år gammal. Han hade hunnit bedriva sin rörelse ett par år innan han blev tvungen att fly till Ryssland. Senare fick han betydande förtroendeposter i Östkarelen, och slutligen blev han förvaltare på en sovchos eller ett statligt jordbruk. Men här hade han ingen framgång, lägenheten gav större och större underskott för varje år och 1934 begick han självmord.

Vår guide förde oss genom stora skogar. Det var en vanlig ödemarksvandring av det slag som vi finnar är vana vid, och inte bekymrade det oss ungdomar, att vi visste att vid dessa gränsövergångar allt emellanåt någon sköts ned. Tvärtom var vi brottsligt sorglösa.

På det ställe, där vi skulle gå över Rajajoki (Systerbäck), låg det några hundra meter öppet fält på båda sidor om vattendraget. Guiden sade, att det gällde att springa över de öppna vidderna, ty fastän rutten var kontrollerad och någon gränsvakt inte fanns i närheten, kunde i alla fall en tillfällig kontrollör röra sig här, och då skulle skottet gå av. Vi rusade till ån som renarna till källan och började vada över. Mitt i allt fick Tuomi en lysande ide. Han hade nyligen fått en fotografiapparat och var givetvis mycket intresserad av att knäppa bilder. Nu ville han ta en bild av mig mitt i Rajajoki — man kan förstå tanken, ty tillfället var ypperligt: solen steg just upp bakom hans rygg. Men det tog naturligtvis sin tid, innan han fick kameran inställd, och guiden som sprungit förut över till ryska sidan signalerade redan: kom nu för helvete! Men Tuomi tog sin bild och vi sprang till guiden, som skällde ut oss. Några veckor tidigare hade just på samma ställe en som gått över gränsen skjutits ned — visserligen med en annan guide, men ändå —.

Och så stod vi då på det okända landets mark, underlandet, om vilket borgarna spridde sin skräckpropaganda och vilket kommunisterna höjde till skyarna. Jag måste säga att intrycken var delade. Visserligen hade vi inte väntat oss något festligt mottagande, men allt såg mycket eländigare ut än vi någonsin kunnat tänka oss. Tåget till Petersburg var smutsigt, fullsatt med resande, t. o. m. på plattformar, fotsteg och tak. Något liknande hade man inte kunnat föreställa sig i Finland.

Den man, som tagit emot oss vid gränsetappen, följde med ända till det hus, där vi installerades i Petersburg. Det var en väldigt stor byggnad vid Kamennyi Ostrov, i samma

komplex där Kuusinens klubb varit inrymd, om ock i en annan del. Det hade varit något slags kooperativt hus för förmögna petersburgska köpmän, och spår av rikedom fanns överallt, även om de börjat förfalla. Möblerna bestod av förnäm mahogny och valnöt, prydda med ornament, men korridorerna var smutsiga, vattenledningarna fungerade inte, och det var farligt att använda avlopp eller WC.

Finnarna skötte nog sina hus på ett helt annat sätt än ryssarna, vilkas bostäder var under all kritik.

Alla de finska ledarna bodde i denna gård: Manner, Eino Rahja och Evä, vilken på den tiden var FKP:s sekreterare, bröderna Taimi och Vasten och dessutom en betydande teknisk personal. Det finska kollektivet uppgick till nästan femtio man.

Det var också en sensation i sitt slag att råka dessa ryktbara revolutionärer. Evä kände jag sedan tidigare, ty han hade varit redaktionsmedlem, då jag påtvingades redaktörskapet för "Kansan Lehti". Han hade blivit illa skadad vid blodbadet i Kuusinenklubben och var ännu inte riktigt sig själv. Manner hade jag råkat i Tammerfors bara i förbigående; först nu möttes vi öga mot öga.

Liksom många andra hade jag ett imponerande minne av Manner från de tider han var lantdagens talman. Han hade ansetts vara den som tekniskt lämpade sig bäst för denna post, och vi hade beundrat honom på läktarna i Heimola som en stilig, rakryggad uppenbarelse. Jag hade under en lång tid läst hans artiklar i "Työmies" och av honom som partiman fått intrycket av en rejäl och principfast person, en bild som senare i hög grad fördunklades. Genom Kuusinens, Sirolas och Lumivuokkos redogörelser hade jag numera en helt annan föreställning om honom. Han hade engagerat sig så fast i bröderna Rahjas och andra fanatiska bolsjevikers företag, att min uppfattning om honom grumlats. Jag skall dock medge, att den förbättrades något under dessa dagar i Petersburg. Han uppträdde på intet sätt hetsigt eller befallande såsom bröderna Rahja och delvis även Evä, utan försökte alltid lugnt finna en förklaring till konflikterna mellan sin egen grupp och Kuusinens. Han ville inte spela hög herre, snarare tvärtom! Manner, prästsonen, underströk sin proletära inställning genom att bära rysskjorta utanpå benkläderna — alla andra var europeiskt klädda. Tuomi och jag skämtade smått, att man inte behövde markera sitt proletära sinnelag på Manners sätt. Men diskussionerna med honom var, liksom vid senare sammanträffanden, såtillvida angenäma att han var påfallande saklig, han nedlät sig inte till svammel, utan koncentrerade sina yttranden nästan till klämmor och gjorde synteser av uttalandena. Senare får jag anledning att återge den bild Kuusinen tecknat av honom. Här inskränker jag mig till att säga, att han var kall och saklig, men trots våra fördomar inte motbjudande.

Annat var det med Eino Rahja! Han motsvarade fullständigt den typ vi föreställt oss och vann inte på närmare bekantskap. Han var en gång för alla en obehaglig figur, puckelryggig och kortnäst. Helt instinktivt blev han fräck, då jag kom i kontakt med honom. Hans röst inbjöd redan från början till gräl, kommenderande och hotfull som den var. Det var karakteristiskt för denna tid, att en person som han kunnat uppnå en så märklig ställning: han var politkommissarie och hade generallöjtnants gradbeteckning, bland alla finnarna således den som stigit högst i graderna. Givetvis hade han meriter från inbördeskriget: han hade förtjänstfullt deltagit i de karelska oroligheterna och i striderna mot Judenitj, men hans största insats var etappförbindelsen till Finland, längs vilken han anskaffade delikatesser, särskilt till Zinovjevs bord.

I Petersburg var livsmedelsläget, liksom i hela Ryssland, på den tiden ganska stramt. Hela

folket svält. Skörden år 1920 var dålig och förhoppningarna för följande år ännu sämre. Det blev också fullständig missväxt: enligt officiella uppgifter dog fem miljoner av svält. Om inte Hoover ombesörjt livsmedel till Ryssland hade sannolikt hela det rådsryska systemet kunnat råka in i en oöverskådlig kris ..

Men låt oss återgå till saken. Den finska ”sovjetaristokratin” i Petersburg var i ett något bättre läge tack vare Rahjas lysande etappförbindelser. Från Finland fick man redan allt vad man önskade, och genom svarta börsen även onyttiga saker. Dessutom gjorde det oerhört fina motorfartyg, som kallades ”Kominterns fanerbat”, ett par turer i veckan till Stockholm och återvändande medförande människor och varor. Därför skröt Rahja med att han, om Zinovjev började intrigera, kunde avslöja att det var han, Rahja, som hållit Zinovjev vid liv och skaffat honom till och med lyxvaror.

När Tuomi och jag studerat denna typ en hel dag, kom vi underfund med att bröderna Rahja varit upphovsmän till blodbadet i Kuusinens klubb, också om Jukka, den yngre brodern, ansågs mer begåvad, sakligare och mindre skrytsam. När utsvultna och hemlösa rödgardister efter år 1918 hade kommit under dessa personers kommando var den blodiga reaktionen helt naturlig. Min motvilja mot Eino Rahja minskades inte med åren.

FKP:s högkvarter i Petersburg visste nog vilken andas barn vi var, men de anade kanske inte hur djupt den Kuusinenska mäsken trängt in i oss. De blev på det klara med sin villfarelse, då de ständigt och jämt sökte uppmärksamgöra oss på att Kuusinens ställning inte var så stark som vi kanske trott — om han också nu stod under Moskvans och Lenins beskydd, så kunde det i alla fall gå galet för honom. Stockholmsmötet med likvideringen av partiet var en tråkig och farlig affär. ”Ni skall inte hela ert liv förlita er på Kuusin; nu förestår Kominternkongressen och sedan partimötet.”

Dessa antydningar verkade bara uppiggande. Jag framförde en lång serie beskyllningar mot Manner och Rahja för deras enfaldiga politik, som föregående vår varit särskilt enfaldig. Dock bryr jag mig inte om att upprepa dem här, jag konstaterar bara, att diskussionen med dessa herrar ökade vår önskan att komma till läromästaren i Moskva.

Men innan vi lämnar Petersburg vill jag påpeka, att vi där råkade även en sympatisk man. Det var Kustaa Rovio, Lenins husvärd under dennes helsingforsbesök 1917. Rovio var då militischef — jag har nämnt honom tidigare och har anledning att berätta om honom senare. Född och uppvuxen i Petersburg talade han flytande ryska. Som ”tjänsteman för särskilda uppdrag” hade han varit förbindelseman mellan finnarna och Lenin och hörde till dem, vilka när som helst fick tillträde hos denne. Han var metallarbetare till professionen och hade vistats i Finland före inbördeskriget, bland annat i Tammerfors, där han gifte sig med kassörskan vid Tammerfors Arbetarförening. Hustrun hade dött ett år tidigare och Rovio var ännu mycket nedstämd. Synbarligen hade äktenskapet varit lyckligt även i dessa förhållanden.

Ett par gånger var vi bjudna till honom på mat och kinesade också några nätter i hans hem. Han var neutral, räknade sig inte vare sig till Kuusinens eller Rahjas falang, men älskvärd och sympatisk som han var tog han alltid vänligt emot oss. Vi fick många värdefulla upplysningar av honom, vilka hjälpte oss att orientera oss i dessa främmande förhållanden.

Ty främmande var de för oss. Sedan vi kommit över vår första häpnad förvånade vi oss emellertid inte över t. ex. spårvägstrafiken, över att vagnarna ibland gick och ibland stod. På denna tid var det inte lätt att förnya skenor eller annan materiel. Det förvånade oss inte heller att vagnarna i trafik var så fullsatta att det inte lönade sig att försöka komma upp; ryssarna kunde hålla sig fast vid handtag och ledstänger och på det sättet färdas från den ena ändan av

staden till den andra. På yttre sidan fanns det lika mycket folk som inne i vagnen. Men vi förvånade oss över, att om en aldrig så betydande delegation besökte staden, den i brist på bilar transporterades med spårvagn. Vid stationen mötte en vagn, som förde delegationen till bestämmelseorten, och under tiden måste all annan trafik avstanna. Detta inträffade under vår vistelse i Petersburg, bland annat då en norsk delegation anlände. Norrmännen frågade om inte trafiken blev lidande, då delegationen först transporterades från stationen till hotellet och spårvagnen sedan fick vänta för att föra norrmännen omkring i staden. Ryssen svarade:

— Vi vill visa er att detta är proletariats diktatur. Vi är husbönder här. Vi kan inställa trafiken närhelst vi önskar det.

— Men medför det inte stora olägenheter, då tusentals människor försenar sig till arbetet eller hemmet?

— Naturligtvis, men vi vill visa att det är vi som är husbönder. Jag har anledning att senare återkomma till detta. Nu förflyttar vi oss till Moskva.

De första dagarna i Moskva

Vi skulle inte behövt ha någon brådska att komma från Petersburg, ty vi fick veta, att Kominternkongressen ej skulle börja så tidigt som man sagt oss. Men Petersburgs andliga atmosfär kändes karg, och Moskva var ändå hjärtat i vår ideella rörelse, hur upproriska vi än varit. Dessutom vill ungdomen se mera av världen.

Så snart vi gränsöverlöpare samlats här i en större grupp, beslöt vi att skudda det petersburgska stoffet av våra fötter. I Moskva mötte oss också en helt annan atmosfär. Vi inkvarterades i ett gammalt lyxhus, som varit en förnäm moskvabos privatpalats. Det var så stort, att det rymde även andra länders delegationer. Omedelbart efter ankomsten till palatset fick vi meddelande om att Kuusinen väntade på oss.

Han bodde på hotell Lux vid Tverskaja, som gatan på den tiden hette — nu heter den Maxim Gorkijgatan. Hotellet var ett f. d. lyxhotell, som numera användes som bostad för internationella kommunister.

Kuusinen tog glatt emot oss, och vi hade ingen anledning att betvivla att hans glädje var uppriktig. Han berättade om sin besvärliga resa — ett vintrigt Ishav är inte trevligt. I Murmansk möttes han av Lenins utsända män, i vilkas sällskap det var tryggt att resa, ehuru han inte velat inleda Rahja i frestelse genom att göra en avstickare till Petersburg.

Konflikten med FKP:s centralkommitté var alltjämt mycket frisk och livskraftig.

— Men var inte bekymrade, gossar, sade Kuusinen — vi vinner nog.

Och Kuusinen berättade helt skadeglatt om de skurkstreck han planerade. FKP:s centralkommitté hade lagt beslag på alla hans arbeten och bland andra givetvis också på broschyren ”Perisynti” (Arvsynden). Nu ämnade han ta den med som sådan i Kominterns program, som man höll på med att utarbeta. Om Lenin & C:o godkände den, råkade Rahja et consortes i en tråkig mellanhand, ty de måste då upphäva beslaget på ”Arvsynden”. Av allt att döma skulle intrigen lyckas, emedan Kuusinen hade givit Lenin de första utkasterna och fått ett svarsbrev, där Lenin skrev att han funnit att grundlinjerna var riktiga.

Så gick det även. En stor del av ”Perisynti” publicerades, och under våra senare strider hade vi anledning att återkomma till broschyren. Isynnerhet Tuorri roade sig med att allt emellanåt fråga när beslaget på ”Perisynti” skulle upphävas. Rahja fick då alltid våldsamma raserianfall

i Kremls kuloarer.

Kongressen vidtog först två veckor senare än vad som varit avsett. Men det var Kuusinen som fel. Såsom jag berättat, hade Kuusinen i uppdrag att författa teser, på vilka Kominterns grundlag skulle byggas. Kuusinen var en ovanligt skicklig teoretiker, säkert en av världens främsta, då det gällde att bena ut och klyva hår och skägg på Marx. I kommunismen har bolsjevikerna utvecklat mycken sofistisk klokskap. De mest obetydliga ordformer och ordvändningar kan diskuteras och en Buharin dömas till döden på grund av att han tolkat någon av Marx' teser på sitt eget sätt — men åtminstone en utomstående märker inte skillnaden.

Kuusinen var mycket långsam i sitt arbete. Inte ens under sina bästa dagar skrev han många sidor, vanligtvis bara en eller en halv. ”Kuusinen skriver ingenting och gör ingenting, han bara knåpar med sitt”, sade Tuure Lehen, Kuusinen som måg. Och därav kom det sig, att delegationerna, som kommanderats till Moskva den 4 juni, fick grundlig tid att lära känna staden. Vi besökte Kuusinen nästan varje dag. Då tog han en liten paus i sitt arbete för att prata med oss, han drack svart kaffe, rökte och fortsatte dag och natt med sitt knåpande. Vid det andra eller tredje besöket råkade vi hos honom en skön ryska, som uppträdde så hemvant att det väckte vår förvåning. Kuusinen sade bara, att hon hjälpte till med maskinskrivningsarbetet.

Den största överraskningen var i alla fall, att vi en dag hos honom träffade en gammal bekant: fru Salme Pekkala, Hella Wuolijokis syster — nu mrs Palm-Dutt. Det var dessutom inte för någon obetydlig sak hon kommit hit: hon var den engelska delegationens ledare vid III Kominternkongressen.

Hon hade vid Kuusinen som avresa från Finland skilt sig från Pekkala och rest till England. Där hade hon gift sig med den framstående kommunistledaren Palm-Dutt. Kuusinen hade själv medverkat till äktenskapet. Senare skämtade vi om, att då Englands kommunistparti hade svårt att komma på fötter, måste det få konstgjord andning av Finland. När jag för några år sedan föreläste i Oxford, väcktes åhörarnas intresse då jag berättade, hur vi hjälpte den engelska kommunismen att resa sig genom att från Finland sända en intelligent och energisk kvinna som hustru åt partiets ledare. Samtidigt hade vi skickat en av våra unga och dugliga organisatörer Erkki Veltheim till London, där han skapade en skola för utbildning av röda officerare. Som hans assistent fungerade en medlem av Arbetarpartiet, parlamentsledamoten i underhuset, överste Malone. Tre månader kunde skolan arbeta, innan myndigheterna upplöste den och häktade Veltheim, men icke Malone, eftersom han var medlem av parlamentet. Veltheim satt tre månader i fängelse och utvisades sedan ur landet.

Bland andra länders delegater i Moskva fäste man sig särskilt vid de svenska, då de medfört en eldröd bil, som med stort besvär transporterats med båt och godståg från Stockholm. Bilar var på den tiden sällsynta i Moskva. Man såg just inte annat än militär- och lastbilar, idel gamla åbåken. Vi fördes också till kongressens sessioner i Kreml i en öppen lastbil, medan vi bodde i utkanterna av staden. När vi sedan flyttade till ett invid Rådstorget beläget hotell hade vi en mycket kort väg att vandra till Kreml.

Alltså utvecklade sig händelserna på följande sätt:

I avvaktan på att kongressen skulle öppnas arrangerades åter en exkursion till stadens omgivelser — givetvis med spårvagn, så att så många delegationer som möjligt kunde komma med. Då vi väntade på vagnarna vid A-boulevarden i närheten av vår bostad, lade vi märke till en rödgardist på andra sidan gatan, utstyrd i en ovanligt fin uniform. På den tiden var rödgardisterna, även officerarna, i allmänhet illa klädda, och då därför en så elegant och

stilig karl gick där och kråmade sig, hördes entusiastiska utrop från alla håll och på en mängd olika tungomål. Plötsligt var det någon i vår grupp — enligt vad jag minns Letonmäki — som utropade:

— Men det är ju Mattsson. — Hej, Mattsson!

Och Mattsson, Eyolf Georg, den åländske skeppsredarsonen, som snart skulle utdimitteras som general från Frunseakademin, slog ihop klackarna, kom över gatan för att hälsa på oss och gjorde en för honom typisk rörelse —:

— Fan, finnar!

Vi var ännu så genomsyrade av småborgerlighet och knutpatriotism, att vi njöt av att inför den församlade mängden visa, att den prydliga officeren i Moskva var en landsman till oss.

Sedan kom svenskarna i sin röda bil för att avhämta Mattsson, som de utsett till kommissarie för bilen — även en sådan måste det finnas! En finsk dam ledde alltså den brittiska delegationen, en ålänning bar ansvar för den svenska röda bilen — det

var också något. De flesta drog visserligen på mun åt bilen såsom varande ett tecken på småborgerlig vräkighet, men det förargade oss finnar att svenskarna egentligen uppträdde i lånta fjädrar. Det svenska kommunistpartiet hade nämligen bildats i Stockholm genom medel, som överförts från Finlands Bank, och stod ännu i skuld till finnarna.

Den mycket manstarka svenska delegationen leddes av Zeth Höglund, vilken såsom känt föredrog att skriva dikter framom att sköta partiet. Redan då anade man att han skulle bli en avhoppare, vilket han också mycket riktigt blev. Därför höll vi oss hellre till Karl Kihlbom och Oscar Samuelsson, vilka hade mer proletär härstamning. Av senare ledare deltog bl. a. Linderot, som för några år sedan avlägsnades från partiet och nyligen avled.

Också den norska delegationen var rätt stor. Särskilt remarkabel var — förutom ledaren Tranmael — professor Bull, som senare spelat en betydande roll som professor i historia vid Oslo universitet. Norrmännen var anspråkslöst folk såsom vi själva och saknade svenskarnas fina fasoner. När jag sagt, att delegationerna var ”stora”, har jag närmast tänkt på representanternas antal, som inte spelade någon roll för kongressen — det var antalet röster som var bestämmande. Större partier hade tio röster, men det var inte partiernas medlemsantal som avgjorde rösternas mängd utan (och det var Lenins stipulation redan vid Kominterns grundande) det var partiets betydelse. Sålunda hörde Finlands kommunistparti, som i själva verket räknade bara några hundra medlemmar, till de största partierna. Det hade deltagit i revolutionen, och Lenin hade vid den planerade mandatfördelningen sagt, att ett sådant parti som Finlands kommunistparti, vilket i alla avseenden var förebildligt och storartat, hörde till de stora partierna. Alltså disponerade Finland över lika många röster som Ryssland, Tyskland, Frankrike, England och några andra stora länder.

O. W. Kuusinens nödrop

Kuusinen var i mycket god form vid vår ankomst till Moskva, men vi kunde inte undgå att märka att han blev allt mer orolig och nervös ju längre tiden led. Det förvånade oss inte, ty vems nerver skulle inte bli påfrestade av medvetandet att kongressen måste dansa eller åtminstone slå dank på grund av hans hårklyverier och nyckfulla arbetsätt.

Så fick jag då en dag i min bostad vid Tverskaja kallelse att ensam infinna mig hos Kuusinen. Något konsternerad skyndade jag till hotell Lux, där jag råkade honom så nervös och upphetsad, att jag blev nästan rädd.

— Det här, det här — det har hänt någonting tråkigt; jag har varit alldeles utom mig ett helt dygn och arbetet skriker inte alls framåt.

Därefter berättade Kuusinen, medan han ideligen på nytt tände sin cigarrett och avbröt sig med utropen ”det här, det här”, sin historia, som var något fragmentarisk och dunkel. Jag kunde inte störa honom med frågor för att därigenom få en fullständigt klar bild av det hela, men i huvudsak var historien följande:

Den sköna ryskan, som vi sett syssla i Kuusinens rum, hade en dag kommit till honom som husassistent. Och nog hade han haft nytta av denna bildade flicka, som också kunde tyska. Kuusinen trodde, att någon ur Lenins närmaste krets hade sänt flickan, då man kände till hur svårt Kuusinens arbete var och hur bråttom det var med det. Men Kuusinen hade ändå förvånat sig smått över den vackra flickans beredvillighet och fria sätt: hon kom vid vilken tid på dygnet som helst för att koka kaffe och annars hjälpa till. Och det hade dagen förut hänt, när de satt och drack kaffe och dessutom litet starkt, att flickan berättat, att hon hade en annan och viktigare mission än att vara vanlig assistent eller sällskapsdam åt Kuusinen.

Läsaren kan förstå, att jag vid detta moment i berättelsen hade öronen på spänn. För att förklara historiens fortsättning vill jag påminna läsaren om att jag i samband med stockholmskongressen talade om Mauno Heime, en finsk student, som rörde sig i Sverige i Kominterns angelägenheter och som senare åkte fast.

Flickan hade berättat, att hon redan en längre tid varit i Tjekans tjänst. Hon var alltså tjekist och hade på ämbetets vägnar utsetts till Kuusinens väninna. I Sverige och Norge hade flera finska kommunister häktats, bland dem hennes fästman Mauno Heimo. Tjekans män hade påstått, att häktningen berott på angivelse från Kuusinens sida, och flickan hade nu i uppdrag att med alla medel ta reda på Kuusinens brottslighet eller oskuld. Men nu — hade flickan sagt — skämdes hon över att hon alls hade inlåtit sig på saken, ty hon var övertygad om Kuusinens oskuld och hade även försäkrat sina förmän därom.

Tjekans metoder var så invecklade att det var svårt att säga, om flickan gjort sin bekännelse av fri vilja eller på högre order. I alla fall gifte hon sig senare med Mauno och levde som äkta maka och partifunktionär i hotell Lux åtminstone till år 1937, då paret häktades vid en stor utrensning.

Hur det än förhöll sig var Kuusinen nervös på grund av historien, som skulle ha enerverat vem som helst, ty Tjekan kastade sin mörka skugga över hela Ryssland. Men när nöden är störst är hjälpen närmast.

— Jag har nu funderat ut, att du som kommit från Finland och är en central figur där hemma skall gå till Lenin och förklara saken. Sirola följer med som tolk och assistent — men han är inte själv lämpad att framföra saken. Jag har redan ringt till Lenin och bett om audiens.

Det var en skräll. Att besöka Lenin — och till på köpet i detta ärende! Men här tycktes inga invändningar hjälpa: Tjekans inblandning var alltid en allvarlig sak och det gällde att sätta in en så kraftig motstöt som möjligt. Skulle någon gå, var det jag som skulle göra det.

Jag har glömt att nämna en sak. Vår delegation måste givetvis ha en ledare, och jag trodde att till posten skulle utses någon koryfe som Kuusinen, Sirola, Manner, Gylling eller Rovio . . . Men till chef utsågs Karl Ek, som var mitt tacknamn. Och naturligtvis kom det an på delegationens chef att sköta dylika trassligheter.

— Men vad skall jag säga till Lenin och förklara för honom? frågade jag.

— Inte tänker jag ge dig något råd med på vägen, svarade Kuusinen. — Du känner till den roll jag spelat i Sverige och på andra håll, och om du tror att jag är syndig och svekfull, så berätta det då för Lenin.

Nu kom också Sirola, som Kuusinen skickat efter. Han blev oerhört nervös, ännu mycket mer än jag. För det första var han en sensibel natur, för det andra hade han inte varit tillräckligt länge i Ryssland för att veta vad Tjekan egentligen var, och för det tredje var han skamsen över att besvära Lenin med sådana bagateller, rent ut sagt med ”flickhistorier.” Sirola var moraliskt sett en helt annan typ än de övriga finska koryfeerna. Men det hjälpte inte. Han måste åtaga sig att lotsa mig till Lenin och vara tolk vid audiensen. Sirola hörde nu en gång för alla till den typ av människor, som trots en stark karaktär gav med sig då det gäll- det att hjälpa andra.

Audiensen var utsatt till följande dag, och jag hade en orolig natt. Sirola skrämde upp mig mycket. Sedan jag råkat Lenin förstod jag bättre Sirolas nervositet. En omständighet, som säkert medverkade till hans hållning var den, att han vid det första sammanträffandet med Lenin fått en näsbränna. Det hade inträffat vid den II internationalens kongress i Köpenhamn år 1910. Vid middagsbordet hade Sirola kommit att sitta vid sidan av Lenin. Då denne tog sitt snapsglas hade han sneplat på Sirola och blinkat med ögonen och sagt:

— Jag tar nog snapsen, mitt *parti* förbjuder det inte.

Lenin visade sig alltså känna till Finlands socialdemokratiska partis beslut beträffande förbudslagen, som Sirola höll på att bryta mot. Den ömtålige och ärlige Sirola glömde aldrig denna vink.

— Kom ihåg, att Lenin känner till finska förhållanden förvånansvärt bra, sade Sirola. När vårt tråkiga ärende är utagerat, kommer han säkert att pumpa dig, som just kommit från Finland. Det lönar sig inte att berätta några amsagor. Du kommer att lägga märke till att ingen kan fråga så skickligt som han. Han träffar huvudet på spiken, och du måste vara beredd på att svara på samma sätt.

Sedan följde en färgrik framställning av vad Lenin frågat om, och hur Lenin vänligt men bestämt tillrättaviserat honom, när han blivit något för vidlyftig i sin redogörelse.

Sirola gjorde mig ganska mjuk, och när jag tänkte på det allmänna läget och på det oerhörda ansvar som Lenin hade, verkade det rent ut sagt oförskämt att besvära honom med en så obetydlig sak som vår. Hela Ryssland var i en svår situation. Upproret i Kronstadt hade visserligen kvästs, men det fanns tillräckligt många svårigheter ändå, och den största var, att Lenins väldiga ide, krigskommunismen (som innebar ett realiserande av den kommunistisk-ekonomiska tanken) hade lidit skeppsbrott. Av en framstående teoretiker krävs en skarp praktisk blick för reella förhållanden, så att han, om det behövs, inser sina teories svaghet och tar skeden i vackra hand. Lenin hade både blick och förmåga, och därför skapade han en ny paroll: ”den nya ekonomiska politiken”, på ryska: nov aj a ek on o m i t sj e sk aj a politik a, förkortat N e p. Den gav den privata företagsamheten ett visst andrum, vilket i sin tur framkallade en sådan storm bland de kommunistiskt troende, att Lenin hade fullt upp med att stilla den.

Men Kuusinen måste räddas — vare sig faran var inbillad eller verklig — och jag svarvade under natten ihop en förklaring, som utom att den måste vara ledig också måste vara klar. På morgonen tog Sirola mig ännu en gång i enskilt förhör och påminde:

— Lenin är som en röntgenapparat, han ser genom allting. Det lönar sig inte att försöka

bortförklara saker och ting.

Jag konstaterade i varje fall, att jag trots min ungdom och oerfarenhet var en tapprare kämpe än Sirola.

Samtal med Lenin

När jag efteråt tänker på olika besök i Kreml, märker jag också härvid en klar utvecklingslinje i sovjetregementet. Min första visit skedde på eftermiddagen — inte på natten såsom senare. Lenin hade av allt att döma glömt att annonsera vår ankomst, men ganska snart fick vi vid entredörren ett meddelande att vi kunde komma in. Ett par gånger bad någon att få se vår ”propuska” — passersedel — men denna kontroll var en barnlek vid sidan av den detaljerade undersökning som förekom under Stalins regim. Nå, vi var nu i alla fall framme. Vid väntrummet dörr meddelade en sekreterare eller vaktmästare, att de och de kamraterna anlant. Allt gick enkelt och utan krångel. Det asiatiska hovets ceremoniella tyngd gjorde sig inte gällande.

Lenins arbetsrum var stort och illa möblerat, åtminstone på intet sätt lyxbetonat: några läderklädda länstolar, några småstolar, ett stort skrivbord, allting slitet och kantstött. Lenin satt bakom skrivbordet, men då vi inträdde steg han upp och kom emot oss. Han hälsade först på Sirola och uttalade sin glädje över att efter en lång tid få se honom igen. Därefter hälsade han på mig. Sirola skötte presentationen och — enligt vad jag förstod — förklarade han min snabba karriär i den kommunistiska rörelsen och slutade med anmärkningen, att också om jag var ung (åter mitt olyckligt barnsliga utseende), kunde jag mina saker. Lenin yttrade, att åldern inte spelar någon roll, bad oss taga plats och slog sig själv ned bakom sitt bord. Sirola satte sig mitt emot honom och jag vid bordsändan.

Den första kontakten innebar en besvikelse. I min ungdomliga oskuld hade jag tänkt att en stor man skulle se bra ut och vara lång och ståtlig. Jag är själv av medellängd — 172 cm — men Lenin var mycket kortare än jag. Dessutom var han ganska härjad och verkade trött, huden var gul eller färglös, ögonen något sneda som hos kineserna. Ögonens färg kan jag inte påminna mig, men livliga var de. De glänste på ett särskilt sätt redan då han hälsade på oss. Och många ord behövde vi inte växla förrän man glömt mannens yttre och hans fysiska obetydlighet.

Sirola uppmanade mig att berätta varför vi kommit och tillade, att han endast skulle fungera som tolk. Detta förklarade han även för Lenin. Han bad mig tala i korta avsnitt så att han kunde ordagrant översätta vad jag sade.

Efter de många förberedande varningarna försökte jag koncentrera mig och framställa min sak så kort som möjligt. Först alltså Kuusinens vackra assistent, som erkänt att hon var tjekist. Sedan Kuusinens förargelse över att Dsersjinskij, chefen för Tjekan, kunnat misstänka honom, och sist hur Kuusinen förlorat herraväldet över sina nerver, vilket förhindrat honom att göra något arbete de sista dygnen. Enligt min egen uppfattning var misstanken grundlös. Lenin kände ju själv till Kuusinens pålitlighet och kunde väl förstå hur löjligt påståendet var, att Kuusinen skulle uppträtt som svensk eller norsk polisagent. Jag hänvisade till hur han fått lov att hålla sig dold i Finland och till det mord, som ägt rum, samt påpekade vilket stort anseende han åtnjöt i den finska revolutionära arbetarrörelsen. Det parti, vars sekreterare jag var, Finlands Socialistiska Arbetarparti, hade bildats på Kuusinens initiativ. För att ingen skugga måtte falla på hans revolutionära ärlighet, beklagade jag uppriktigt att vi inte kunnat ansluta oss till Komintern vid det andra mötet, då partiet bildades, ty det första mötet hade upplöst

just på grund av vår avsikt att ansluta oss till densamma.

Härtill svarade Lenin:

— Det viktigaste är inte att partiet formellt anslutit sig till Komintern. Vi har redan i Komintern partier, som inte kan betraktas som revolutionära. Enligt min tanke har det finska partiet klarare linjer än många andra. Nej, unge man, ni behöver inte vara bekymrad.

Jag förklarade ytterligare fallet Kuusinen, men Lenin avbröt mig med att säga, att han ganska väl kände till den finska konflikten, särskilt efter mordet i augusti månad, men han ansåg den inte allvarlig.

— Var vänlig och säg Kuusinen, att detta är en obetydlig sak. Jag förstår inte varför en kvinna skulle bevaka honom. Jag skall strax ta kontakt med Dsersjinskij också om jag är säker på, att han inte känner till saken — synbarligen är det några av Kuusinen's fiender som kopplat in Tjekans lägre tjänstemän på frågan. Säg alltså Kuusinen, att han skall fortsätta sitt arbete som tidigare. Kongressen är redan försenad för hans skull, och den får inte försenas mycket mer.

— Här log Lenin och fortsatte:

— Det heter alltid: "Kvinnan bakom allt", och i detta fall tycks en kvinna förstöra vår goda sak. Först får jag med stort besvär Kuusinen övertalad att komma hit från Stockholm, och så börjar man enervera mannen ... Nej, jag känner emigranterna. Också vi har haft våra konflikter då och då! Inte behöver man ta dem gravallvarligt.

Lenin tycktes ha bråttom att komma ifrån vårt ärende. Han lät oss visserligen inte direkt förstå, att vi besvärat honom med en struntsak, men vi hade dock smått på känn, att det förhöll sig så, då han hastigt övergick till att fråga mig om förhållandena i Finland. Det var på en gång smickrande och kusligt att konstatera hur väl han kände till situationen i vårt land, både den politiska och ekonomiska, och hur mycket han visste om den finska mentaliteten. Dessutom tycktes han verkligen vara intresserad av Finland. Knappast någon finsk emigrantledare hade kunnat fråga ut mig på det sätt som Lenin gjorde, särskilt om arbetarförhållandena i mitt hemland, om det socialdemokratiska partiets relationer till borgarna och om ekonomiska problem. Ett speciellt intresse visade han Finlands Socialistiska Arbetarparti. Han kände till partiets uppkomst och ställning och insats i fackföreningsrörelsen. När jag talat om vilken framgång vi haft, huru många tidningar vi lyckats övertaga av socialdemokraterna, hur stort vårt medlemsantal var, uttalade Lenin sin tacksamma tillfredsställelse och framförde sitt erkännande till Finlands folk överhuvudtaget samt särskilt till dess revolutionära proletariat. I allt detta fanns en ton, som tydde på att han inte alls underkände Kuusinen's arbete vid partiets grundande. När jag citerade Kuusinen's yttrande, att den finska revolutionen måste uppstå på den finska sidan av Nevan och inte på den ryska, roade det honom och han erkände tesens riktighet: här kunde den revolutionen inte ske.

Lenin's sätt att tala var särskilt i början av diskussionen mycket lugnt, men något längre fram steg hans djupa baryton en smula då han gjorde plötsliga tilläggsfrågor.

Om svaret dröjde, avbröt han med korta anmärkningar eller spörsmål, liksom för att hjälpa diskussionen på traven: "Till saken, till saken!" Jag lade också senare vid kongressen och den verkställande kommitténs möten märke till, att då en talare förvillat sig från huvudsaken eller gått alltför mycket in på detaljer, tvang honom Lenin genom dylika tillrop att åter närma sig de väsentliga kärnpunkterna.

Det var en av de mest fordrande tentamina jag haft att genomgå och den varade drygt en halv timme. Men vi hade skäl att avlägsna oss belåtna. Också Sirolas nervositet hade gått över, och

han var åter livlig och entusiastisk. Jag fick ett gott betyg av honom.

— Du skall ha tack för att du inte inlät dig på onödigt prat. Nu ligger Kuusiners sak väl till.

Av samma uppfattning var Kuusinen, som lugnt kunde fortsätta sin verksamhet.

Andra gången besökte jag Lenin vid kongressens början. Innan avresan från Finland hade vi beslutat ge honom en liten gåva som bevis på vår tacksamhet och uppskattning. Efter grundlig prövning bestämde vi oss — naturligtvis! — för en finsk puukko.* Helst hade vi velat skänka honom en ståtlig och förnäm kauhavakniv, men då Kauhava ännu inte hade någon kommunistisk eller enligt vår mening pålitlig knivfabrik eller smed, måste vi uppge tanken. På knivbladet skulle nämligen ingraveras en dedikation, och en opålitlig smed hade kunnat ge oss en landsförräderiaffär på halsen. För mycket mindre brott fick man på den tiden fem, sex års tukthusstraff. Någon etappman kände i varje fall en tillförlitlig knivsmed i Lappland, som också fick äran att tillverka gåvan. Det blev naturligtvis en lapsk kniv med benslida och benskaft — ganska vacker för resten, även om den inte tilltalade oss på långt när så mycket som en kauhavakniv. En sådan beställde jag år 1927 i Järvenpää (Träskända) knivsmedja åt Kuusiners båda döttrar Hertta och Riikka, försedd med Sovjetunionens vapen och med en vacker tillägnan.

Som delegationens ordförande var det min sak att överlämna kniven och hålla talet vid det högtidliga tillfället. Sirola fick igen fart i sig och började systematiskt preparera mig för denna viktiga mission. Hans livsuppgift var en gång för alla att hjälpa och undervisa den, som han ansåg behövde hjälp och lärdom.

— Kom nu ihåg att ditt tal inte får bli för långt. Kom också ihåg, att det inte får innehålla en enda tom mening. Lenin tycker inte om fraser. Om du inte kan hitta på något sakligt, något påtagligt att komma med, är det bäst att inte säga någonting alls.

Och så följde exempel på vad Lenin under de sista tjugo åren sagt om frasmakare. Sirola konstaterade också, att det gällde att förbereda sig på frågor rörande Finland. Säkert skulle Lenin igen förhöra oss grundligt.

Jag svettades ihop ett tal, som Sirola naturligtvis granskade. Som flygelmän fick jag Rovio och Rahja, så att fordringarna på jämvikt blev fyllda: jag representerade ju Kuusinergruppen, Rahja Manneranhängarna och Rovio var neutral.

En dag i början av kongressen sände Rovio med handpost en lapp till Lenin, som satt på ordförandeplatsen i Kreml, och anhöll om audiens under den första pausen. Utan några formaliteter, vaktmästare eller budbärare vinkade Lenin oss till sig strax vid pausens början. Vi stod också färdiga i korridoren och väntade och följde honom sedan in i den forna kejsarliga mottagningssalongen.

Också denna gång gick vi strax efter att ha utväxlat hälsningarna, utan långa förberedande inledningar, rakt på sak. Jag höll ett kort tal, som jag lärt mig utantill och som Rovio översatte mening för mening. Innehållet i talet blev dock annat — och säkert bättre — genom några väl funna repliker av Lenin. Trots att Sirola noggrant gått igenom det, hade dock en del överdrifter insmugit sig, men Lenin skämtade bort dem på sitt lekfulla sätt. Talet fick delvis karaktären av dialog, och dess överdrivna högtidlighet försvann. Efter mitt tal överlämnade jag till Lenin den vackert utsmyckade lappkniven med ingraveringen: ”V. I. Lenin från Finlands kommunister.”

* puukko=slidkniv.

Jag vet inte i vad mån mitt anförande träffade prick och tilltalade Lenin, men i varje fall tycktes han sätta värde på den lilla gåvan. Han tackade med några ord och framhöll, att han inte gjort annat för Finland och dess revolutionära arbetarrörelse än vad solidariteten gentemot varje revolutionär rörelse förpliktade till. Samtidigt uttalade han några vackra ord om Finlands folk, särskilt dess arbetarklass, och önskade det en ljusare framtid.

Han fäste kniven vid den översta fickan i sin väst, så att den syntes då rocken var öppen. Där hängde den under flera dagar, och ofta såg vi honom på ordförandepodiet under kongressen ta fram kniven och med den vässa sin penna eller en sticka. Då gick en viskning genom vårt lag: ”nu använde han sig igen av vår gåvokniv.”

Men jag återgår till tillfället då jag överlämnade kniven! Så snart den ”officiella delen” var över, började han strax tentera oss. Nästan som en fortsättning på föregående besök gjorde han oss frågor om förhållandena i Finland och särskilt om de kongressdeltagare som anlänt därifrån. Han var glad att det kommit så många från våra främsta frontlinjer. Mycket hann Lenin fråga om, fastän Eino Rahja, som minst av allt kunde beskyllas för taktfullhet, blandade morderna i Kuusinens klubb och sina egna revolutionära förtjänster in i samtalet. Rahja hade nämligen efter den misslyckade revolutionära kuppen i juli hjälpt Lenin att fly från Petersburg och burit mat till honom i den hölada på Karelska näset där han gömt sig. Lenin sökte få Rahja att sluta med att tala om sina minnen — han använde sig till och med av några finska ord — eftersom han var mer intresserad av ”vad den här unge mannen hade att berätta om förhållandena i Finland.”

Audiensen varade bara tio, femton minuter, men Lenin lyckades lägga in i dessa minuter innehåll för en hel timme.

De båda sammanträffandena, av vilka det ena varade en halv timme, det andra femton minuter, gjorde ett mycket starkt intryck på mig. Såsom jag antytt var Lenin inte imponerande till det yttre. Han var en helt vanlig, enkel man, vilket framgår ur de otaliga memoarer och levnadsbeskrivningar som skrivits om honom. Men i denna vanlighet låg det dock något speciellt. Jag har läst om olika revolutionärer och folkledare och fått uppfattningen, att de flesta av dem särskilt velat framhäva sin enkelhet. Hos Lenin var allt äkta. Mindre viktiga detaljer betydde ingenting i hans liv; han ville gå fram efter klara och logiska linjer. Hans tal var alltid i någon mån undervisande, och han sökte inte utveckla färdiga teser, såsom t. ex. Manner, vilken förskansade sig bakom dem och skapade ett tomrum omkring sig. Tvärtom gick Lenin direkt på sak! Han försökte inte imponera på dem han talade med genom skarpa och kloka inlägg och förklaringar, han gjorde sig gällande just genom sin enkelhet och sina påtagligt sakliga frågor. Han gick, som sagt, rakt på sak och mötte de andra på halva vägen, han tillät ingen att slingra sig undan, utan tvingade var och en att se fakta i ögonen. När jag senare sökt klargöra för mig vad det var som skapade detta ovanligt imponerande intryck, har jag kommit till, att det synbarligen var hans säregna förmåga att kunna genomskåda sin närmaste krets och få fram det väsentliga i det ämne han diskuterade. Efter att ha växlat några ord med honom förstod jag vad Sirola menat med röntgenapparat. Lenin tycktes verkligen se genom människans andliga jag liksom röntgenapparaten ger en bild av människans fysiska varelse.

Med en blick och ett par framkastade ord kom Lenin underfund med vem man var och vad man visste. Det var fåfängt att slingra sig undan och försöka verka klokare än man var. Inför röntgenapparaten är det lönlöst för oss att förklara att vi har friska lungor, om vi inte har det. En läkare som betraktar oss med röntgen kan bättre än vi själva bedöma om vi är sunda eller inte.

Senare fick jag tillfälle att anställa jämförelser mellan Lenin och Stalin. Vid samtal på tumanhand var också Stalin chosefri och saklig, men det var dock en skillnad mellan de båda männen som mellan natt och dag. I alla detaljer, även i små praktiska ting, sökte Lenin alltid med sina frågor få fram bakgrunden, den djupaste orsaken till allt. Han lämnade inte ens problem av mindre betydelse olösta. Stalin var saklig på ett nästan alltför enkelt sätt, han hade ingen sanningslidelse för sanningens egen skull.

Han saknade förmåga att under ett samtal på femton, tjugo minuter få ut ur diskussionen allt det som den kunde ge.

Det föll mig inte in att i samtalen med Lenin väga mina ord av fruktan för att han skulle bedöma mig såsom opportunist eller revisionist. Ännu mindre kom jag på tanken att jag på den grund kunde bli likviderad. I samtal med Stalin gällde det alltid att hålla tungan rätt i mun, ty om han fick för sig att han hade att göra med en farlig man, kunde det gå denne galet! Lenins rättframma bemötande av de personer han talade med skingrade helt en sådan fruktan, och det är ju också ett faktum, att så vitt man vet under Lenins tid inte en enda av hans kamrater, medhjälpare eller partimedlemmar häktades eller sköts ned. Lenin utgick från helt andra principer än Stalin, nämligen från att proletariats diktatur skulle tillämpas på fiender och motståndare, inte bara på hans eget folk. Han provocerade direkt samtal och diskussioner med sin omgivning — Stalin ville bara höra sina egna åsikter, som var slutgiltiga för honom. Lenins förmåga att anpassa sig efter sina kamrater var nästan obegränsad.

Jag har i samband med stockholmsmötet nämnt händelsen med "likvidatorerna". Under bolsjevikväldets första dagar gav Lenin ett nytt prov på sin tolerans. När nämligen bolsjevikerna hade beslutat att överta makten, företog sig Zinovjev och Kamenjev att publicera beslutet i en icke-bolsjevistisk tidning, d. v. s. de bringade till världens kännedom vad som skulle ske. Det var rent bedrägeri. Lenin skällde grundligt ut båda de skyldiga. Och det ansågs som fullt naturligt, att de inte kunde ha någon framtid i en av Lenin styrd stat. Men efter att ha skällt ut dem och bett dem återgå till ordningen för dagen utnämnde han dem båda till höga poster.

Lenins sympati för finnarna var utan tvivel äkta. Därpå tyder hans många artiklar om finlandsfrågan kring tiden för sekelskiftet. När tsarregeringen publicerade den olagligt tillkomna värnpliktslagen i juli 1901, skrev Lenin i sin egen tidning, "Iskra":

Två och en halv miljon finnar kan givetvis inte tänka på uppror, men alla ryska medborgare bör tänka på den skam, som faller över oss. Vi är alla ännu i den mån slavar, att vi används för att förslava andra stammar.

Då Seyn utnämndes till generalguvernör år 1909 började en ny allvarlig förtrycksperiod och nya lagar stadfästes utan lantdagens hörande. Lenin skrev i "Socialdemokraten" den 31 oktober 1909:

Vinterpalatsets svartsothjörare och den tredje dumans falskspelare från oktober månad har startat ett nytt krigståg mot Finland. Grundlagens kullkastande, den lag, som tryggt Finlands rätt mot den ryska enväldsmaktens godtycke, Finlands jämställande i rettslöshet med det övriga Ryssland — se där avsikterna med fältståget, som begynt på tsarens order ... Det är lönlöst att söka granska de skäl, med vilka dessa banditer och falskspelare försöker motivera sina åtgärder. Kärnan ligger inte i förklaringarna utan i det mål, till vilket man strävar.

Lenin berömmar många gånger det finska folkets kultur och organisationsförmåga. Han framhåller, att alldeles invid Petersburgs gräns ligger ett av de mest framstegsvänliga och verkligt republikanska sinnade länderna i världen —: Finland som 1905—07 i skydd av den

ryska revolutionsrörelsen utvecklat en lugn demokrati och vunnit folkets flertal för socialdemokratien. (Lenin avsåg säkert den vid 1916 års val uppnådda socialdemokratiska majoriteten i lantdagen). Finska arbetare är bättre organisatörer än vi, de hjälper på detta sätt till och banar samtidigt väg till en socialistisk republik.

Lenins sympati och beundran framgår av många andra uttalanden om Finland och finnarna. I Tammerfors år 1905, där Lenin och Stalin för första gången träffade varandra, yttrade Lenin t. ex.

till sin ryske kamrat vid betraktandet av de organiserade arbetarhoparna i Tammerfors:

— När skall vi komma så här långt i Ryssland, när skall vi få till stånd en liknande ordning och en så hög möteskultur och organisation?

Detta uttalande citerades ofta i ryska tidningar ända till slutet av 1930-talet, då det inte mera kunde användas på grund av Stalins växande hat mot Finland. En sådan text som den ovan citerade hade under Stalins maktperiod kunnat vara ödesdiger för artikelförfattaren. Den hade stämplats som ”finsk nationalism”.

Vid ordnandet av de karelska frågorna framgick Lenins sympati mycket tydligt. Men det är en annan historia.

De storas parad

En verkställande delegation svarade för förberedelserna till kongressen. Bland de våra hörde till denna delegation Kuusinen, Sirola och Manner, men då förberedelsetiden medgav det utvidgades densamma ytterligare genom att man i den plockade in nya kongressmedlemmar. Kuusinen arrangerade det så, att även jag kom in i delegationen. Första gången hörde jag alltså till Kominterns verkställande utskott redan år 1921 som så att säga koopterad medlem.

Det är lönlöst — till och med omöjligt — att beskriva den spänning, som kittlade den unge kommunistens nerver när han begav sig till det verkställande utskottets första sammanträde. Nu hade han alltså tillfälle att se alla de stora uppbyggarna av det nya paradiset och söndersprängarna av den gamla murkna världen. Hittills hade de alla för honom varit enbart nästan spöklikt klingande namn. Spänningen ökades av att Sirola och Kuusinen inte ens låtsades känna till att mötet skulle börja klockan tre.

— Bra, om det börjar klockan fem, sade Sirola. Det brukar vara så här.

Det var egendomligt enligt vår uppfattning, men man fick ta seden dit man kom. Varje möte försenades med minst ett par timmar. Det var Lenins ankomst som bestämde tiderna och hans dagsprogram var alltid fulltecknat. Den första gången begav vi oss dock i väg i god tid för att jag skulle få tillfälle att granska miljön. Kuusinen var med på mötet ända till slutet. Senare titade han bara in då och då, ty han hade bråttom med att svarva sina teser.

Det verkställande utskottet sammanträdde i Kremles stora rikssal, där kongressen sedan gick av stapeln. Man kunde ha gjort historiska betraktelser: föreställt sig uniformer, prunkande av guld, silver och ädla stenar, som trängts i dessa gemak ännu för fem år sedan ... Men den vardagsklädda hop som vi tillhörde var mycket intressantare, och Sirola hade fullt upp med att förklara för mig vilka det var, som kom och gick genom dörrarna. Och plötsligt fångades min blick av en egendomlig typ, en liten man, knappt över etthundrasextio centimeter lång, illa klädd i motsats till de flesta av ryssarna, för att inte tala om utlänningarna.

— Hej, vad är det där för en huligan? frågade jag.

— Nånå, nånå, svarade Kuusinen — det är Buharin.

Buharin, skaparen av "Kommunismens ABC!" En stor teoretiker! I min naivitet hade jag av hans böcker och skrifter föreställt mig honom som pedant, en man med alla knappar knäppta. Fallet blev stort, men det fanns ändå något charmerande hos honom. Han kom direkt fram och hälsade på Kuusinen, som han inte sett på länge och över vars döda kropp han hållit ett vackert begravningsstal. Därpå skakade han hand med Sirola och mig. Han satte sig ned snett emot oss, och det varade inte länge förrän han av Kuusinen tecknat en skämtsam karrikatur, vilken han visade för oss. Under bilden hade han dessutom skrivit någon kvickhet i anledning av "mordet" på Kuusinen. På detta sätt tecknade han under hela den första mötesdagen karrikatyrrer än av den ena, än av den andra och försedde dem med ironiska kvickheter. Han visade karrikatyrrerna inte bara för offren men även för alla andra. Bilderna finns i Moskvaarkivet — om inte Stalin i sin ilska låtit bränna också dem.

Buharin gav liv åt hela kongressen. Han var en färgklick, målaren från Bronda. En god målare för resten. Senare berättade han om ett besök på Åland och om de vackra tavlor han där hade målat. Av allt framgick det att han var god vän med finnarna. Ofta kom han till Sirola och Kuusinen och gjorde klyftiga ordvändningar på ryska och tyska. Han hade en skarp tunga och kunde, om det behövdes, till och med vara elak, men i stort sett hade han en bohems sorglösa mentalitet.

Så kom en man, som jag strax kände igen, då hans bild på den tiden fanns överallt: Radek, troligen den rådsryska regeringens intelligentaste penna. Han var nu i Ryssland — alltså bar han skägg, ganska långt skägg för resten. Om Radek sades det, att han på resor i utlandet maskerade sig genom att raka bort skägget. Inte heller han var någon reslig man, fastän han var välbyggd och längre än Buharin. För övrigt fanns det i detta bolsjevikiska avantgarde inte några andra långa män än Zinovjev. På Radek såg man strax, att han var mycket medveten om sig själv. Hans uppträdande var kantigt och ironiskt, och det varnade en från att tanklöst närma sig honom. Också han kom och hälsade på Kuusinen, det vilsegångna lammet eller den förlorade sonen som återvänt till fadershuset. Kuusinen hade hittills av de stora inte träffat andra än Lenin, Zinovjev och Trotskij. Jag hade enbart fördel av detta, ty där jag satt mellan Sirola och Kuusinen fick jag utan vidare ansträngningar göra några av de mäktigas bekantskap.

Trotskij — ja! Honom kände man lätt igen, om inte på annat så på hårsvallet. Men vilken överraskning var också han! Trotskij, den glödande talaren och skaparen av den röda armen, hade man föreställt sig som en man av format, men han var ännu kortare än Lenin. Och hur obetingat framstående han än var, kunde man snart konstatera, att han också i andligt avseende var kortare i rocken än Lenin. Den engelske diplomaten Lockhardt, som var engelsk charge d'affaires under de första åren av bolsjevikregementet, berättar i sina memoarer, att London uppmanade honom att i politiskt syfte utnyttja konflikterna mellan Lenin och Trotskij. Först brydde han sig inte om dessa dumheter, men då uppmaningen upprepades, svarade han kort med en motfråga: "Hur skulle det vara möjligt att utnyttja konflikterna mellan en elefant och en mygga?" Då förstod London och slutade att ge råd. Och Lockhardt hade utan tvivel rätt.

Lenin, Trotskij och Zinovjev var sin tids "tre stora". Den tredjes — alltså Zinovjevs — bekantskap hade jag gjort strax vid ankomsten till Moskva, då han var Kominterns ordförande. Som delegationens chef hade jag anledning att göra visit hos honom. Han uppträdde rätt överlägset, vilket inte gjorde något gott intryck på en ung man som mig. Givetvis hade jag min förutbestämda uppfattning, ty han var en av dem, som Rahja försedde

med kontraband från Finland. Lenin skulle säkert inte tagit emot ett enda smörkilo, som kommit på sådana vägar. Visst var Zinovjev ståtlig, mörkhårig och högre, men det fanns något slapp och aristokratiskt degenererat i hans utseende. Han gjorde ett alltför vekt intryck, där han satt bakom ordförandebordet. Hans hållning var inte heller lika rak som Lenins, Trotskij eller de andras. Trotskij såg karsk ut och det var kraft i karskheten — Zinovjevs överlägsenhet hade något av ett bortskämt barns attityd.

När man nu i årens perspektiv tänker på de människor, som hade samlats i Kremls rikssal, konstaterar man, att en viss person lyste med sin frånvaro bland de stora ledarna. Han lyste inte då, eftersom det inte föll någon in att fråga efter honom — han hörde nämligen på intet sätt till de stora. Jag kände nog till hans existens, ty han var kommissarie för nationalitetsfrågor i Folkkommisariernas råd. I den egenskapen undertecknade han fredsfördraget med Finland, men annat visste man inte om honom. Han hörde till det verkställande utskottet, och av dokumenten framgår det att han var närvarande både i utskottet och vid kongressens sammankomster, men inte en enda gång stack han av från den övriga hopen. Först senare har historien färglagt hans livsförlopp och gjort honom till en ända från början stor ledare, en från födelsen central figur. Den mannen var Josif Vissarionovitj Stalin.

De utländska kommunistledarna kom givetvis i skuggan av de ryska. En av dem kunde man dock inte undgå att lägga märke till, en stadig, buffelaktig typ, av allt att döma en riktig slagsbuh, som förkroppsligade kommissariat och diktatur: Bela Kun, en gång Ungerns diktator. Han var visserligen inte längre till växten än jag, men han betraktade nog världen från några tiotal centimeters högre höjd än jag. Om han i viss mån gjorde intryck av en uppblåst groda, låg felet inte hos betraktaren. Som assistent hade han Matias Rakosi, en av Kominterns första sekreterare, sedermera Ungerns vicesstatsminister och starke man.

Många liknande personer — som plötsligt fått höga positioner och lika plötsligt fallit igen — träffade jag i den verkställande kommittén och senare vid kongressen. Jag kommer till dem i sinom tid. Den ryktbaraste — ännu ryktbarare än Bela Kun — var fransmannen Marty, ”Svarta havets hjälte.” Under inbördeskriget hade franska regeringen kommenderat en flottavdelning att hjälpa Wrangels på Krim stationerade motrevolutionära skaror. Marty var en bland flaggskeppets äldsta matrosar och gjorde myteri, så att hela hjälpkaktionen gick om intet. Han fick givetvis ett ganska strängt straff, men sådana domar var inte länge i kraft, och nu var han på fri fot och blev snabbt en hjälte i moskvakretsen. I Ryssland grundades ett hundratal kolhoser och fabriker, som uppkallades efter Marty. Under mina senare Moskvaår lade jag märke till att han var ganska enkelt konstruerad på huvudets vägnar, men tillräckligt klok för att hålla sig stilla och leva på sitt hjältenamn. Han var medlem, ja till och med sekreterare i Kominterns talmansråd.

Slutligen anlände då Lenin till kongressen.

Den första frågan gällde om Tjeckoslovakiens kommunistiska parti skulle upptagas i Komintern.

Detta väldiga parti — det räknade många tiotusental medlemmar — hade ansökt om medlemskap, och Bela Kun hade fått i uppdrag att taga reda på partiets renlärighet. Han steg upp och redogjorde för resultaten av sina forskningar. Det blev ett verkligt flammande tal från folktribunen. Han stämplade partiet som i huvudsak socialdemokratiskt och halvt borgerligt men kommunistiskt knappast ens till namnet.

Så reste sig den ene talaren efter den andre och förenade sig med Bela Kun. Officiella språk var tyska och ryska och talen tolkades till båda dessa språk. Bela Kun och de tjeckiska ledarna

talade tyska.

Under två dagar manglades den tjeckoslovakiska frågan. Zinovjev var emot partiet, Trotskij likaså. Om det småborgerliga tjeckiska partiet, till vilket hörde en brokig massa bönder, hantverkare och fabriksarbetare samt ett antal lägre tjänstemän, finge ansluta sig, skulle detta skada hela Komintern.

De tjeckiska ledarnas framställningar var inte heller övertygande; de luktade partiadvokaty på långt håll. Bela Kuns tal hade grovt sårat den tjeckiske ledaren Smerald, som inte varit närvarande i början. Men hans representanter hade gett svar på tal och påpekat, att de inte varit i tillfälle att ge prov på så lysande hjältedåd som världen fått bevittna under striderna i Ungern (Ungern hade förlorat revolutionen till stor del just på grund av Bela Kuns oduglighet). ”Vi har bara gjort mindre motstånd.”

Zinovjev hörde inte till samma storleksklass som de två föregående, men som 'kejsare' i Petersburg och ordförande i Komintern var också hans namn ofta på tapeten och han räknades öppet som den tredje store.

Vid Kominterns II kongress spriddes en bildsamling på basen av noteringar, som omfattade 100 av kommunistvärldens mest kända ledare. Urvalet hade gjorts av Kremls 'maktbörs'. Det intressantaste härvid är, att Josef Stalin inte togs med bland dessa 100 första ledare, även om han på 1930- och -40-talen lät skriva sin historia, enligt vilken han från första början varit n:o 1.

Här ett mellanparti av 'maktbörsens' noteringar: Lenin i mitten, till höger om honom Trotskij, Radek (med pipan) och Tjernyj. Till vänster Zinovjev och Joffe. Nedanför Lenin (med mössan på) Dsersjinskij, som grundade den sorgligt ryktbara Tjekan, vilken sedan på Stalins tid under Jagodas, Jesjovs och Berijas ledning utvecklades till den fruktansvärda terroristorganisation den blev. Till höger om Dsersjinskij Rakovskij och Buharin, till vänster Kalinin och Lunatjarskij. I övre hörnet till vänster Maksim Gorkij.

— ”När poliserna kom för att draga in vår tidning, kunde inte ens Smerald göra annat än kasta sig raklång på golvet, och poliserna måste bära honom hela vägen till poliskammaren. Det var det enda motstånd han var kapabel till.”

Tack vare Sirola kunde jag i detalj följa med hela detta skådespel, och min uppfattning var klar: ett sådant parti fick under inga omständigheter godkännas till medlemskap i Komintern. Den känslige Sirola ansåg detsamma. Men Kuusinen sade:

— Det här, det här — fjäska nu inte! Lenin har ännu inte talat.

Lenin hade bara gjort anteckningar och lyssnat ivrigt på debatten. Först då nästan alla talare var färdiga steg han upp och tog till orda.

Han var inte ur rysk synpunkt någon stortalare, inte lysande, tändande eller dramatisk. Hans kraft låg på ett annat plan: i analysen av fakta. Med några tiotal meningar berörde han först Bela Kuns anklagelser och sedan tjeckernas försvar. Därefter karakteriserade han Smerald: en typisk småborgerlig advokat. Vilket lysande skådespel av denne bysekreterare att kasta sig på golvet och låta poliserna släpa bort sig, vilket stort hjältedåd! Typisk småborgerlig narraktighet. Den tjeckoslovakiska partiledningen var dålig, då en sådan man stod i spetsen för den. Men partimedlemmarna — de var arbetare och arbetande bönder, rejält, hederligt folk, såsom allt tydde på riktiga revolutionärer.

Och så gick det till, att den ende som understödde det tjeckoslovakiska kommunistpartiets

anslutning till Komintern var Lenin. Anslutningen skedde inte på grund av de tjeckiska ledarnas bevismaterial, utan på grund av material, som samlats på annat håll. Punkt för punkt kritiserade Lenin de föregående talarnas argument och bevisade att de inte höll streck.

Och se! När ytterligare några talare efter Lenin begagnat sig av ordet understödde alla, till och med Bela Kun, förslaget att det tjeckoslovakiska partiet skulle upptagas i Komintern.

Jag har redan en gång tidigare påpekat faktum, men jag upprepar det ännu en gång, nämligen att ingen lade i dagen någon rädsla att förlora livet eller hamna på svarta listan. Ordet var fritt i Sovjetunionen, om man rörde sig på de kommunistiska linjerna. Det framgick tydligt vid kongressen. Anslutningen till Lenins linje skedde så att säga genom hans säregna kraft: hans bevisföring var glänsande och han hade samtidigt ett slags hypnotisk suggestionsförmåga, som korn en att acceptera även de mest svårbevisade påståenden.

Jag var en fördomsfri yngling på den tiden och hade ingen trasa med i byken, men såsom jag tidigare framhållit var jag från början negativt inställd till den tjeckoslovakiska frågan. När sedan Sirola ord för ord översatt Lenins tal för mig, insåg jag utan vidare att det tjeckoslovakiska partiet måste upptagas i Komintern — inte på grund av sina odugliga ledare, utan på grund av den stora proletära massa, som stod bakom det och som var den verkliga maktfaktorn i partiet.

Typisk för Kuusinenens skicklighet — en fin näsa, ett sjätte sinne, eller vad man nu skall kalla det — var hans anmärkning om att vänta tills Lenin talat. Med denna fina näsa har han lyckats bevara sitt skinn i nästan fyrtio år.

För Lenin åter var det betecknande, att den svårt skymfade Smerald alltjämt fick kvarstå som ledare för partiet.

Kominternkongressen

Ett par veckor förflöt efter den dag, som enligt programmet skulle blivit kongressens öppningsdag, men som uppsköts för att Kuusinen ännu inte slipat sina teser färdiga.

— De är bra, sade Lenin — men detta är ett slags klassisk professorstyska. De borde vara skrivna på modernt språk.

Och till Kuusinenens disposition ställdes två bröder Koenen, som moderniserade språket. För säkerhets skull bad Kuusinen den ene av bröderna — enligt vad jag minns Wilhelm Koenen — att föredraga teserna vid kongressen. Därför talas det ofta i utländska arbeten, som behandlar Komintern, om Koenens teser. När de hade upplästs tog Lenin till orda och komplimenterade Kuusinen och hans förmåga; Lenin var mycket förtjust och lät i lämpliga ordalag förstå, att Kuusinen hörde till de få personer som kunnat göra ett dylikt arbete. Teserna godkändes härefter och Kuusinen blev i samma veva Kominterns generalsekreterare.

Strax efter det högtidliga öppnandet av kongressen inträffade för resten ett intermezzo, som speglade det sydländska temperamentet.

Det var fråga om att tillsätta kommittéer, då den alltid högljudde Radek sårade fransmännen. Hela den franska delegationen, ett par tiotal representanter, reste sig som en man, knöt nävarna, rasade och skrek en stund — sannolikt franska svordomar — vid entredörren och marscherade ut. Alltså samma historia som 34 år senare i New York vid FN — av allt att döma fransk kutym. Intermezzot väckte givetvis uppseende, mötet ajournerades på en stund, en neutral person sändes att rådslå med de avtågade fransmännen och lyckades efter en eller kanske bara en halv timmes övertalning förmå dem att lugnt återvända till kongress-salen.

Radek tvingades att be om ursäkt, och han framställde också något slags halv ursäkt. Den tillfredsställde inte fransmännen, men fick dem ändå att komma över den värsta chocken.

Själva kongressen var typisk för de stora internationella kongresserna. I olika delar av mötessalen översattes tal som hållits på alla möjliga språk, och som så ofta vid stora möten var endast några få personer i elden. Jag har redan nämnt att Finland, som representerade ett av de minsta länderna, hade en väldig delegation, om jag minns rätt trettio personer. Bara Rysslands representation var talrikare — sjuttio delegater — men stora partier som de tyska, tjeckoslovakiska och polska hade färre representanter än Finland. Trots sitt imponerande medlemsantal var vårt partis inlägg dock relativt obetydliga. Vi, som kommit från Finland, var förvånade över att inte sådana personer som Kuusinen, Laukki eller Gylling, vilka varit med om många internationella kongresser, vågade öppna sin mun. Enligt vad jag kommer ihåg bad man från finskt håll under hela kongressen bara en gång om ordet, och Kuusinens stora inlägg bokfördes som sagt på tyskarnas konto.

Den intressantaste av alla talare var utan tvivel den kvinnliga kommunisten, kamrat Kollontaj. Detta av många orsaker. För det första var hon verkligen en god, välskolad och glödande talare, som ledigt betjänade sig av åtminstone fyra språk. För det andra: fastän hon redan var nästan femtio år, utgjorde hon, välspacklad som hon var, ännu en passabel ögonfägnad. För det tredje: hon var den som kämpade hårdast för att kasta omkull Lenin. Och sist men inte minst: hon var skaparen av vattenglasteorin.

Teorin ifråga är i korthet den, att de sexuella förbindelserna med mannen inte betyder för kvinnan mer än att tömma ett vattenglas. Alltså bör en kvinna ha rätt att inlåta sig med vilken man som helst och när som helst. Detta är inte identiskt med prostitution — långt därifrån — utan tvärtom just ett medel att förhindra prostitutionen.

Vilken revolutionär tes! Den höll på att skaka sönder hela rådssystemet. Lenin reste sig för att strängt fördöma hela vattenglasteorin och den frihet som kännetecknade könslivet under sovjetrepublikens begynnelse-tider. Han har också i en artikel totalt fördömt teorin ifråga.

Slutligen inskränkte sig emellertid hela historien till en storm i ett vattenglas.

Ett annat av Kollontajs inlägg, som behandlades vid denna kongress, var *robotsjaja oppozitsija* — arbetaroppositionen. Det tidigare nämnda Nep, den av Lenin förkunnade partiella återgången till privatkapitalism, hade fått håren att resa sig på de mest fanatiska bolsjevikerna och uppväckt denna *robotsjaja oppozitsija*, som leddes av Kollontaj och den kände fackföreningsmannen Sjlapnikov. Diskussionen öppnades av Kollontaj med ett bländande anförande, som varade en timme, där hon på ryska, tyska och franska oförskräckt och skarpt angrep Lenin. Hon påstod, att Lenin och hans linje sålde hela den ryska revolutionen — det var i alla fall klämman i Madames anförande. Lenin smålog hela tiden och applåderade när talarinnan lyckades leverera någon särskilt giftig gemenhet.

Lenin reste sig nästan omedelbart för att svara och tog angreppen ganska humoristiskt. Kamrat Kollontaj — sade han — gråter här för det heliga Rysslands skull över att kapitalisterna får utplundra landet. Hon tycks inte alls förstå, att just på detta sätt försöker vi rädda det rådsryska systemet. Jag för min del utgår ifrån, att om vi med vilka medel som helst behåller makten, har vi också möjlighet att beröva kapitalisterna deras rättigheter och jaga bort dem. Men om vi förlorar makten är hela det heliga Ryssland på glid. Madame Kollontajs *robotsjaja oppozitsija* befattar sig inte med frågan på vilket sätt makten skall bibehållas. Jag för min del tänker på ingenting annat.

Den officiella (hittills publicerade) rådsryska historieskrivningen berättar, att i kampen mot arbetaroppositionen understödde Stalin kraftigt Lenin. Något dylikt kände man på den tiden inte till. Ätminstone utåt spelade detta stöd ingen roll, då Stalin inte hade något stort namn och saknade en verklig talares förmåga.

Kominterns historia fordrar att en gång bli belyst i ett särskilt arbete. Jag inskränker mig här bara till att framställa de allmänna intryck, som en entusiastisk och trosviss yngling fick av sin första storkongress. Jag skall därför inte försöka skildra det tyska kommunistiska partiets brokiga öden, också om det — på detta tidiga stadium — hade beröringspunkter med vår egen utveckling. Det må vara tillräckligt att nämna, att man också i Tyskland proklamerade generalstrejk och gjorde revolutionsförsök. Dessa misslyckades i alla fall. Man blev dock inte vis av skadan, utan de som kritiserade revolutionsförsöket, bland dem partiets tidigare ordförande, doktor Paul Levi, stöttes ut ur partiet. Men Lenin, som redan på långt håll luktade sig till att mannen var intelligent, deklarerade i den kommitté, som förberedde de tyska frågornas behandling vid kongressen:

”Det är visserligen sant att det gått runt i huvudet på Levi, men det är i alla fall bättre än om han helt saknade huvud.” Och så blev Levi det andra tyska partiets ledare vid Moskva-kongressen, även om Lenin inte fick stor glädje av detta.

Denne revolutionär tog nämligen upp till diskussion en fråga, som intresserade också oss finnar:

Kan Komintern med tiden utveckla sig till en mellanfolklig organisation, om dess hemort är Moskva?

Levis och hans anhängares svar var klart: ”Om Rådssryssland finansierar och upprätthåller Komintern i sin egen huvudstad, utvecklar den sig till en rådsrysk centralbyrå för utrikesärenden.”

Denna ståndpunkt vann genklang i det utländska lägret och även Klara Zetkin understödde Levi, trots att hon hörde till det motsatta partiet, men genom rysk auktoritet fälldes framställningen.

På Tuomis och mitt initiativ diskuterade vi denna fråga i den finska delegationen, ty samma fruktan hade redan under ett par års tid ansatt oss. Borde inte också vi försöka verka därhän, att Komintern förflyttades till någon neutral ort i Europa, varigenom det ryska inflytandet skulle bli mindre? Våra emigrantkommunisterna bad omedelbart att vi i Guds namn inte skulle tänka på något dylikt, det vore fullkomligt kätterskt. Givetvis representerade Sovjetunionen och världens kommunistiska rörelse alldeles samma intressen!

Det blev långa diskussioner. I vår oskuldsfulla ovetenhet ansåg vi, som kommit från Finland, att mycket visserligen nu tydde på att tanken var riktig, men att då Sovjet blev mäktigare, komme Komintern att bindas vid rådsryska politiska intressen, utan att alls ta i betraktande om de harmonierade med europeiska arbetares fördel. Dessa samtal har jag haft anledning att ofta minnas under de förflutna trettio åren. Medan jag tillhört kommunistpartiets ledning har den tanken alltid grävt inom mig: hade det inte varit klokare om Komintern placerats i något annat land — så bokstavigt har den kommit att främja Sovjetunionens intressen.

I vår naivitet bröt vi, som kommit från Finland, också i andra avseenden mot god ton. Redan innan kongressen vidtog fick vi för oss, att det vore skäl att höra vad denna madame Kollontaj, som hade ett så trevligt utseende, kunde ha att påstå. Och då Sirola föreställt henne för mig, bad jag henne hålla ett föredrag för oss. Hon var strax villig — men Sirola blev

förfärad. Han berättade om det för Kuusinen, och de kom överens om att detta inte var klokt: det hade varit bättre att inte be en företrädare för oppositionen framträda offentligt, då Lenins linje borde förslå för oss. Jag svarade, att jag visserligen helt litade på Lenin, men att det kunde vara nyttigt att höra även motparten. Och så fick hela delegationen (med undantag av Kuusinen, som smidde sina teser) lyssna till Madames glödande anförande, vilket Sirola, Rovio och Laukki försökte formulera på finska.

Ingen av oss tog skada av talet vare sig till kropp eller själ. Femton år senare hade en dylik händelse varit omöjlig. Opposition och likvidation var då synonyma begrepp.

År 1921 gick ännu i den leninska idealismens tecken. Lenin hade visserligen redan märkt, att några av hans idéer sprängts sönder, bland andra iden om proletariats diktatur. Avsikten hade varit, att arbetare och bönder skulle utöva makten — men i verkligheten hade utvecklingen gått därefter, att några tiotusen partimedlemmar behärskade dessa miljoner: i stället för proletariats diktatur hade uppkommit en oligarki, ett fåmannavälde (Rådsryska Komm. partiet hade år 1917 bara 23 000 medlemmar).

Buharin berättade, att Lenin vid den officiella centralkommitténs möte alldeles öppet vidgått detta misslyckande. Men han hade tröstat sig med, att då demokratin troget vårdades inom partiet — även om det rådde diktatur i själva landet — och då varje partimedlem hade rätt och frihet att framföra sin mening och driva den vidare på laglig väg, skulle man genom att ständigt skola nya element i maktens användning småningom kunna övergå från fåmannavälde till proletariats välde och därifrån steg för steg till folkvälde. Så vacker tedde sig Lenins dröm.

Vi hade alltså ingenting annat att göra än att genom tolkarna lyssna till färdiga läror och däremellan skälla ut varandra. Kuusinen-anhängarna skällde på Mannerianerna och tvärtom. Sedan kunde vi åter i enighet avundas och förakta svenskarna för deras småborgerligt lyxbetonade ”matsäck” — Kreml serverade nämligen inte annat än svart bröd, med stora portioner kaviar på. Jag och många med mig skalade bort kaviaren, men Sirola eller någon annan gourmand var alltid redo att övertaga den kaviar som vi försmådde.

I egenskap av den finska delegationens ordförande Karl Ek kom jag givetvis att få deltaga i en del representationstillfällen. Som adjutant eller tolk fungerade Rovio, då det gällde ryska språket, och Sirola då det gällde tyska. Leo Laukki kunde alla språk. På tal om dessa förpliktelser lönar det sig bara att nämna ett enda tillfälle.

En vecka efter kongressens början sammanträdde en annan kongress, och de fungerade ungefär som par och påkörare, då de hade delvis samma representanter, vilka sprang av och an mellan mötena.

Den andra kongressen var Röda Fackföreningsinternationalens eller Profinterns stiftande kongress. I samband med erövringen av Finlands Fackorganisation har jag redan omnämnt detta organ. Dess uppgift var att ersätta den socialdemokratiska amsterdaminternationalen — alltså att fungera som något slags boxhandske för sovjet inom fackföreningsrörelsen.

Profinternkongressen sammanträdde inte i Kreml, utan i det s. k. Fackföreningshuset, som är beläget vid den kända gatan Ohotnyrjadi eller rättare sagt vid den öppna platsen med samma namn, en plats som hör till moskvaturisternas främsta sevärdheter. Omkring detta torg ligger stadens vackraste palats och hus, Nya hotellet, Rådsryska palatset och andra. Vägen från Kreml hit är inte lång, och en delegat, som ansåg sig outhärlig, kunde mycket väl pendla mellan båda kongresserna.

Vi hade en särskild delegation i Profintern, som ingenting hade att göra med Kominterns delegerade. Det var två fackföreningsmän, Transportarbetarförbundets förtroendeman Edvard Jokela och Viherkoski från Diversearbetarnas förbund. Juridiskt sett var hela historien mycket oklar. Finlands Fackorganisation hade inte beslutat att ansluta sig till Profintern redan av den naturliga anledningen, att Profintern ännu inte existerade. Men Fackorganisationen hörde inte ens senare till densamma. De bägge ovannämnda delegaterna hade emellertid genom Finlands kommunistiska parti kallats att representera Finlands Fackorganisation — givetvis utan fullmakter, vilket emellertid inte hindrade dem att delta i omröstningarna. Då jag samtidigt var Finlands Fackorganisationens viceordförande, kände jag till hela förhållandet; jag hade till och med varit med om att utse representanterna, men inte fört ärendet till Fackorganisationens arbetsutskott, ännu mindre till stora utskottet, emedan saken i så fall blivit allmänt bekant. Vi hade som guide och tolk givit dem Leo Laukki, som efter inblandningen i sveaborgsrevolten flytt till Amerika. Därifrån hade han helt nyligen överflyttat till Ryssland.

Hela kommandot fördes av Lozovskij, och de centrala frågorna gällde vilka fackföreningsorganisationer som skulle godkännas i Profintern. Ivrigast att få ansluta sig var de sydliga ländernas anarkosyndikalister och rent anarkistiska organisationer. Lenin ansåg i alla fall, att anarkisterna ingenting hade att göra med en dylik internationell fackföreningsorganisation. Dessa (franska, italienska, spanska anarkister etc.), vilka lyckats få en betydande representation till kongressen, uppträdde mycket högljutt: givetvis måste de vara med då det gällde att målmedvetet föra fram arbetarnas sak. När frågan sedan hade stötts och blötts i dagarna tre skedde omröstningen, varvid finnarna röstade mot det ryska förslaget. Skandalen var komplett!

Lozovskij ringde skyndsamt upp Kuusinen i Kreml och frågade, vilken märkvärdig flock av ulvar i fårakläder man sänt hit från Finland. Förekom det kanske anarkistiska strömningar här? Kuusinen sökte snabbt få tag i mig och kommenderade mig att gå till Fackföreningarnas hus för att höra efter vad i herrans namn männen sysslade med.

Jag satte omedelbart i väg och skällde som en bandhund på Jokela och hans kompanjon. Varför i alla dagar hade de röstat så blankt åt helvete?

— Inte vet vi någonting, förklarade Jokela. — Laukki säger till när vi ska lämna in röstsedeln, och hur ska vi kunna veta vad vi röstar för.

— Hur kommer det sig att du låter männen rösta fel? frågade jag Laukki.

Denne såg på mig som på en mindre vetande person.

— Vad ligger det nu för orätt i detta? Vad är det för en internationell organisation, som inte omfattar anarkister och syndikalister?

Laukki hade i Amerika anslutit sig till en dubbelbottnad syndikalistisk organisation och varit en av de mera framträdande ledarna för denna. Han hade åsamkat sig tio års fängelsestraff men flytt till Ryssland — detta var alltså förklaringen.

Jag fordrade att han skulle erkänna sitt misstag och frambära sin ursäkt. Men Laukki var löjtnant i tsararmén, kapten Kochs adjutant, och hade varit en av de stora fiskalerna vid 1905 års storstrejk — skulle han be om ursäkt på order av en pojkvasker! Jag måste skaffa alldeles särskilda tolkar, genom vilka jag förklarade att representanterna hade blivit vilseledda: i Finlands Fackorganisation fanns inga syndikalistiska strömningar, den gick på en helt kommunistisk linje — i den mån det på den tiden fanns någon kommunism i fackföreningsrörelsen. Man gjorde en rättelse i protokollet och finnarnas rykte var räddat.

Under den sista kongressdagen uttalades ”folkens förakt” i anledning av att den borgerliga terrorn riktat sig mot fackföreningsmän såsom Finlands Fackorganisationens sekreterare E. K. Louhikko, vilken häktats några månader tidigare. Denna proklamation publicerades i alla kommunisttidningar — även i de finska — och det väckte allmän uppmärksamhet, att fastän Finlands Fackorganisation inte borde ha varit företrädd vid kongressen, Louhikko tagits med bland de få namnen i det offentliga uttalandet.

Mera finns det inte att berätta om Profintern. Den fick alls inte samma betydelse som Komintern, också om den gjorde allt för att söka upplösa arbetarnas gemensamma fackorganisation. Vid 1935 års Kominternkongress utsattes den för en mördande kritik, och vid Profinterns begravning kort därpå yttrade Lozovskij — organisatorn själv — att den lidit skeppsbrott.

Byktvätt i Petersburg

När den från FKP:s lilla fårkätte förrymde och därifrån även högtidligt avskedade Kuusinen hade återvänt till Moskvas stora fårahjord blev ställningen för hans vidkommande nästan humoristisk. Han var en förrädare, vilket alltid är hemskt, men hemskast ändå i revolutionära sammanhang. Hur är det: kan delarna vara större än helheten? Med andra ord: kan herdarna vid en liten fårkätte slakta överherdens älsklingslamm?

Om vi fortsätter liknelsen kunde vi säga, att Lenins gunst hade förskaffat Kuusinen respektingivande horn. Det var Kuusinen ide att hålla FKP:s partikongress i samband med eller strax efter Kominternkongressen, vilket oppositionsmännen måste vara nöjda med. Men de ämnade inte ge sig utan strid.

Redan på genomresan i Petersburg hade Manner och Rahja märkt, att den grupp jag tagit med mig var bestämt Kuusinenvänlig. Rahja hade, medan kongressen i Moskva pågick, använt tiden till att från Finland kalla en reservgrupp på över tjugo man till Petersburg. De hade först under en månads tid skolats på en ort vid namn Mäntysaari i Lempaala socken nära vår gräns, utbildats och försvurits åt den Manner-Rahjaska trosbekännelsen.

FKP:s 4 partikongress

Vi fick bråttom att fara från Moskva kort före Kominternkongressens avslutning, ty vårt underrättelseväsen kunde rapportera, att Rahja låtit föra fram sina trupper till vederbörlig mönstring i Petersburg. Kuusinen, Sirola och jag reste tillsammans och installerade oss på hotell Astoria. Dit anlände också Kuusinenanhängare, som besökt mötesplatsen, och berättade att där givits en obetingad order: före partikongressen fick inga politiska friktionsfrågor diskuteras. Allt skulle gå i ”den angenäma sällskaplighetens tecken.”

Vi hade från början tänkt hålla vår gruppsammankomst i Astoria och bege oss till möteslokalen någon dag senare. Men Kuusinen kom att tänka på, att situationen var farlig för oss. Ett sådant diskussionsförbud måste brytas.

— Du går strax dit, sade han till mig. — Manners och Rahjas order må vara vilka som helst, men när du stiger in genom dörren förkunnar du bara, att det bland kommunister inte får förekomma förbud att yttra sig. Detta är omöjligt.

Jag måste lyda order. Man hade upprätthållit en tids lindrig borgfred, men så fort jag trädde in bröt den samman. Det blev strax en häftig diskussion. Bland Rahjas lärjungar höjdes en och annan röst för mig, men majoriteten blev uppbragt. Här hade man haft det angenämt, tills en fan som jag trängde sig på och började politisera och tala om fraktionsstrider.

Partikongressen hölls i en förstad till Petersburg. Närmare kan jag inte bestämma läget, eftersom vi forslades fram och tillbaka med buss. Byggnaden hade visst tillhört någon petersburgsk sockermagnat. Palatset var ståtligt med två, på vissa ställen tre våningar. Som fackman kunde jag bedöma möblernas elegans och beklaga, att revolutionen handskats hårdhänt med dessa fina föremål. Vad inredningen beträffar hade det inte sparats på ädla träslag eller marmor, korridorerna var ståtliga, rummen spatiösa. Biljardrummet, därifrån borden givetvis avlägsnats, var så stort att det gott rymde ett par hundra personer utan att dessa behövde trängas. Det var denna sal vi använde som konferensrum. Stolar fanns det tillräckligt av, fastän vi var ungefär sjuttio personer.

Från Finland hade det alltså kommit ett femtiotal deltagare, resten var emigranter. Alla hade dock inte rösträtt; den var beroende av Centralkommitténs beslut, som i sin tur byggde på föregående partikongress. För dem som kommit från Finland förelåg intet förhandsbeslut, enär vid föregående kongress endast ett par representanter deltagit. Vi hade inte heller några fullmakter, eftersom jag valt mitt garde på eget bevåg, utan att fråga någon till råds om de olika personernas lämplighet. Jag hade bara frågat vederbörande: Vill du fara, först till Kominternkongressen och därefter till FKP:s partikongress? — alltså inga märkvärdiga val eller utnämningar. Först vid framkomsten kom frågan om vi skulle godkännas eller inte på tal. Och då vi en gång inbjudits blev vi också accepterade. Vi för vår del godkände Rahjas folk, då vi vid den förberedande omröstningen kunde konstatera, att vi hade två rösters majoritet.

Kanske jag någon gång skall försöka att ge en bild i helfigur av Kuusinen, också om jag är medveten om min oförmåga. Han representerar den egendomligaste blandning av professor och skald, av kammarlörd och praktisk politiker. Men även om man på något sätt kunde få dessa olika element att gå ihop, vilket skulle förklara hans väsen och hans verk, frambesvärjer han alltid plötsligt — eller drar som en magnet till sig — en obekant faktor. Vid Kominternkongressens förberedelser var denna faktor Mauno Heimos fästmö.

Jag har redan berättat, att fru Aino Sarola efter Kuusinen's överflyttning från Stockholm till Moskva försökte få mig att arrangera en resa för henne till Petersburg. Jag skulle över huvud inte ha gjort det, allra minst emedan Rahjafalangen varnade oss och lät oss förstå, att hon var en opålitlig person, vem vet kanske t. o. m. polisagent, men:

”När ett hjärta mött ett annat hjärta,
ringa blir då, vad förut var mycket.”

”Molnets broder” — Kuusinen's älsklingsdikt —, vilken han anförde både i glädje och sorg, kunde citeras utförligare, ty fru Sarola tog sin handväska under armen och begav sig i skor och silkesstrumpor på väg genom de karelska kärrmarkerna norr om Ladoga — de södra delarna var bevakade av Rahjas män. Denna energiska och rådiga dam lyckades efter många dagars och natters äventyr komma så långt in i Rådskarelen, att hon först i närheten av Petroskoj råkade i gränsvakternas eller Tjekans händer. Hon påstod att hon var Kuusinen's fästmö och att hon kommit till Ryssland för att gifta sig med Kuusinen — på hans uppmaning. Efter många förhör fördes hon till Petersburg — just i lagom tid före partikongressens början. Kuusinen svarade för henne och Tjekan överlämnade henne åt honom. Han placerade henne på vårt hotell, Astoria.

Rahjas och Manners anhängare, som hört om saken av Tjekans män, ställde nu till med ett värre oväsen: denna kvinna var säkert agent för Detektiva Centralpolisen. Hon använde sig ju inte ens av de vanliga etappvägarna över Karelska näset, och hon måste därför obetingat häktas. Kuusinen blev enerverad, skaffade utlåtanden om kvinnans tillförlitlighet och bad

också mig gå i borgen för henne. Jag visste ju nog att fru Sarola varit till stor hjälp, då det gällt att gömma Kuusinen i Helsingfors, men också att hon umgåtts med tämligen misstänkta individer. Därför vägrade jag att sticka min sked i soppan. När Rahjafalangens skrän blev så högljudda, att det verkligen var fara värt att de kunnat kalla polisen till ort och ställe, arrangerade Kuusinen mitt under förberedelserna till partikongressen det så, att hans trogna assistent Aino Pesonen skyndsamt förde fru Sarola till Moskva, där hon gömdes tills Kuusinen kunde gifta sig med henne enligt Sovjetunionens lagar. Jag återkommer senare till fru Sarola eller fru Aino Kuusinen. Det är nog med att konstatera, att åter var en stor kongress nära att gå om intet på grund av en kvinna.

Kuusinenens taktik, då han sände mig för att bryta diskussionsförbudet, var säkert riktig. Om vi nämligen marscherat till ort och ställe först vid mötets officiella början och alla de, som preparerats i Mäntysaari, skulle ha röstat efter givna direktiv — vilket de säkert hade gjort — skulle vi varit i minoritet. En intensiv ordväxling uppstod, i vilken de småningom från Moskva anländande Kuusinenanhängarna deltog. Den åstadkom att tre, fyra Mannermän, trots svuren trohet, ändrade åsikt, varigenom vi lyckades erhålla två rösters övertikt och med hurtigt mod fick besätta ordförandeposten. Denna tillföll mig. Ädelmodigt gav vi viceordförandeposten åt Manner. Men vår ”godwill” varade inte länge, ty då mötet pågått en och en halv vecka uppenbarade sig i vår krets ytterligare tre representanter, som kom oväntat mycket ont åstad.

Vi kunde inte frångå dem rösträtten, isynnerhet som vi inte visste vilken andas barn de var — dessa saktmodiga gränstraktsmän från Hiitola. Men vi misstänkte nog, då de uppträdde så pass sent, att de var värvade för att åstadkomma en förändring i maktbalansen. Och vid en några dagar senare företagen omröstning fick vi en röst mindre. Dessa tre var Rahja-anhängare, som mitt under konferensen på hemliga vägar transporterats hit från Finland. Det föll sig dessutom så lämpligt, att två av dem var agenter för Detektiva Centralpolisen och att de senare gjorde angivelser. Detta försummade vi inte att under följande år regelbundet mata i Manner och Rahja.

De av Manner—Rahja från Finland importerade revolutionärerna var mycket svagare än Kuusinenens anhängare, vilka till stor del

bestod av partifunktionärer eller tidningsredaktörer. Manner-gruppens skickligaste man var en ung uleåborgare, Antti Hyvönen, som senare, tack vare Manners stöd, kunde kliva upp ända till FKP:s centralkommitté. Han visade sig emellertid vara till den grad utan moral, att han avskedades från FKP. Vid detta möte spelade han visserligen inte någon synlig roll, men hade i stället försökt operera desto mera bakom kulisserna. Han hade nämligen bett om Manners tillstånd att få skjuta Kuusinen, för att genom detta bevisa sin trohet mot Manner och Rahja. Manner hade emellertid tillbakavisat Hyvönens erbjudande.

Detta berättade Kullervo Manner själv för Kuusinen i mitten av 1920-talet, då de några år levde i sämja och glädde varandra med förtroenden. Kuusinen talade om saken för mig på 1930-talet, och det är således han som svarar för sanningshalten i historien. Han berättade den inte bara en och två gånger utan vid varje tillfälle då Antti Hyvönens tillförlitlighet kom på tal. Då sade han alltid, att en man som gör dylika erbjudanden måste vara opålitlig och ha en dålig karaktär — dålig just därför att den sortens folk sällan har mod att skjuta någon. Antti Hyvönen fungerar i detta nu som biträdande chef för Sirola-institutet.

Kuusinen var en framstående general. Det hade lätt kunnat stiga en mer inskränkt person åt huvudet att uppnå den höga rangen av Kominterns generalsekreterare. En annan hade kanske

öppnat krig mot sina motståndare med flygande fanor och klingande spel. Det gjorde inte Kuusinen. Som försiktig general granskade han sina leder innan striden började. Fastän han var tämligen övertygad om att vi — välförberedda som vi var — representerade majoriteten, talade han först med Lenin och Zinovjev och bad dem ge oss kontaktmän, vilka skulle läsa lagen för våra motståndare om vi råkade i minoritet.

Mindre skärmytslingar hade ägt rum och batterierna laddats upp i ett par dagar, då delegerade till Komintern anlände: Radek och italienaren Gennari, medlem i Kominterns verkställande utskott.

Nu kom ett drag fram hos Kuusinen, som säkert också till en del förklarar hans framgång. Det är kanske onödigt att påpeka det, men blotta faktum att han lyckades hålla sig vid liv i Sovjetunionen betecknar en framgångsrik bana. När de höga gästerna anlände skyndade Kuusinen emot dem med smickrande ord och vackra fraser och bugade sig djupt. Ett sådant sätt att behandla folk slog de våra med häpnad. Mina närmaste kamrater sade, att de var besvikna på Kuusinen. Han var, enligt deras tanke, alltför ödmjuk inför representanterna för det land som inbjudit oss.

Jag kände inte till den exakta tiden för gästernas ankomst och hade inte hunnit förbereda mig på något tal, men så mycken erfarenhet hade jag redan fått, att jag kunde hålla ett hälsningsanförande, egentligen ett litet föredrag, där jag klarlade våra principiella åsiktsbrytningar. Rovio översatte det till ryska, och det behövdes inte heller något annat språk, ty Gennari kunde ryska bra. Även Manner godkände mitt tal, eftersom jag inte tog parti vare sig för vargen eller fåret, ehuru jag var fanatisk Kuusinenanhängare.

Starten var alltså lovande och harmonisk, men snart började andra vindar blåsa. Och vindarna tilltog i styrka. Jag har aldrig hört sådana maratontal. Manner inledde dem och slog samtidigt ett rekord. Jag har berättat om det för många, men ingen har velat tro mig, inte ens de mest ihärdiga bänksittare och partisputtare inom politiken. Men faktum är, att Manners tal tog vid ungefär nio på morgonen och slutade först följande dag. Visserligen fick vi en bit mat under de korta pauserna, och någon timmes sömn under morgontimmarna, men talet spände dock över i det närmaste tjugo timmar.

I huvudsak gick Manners tal ut på att klarlägga konflikterna mellan Manner- och Kuusinen-grupperna, men vad som framför

allt gjorde det intressant var analysen av motståndarna, främst Kuusinen. Om en stenograf funnits vid mötet hade för eftervärlden bevarats den bästa bild av Kuusinen som någonsin gjorts. Av allt att döma hade Manner förberett sitt tal åtminstone ett halvt år. Han hade massor av anteckningar, men talade mycket bra också fritt, tittade ibland i sina papper och fortsatte därpå sin karakteristik av Kuusinen och av hela den Kuusineniska fraktioner eller partigruppen. Mycket har jag glömt av talet, men jag kommer väl ihåg hur han utgick från Kuusinenens härstamning, då han med många exempel ville bevisa dennes småborgerliga läggning.

— Jag antar, sade han, att Kuusinen önskar påstå, att det är omöjligt för mig som prästson att vara proletär eller revolutionär. Men jag kan genom historiska dokument bevisa, att en prästpojke blir en revolutionär — däremot aldrig en småborgerlig byskräddares son.

Manner hade på alla håll i världen sökt stöd för sina teser. Han gav en bild av en byskräddares ställning och yrke. Denne var bunden vid sina arbetsgivare; han hade alltså ett servilt drag, å ena sidan ödmjukt, å andra sidan elementärt småborgerligt (det sistnämnda uttrycket var för

övrigt en av Manners älsklingstermer), vilket gjorde sig gällande i tredje, fjärde och femte led. Kuusinen förkroppsligade småborgerligheten. Han var visserligen en av de skarpaste och intelligentaste män, som någonsin framträtt inom Finlands arbetarrörelse, men nu var det inte fråga om skärpa eller förstånd utan huruvida en människa verkligen förmår skapa om sitt skinn. Kuusinen hade skrivit "Itsekritiikki" (Självkritik) och där analyserat sig själv, men detta var bara ordkonst. Kuusinen var en revolutionär frasmakare. Mannen själv hade inte förändrat sig. Han var och förblev byskräddarsonen och småborgaren, och det hade stigit honom åt huvudet att han, byskräddarpojken, blivit magister. Och därför var han farlig, ytterst farlig för den revolutionära rörelsen.

Detta var i huvudsak grundtemat i Manners Kuusinen-analys, som var både ingående och lång.

Manner hade publikframgång med talet. Kuusinen hörde naturligtvis på hela litanian, gjorde anteckningar och förberedde samtidigt sitt eget anförande. Jag tror inte att det var många som avlägsnade sig från salen medan Manner talade. Knappast skulle man ens i Finlands riksdag göra små avstickare till kaféet vid en liknande analys av en aktad riksdagskollega. För Radek och Gennari växlade tolkarna, och det stod att läsa på Radeks anlete, att denne födde cyniker njöt ju skarpare och mera elakt Manner gisslade Kuusinen. Radek formligen strålade: tänk vad de kan, dessa män från Finland, de är inte så dumma som jag trott!

Också Kuusinen hade förberett sig på ett långt tal, men i jämförelse med Manners maratonlopp blev det en löpning på tiotusenmetersdistansen, om ens det. Det räckte fem timmar, men för det första talade Kuusinen långsamt och för det andra krävde hans många "det här, det där" också sin rundliga tid. Tar man inte dessa små egenheter och Manners ståtligt klingande röst i betraktande, var nog Kuusiners tal mera glänsande. Han stod på säker grund och kunde slå till kraftigt: Kuusinengruppen hade ju majoritet vid mötet. Komintern och dess generalsekretariat höll den om ryggen, och som ytterligare bekräftelse på detta fanns de förtroendemän Lenin hade sänt. Kuusiners avsikt var nog från början att uppträda försonligt, då det ryska kommunistpartiet utfärdade en ukas, att man måste komma överens. Men Manners våldsamma angrepp gav honom anledning att svara med samma mynt. Och därför gjorde Kuusinen sin egen analys av Manner.

Visserligen kan, generellt sett, en prästpojke bli revolutionär, medgav Kuusinen, men inte i detta fall. Till det fordras nämligen en viss karaktär, som Manner aldrig haft. Han kom in i arbetarrörelsen från fel håll. Han trädde inte ödmjukt fram som en proletariats tjänare; han kom som ledare, för att visa att han var någonting extra. Han ville strax vara Kullervo Manner, huvudet högre än allt folket, inte bara fysiskt utan också psykiskt. Det hade ännu kunnat finnas hopp om en förändring, men just då inträffade olyckan att han utsågs till lantdagens talman. När han sedan från borgerligt liksom från arbetarhåll fick höra, att han var en ståtlig talman — han hade faktiskt vissa yttre förutsättningar, som gjorde honom klippt och skuren för denna post — blev följden att han var och förblev talman. Han var det borgerliga parlamentets talman och kunde aldrig bli något annat.

I denna riktning (om också mycket skarpare) gick Kuusiners analys, och i samma veva gjorde han små, nätta karikatyrer även av Manners adjutanter. Sedan kom han till själva saken och förklarade vad konflikten berodde på. I slutet av sitt tal vädjade han kraftigt till oss:

— Här grälar och bråkar vi, men dessa pojkar gör revolution i Finland. Några av dem har suttit i fängelse, och när de kommit ut därifrån har de grundat ett nytt, stort parti. De dirigerar det nu där hemma, och det är de som har ordet. Vi andra måste hålla mun, både jag och

Manner och Manners falang. Det är vår sak att hålla oss i bakgrunden och låta dem framträda.

Kuusinen konststycken! Våra bröst vidgade sig strax, och jag uppmanades att göra ett sidoangrepp på Manner, även om jag som ordförande borde ha hållit mig i bakgrunden. Viceordföranden lades alltså på stupstocken och jag skulle upp i predikstolen för att servera honom hans fiskar varma.

Manner hade i sitt maratontal varit såtillvida diplomatisk att han koncentrerat och begränsat sina personliga utfall till Kuusinen, men då han sökte ge en översikt av de senare årens händelser kunde han inte undgå att trampa även mina ideologier tungt på tårna. Han ville givetvis bevisa att alla direktiv och order av FKP:s högkvarter i Petersburg — alltså hans egna och Rahjas — var förnuftiga och riktiga, medan de åtgärder vi, som tillhörde oppositionen, vidtagit var klart kontrarevolutionära. Som särskilt brottslig hade han stämplat min åtgärd att lägga beslag på deras generalstrejksproklamation, till på köpet stämplat den som borgerlig provokation. Jag hade givetvis väntat mig angreppet och reserverat vapen i bakfickan.

Kort före vår avresa från Helsingfors hade Hanna Malm skrivit en proklamation och utan att visa den för oss, den inre ringens män, sökt få den insmusslad i "Suomen Työmies". Jag hade lämnat chefredaktörens post, då även annat upptog min tid än att resa till Tammerfors för att i rådstuvurätten svara för mina skrivelser. Men jag följde oberoende av detta med allt som skrevs för tidningen. Proklamationen riktade sig till bönderna, och där framhölls det, att arbetarnas ställning var lysande i jämförelse med böndernas. De senare berövades allt vad de hade. Arbetaren kunde i bästa fall jaga skattebjörnarna på flykten, men av bönderna utmättes mark och gårdar. Liknande dumheter upprepades i fortsättningen. Jag vägrade bestämt att låta införa proklamationen, och det gav Hanna Malm anledning att sända mig en av sina agenter för att visa ett brev från Kullervo Manner — han hade på den tiden redan skilt sig från sin hustru och bodde samman med Hanna. I brevet sades det bland annat: "Jag förvånar mig över att Poika Tuominen inte låtit publicera ditt uttalande, ty det är så bra att jag själv svarar för varje ord i det. Men naturligtvis vill Poika fylla alla spalter med egna opportunistiska uttalanden." Jag tog en avskrift av detta brev och lät ett ombud föra originalet tillbaka till Hanna.

När jag nu steg upp i talarstolen för att gå till anfall mot Manner — i den historiska sanningens namn bör jag väl nämna, att det fanns varken talarstol eller kateder, utan att våra talare uppträdde bakom ett litet bord — drog jag fram alla enfaldiga order som kommit från Petersburg och läste sist upp Hanna Malms proklamation. Sedan kastade jag en blick på publiken och yttrade med dundrande stämma, i det jag spelade rollen av folktribun:

— Ni har hört, kamrater, vilka dumheter man sökt servera oss från Petersburg! Säg nu, gjorde jag rätt eller inte när jag beslagtogs uppöppet!?

Och mötet ro svarade omedelbart, såsom alla möten svarar när "stämmningen" blivit den rätta: — Du gjorde rätt! — Sådant kan inte publiceras. — Det är lika omöjligt och dumt som generalstrejksproklamationen! Och den ståtliga Leo Laukki, en av sekreterarna, ropade med bärande stämma:

— Jag säger bara, att den man som inom arbetarrörelsen i Amerika försökt publicera ett sådant uppöppet, skulle ha blivit lynchad som en neger!

Mötet hade sagt sin mening, och så långt var allt bra, men jag

ville driva det längre: Männtro Manner går i samma ryssja som Tainio en gång i tiden?

Efter några spännande ögonblick reste sig Manner och beklagade storligen, att han inte känt till någon sådan proklamation — han hörde om den nu för första gången. Och nog måste också han säga, att det inte funnits någon annan möjlighet än att beslagtaga hela uppropet.

Då var min stund kommen:

— Vad säger ni om FKP:s ordförande, som nyss svor på att han ingenting visste, men som i alla fall i brev till Hanna Malm — jag har en avskrift av brevet i min hand — säger sig svara för proklamationen ord för ord?

Jag läste upp brevet i sin helhet och lade in ett våldsamt angrepp: Manner var totalt utan moral, då han ljög för hela kongressen! Kuusinen tände sin andra cigarrett och började gå av och an. Han kunde konstatera, att hans lärjungar förstått att reservera goda argument i bakfickan och att de kämpade lika bra som stamtruppen på huvudskalleplatsen.

Stackars Manner hade intet annat att göra än att stiga upp, be om ursäkt och beklaga djupt, att han tyvärr kommit fram med osanning och försökt bedraga mötet: han hade faktiskt sänt ett dylikt brev. När han nu hört proklamationen på nytt, kunde han inte säga annat än att han måste ha varit blind och litat väl mycket på Hanna Malm. Detta uttalande gav oss givetvis ett stort försprång.

Tre veckor varade denna strid och friktion mellan oss. På morgonsidan av natten fick vi litet sömn, men tidigt på dagen började åter sammanstötningarna på precisa klockslag. Ingen försenade sig som i Moskva. Det var en god träning för mindre skolade talare. Med bestämda mellanrum höll vi, som kommit från Finland, våra gruppmöten och diskuterade intrycken från partikongressen. Ledarnas tuppfäktning var i sin mån ägnad att rubba den auktoritetstro, som vi hade då det gällde Kuusinen, Sirola och Manner. ”Det är sorgligt att tänka sig”, sade en ung man till mig, ”att dessa är de stora gestalter, de ideologiska förebilder, som vi ansett ofelbara!” Och härmed uttalade han vår grupps allmänna uppfattning. Vi var eniga om att vi på dessa ledare borde tillämpa professor Laurilas råd: ”Beundra en tysk professor på avstånd, men akta dig för att komma honom alltför nära.” På samma gång som de stora gestalterna sålunda krympte ihop, växte vårt eget självförtroende. Vi, framtidens mäktiga ledare, skulle aldrig blanda in personliga gräl i partifrågorna.

Som en randanmärkning eller ett litet tillägg kan jag nämna, att när jag några år senare i Ekenäs tvångsarbetsläger berättade om denna kongress för Eero A. Wuori, gjorde min skildring — enligt hans egen försäkran —, ett så skakande intryck på honom, att han övergav kommunismen. Varje gång vi råkas försäkras han, att jag av honom gjort en avfälling genom att blotta hur hans tidigare gudar drabbade samman som vanliga dödliga människor. Det är ju en förklaring — ehuru inte tillräcklig för att helt motivera en strömkantring. Åtminstone hade inte jag, då jag upplyste Wuori om det verkliga förhållandet, ställt upp något sådant mål.

Om den revolutionära glorian blev mindre hos dessa stora, så försvann den helt hos en av dem: Eino Rahja. Visserligen hade ryktet om hans råa tilltag irriterat oss redan i Finland, men historier är alltid historier. Nu kunde vi konstatera att den bild av honom, som ryktet skapat, var alltför färglös. I verkligheten var Rahja synnerligen färgstark — på ett långt ifrån tilltalande sätt — och detta gav anledning till vissa reflexioner.

Manner visade sig under kongressen som förespråkare för ett ursprungligt proletariat, vilket i och för sig inte var så egendomligt, då han i sin revolutionära syn hindrades av den prästerliga släktbelastningen. De skaror han värvat i Finland var till stor del primitiva arbetartyper, hos vilka vartannat ord var en svordom, vartannat en hotelse, ja, de talade till och med om mord.

Rahja formligen renodlade ett dylikt urkraftigt proletariat, och av detta kunde man sluta sig till att Manner inte av en ren tillfällighet slunkit in i det fagra brödrskapet i Petersburg. Hur det än förhöll sig: en fräckare karl än Rahja torde aldrig ha uppträtt offentligt. Synbarligen kunde han inte säga något mänskligt eller uppträda utan att hota.

Han började ibland sitt anförande relativt lugnt, men hetsade snart upp sig och fortsatte med hotelser, sådana som att vi inte skulle vara säkra på vår sak, fastän vi nu hade majoritet. Man visste inte huru det hela skulle sluta, kanske kom det extra förstärkningar (vilket det faktiskt gjorde) och nog kunde sakerna skötas också på andra sätt ...

Som exempel på sin taktik berättade han, att en del personer likviderats på hans order, bland annat en man (jag kommer inte ihåg namnet), som Rahja misstrorde. Han hade gett likvideringsorder åt sina medhjälpare och befallt att mannens öron skulle föras till honom som vittnesbörd. ”Och se, öronen kom!”

Naturligtvis blev det stark opposition mot detta tal även i Rahjakretsen. Till och med Manner framförde sitt beklagande och tillade, att Rahja inte kunde tas på allvar. Vi i Kuusinens läger fick ett bitande slagord, som kunde användas då en saklig diskussion urartade i hotelser: ”Och se, öronen kom.”

Men i sitt riktiga element var denne öronskärare först då det blev fråga om augustimorden, blodsdåden i Kuusinens klubb. Man kunde utan vidare vänta sig, att dessa mord i den allmänna byken skulle bli föremål för grundlig tvagning, och därför fördömde Kuusinen dem strängt redan i sitt första långa anförande. När också Manner bragte dem på tal blev Rahja alldeles hysterisk. Han fordrade, att ett särskilt beslut omedelbart skulle fattas: en delegation borde utses som skulle framställa saken för den ryska regeringen och Lenin saint kräva, att också de, som ännu inte häktats, omedelbart skulle buras in. En dödsdom måste bli deras öde. Undersökningen pågick nämligen ännu, och ryssarna hade ställt en del av de anklagade på fri fot, till och med förhållit sig till hela saken på ett sätt, som tydde på att man inte ens hade för avsikt att döma dem.

Mötet hade av två anledningar svårt att befatta sig med mordaffären: för det första innehöll dokumenten uppgifter, som ännu inte kunde publiceras, och för det andra omfattade undersökningsprotokollet över tusen sidor. Därför tillsattes en tremannanämnd med uppgift att undersöka saken. Till den hörde Rovio, Toivo Antikainen och jag.

Det var ett smutsigt och motbjudande arbete. Från finsk sida hade samlats ett väldigt material som måste genomgå. Rovio var i sitt esse då han fick översätta de ryska dokumenten för oss, ty även Antikainen kunde ryska dåligt. Vi anställde ytterligare flera förhör, men resultatet av hela detta besvärliga arbete var magert. I vårt slututlåtande fördömde vi mordet, och för att strö litet salt i såren nämnde vi, att dokumenten tydde på att utlänningar — eller Finlands Detektiva Centralpolis — haft sitt finger med i spelet.

Det var omöjligt att strax på ort och ställe konstatera om dokumenten var autentiska, men givetvis kunde det finnas fog för dessa påståenden. För resten: vad hade det varit för en statspolis om den inte haft några trådar till rödgardisterna i Petersburg? Beträffande Kuusinen fann jag ingen annan anteckning än ett uttalande, som en av de anklagade påstås ha gjort: ”Om Kuusinen varit i Petersburg, hade bröderna Rahjas terror inte fått gå så långt, att man måste skrida till dylika förtvivalade åtgärder för att en vanlig rödgardistflykting skulle få sin stämma hörd.” Mitt personliga intryck var, att bröderna Rahjas och några andras uppträdande mot dessa svältande, röda frontmän hade framprovocerat den blodiga oppositionen.

I kommissionen motsatte jag mig bestämt varje inblandning i rysk rättsskipning, redan av den anledningen, att brottet skett på ryskt territorium. Det talades inte heller alls om denna sak i kongressens slutkläm. Jag har redan tidigare nämnt, att ryssarna låtit arkebusera Voitto Eloranta och hans hustru Elviira Villman såsom "andliga upphovsmän" till mordet. Den egentliga orsaken var, att man bevisade eller antog att de varit Detektiva Centralpolisens (möjligen Secret Service's) agenter. Paakki och Palho och deras "ideelle ledare" Pukka, som avlossat skotten, dömdes formellt till åtta å tio års straff, vilket betydde, att Pukka blev rektor för ett universitet långt österut och Paakki och Palho stationsinspektorer vid Sibirienbanan. Rahja var ända till sin död förargad över, att han inte lyckades få ryssarna att döda dessa män. Om Paakkis och Palhos senare öden vet jag intet, men till Pukka skall jag återkomma så snart jag nått 1930-talet i min berättelse.

Radek och Gennari hade ofta kommit till oss för att följa med våra göranden och låtanden. När huvudtalarna vid mitten av kongressen hade framfört sina synpunkter och den egentliga ideologiska tröskningen var färdig, höll Radek, sin vana trogen, ett blixtrande tal ("lysande" vore ett alltför svagt ord), där han klart tog parti för Kuusinen, prisade denne och antydde att han talade som representant för Komintern, Rysslands kommunistiska parti och Lenin. Komintern och Lenin hoppades, att striden skulle biläggas; han förstod nog att det kunde finnas vägande skäl för missnöje, men av diskussionen och av vad han annars trodde sig veta ansåg Komintern och Lenin Kuusiners linje som den bästa.

Gennari höll också ett litet tal, i vilket han sade att det varit trevligt att följa med denna nordiska strid: också om den inte varit eldig och snabb, hade den i stället varit innehållsrik och seg. Han förundrade sig över maratonmötet, men någon hade berättat, att det polska kommunistmötet hade varat fyra månader, och under den tiden hade tre deltagare hunnit dö. Vi hade inga lik, inte ens några sjuka eller sårade.

Radeks tal löste ett problem, nämligen det, att Manner och Rahja inte mera ens kunde föreställa sig att uppnå ett av sina viktigaste mål: att få Kuusinen avlägsnad ur FKP:s centralkommitté. Men ändå försökte de att med en enda rösts övervikt få bestämmanderätt i Centralkommittén. Slutligen spände vi bågen till bristningsgränsen: vi skulle resa bort, ställa oss på stockholmsmötets bas och låta de andra sköta butiken.

Då fick Mannerfalangen bråttom med att göra en kompromiss. Inte heller vi kunde genomdriva våra ursprungliga avsikter, då styrkeförhållandena var oförmånliga för oss. I alla fall kan man säga att Centralkommittén, som med undantag för mig bestod av emigranter, gick på Kuusiners linje. Tungan på vågen utgjordes av sekreteraren Laukki, som man ingenting visste om med säkerhet; i vissa fall stod han helt på Kuusiners sida, i andra företrädde han sina egna anarkosyndikalistiska idéer, vilka han odlade ända till sin död. Slutligen betydde inte Centralkommitténs sammansättning så mycket, eller såsom Kuusinen karakteriserade situationen:

— Du sköter affärerna i Finland, jag i Moskva. Rahja och Manner får göra vad de vill i sina egna kretsar.

Jag blev sålunda medlem av Centralkommittén och samtidigt chef för Finlandsbyrån. Men innan jag accepterade detta hade jag preciserat mina villkor!

Vid avresan från Finland hade kontrollen av tidningen "Suomen Työmies" stannat i händerna på män, som inte förstod att vara på sin vakt mot Mannerkretsen. Denna hade i tidningens spalter fått in allsköns skrivelser under signaturen "Mutter". Signaturen i fråga var identisk med Hanna Malm. Jag hade som villkor för mitt medlemskap i Centralkommittén fordrat, att

jag skulle få rätt att avlägsna Hanna ur landet. Manner ansåg en dylik kvinnojäkt absolut opassande. Jag svarade härtill:

— Det är inte fråga bara om Hanna Malm, utan över huvud om personer, som kommenderats till Finland för att rubba våra cirklar. Om dylikt fortgår, är det bättre att vi håller oss undan och att vi intar samma ställning som under och efter stockholmskonferensen.

Manner gav med sig och jag fick mina fullmakter.

Hemresan

Den stora byken var färdigtvättad. Det kan hända att den inte blev så ren som ”bykerskorna” i de båda lägren hade hoppats, men Komintern kunde vara nöjd med att det åter fått ett lamm instängt i sin kätte.

Krönikan över denna bykvtätt hade kunnat göras fullständigare, men jag återkommer senare upprepade gånger till saken, ty FKP:s fjärde partikongress skapade fonden för ett sorgespel, som uppfördes först ca femton år senare. Jag har också helt förbigått Edvard Gylling — Eduard Aleksandrovitj —, då jag senare har anledning att rita upp hans livskurva.

Men jag måste anteckna, att min vän Eemil Tuomi var mycket sorgsen. Hans kära och till på köpet dyrbara leksak hade försvunnit, nämligen hans kamera med alla dess tillbehör. Därför har också den historiska bild gått förlorad, där Finlands kommunistiske partisekreterare står till knäna i Rajajokis (Systerbäcks) vatten och skådar ut över Det Förlovade Landet, vars stigande sol bestrålar hans anlete.

Tuomi hade inte själv tappat dessa dyrbarheter. Tjuvar hade lagt beslag på dem. Tuomi kom ihåg Ursins reservrock, och han mindes vad han lärt sig i folkskolan, nämligen att ordet ”tjuv” är ett ryskt lånord. Han var mycket bitter.

Men han tog fel. Det framgick nämligen senare, att tjuven stod att söka i Rahjas gäng ...

Förrän vi anträdde vår besvärliga hemfärd inträffade också en liten händelse, som i och för sig inte var märkvärdig, men belysande för hur tveeggad varje hemlig aktion kan vara.

Såsom jag nämnt hade vår möteslokal bevarats i ganska oförstört skick: på golven låg det dyrbara mattor, på väggarna hängde tavlor, och det fanns dessutom en ståtlig porslinsamling och vackra dryckesbägare. En av dessa bägare hade en deltagare i mötet stoppat in i sin ränsel. Det var en ung man från Björneborg, som kallades ”Intelligensen”, då han gått fem klasser i lärdomsskola. Hans rumskamrater hade lagt märke till saken och anmält den för sina förmän — dessa hörde alla till de skaror Rahja värvat. Manner och Rahja hade förklarat, att man inte kunde låta ynglingen resa tillbaka till Finland, en påtaglig bandit och ohranaman som han var. Det var lätt att föreställa sig hans öde, då man betänkte hur lågt i kurs ett människoliv stod i Ryssland. Jag kände mig ansvarig för dem som kommit från Finland och motsatte mig bestämt detta beslut: i ett så socialistiskt samhälle som det ryska kunde en ung man ha missuppfattat socialismen och socialiseringen och gått utvecklingen i förväg. Dessutom skulle det göra ett dåligt intryck i Finland, om denne pojkvasker måste stanna kvar här. Dryckesbägaren beslagtogs och ”Intelligensen” fick resa hem. Han försvann ur våra led, och när vi längre fram kollationerade våra petersburgsminnen sågs varken Viljami Korhonen eller ”Intelligensen” till i vår krets.

Vid något halvofficiellt tillfälle hade Rahja i irriterad ton och kanske smått berusad sagt, att ”levande skall Poika inte komma härifrån. Vid gränsen åker han nog fast”. Då man visste, att Rahja kunde förverkliga sina hotelser och då han ansågs fullständigt hänsynslös, varnade alla

mig. Letonmäki, Lumivuokko, Sirola och Kuusinen fordrade bestämt att jag skulle resa till Moskva och därifrån genom Mellaneuropa, eller också måste saken ordnas så, att Kuusinen kommenderade mig att sammanträffa med Zinovjev i Kominterns angelägenheter, varpå jag skulle färdas i Kominterns fanérbåt till Stockholm.

Jag hörde inte på dessa råd. Jag ansågs dumdrilig, men själv tänkte jag, att då vi nu uppnått något slags samförstånd och jag växlat många vänliga ord med Rahja, skulle han inte vara så dum, att han gjorde allvar av sitt hot. Dessutom hade jag inte tid att fara på en äventyrsresa till utlandet. Det var hög tid att söka skapa revolution på den rätta sidan av Nevan, då man hela sommaren ägnat sig åt det på fel sida.

Hemresan skedde i grupper på sex, sju man längs den vanliga etappvägen i Kivinebb, under beskydd av ortens skyddskårschef. Allt gick som smort. Det fanns i vår grupp fyra viktiga personer, vilkas resa ägnades särskilda förberedelser: Tuomi, ordföranden i Ungdomsförbundet, Hannes Mäkinen, Transportarbetarförbundets förtroendemän, Edvard Jokela, som varit med om att grunda Profintern, och jag. Den synnerligen älskvärde Rahja följde oss ända till gränspunkten r Mäntysaari. Där överlämnade han oss till gränsetappens chef. Jag kom aldrig underfund med denne ”Pappas” egentliga namn, men en så pass gammal bekant var han, att vi råkats redan då han tjänstgjorde i Finland som kurir.

Vi färdades sedan längs Systerbäck: först gick en etappman, därpå jag, sedan ”Pappa” med en bössa under armen, bakom honom Tuomi, Jokela och de övriga. Vi hade kommit till gränsen, då vi plötsligt på den ojämna skogsstigen hörde ett skott smälla.

Jag vände mig om: — Varför i helsike piffar ni? ”Pappa” var alldeles kritvit i ansiktet och stod som förstenad. Tuomis och de andras ögon trängde nästan ut ur huvudet.

— Herre Gud, sade ”Pappa”, då han åter kunde dra andan, det var en fruktansvärt otrevlig historia. Redan på förhand utsprids det rykten om att du skall skjutas ... och så sker detta ... hur skall jag kunna förklara det, även om jag svär på att det skedde i misstag.

— Nå, vad gör nu det, svarade jag — det träffade ju inte. Låt oss fortsätta.

Mitt lugn var alldeles naturligt, ty min fantasi hade ännu inte hunnit utmåla situationen. Annat var fallet med Tuomi, Jokela och Mäkinen, som i kvällsskymningen sett skottets mynningseld och fått för sig att det gått tvärs genom ryggen på mig. Sanningen lär nog aldrig komma fram, men betecknande för Rahjas rykte var, att så ofta denna händelse kom på tal med Sirola och Kuusinen, uttalade de sin övertygelse om Rahjas avsikt att låta mörda mig. Försöket hade misslyckats antingen på grund av ”Pappas” nervositet eller för att han inte ville skjuta mig i ryggen. Tuomi är ännu i den dag som i dag är övertygad om den onda avsikten med skottet. Om man tar i betraktande, att ”Pappa” hörde till Rahjas pålitligaste folk, kunde man även tillgripa en psykoanalytisk tolkning: skottet var en ”felmanöver”, som gav uttryck för ett smygande hopp.

På finlandssidan mottogs vi av två bröder, av vilka den ene fullgjorde en flygelrekognoscering, den andre ledsagade oss till etappen, dit vi anlände i solnedgången. Men sedan började för fyra av oss en irrfärd, sannolikt beroende på att ”Pappa” skrämt upp etappmännen. Han underströk vår betydelse till den grad, att ingendera av bröderna ansåg sig tillräckligt värdig att ledsaga en terroristisk elitskara som vår. De sökte därför reda på en gammal erfaren man som skulle bli vår guide. Den ene av bröderna åtog sig att inom hörhåll för oss rekognoscera trakten, elen andre att bege sig till Viborg för att skaffa en bil till Väärämäki, som ligger ett stycke från Pampala by i riktning mot Kyyrölä. Vi skulle träffas i Väärämäki på

morgonen och komma till Viborg på dagen.

Vägen sades vara fyrtio kilometer lång — och den gick över skogsstigar och kärr —, en avsevärd distans för en ovan vandrare, men vi måste givetvis nå fram. Natten var dyster och därför lämpad för en vandring av sammansvurna färdmän. Det var natten till den 28 augusti. Vi stannade många gånger före gryningen och frågade gubben om vi inte snart var i Väärämäki. — Inte än, sade han och fortsatte vandringen tills dagen grydde och vi av hans anletsdrag kunde utläsa, att han misstagit sig på vägen. Och det måste han också medge, när vi satte honom på det hala. Han hade inte en aning om var vi befann oss. Det var bara att fortsätta vandringen under långa timmar, vilande ibland, men förtvivlat trötta och hungriga. Det var redan kväll, då vi kom ut ur den dystra skogen till en öppen by, där folket slutade dagens skördearbete. Alla samlades strax för att se vad det var för en besynnerlig hop som vandrade emot dem.

Vi hade intet annat val, och därför gick jag fram och frågade vilken by detta var. Vi var stadda i tjänsteärenden, hade tagit en genväg genom skogen och förvillat oss. — Liikola by, svarade någon. Då jag inte kände till kartan över Karelska näset, frågade jag huru långt det var till stationen och fick till svar: — Sju å åtta kilometer till Uusikirkko (Nykyrka) station.

Pang! Gubben hade fört oss till fel sida av Näset, till stranden av Finska viken i stället för till Ladogakusten.

Då vi kunde räkna med att byborna var intresserade av en så äventyrlig trupp som vår, skyndade vi in i skogen på nytt, men vek av från vägen och höll oss ganska nära byn för att se vad som inträffade där. Alldeles riktigt: det varade inte länge innan en vaktpatrull till häst började rida av och an längs skogsvägen. Denna lördagskväll iakttog vi noga händelserna i byn. Ty vart skulle vi ha tagit vägen om vi över huvud haft krafter att fortsätta? Vi höll rådslag och beslöt, att gubben skulle gå direkt till Uusikirkko station och därifrån fortsätta med tåg för att i Viborg skaffa en bil och med den komma till en bestämd plats, där vi skulle invänta honom söndag kväll. Gubben fick hela vår kassa, tusen mark, och han lovade lyda order.

Vi befann oss på angivet ställe, väntade hela natten, hela söndagen och hela måndagen. Vi antog slutligen, att gubben råkat fast och att det inte var skäl att vänta på ort och ställe, emedan han kunde pressas till att berätta vad han visste om oss. Och då vore vi på det hala. Vi fann inte på någon annan utväg än att kasta lott om vem av oss som skulle bege sig till Viborg för att skaffa en bil. Jokela erbjöd sig frivilligt. Han hade de största chanserna att klara sig vid en passgranskning på tåget, då han i sitt förbunds angelägenheter haft anledning att färdas även i dessa trakter. Vi kom överens om att inte röra oss på denna sida av Näset, utan för säkerhets skull draga oss till Väärämäki. Vi gav honom två dygns respit, alltså ända till onsdagen, så att han skulle hinna utföra sitt uppdrag.

Vi hade ingen karta och ingen kompass, vi var utan pengar och mat och kände inte till Karelska näset. Och ändå måste vi förflytta oss till andra sidan av Näset, en distans som fågelvägen mätte fyra mil. Men Gud är de dårars förmyndare. Just när vi vidtog de sista marschförberedelserna, träffade vi ett gammalt par, som vi frågade ut om vägen till Pampala. Gubben betraktade oss misstroget, sade att han inte kände till den och ville fortsätta vandringen. Men gumman föreföll mer medgörlig.

— Nog vet väl värdinnan, sade jag — beskriv ni vägen. Gubben kallade på hustrun, men denna svarade:

— Naturligtvis måste man hjälpa främmande människor. Hon tog sitt paraply — det småregnade — och ritade upp en bra karta på vägen.

— Om ni följer den här riktningen till Kivennapa (Kivinebb) kyrka och därifrån går längs Viborgsvägen, blir det säkert sex mil, men tar ni en genväg (hon ritade upp (len på kartan), är de bara fyra.

Den gumman var en riktig pärla! För säkerhets skull frågad jag ytterligare ut henne om byarna. Och så kunde vi alltså med lugn fortsätta vandringen mot Pamppala.

Regnet tilltog och det var ett kallt regn, men vi ansåg det lyckligt: det var nu mindre risk att möta folk på vägarna. Trötta och hungriga som vi var vågade vi dock inte vandra mer än tjugo kilometer. Vi stannade i en koja i skogen och vilade oss där hela dagen. Under natten fortsatte vi vandringen. Vi visste, att det värsta stycket av vägen återstod, ty Pamppala hade en stark gränsvakt. Vi borde ha gjort en omväg, men då regnet bara tilltog, ansåg vi oss kunna ta risken och kliva rakt genom byn. När vi anade att vi var nära Väärämäki gick vi in i en lada för att söka regnskydd. Vi gömde oss i värmande hö och beslöt att en av oss måste hålla vakt, då vi knappast skulle vakna även om något hände. Då märkte vi, att ljus tändes i en närbelägen gård: vi hade alltså valt en mycket olämplig plats. Men det var ännu farligare att bege sig ut på landsvägen. Alltså var det bäst att stanna där vi var och invänta vad som skulle ske.

Jag har aldrig kunnat sova i en farlig situation och därför höll jag mig vaken, fastän jag nog denna gång — hungrig och trött som jag var — fruktade att jag skulle somna när jag kastade mig ned i det varma höet. Det var en av mitt livs längsta nätter, och inte ens daggryningen innebar någon glädje, ty då märkte jag att vi befann oss mitt i en by. Här hjälpte ingenting annat än att resa sig upp och gå ut! Det lönade sig inte heller att göra några krokar, ty det fanns bara en väg. Och vi såg nog misstänkta ut. När vi kommit ut ur byn, ungefär en halv kilometer, smög vi oss in i skogen, och här vandrade vi runt, vilket visade sig nödvändigt då två gränsvakter inom kort red förbi. Vi drog oss djupare in i skogen. Efter en halv timme hade gränsvakterna återvänt till byn. Under hela morgonen rådde här ett visst liv, vilket vittnade om att vakterna hade ögonen med sig. Vi förlitade oss på att vi inte skulle råka fast, men den nervösa spänningen höll i sig. Ja, den tog egentligen vid först nu, ty om bilen inte hördes av komme vi aldrig bort från Näset utan skulle finna vår sista viloplats på en okänd kulle under någon granrot. På fyra dagar hade vi inte ätit något, utom litet lingon i skogen. Vi hade vandrat härs och tvärs över Karelska näset och frusit duktigt, vilket också tär på krafter och kalorier.

Bilen borde ha varit klockan 12 i Väärämäki, men den sågs inte till. En bil kom visserligen, men inte vår. Vi beslöt att stoppa den följande, vilken som helst, trötta och slutkörda som vi var. Det kom faktiskt en bil, men av någon anledning lät vi bli att hejda den; vi lade bara dess nummer på minnet, och det framgick senare att det var landshövdingens vagn. Vi uppgav allt hopp och började gå mitt på vägen i riktning mot Kyyrölä — klockan var redan sex — då en bil kom emot oss. Den stannade. Här satt en gammal bekant till oss, vår kretssekreterare i Viborg, Hugo Tolvanen. Hans enkla tal klingade i våra öron som ljuvlig musik:

— Här är ni alltså.

Härliga var också smörgåsarna, mjölken och pilsnern, som han hade med sig.

Den äventyrliga färden var avslutad, men den har efterlämnat ett ovanligt ljust minne: Hannes Mäkinen. Han var storartad. Hannes hade varit primuselev i högsta klassen i Riihimäki skola men entusiasmerats att gå över till Röda gardet, och trots sina sjutton år blivit kompani-

chef. Han sårades under striderna så illa, att han haft men av det hela livet. Hannes blev senare tidningsman och sekreterare i Kommunistiska ungdomsförbundet.

Trots invaliditeten i benet var han mycket kraftig och förmådde utan vidare gå dessa långa vägdistanser. Men under regniga nätter var han så nattblind att han knappast såg en meter framför sig, och han bad därför att få gripa tag i min överrock. Han var en verkligt benådad humorist. När vårt mod började sjunka, hade han alltid en finsk eller rysk sång till hands, som han muntrade upp oss med. Vi var trots allt en mycket enhetlig grupp och oftast eniga i våra beslut.

Vi hade haft för avsikt att äntra tåget i Viborg, men var så utleda på långsamma kommunikationer att vi beslöt offra åttahundra mark och fara med bil ända till Helsingfors. Vi steg ur bilen någonstans mellan Malm och huvudstaden. Torsdag morgon styrde vi sedan våra steg till pojkarnas bostad i Fredriksberg.

Och då inträffade ett intermezzo som är belysande för den mänskliga naturen. Mäkinen och Tuomi kände båda utmärkt väl till terrängen, men det uppstod mellan dem ett häftigt gräl om vilken väg vi skulle taga. Jag var inte alls orienterad i trakten och måste nöja mig med att bara lyssna till dem. I vår nöd på Näset hade ingen oenighet uppstått, men då spänningen gett med sig tog den mänskliga naturen ut sin rätt.

Jag beslöt att hålla mig gömd, tills jag fick höra om efterforskningar bedrivits, och sände en förfrågan till min bostad och till partibyran. Då jag konstaterade att myndigheterna trots min tre månader långa bortavaro inte frågat efter mig, började jag åter sköta mina åligganden. Min första åtgärd blev att tvinga Hanna Malm att flytta ur landet.